

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Akademik İncelemeler Dergisi

Journal of Academic Inquiries

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

AKADEMİK İNCELEMELER DERGİSİ

Journal
of
Academic Inquiries

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

Açık Erişim Politikası/ Open Access Policy

Akademik İncelemeler Dergisi, Creative Commons Alıntı-Gayriticari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. Akademik İncelemeler Dergisi, bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracığı ilkesini benimseyerek, içeriğine anında açık erişim sağlamaktadır. Akademik İncelemeler Dergisi, Budapeşte Açık Erişim Deklarasyonunu imzalamıştır.

Journal of Academic Inquiries is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License. Journal of Academic Inquiries provides immediate open access to its content on the principle that making research free available to the public supports a greater global exchange of knowledge. Journal of Academic Inquiries has added its name to the Budapest Open Access Initiative.

Dizinleme Bilgileri/ Abstracting and Indexing Services

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü 54187
Serdivan/Sakarya

academicinquiries@sakarya.edu.tr

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/akademikincelemeler>

Akademik İncelemeler Dergisi

Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Adına Derginin Sahibi
Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK

Baş Editör: Dr. Öğr. Üyesi Büşra ÇAKMAKTAŞ

Editörler: Prof. Ömer KARAOĞLU (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Ridvan KALAYCI (Sakarya Üniversitesi)

Doç. Dr. Ufuk BİNGÖL (Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir ALTINSOY (Sakarya Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÜZEL (Sakarya Üniversitesi)

Dil Editörü (Türkçe): Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Dil Editörü (İngilizce): Arş. Gör. Meryem KAYTAN

Mizanpaj Editörü: Nazan BUDAK

Son Okuma: Arş. Gör. Halil İbrahim GÜRGENÇ

Tasarım: Arş. Gör. Abdullah ÖZÇELİK

Danışma Kurulu: Prof. Dr. Bayram Ali KAYA (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Dr. Berch BERBEROĞLU (University of Nevada)

Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Jurgen BELLERS (Universität Siegen)

Prof. Dr. Kemal İNAT (Sakarya Üniversitesi)

Prof. Ken LIGHT (University of California)

Prof. Dr. Markus PORSCHE-LUDWIG (National Dong-Hwa University)

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Michael KIMMEL (Stony Brook University)

Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)

Prof. Dr. Paul Martin LESTER (University of Texas)

Prof. Dr. Raymond HINNEBUSCH (St. Andrew University)

Prof. Dr. William VELEZ (University of Wisconsin-Milwaukee)

Journal of Academic Inquiries

Owner on behalf of Institute of Social Science

Assoc. Prof. Sezai KÜÇÜK

Editor in Chief: Assist. Prof. Büşra ÇAKMAKTAŞ

Editorial Board: Prof. Ömer KARAOĞLU (İstanbul University)

Assoc. Prof. Rıdvan KALAYCI (Sakarya University)

Assoc. Prof. Ufuk BİNGÖL (Bandırma Onyedli Eylül University)

Assist. Prof. Abdulkadir ALTINSOY (Sakarya University)

Assist. Prof. Mehmet GÜZEL (Sakarya University)

Language Editor (Turkish): Res. Assit. Abdullah ÖZÇELİK

Language Editor (English): Res. Asst. Meryem KAYTAN

Layout Editor: Nazan BUDAK

Proofreader: Res. Asst. Halil İbrahim GÜRGENÇ

Design: Res. Assit. Abdullah ÖZÇELİK

Advisory Board: Prof. Dr. Abu Bakarr Bah (Northern Illinois University)

Prof. Dr. Bayram Ali KAYA (Sakarya University)

Prof. Dr. Berch BERBEROĞLU (University of Nevada)

Prof. Dr. Fatih ANDI (Fatih Sultan Mehmet Vakıf University)

Prof. Dr. İsmail COŞKUN (İstanbul University)

Prof. Dr. Jurgen BELLERS (Universität Siegen)

Prof. Dr. Kemal İNAT (Sakarya University)

Prof. Ken LIGHT (University of California)

Prof. Dr. Markus PORSCHE-LUDWIG (National Dong-Hwa University)

Prof. Dr. Mehmet KARAKAŞ (Afyon Kocatepe University)

Prof. Dr. Michael KIMMEL (Stony Brook University)

Prof. Dr. Muqtedar Khan (Delaware University)

Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN (İstanbul Medeniyet University)

Prof. Dr. Paul Martin LESTER (University of Texas)

Prof. Dr. Raymond HINNEBUSCH (St. Andrew University)

Prof. Dr. William VELEZ (University of Wisconsin-Milwaukee)

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |

Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

İçindekiler/Contents

- 215** *19. ve 20. Yüzyullarda Kuzey Kamerun Müslüman Topluluğu, Eğitim ve Sosyal Bölünme: Tarihsel Yaklaşım/ Muslim Community of North Cameroon, Education and Social Cleavage : Historical Perspective, 19th-20th Centuries*
Abdoul Aziz AHMADOU
- 237** *Şahsiyet ve Siyaset: İslam Siyaset Düşüncesinde Lider Merkezlilik Örneği Olarak Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk/ Personality and Politics: Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk as an Example of Leader Centrality in Islamic Political Thought*
Selin ŞAHİN & Enes ŞAHİN
- 260** *Tuna'da Seyrüseferin Yönetilmesinin Süreci / The Process of Managing the Navigation of Danube*
Mehmet VURGUN
- 285** *Mutant Ninja Kaplumbağalar'ın Göstergibilimsel Analizi/ Semiotic Analysis of Teenage Mutant Ninja Turtles*
Aysel AY
- 311** *Klasik Elit Teorisyenlerinde Makyavelist İzler/ Machiavellian Traces in Classical Elite Theorists*
Muhammed Akif YALÇIN
- 327** *"Sizler de Unutmayın Beni Türkiye'deki Kardeşlerim": Yeniden Doğmak Dizisi ve Duygu Politikası/ "Don't Forget Me My Brothers in Turkey": Yeniden Doğmak Series and Politics of Affect*
Seçkin SEVİM - Bilge AYDIN SEVİM
- 346** *Oya Katoğlu'nun Eserlerindeki Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme/ An Evaluation on the Image of Women in Oya Katoglu's Works*
Gizem Nur KAYMAKÇI
- 369** *Gazetecilik ve Edebiyatın Gelişmesinde 'Tefrika'nın Rolü ve İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme/ An Evaluation of the Role and Function of 'Feuilleton' in the Development of Journalism and Literature*
Ömer Faruk YÜCEL
- 389** *Turkey's Growing Role as a Security Actor in Somalia: Dynamics and Motivations/ Türkiye'nin Somali'de Bir Güvenlik Aktörü Olarak Artan Rolü: Dinamikler ve Motivasyonlar*
Abdurrahim SIRADAĞ

19. ve 20. Yüzyıllarda Kuzey Kamerun Müslüman Topluluğu, Eğitim ve Sosyal Bölünme: Tarihsel Yaklaşım

Muslim Community of North Cameroon, Education and Social Cleavage : Historical Perspective, 19th-20th Centuries

Abdoul Aziz AHMADOU

Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD
a.ahmadou83@yahoo.com
0000-0003-2253-4647

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Ahmadou, Abdoul Aziz . "19. ve 20. Yüzyıllarda Kuzey Kamerun Müslüman Topluluğu, Eğitim ve Sosyal Bölünme: Tarihsel Yaklaşım". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim 2022): 215-236. <https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1060519>

Not/Note

Bu makale Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih ABD'da Doç. Dr. Turgut SUBAŞI danışmanlığında hazırlanmakta olan "Devlet-dışı Aktörler ve Afrika'daki Müslüman Azınlıkların Statüsü: Kuzey Kamerun Örneği, 1990-2020" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 20.01.2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 07.09.2022

Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |

Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

19. ve 20. Yüzyıllarda Kuzey Kamerun Müslüman Topluluğu, Eğitim ve Sosyal Bölünme: Tarihsel Yaklaşım

Öz

Kuzey Kamerun Müslüman topluluğu, Kamerun'da genel olarak Hıristiyanlığa karşı dinî bir azınlıktır. Bu Müslümanlar, ulusal siyasî hayatta ve ülke yönetiminde yeterince temsil edilmezler. Bu nedenle Kamerun'un bu kuzey bölgesi düzeyinde bu topluluğun, tarihsel sömürgeci saikleri olan ve bu Müslümanların gözlemlediği aşırı muhafazakarlıktan kaynaklanan birçok zorlukla karşılaştığı belirtilmelidir. Modern Avrupa okulunun sosyal ve dinî davranışları ve ayrıca bu dinî topluluk içindeki liderliğin dağılımını büyük ölçüde etkilemesi, tüm bu faktörlerden kaynaklanmaktadır. Elde edilen çoklu araştırma verileri sayesinde, Kamerun'un bu kuzey bölgesinde özellikle eğitim sektörü, kadınların savunmasız durumları ve Müslümanlar arasındaki liderlik çatışmaları olmak üzere Müslümanların karşılaştığı sorunlar tarihsel olarak analiz edilecektir. Bu çalışma, birkaç yıllık tarihsel, sosyolojik ve katılımcı gözlemlere dayanmaktadır. Bu araştırma alanındaki uzmanların güncel çalışmalarından elde edilen literatür de kullanılmıştır. Kuzey Kamerun ve Türkiye'deki Afrika araştırmalarında İslâm tarihinin anlaşılmasına katkıda bulunan bu çalışmanın yeniliği ve özgünlüğünü, araştırma problemini tarihsel bir perspektiften formüle etmiş olmamız sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Toplum, Kuzey Kamerun, Kur'ân Eğitimi, Modern Avrupa Eğitimi, Sosyal Bölünme.

Muslim Community of North Cameroon, Education and Social Cleavage: Historical Perspective, 19th-20th Centuries

Abstract:

The Muslim community of Northern Cameroon is a religious minority vis-à-vis Christianity in general in Cameroon. These Muslims are not sufficiently represented in national political life, elective positions and the administration of the country. At the level of this Northern Region of Cameroon, it should be noted that this community therefore encounters many difficulties which have historical causes of colonization and the observed ultraconservatism of these Muslims. It is because of all of these factors that we find that the modern European school has greatly influenced social and religious behavior as well as the structuring of leadership within this religious community. Thanks to the multiple research data obtained, it will be historically analyzed the problems encountered by Muslims in this Northern Region of Cameroon, in particular the education sector, the vulnerable conditions of women and the leadership conflicts between Muslims. This study is based on several years of historical, sociological and participatory observation. In addition, the literature of current work of specialists in this research region was used. This is what made it easier to formulate the research problem based on the novelty and originality of this study, which contributes to the history of Islam in African studies in North Cameroon and Turkey from a historical perspective.

Keywords: Muslim Community, North Cameroon, Koranic Education, Western Education, Social Cleavage.

Giriş

Afrika tarihi araştırmaları analiz edilmesi ve özellikle hakkında bilimsel çalışma üretilmesi bakımından en karmaşık araştırma alanlarından biridir. Metodolojik sorunların yanı sıra, kıtanın derin geçmişinin (kölelik, İslâmlaşma aşamaları, Avrupa kolonizasyonu) karmaşıklığı da söz konusudur. Afrika tarihi kendi iç sosyal

dinamiklerinden başlayarak incelenmelidir. Kitanın karşı karşıya olduğu mevcut zorluklar bu şekilde daha iyi anlaşılabilir.

Kuzey Kamerun Müslüman toplumu merkezinde yürütülen bu çalışma, sosyo-tarihsel yörüngesindeki faktörleri belirleyerek bu toplumun güncel sorunlarına ışık tutmaya gayret göstermektedir. Konuyla ilgili mevcut literatür incelendikten sonra, bu araştırma konusunun uzun vadeli tarihsel yörüngede henüz çalışılmadığı görülmektedir. Şöyle ki bazı yazarlar Kur'ân okulunu (Santerre, 1982a; Santerre, 1982b; Santerre, 1982c; Hamadou-Amadou, 1998; Tourneux, 2000; Alihou, 2012; Bukar, 2007) incelerken, diğer yazarlar Müslüman toplumun Kamerun veya Sahra altı Afrika'daki siyasî dinamikler ve devletle ilişkisine odaklanmaktadır (Taguem, 1996; Fabilou, 2011; Fouapon, 2021; Coulon, 1983; Gumi-Tsiga, 1992; Njeuma, 1993; Bah-Taguem, 1993; Frœlich, 1954; Sinderud, 1993; Djibrilla, 2013; Saibou, 2016; Ousmanou, 2016; Hamadou, 2004).

Bu çalışma, özellikle Kuzey Kamerun ve genel olarak Çad Gölü Havzası olarak bilinen çevre bölgelere (Nijerya, Kamerun, Çad, Nijer, Orta Afrika Cumhuriyeti) ilişkin İslâm tarihi araştırmalarına katkı sağlayacağı umut edilmektedir. Umud edilen diğer bir katkı ise Türkiye'deki Afrika İslâm tarihi literatürünü zenginleştirmek şeklinde ifade edilebilir. Kamerun örneğini inceleyerek dünyanın belirli bölgelerinde Müslüman azınlıkların karşılaştığı sorunları bilimsel olarak anlamak son derece önemlidir. Bu nedenle bu makalede eğitim sorunlarına, kadının değersizleştirilmesine, İslâm akımları arasındaki gerilimlere, siyasal entegrasyon ve ayrımcılık sorununa özel bir önem verilecektir. Bazı Türk üniversitelerinde ve araştırma merkezlerinde yürütülen Kamerun Çalışmaları (Gassim, 2016; Fosso, 2021; Ndzembanteh, 2020; Ridley, 2020; Ebolo, 2020; Bidoum Bidoum, 2019; Ngwa, 2019; Meirama, 2019; Kalay, 2018) ve Afrika Çalışmaları (Elem, 2016; Gassim, 2022) konusunda çok az eser bulunduğu görülmektedir. Afrika kıtası (Sahra altı Afrika) ile Türkiye arasında 21. yüzyılın başından itibaren siyasî, diplomatik ve ticarî ilişkiler yoğun olmasına rağmen, araştırma ve bilimsel işbirliği boyutu çok sınırlıdır. Aynı şekilde Afrika kıtasında da Türkiye ya da Osmanlı Devleti akademik ve bilimsel araştırmalarda önemli bir yer tutmamaktadır.

Kuzey Kamerun batısında Nijerya, kuzeyinde Çad, doğusunda Orta Afrika Cumhuriyeti, güneyinde Gabon, Ekvator Ginesi ve Kongo Cumhuriyeti, güneybatısında Gine Körfezi bulunan bir Orta Afrika ülkesidir. Kamerun tarihsel olarak Avrupa fetihleri ve işgalleri yoluyla yürütülen sömürgecilik faaliyetinin ürünüdür. 20. yüzyılın başlangıcından önce günümüz Kuzey Kamerun'u, büyük ölçüde, başkenti Nijerya'da olan Sokoto Halifeliğinin merkezî olmayan Lamidat'larından oluşuyordu. Lamidat'lar, Kuzey Kamerun'daki Fulani'nin sosyo-politik yapılarıdır. Fulani 19. yüzyılın başlarında İslâm'ı cihat yoluyla Kuzey Kamerun'a getiren etnik bir gruptur. Fulani daha sonra bir Lamido tarafından yönetilen Lamidat adlı orijinal siyasî yönetimlerini kurdu. Eskiden gerçek

Müslüman emirliklerinden oluşan bu Lamidat'lar, sömürgeleşme ve Kamerun Devleti'nin doğuşuyla siyasî güçlerini kaybettiler. Bununla birlikte Müslüman toplumun işleyişi üzerinde sınırlı dinî ve kültürel etkilerini korumaya devam etmektedirler (Hamadou, 2002; Jersad-Holtedahl, 1997; Taguem, 2003, 267-288). Bu topluluk Müslüman kimliğinden dolayı Alman, Fransız ve İngiliz kolonizasyonları sırasında farklı farklı politikalar izlemiştir. Araştırmanın bu yönü, Afrika kıtasının Avrupa tarafından sömürgeleştirilmesinin, bu dönemin büyük Müslüman imparatorluklarının bölünmesine ne kadar üzücü bir şekilde yol açtağını ortaya koymaktadır. Sonuç olarak bu zorunlu toprak ayrımı, bazen Müslümanların kendilerini dinî ve demografik azınlık durumunda buldukları mevcut Afrika devletlerinin kurulmasına sebebiyet vermiştir.

Kamerun 1960 ve 1961 yıllarında bağımsızlık kazanmıştır. Resmî olarak bu ülkeye Cameroun/Cameroon denir. Cameroun/Cameroon 1884'ten 1916'ya kadar Alman himayesi altındaydı ve o zamanlar resmî olarak Kamerun şeklinde adlandırılıyordu. Bu nedenle tarihsel açıdan Kamerun yalnızca, Ubangui Chari'nin (Orta Afrika Cumhuriyeti) ve Çad'ın büyük bir bölümünü içeren, daha önce Alman işgali altındaki topraklara atıfta bulunur. Birinci Dünya Savaşı sonunda bu ülke Milletler Cemiyeti'ne bağlanarak Fransa ve Büyük Britanya'ya emanet edilmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da bu iki Avrupalı güç Cameroun/Cameroon'u ayrı ayrı yönetmeye devam etmiştir. 1 Ocak 1960'ta French Cameroon (Fransız Kamerun) bağımsızlığını kazanması ve ardından bir yıl sonra 1 Ekim 1961'de British Cameroon (İngiliz Kamerun), Cameroon'un Fransızca konuşulan kısmı ile yeniden birleşerek bağımsızlığını kazandı. British Cameroon iki bölüme ayrıldı: Southern Cameroon (Güney Kamerun) ve Northern Cameroon (Kuzey Kamerun). Southern Cameroon bölgesi ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluşuyordu ve referandumla Nijerya'ya bağlanmayı seçti. Northern Cameroon seçmenleri ise eski French Cameroon ile birleşmeyi ve Federal Cumhuriyeti kurmayı seçti. Dolayısıyla "Kamerun" kavramı karmaşık bir tarihsel geçmişe sahip olup aynı zamanda devlet kavramı da, bağımsızlık döneminin milliyetçileri için siyasî, jeopolitik ve milliyetçi imalara sahiptir (Owona, 1996; Deltombe-Domergue-Tatsitsa, 2011).

Kuzey Kamerun'daki Müslüman kimliğini tanımlamanın ve sınırlandırmanın iki nedenden dolayı çok zor olduğunu hatırlamak gerekir. İlk sebep, Kamerun'un bu bölümünde Fulani etnik grubu tarafından İslâm'ın yayılmasıyla bağlantılıdır. İlkinin sonucu olan ikinci sebep, Kuzey Kamerun'da ağırlıklı olarak seçkin Fulani'nin himayesi altında yürütülen İslâmî işlerin üretim, yayma ve yönetim yapıları ile ilgilidir. Çad Gölü Havzası'nın bu Bölgesinde tarihsel olarak İslâm'ın yayılmasında büyük rol oynayan başka halkların da bulunduğu dikkat edilmelidir. Bu örneğin Kanem-Bornou Krallığıdır. Ancak bu çalışmada yapılacak analiz, her şeyden önce kuzey Kamerun'daki Fulani sosyo-politik yapılarından elde edilen somut verilere dayanmaktadır. Bu araştırmanın, bir yandan devlete karşı dinî azınlığın çalışmasının ve diğer yandan Sahra altı Afrika'daki bu topluluk kategorisinin giderek zayıflamasının bir parçası olduğu belirtilmelidir.

Bu çalışmada dört temel konu ele alınmaktadır. Kuzey Kamerun'un tarihi, okulların başarısızlığının sosyo-tarihsel faktörleri ve Müslüman kızlar için okullaşma konusu incelendikten sonra, Kuzey Kamerun Müslüman cemaatini etkileyen farklı elitist sınıflar üzerinde durulacaktır.

1. Kuzey Kamerun Müslüman Cemaatinin Yönetiminin Tarihi ve Evrimi

Kırk yılı aşkın bir süre önce Edward Said sosyal bilimlerde zamansal betimleme konusunda tek bir başlangıç olmadığını, aksine araştırmanın içeriğine bağlı olarak başlangıçların olduğunu söylemişti (Said, 1980). Bu çalışma için, "Müslüman" Kuzey Kamerun'un tarihi, Sokoto İmparatorluğu'nun ortaya çıkması ve yayılmasıyla başlar. Fulani etnik grubundan Ousman Dan Fodio (1754-1817) tarafından kurulan bu İmparatorluk, ihtişamlı yıllarında Nijer sınırlarından tüm Kuzey Kamerun'a kadar uzanıyordu (Kavas, 2007, 466-467). Bu Müslüman bilgin, 23 yaşında, 19. yüzyılın ikinci yarısında Batı Afrika'da (bugünkü Nijerya) bulunan Hausa eyaletlerinin tüm sistemlerini, vergi tahsildarı ve kraliyet danışmanı olarak yaptığı görevler aracılığıyla öğrendi. Nijerya'nın Hausa eyaletleri tarafından canlandırılan, çarpıtılmış, sulandırılmış ve yozlaşmış bir İslâm'ı uygulamakla suçlanan her türlü dinî davranışa karşı çıkarak, onlara karşı cihat çağrısı yaptı. Takipçileri ile kurduğu ittifak ile bir yandan bu Hausa Devletleri'nin muazzam harabelerinden fethedilen toprakları, diğer yandan 19. yüzyılın ilk on yılında Kuzey Kamerun'u ele geçirmeyi başardı (Kameche, 2009, 133).

Unutulmamalıdır ki fethinin ancak vaazın (1774-1793) ilk iki aşamasını ve hareketinin gelişimini ve örgütlenmesini (1795-1804) tamamladıktan sonra gerçekleştiğine dikkat edilmelidir (Kameche, 2009, 50-108). Başkentini Yola'ya taşıdı ve Fulani etnik grubundan teğmen Modibbo Adama'nın, 1808'de Kuzey Kamerun'un Kameche Muhammed'in "Fulani Halifeliği" olarak adlandırdığı geniş siyasî topraklarına kesin olarak entegre etmesini sağladı. Bu fethedilen geniş coğrafi alan, bir emirlik halinde inşa edildi ve Lamidat adı verilen çok sayıda siyasî varlığa bölündü. Her Lamidat'ın başında bir Lamido bulunmaktaydı. Aynı siyasî öneme sahip olmasa da, Modibbo Adama Kuzey Kamerun'da yaklaşık kırk Lamidat kurmayı başardı. Bu Kuzey Kamerun Lamidat'larının en önemlileri arasında Maroua, Garoua, Ngaoundéré, Banyo, Rey-Bouba, vb. Lamidat'ları sayabiliriz (Njeuma, 1993, 90). Rey-Bouba Lamidatı, 19. yüzyılda Cihad'dan önce gelmekte ve 36.000 km²'lik bir yüzey alanıyla en etkili ve en büyük Lamidat olmaya devam etmekte idi (Taguem, 2003, 269).

Bir Lamidat'ın örgütlenmesi ve işleyişine gelince, sosyo-politik yaşam özellikle İslâm hukuku ile fethedilen bölgelerin yerel gerçekleri arasındaki senteze dayanıyordu (Nawal, 2018). Faada adı verilen hükümet, şu devlet adamlarından oluşmaktadır: Galdima (başbakan), Sarkin Sanu (hayvancılık, mezbahe ve pastoral faaliyetlerden sorumlu), Liman (ibadet ve din işlerinden sorumlu), Alkaali (yargı işleri başkanı), Waziri (kraliçe annenin ailesine bağlı yüksek rütbeli), Kaygama

(kölelik kökenli saygın ve önemli kişi), Sarkin Yaaki (ordu komutanı), Djawro'en (mahalle başkanları), Bausi (süvari komutanı, görevden sorumlu) ve son olarak Şiroma/Bero (seçkin konukların karşılayıcısı). Bu üyeler, zamanla Emirlik'in siyasî merkezi karşısında kısmî özerklik sürecini başlatan gerçek bir hükümet oluşturuyordu. Böylece bazı Lamidat'lar Yola'nın vesayet yetkisine isyan ettiler: Bibemi, Rey ve Tibati'li Lamidat'ların durumu buydu (Hamadou, 2002, 178-180).

Sokoto Halifeliği'nin sona ermesi ve ortadan kaldırılması, 19. yüzyılın Avrupa sömürgeciliğinin girişimleri tarafından gerçekleştirildi ve bu durumun Kuzey Kamerun'un geleceği üzerinde bir etkisi oldu. Berlin Konferansı'ndan (1884-1885) itibaren kurulan sömürge işgal kurallarının (*Hinterland Rule*) ardından, Kamerun Atlantik kıyılarını terk eden Almanlar, askerî olarak *hinterland*'ı işgal etmiş ve ardından Kuzey Kamerun'un Lamidat'larını ele geçirmişlerdir. Aynı zamanda Nijerya tarafında, İngiliz işgali Sokoto Halifeliği'ne son verdi. Başka bir deyişle, sömürgeleştirme Ousman dan Fodio tarafından kurulan İmparatorluğu parçaladı ve bölgelerinin bir kısmı bir yandan "İngiliz" Nijerya'ya, diğer yandan "Alman" Kamerun'a dönüştürüldü. Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransız ve İngilizler'in Kamerun'u işgalinden sonra Kuzey Kamerun'un kendisini Fransız etkisi altındaki kısımda bulunduğunu belirtmek gerekir.

2. Kuzey Kamerun Müslümanları Bağlamında Modern Avrupa Okulu: İdeolojik Savaş?

Yukarıdaki tarihsel açıklamalardan ve Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplumun sosyal ve politik oluşum sürecine dair hususları belirttikten sonra, Avrupa okulu ile Kuran okulu arasındaki güç görünen birlikteliği sunmak ilginç olacaktır. Bugün devam eden bu tarihî sorun, genel olarak Kamerun'da sosyal uyumu ve birlikte yaşamayı kolaylaştırmak için anlaşılması ve çözülmesi gereken önemli bir meseledir.

Kuzey Kamerun'daki Alman varlığı (1902-1916), doğrudan yönetim yoluyla Lamidat'ların güçlerinin zayıflamasına tesirde bulundu (Hamadou, 2002, 182-183). Bölgeyi kârlı hale getirmenin ve kamu düzenini korumanın zorluklarını fark eden Almanlar, imparatorluk mukiminin talimatlarının dolaylı yönetim yoluyla iletilmesi ve bu işin yürütülmesinde yardımcı olarak hizmet etmeleri için Lamidat'ları rehabilite ettiler. Ancak Fransızlar, kendi güvenliklerini sağlamak, arazi kullanımını başlatmak ve vergi sistemini kârlı kılmak için faaliyette olan Alman komuta ağının işlevsizleşmesini sağlayarak, Müslümanların vizyonlarına yönelik özel bir politika oluşturmuşlardır. Amaçları, gayrimüslimlerin güçlerini Lamidat'ların zayıflayan siyasetinden bulmalarını telafi etmelerini sağlamaktı. Sömürge dönemindeki bu siyasî özgüllük, "Müslüman Sorunu"na ya da "Müslüman İşleri"ni kontrol etmeye odaklanmıştı. Bu durum Müslümanların Fransız sömürge otoritesine yönelttikleri bir dizi sorunla ilgiliydi. Fransızlara göre İslâm, pan-İslâmizm yoluyla ürkütücü yabancı etkilerin olası bir aracı konumundaydı. Pan-

İslâmizmi, Kur'ân okullarındaki öğrencileri sömürgeci eyleme karşı harekete geçirmek için olası bir araç olarak görüyorlardı (Bah –Taguem, 1993, 103).

Bazı Lamidat'lar ve İslâmî liderlerden bu sömürge varlığına karşı yükselen bir meydan okuma vardı. Bu nedenle Fransızlar geleneksel Afrika dinini desteklemeye ve Müslümanlara karşı bir muhalefet işlevi görecektir şekilde örf ve âdet hukuku düzenlemeye başladılar. Bu anlayışa uygun olarak, istenilen itaatkar ve uysal duruş camilerin ve Fransız-Arap okullarının inşasında sunulan yardımlar ve İslâmî araştırmalar için hac ve gezilerin düzenlenmesinden oluşan resmî iyiliklerle ödüllendirildi (Hamadou, 2002, 187-188). Buna karşılık, protestocu prensler ve Kur'ân öğretmenleri işten atılma, sürgüne gönderilme ya da tacize maruz kaldı. Bu çerçevede tüm Fransız politikasının, Müslüman toplumu Fransa'nın değerleri ve çıkarları için sömürmekten ibaret olduğu anlaşılmaktadır.

Kuzey Kamerun'daki Müslüman nüfusun tarihi yakından analiz edildiğinde, Kur'ân okulunun toplumsal düzeyde önemli bir yere sahip olduğu açıkça görülür. Lamidat'lar'da sömürge yönetiminin varlığından önce, Kur'ân okulu resmî okuldu. Her Müslüman çocuk alfabeyi öğrenme, Kur'ân-ı Kerîm'in tamamını birkaç yıllık bir süre içinde yazma ve okumadan oluşan ilk aşama programında beş yaşından itibaren eğitim görürdü. Bu eğitimin sonunda öğrenci, insanlarla ve toplumla olan ilişkilerinin, özellikle ahlâk, dürüstlük ve dinî erdem anlayışının hem teorisini hem de pratiğini öğrenmek için ikinci aşamaya geçirdi. Ayrıca İslâm'daki referans metinlerle bağlantılı olarak İslâmî inanç esasları da kendilerine aktarıldı (Abdoul Aziz, 2016, 52). Bu aşamayı tamamlayan az sayıda öğrenci, daha bilgili öğretmenler aramak için seyahatler yapardı. Öğretmen seçimine öğrencinin elde etmek istediği bilim ve çalışılacak kitap yön verirdi. Bu çerçevede, bir öğretmenden diğerine, bir şehirden bir başkasına, bir ülkeden diğerine belli bir öğrenci rotasyonu sağlayan seyahatler, geleceğin İslâm âlimlerinin günlük hayatını oluşturmaktaydı (Abbatça, 1987, 64-65).

Almanlar Kuzey Kamerun'da (1902-1916) eğitim sistemini yeterince organize etmedikleri için, Fransızlar ülkenin bu bölgesinde modern Avrupa okulunun yükselişinde ve gelişmesinde öncü oldu. 2015 yılında Kuzey Kamerun'daki Adamawa Bölgesi'nde yapılan bir çalışmaya göre, modern Fransız okulunun açılışı 20 Nisan 1917'de bu bölgede Ngaoundéré köyüne 7 km uzaklıkta gerçekleşti. İlk öğrenci grubu, Lamidat'ın siyasî liderlerinin 29 oğlundan oluşuyordu. Bu tarihten 1945'e kadar modern okul, 1933'te oluşturulan Norveç Lutheran Misyonu'nun mezhep okulu olan tamamlayıcı bir kurum oluşturulmasına rağmen kayda değer bir sonuç vermedi. Bu kritik durumla karşı karşıya kalan sömürge yönetimi, bu Lamidat'ta başka okullar açmaya karar verdi. Böylece Belel Okulu 1956'da kuruldu (Abdoul Aziz, 2016, 109). Genel bir analiz yapılacak olursa, devlet okulunun sadece Müslüman seçkinlerin oğullarına açık olduğu, Hıristiyan inancının diğer eğitim kurumunun ise o zamanlar sömürgeciliğe ve modern okula karşı çıkan Müslümanlar arasında hoş karşılanmadığı söylenebilir. Bu eğitim politikasının

arka planında, Hıristiyan mezhep okulunun Fransız sömürgelerindeki evanjelizasyon araçlarının bir uzantısı olduğu görülmelidir.

Kamerun'un en ünlü tarihçilerinden Profesör Daniel Abwa'ya göre, Fransız makamları ile Müslüman makamlar arasındaki ilişki bir çatışma olarak şekillendi. Fransız sömürge yetkilileri için Kur'ân okulu bir tehditti, modern Avrupa okulunun tam gelişmesinin önünde bir engel olarak duruyordu. Müslüman yetkililer için ise Avrupalıların okulu geleneklerinin güvenliğine karşı önemli bir tehditti. Bunun için bir Müslüman, çocuğunu Kur'ân okuluna sadece bilim öğrenmesi için göndermez, aynı zamanda onu kendi anne ve babasının değişmez geleneğine göre yetiştirmek için de gönderirdi (Abwa, 1980, 398-400; Kane, 1961).

Ayrıca yetersiz eğitimin iki temel nedeni vardı. Bir yandan Fransız yönetimi, Kamerun'un güneyi ile kuzeyi arasında eğitim yürütülmesinde bir dengesizlik yaratmıştı. Kuzeydeki Müslümanlar arasında, bina eksikliği ile birlikte, çocukların okula kayıt oranı 1955'te %6'ya karşılık gelirken güneyde %86'ya karşılık gelirdi ve 1946'da kuzeyde 3 Avrupalı öğretmen bulunmasına karşın, Güney'de yüzden fazlaydı (Bah - Taguem, 1993, 119-121). Öte yandan, modern okul bu zamanın bazı Müslümanları tarafından bir sapıklık faktörü, manevî ve ahlâkî bir çöküş nedeni olarak görülüyordu. Anne babalar ve kaçınılmaz olarak çocukları okuldaki eğitimle bir "günah" işlemiş olacaklar yani Allah'a olan inançlarına ihanet edecekler ve sonuç olarak toplumlarının normlarından ve atalarının değerlerinden sapacaklardı. Ülkenin bağımsızlığından sonra durumun birkaç on yıl daha devam ettiği unutulmamalıdır. Bu durum, ülkenin kuzeyi (tam olarak ülkenin bu bölgesindeki Müslüman topluluk) ile güneyi arasındaki eğitim farkını kısmen açıklamaktadır (Guibaï, 2000, 11). Kuzey Kamerun'daki bu Müslüman topluluğundaki okullaşma sürecine ilişkin kısa bir genel bakış sunduktan sonra, şimdi özel olarak kız çocuklarının sosyo-eğitim durumuna bakalım.

3. Müslüman Kızların Eğitimindeki Zorluklar

Aşağıdaki açıklamalarda böyle bir duruma ilişkin kalıp yargılardan örnekler vererek Kur'ân okulunda Müslüman kızların gelişimi sorununu ortaya koyacağız. Ardından Müslüman dinî liderlerin kızları okula gönderme konusunda bilinçlenme sürecinin incelenmesi söz konusu edilecektir. Ek olarak aşağıdaki analizler, Kuzey Kamerun'daki Müslüman kadınların sosyal ve meslekî kategorilerinin yanı sıra, eş olarak ailevî sorunlarını da detaylandıracaktır.

Kuzey Kamerun Müslüman toplumunda âdet olduğu üzere genç kızlar erken çocukluktan itibaren Kur'ân okuluna başlamaktadırlar. Kur'ân-ı Kerim'in tamamını okuduktan sonra, âyetlerin anlamına hâkim olmadan, kız çocukları eğitim sisteminde ilerlemek için yeterince desteklenmiyordu. Kızların çoğu herhangi bir meslekî beklenti olmaksızın, onları eş (karı) ve anne olmaya hazırlayan bir eğitim alıyordu. Genel olarak Kuzey Kamerun'daki Fulani toplumunda kadınlar, üst düzey İslâmî çalışmalar için erkeklerle aynı fırsatlara sahip değildi.

Şunu da eklemek gerekir ki bu durumda genç kızı sorumluluk duygusu öğrenmesi için çok erken yaşta evliliğe tabi tutmak isteyen kültürün etkisi vardır. Kız er ya da geç aileden ayrılacak biri gibi bir yabancı olarak görülürdü. Evlenmek kocadan hem “sosyal ilerleme” hem de “konut özerkliği” elde etmeyi (Djingui, 1993, 192). Kıza ciddi bir eğitim vermenin toplumsal gerçeklere aykırı olduğu anlaşılmaktadır. Bir kız bir erkekle, hatta öğretmeniyle yalnız kalamaz. Öncelikle toplumdaki sefahati sınırlamaya yönelik bu inanç eylemi, eğitimin önünde büyük bir engel olmamalıdır. Zira İslâm, İslâmî bilginin Müslüman kadınlar tarafından alınması ve yayılması için gerekli şartları tesis etmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı hanımlarının kamusal alanda bilindiğini hatırlayın. Hz. Hatice tüccar, Hz. Ayşe ise âlimdi. Kıza verilen İslâmî öğreti, İslâm'ın bazı ritüellerinde ve Allah'a iman hususunda ustalaşmaktan ibaretti (Abdoul Aziz, 2016, 126). Ancak Kuzey Kamerun'da medreselerin ve İslâmî enstitülerin açılması ve yaygınlaşmasından bu yana Müslüman kadınlar, İslâmî bilimlerin çeşitli dallarındaki bilgileri kolaylıkla edinmeye başladılar. Çünkü toplum artık onları genç ve gelecek neslin eğitimcileri ve temel direkleri olarak görmektedir.

Bu koşullar altında, genel olarak, Müslüman kızların modern eğitime erişimi yoktu. 1982'den beri Kuzey Kamerun'da kadın güç, eğitim ve din üzerine araştırmalarını yürüten Norveçli araştırmacı Lisbet Holtedahl, örneğin, birçok kadından otuz çocuk babası olan bir dinî liderin çok katı olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, seçmedikleri bir adamla evlenmeyi reddetmeyi başaran bazı kızların durumları gibi istisnalar da vardır (Holtedahl, 1993, 206). Bu dinî lider, hac ziyareti sırasında Suudi Arabistan'da kızların okula gittiğini gördükten sonra yeni modern okul algısı sayesinde tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştır. “Mekke'ye yaptığı hac sırasında, okula giden kızları ve kamu hizmetlerinde çalışan kadınları gören dinî lider, Ngaoundéré'ye döndüğünde, kızının modern okula kaydolmasına izin vererek herkesi şaşırttı. Oysa bu geziden önce buna kesinlikle karşıydı. “O zaman, Fulani toplumunda [...], kızın eğitimi esas olarak hane halkının hayatına odaklanıyordu. Böylece kızını okula ilk gönderenlerden biriydi” (Holtedahl – Djingui, 1999, 213). Bu durum gelenekleri alt üste dışıyla çoğu gelenekçiyi rahatsız etti çünkü o, 1960-1990 yılları arasında Ngaoundéré'de İslâm'ın en etkili şahsiyetleri arasındaydı. Bu olay Kamerun'un bu bölgesindeki genç kızların durumunu oldukça iyi yansıtmaktadır.

Kadınlar üç grupta sınıflandırılabilir geniş bir kariyer olanağına sahipti. İlk kariyer, modern eğitimden yoksun kadınlarinkidir. Bilgiyle ilgili işlere erişimden dışlanırlar. Ya çok eşli bir evliliğe girerler ya da “özgür kadın” olurlar ya da ebeveyn evinde kalırlar. Dolayısıyla bu kadınların yaşamı, bir evlilik dönemi, bir başka boşanma dönemi, bir “özgür kadın” dönemi olarak ifade edilebilir. İkinci kariyer için, hem geleneksel hem de modern bilgiye sahip olan bu kadın tipi, profesyonel bir yaşamı bütünleştirmek için daha fazla hareket alanına sahiptir. Üçüncü sınıfa gelince, bunlar bağımsız, bekâr kadınlardır. Bazıları ilkokul, bazıları lise, bazıları da üniversite diplomasına sahiptir. Aynı yaşam idealine sahip olmayan

bazı kadınlar evlenmeye çalışırken diğerleri bekâr hayatlarını sürdürmeye karar verir (Holtedahl-Djingui, 1999, 299-300). Ancak Kamerun'un güney kesiminde ulusal ve uluslararası bağlantıları olan Müslüman kadınların İslâmî aktivizminin olduğu görülmektedir (Fouapon, 2021).

Okula gidecek kadar şanslı olan kız, ya okulu bırakarak erken evliliğe gönderilir ya da yirmili yaşlarına kadar eğitimine devam eder ve evliliği sorunlu hale gelir. Çünkü erken yaşta evliliğin yaygın olduğu bir toplumda, bazı talipler yirmili yaşlardaki bir kızı "yaşlı" olarak görürler. Diğer talipler ise diyalektik kalıcılık ilişkisinden kaçınma ve evlilik evine muhalefet bahanesiyle üniversiteye giden kızlardan tamamen uzak dururlar. Bununla birlikte, genç neslin evlilik hayatı ile çalışma/profesyonel hayatı birleştiren üçüncü bir kategorisi ortaya çıkmaktadır. Bu başarı şansı, Müslüman kızların ve kadınların toplumda, iş dünyasında ve siyasette görünürlüğünü sağlar. Bu kadınlar giderek daha fazla kamusal alanlarda ve siyasî katılımında ortaya çıkmaktadırlar (Fabilou, 2020).

Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) tarafından 2001 yılında yayınlanan Innocenti Floransa-İtalya Araştırma Merkezi'nin Güney ülkelerinde erken evlilikle ilgili çalışmasına göre, erken yaşta evlenen kızlar neredeyse her zaman istenmeyen hamilelik ve erken doğum yaşamaktadır. Bu kızlar aynı zamanda ev içi ve cinsel köleleştirmenin de kurbanlarıdır ve hiçbir güçleri yoktur. Özellikle Afrika ve Güney Asya'daki bazı toplumlar, bazen kızdan çok yaşlı olan taliplerin yaşına bakılmaksızın kızların ergenlik çağında veya hemen sonra evlenmeleri gerektiğini iddia etmeye devam etmektedir. Evliliği bir aile kurma stratejisi, ekonomik bir işlem veya kızları istenmeyen cinsel gelişmelerden korumanın bir yolu olarak görmektedirler. O zaman ailenin temel yaşam giderlerini karşılamak için para kazanmasını sağlayan bir stratejidir. Sahra altı Afrika'nın geleneksel toplumlarında, müstakbel gelinin ailesi, kızlarının bedeli olarak müstakbel ebeveynlerinden sığırabilir (Digest Innocenti, 2001, 2-6).

Kamerun'un bu bölgesindeki Müslüman kızların ve kadınların eğitimle ilgili sorunlarını ve içinde buldukları koşulları sunduktan sonra, bu kez bu topluluğun seçkinlerinin dinî ve sosyal uyum sorunlarından bahsetmek önemli görünür. Bu dinî liderler, Kur'ân-ı Kerîm'in talimatlarına göre örnek rehberler olmak yerine, dini çoğu zaman kişisel çıkarları için kullanırlar ve böylelikle çıkar çatışmaları çoğalır.

4. Kuzey Kamerun'daki Müslüman Seçkinlerin Çeşitliliği

Yukarıda belirtildiği gibi, Müslüman seçkinler, çoğunluğu Lamidat'ların yönetimine bağlı olan İslâm âlimlerinden oluşuyordu. Bu kişiler aynı zamanda saray görevlileri veya kraliyet danışmanlarıydı. Sömürgeciliğin (özellikle Fransızların) acımasız yönetimiyle Lamidat'lar güçlerini ve ayrıcalıklarını yavaş yavaş kaybettiler. İslâmî entelektüel seçkinler elbette toplumu artık bu kadar etkili bir şekilde etkileyemeyecekti. İslâm'ın Sahra'nın güneyinde yayılması, Kamerun'daki Avrupa

kolonizasyonu öncesinde ve sonrasında İslâm dini kardeşliklerinin eseri olduğundan, bu Müslüman topluluk Ticâniyye, Qadiriyya ve Mehdilik İslâmî kardeşlikleri tarafından yönetiliyordu (Bah-Taguem, 1993, 108). Bu ilk iki tarikat, sömürge yönetimiyle işbirliğini tercih etmek zorunda kalırken, Mehdilik, yalnızca Avrupa sömürgeciliğine karşı çıkan değil, aynı zamanda özünde büyük bir devrimi tetiklemeye çalışan dinî bir güçtü. Mehdist hareketin etkileri, 1910'da Haute-Bénoué'de Goni Waday'in Alman sömürge yönetimiyle karşı karşıya olduğu bu dinî kardeşliğin maruz kaldığı kanlı baskıyla daha az belirgin hale geldi (Mohammadou, 1994, 442). Kuzey Kamerun'un bu İslâmî aktörleriyle ilgili olarak, Adamaoua bölgesinde yerel siyasî yaşamı ve Müslüman toplumu etkilemiş imamların biyografileri üzerine ilginç çalışmalar yapılmıştır (Abdoul Aziz, 2020; 2021).

Geleneksel Kur'ân öğretim sisteminde (ilk aşama, ikinci aşama ve geliştirme aşaması) yerel olarak entelektüel bir şekilde eğitilmiş İslâm âlimlerinin Modibbe (tekil: Modibbo) olarak adlandırıldığı belirtilmelidir. Bu kişiler yerel kültürleri İslâm'ın yorumuna entegre etme stratejilerini benimseyebilmişlerdi. Bu nedenle İslâm'da dinî konularda yeniliği kolayca kabul etmeyen ilkeler zaman zaman daha az dikkate alınmıştır. Yerel olarak eğitilmiş bu İslâmî seçkinlerle (Modibbe) karşı karşıya kalan Arap dünyasındaki üniversitelerden (Suudi Arabistan, Sudan, Mısır vb.) Vahhabî kökenli yeni bir reformist elit ortaya çıktı.

Bu yeni Vahabbî âlimleri sınıfının yükselişi 1970'lerde vuku bulmuştur. Bu dönemde, Medine İslâm Üniversitesi'nden ilk Kamerunlu mezunlar ders vermek için ve aynı zamanda Cumhurbaşkanlığı rejimine (Müslüman Ahmadou Ahidjo, 1960'tan 1982'ye kadar başkanlık yapmıştır) hizmet etmek için ülkeye dönmeye başladılar. Örneğin ünlü Şeyh Muhammed Ali Dewa (1940-2013), 1972'den 1980'e kadar Lübnan, Suudi Arabistan, Libya, Mısır ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne cumhurbaşkanlığı gezileri yaparken Cumhurbaşkanı'nın tercümanlığını yaptı. Ahmadou Ahidjo'nun Arap dünyasına yönelik dış politikasını geliştirmek için bu entelektüelden yararlandığı açıktır. Bu zamana kadar bu Arap ülkeleri, 1973'teki "petrol şoku" yoluyla Yahudî-Hıristiyan Batı'ya karşı Arap koalisyonunun bu tarihî diliminde dünya ekonomisinin tedarikçisi (hâkimi) haline gelmişlerdi.

Eski Modibbe eliti ile rekabet eden bu yeni elitin gündeminde İslâmî bir yenilenme vardı. Bu yenilenme hareketi, İslâm'ın arındırılması gerektiği düşünülen yerel uygulamalara karşıdır. İslâm'ın "Afrikalılılaşması"ndan kopmayı savunan bu İslâm akımına göre, İslâm'ı doktrinel kökenlerine geri getirmek için, Müslüman toplumlara tanıtılan yerel kültürleri ve gelenekleri görmezden gelmek gerekir. Bu durum somut olarak şu birkaç unsurla doktrinel düzeyde bir mücadele meselesidir: Mevlid uygulaması (Hz. Peygamber'in (s.a.s.) doğum günü ziyafeti ve müminler ile Allah arasında aracı olarak görülmesi), üç veya yedi günlük ayinlerden oluşan cenaze törenleri, muska ve/veya gris-gris yapımı ve giyilmesi, mistik uygulamalar ve kehanet uygulamaları vb. Kendisinin doğrudan saldırıya

uğradığını düşünen Ticâniyye kardeşliğinin bölgesel ve ulusal düzeydeki uygulamalarını baltalayan da budur (Abdoul Aziz, 2016, 200-203).

Ticâniyye ile Vehhabîlik arasındaki bunalımların (Aboubakar–Aïssatou, 2019) temelinde, iktidar ve servetin paylaşımı meseselerinde yer aldığı görülmektedir. Güçlübir Vahhabî lider olmak, bu İslâm akımının yayılması Suudî mâlî yardımından yararlanmakla eş anlamlıdır. Lamidat düzeyindeyken, geleneksel Modibbe, Lamidat hazinesinin ekonomik ayrıcalıklarından ve iyi niyetli insanların zekâtından yararlanır. Açıkça Müslümanlar arasındaki herhangi bir çıkar çatışmasının her zaman dinî krizlere tekabül ettiğini analiz etmek yerine, bunun çoğu zaman belirli dinî liderler tarafından araçsallaştırma neticesinde zenginlik ve güce erişim rekabeti olduğunu anlamak gerekir (Ouba, 2016).

Müslüman seçkinlerin bu iki sınıfının yanı sıra, Müslüman toplumun diğerlerine göre eğitimdeki geciktiğini fark eden bazı aileler, çocuklarının modern okulda öğrenim görmelerine karar verdiler. Bu durum bilinçsizce, bu yeni seçkinler tarafından ciddi İslâmî eğitimin terk edilmesiyle sonuçlandı. Bu elitin üyeleri ülkenin idarî hizmetlerine, siyasî makamlarına entegre olmuş ve az-çok Batılılaşmış bir yaşam sürmüşlerdir.

Son olarak 1990 yılında siyasî hayatın demokratikleşme süreci ile birlikte, İslâmî dernekler ve uluslararası aktörler (Hamadou, 2007; Souley Mane, 2017) genç Müslümanlara rehberlik etmek amacıyla devlet liselerine ve üniversitelere girmeye başlamıştır. Aynı zamanda bazı ebeveynler çocuklarını Vahhabî kökenli Fransız-Arap ilkokullarına göndermeye devam etmişlerdir. Çünkü bu tür bir eğitim merkezi, çok inançlı bir toplumda öğrenciye İslâmî kimliğini kazandırmak için gerekli olan hem dinî hem de dünyevî bilgileri sunar. Modern okullarda eğitilmiş ve İslâmî bilgiye hâkim olan bu neslin ortaya çıkmasıyla, Müslüman Kuzey Kamerunluların dinler arası diyalog konularında ulusal tartışmalara sürekli olarak ayak uydurduğunu ve bunlara erişim sağladığı görülmektedir. Bu genç Müslümanlar, bilgiyi ve İslâmî söylemleri yaymak için özel radyolar kurmakta ve Konferans, toplantı vs. adına ev sahipliği yapmaktadır. Ancak yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde Müslüman-Hıristiyan diyalogu girişimleri yalnızca başlatıcılarla sınırlıydı, bu yüzden sivil toplumu ve inananları dâhil etmekte yavaş kalmışlardır. Bu durum, Müslüman Kuzey ve Hıristiyan Güney arasındaki mezhepsel bölünmelerde gezinen yeni dinî hareketlerin gücünün artmasıyla daha da güçlenen, sömürgeleştirmenin yarattığı güvensizlik ve önyargılarla açıklanmaktadır (Hamadou, 2005, 73-75).

Bu farklı sınıflar arasında, ortaya çıkan çok önemli birkaç durum daha vardır. Birincisi, Ticâniyye'nin geleneksel kardeşlik akımı ile reformist Vahhabî akımı arasındaki karşıtlıktır. İkinci ise şudur: Ağırlıklı olarak Arapça'ya hâkim olan İslâm âlimlerinin çoğu, resmî dillerin (Fransızca ve/veya İngilizce) iyi bir ifade seviyesine sahip değildi. Tam olarak "Vahhabî" sınıfı için Arap-İslâm

üniversitelerinden alınan diplomalar, İslâm teolojisi alanında eğitim aldıkları için devlet tarafından tanınmamaktaydı. Ancak bazen devlet üniversitelerinde Arap dili ve medeniyeti uzmanları istihdam edilmekteydi. Ama bu Arap çalışmaları bölümü henüz tüm devlet üniversitelerinde açılmamıştı. Bu nedenle Kuzey Kamerun Müslüman topluluğu, toplumsal yaşam modelleri ve seçkinlerinin çeşitli ve bazen çelişkili stratejilerle (muhafazakârlık-reformizm-ilerlemecilik) sunduğu İslâmî teklifler konusunda bir dönüm noktasıdır. Bununla birlikte tüm bu seçkinler, bölünmelerin ötesinde, topluluğun refahını ve Kamerun ulusu içindeki gelişimini hedeflemektedir.

Sonuç

Kamerun'un dinî yapısının görünümüne ilişkin genel bakışa göre, Müslümanlar ağırlıklı olarak ülkenin kuzeyinde yer almaktadır çünkü tarihsel olarak İslâm'ın yayılması ülkenin bu bölümünde gerçekleşmiştir. Ancak bu yansıma, Müslümanların kuzeyden güneye doğru entelektüel ve ticarî göç dalgaları ve ülkenin batısındaki güçlü Bamoun Müslüman cemaatinin varlığı ile nitelenmelidir. Bu iki unsur, Kamerun genelinde Müslümanların varlığına ve görünürlüğüne dikkat çekmektedir. Ayrıca, Kuzey Kamerun'un Lamidat'lar olarak bilinen geleneksel sosyo-politik yapıları yalnızca sembolik dinî ve kültürel gücü (cami yönetimi, örf ve âdet mahkemesi vb.) elinde tutmuştur. Çünkü devlet onların gücünü ve egemenliğini ellerinden almıştı. Kuzey Kamerunlu Müslüman'ın kimliği uzun zamandır "okul reddi tezi" ile karakterize edilmektedir. Bu durumun nedenleri söz konusu topluluğun hem içinde hem de dışında aranmalıdır. Ancak yeni nesil, mümkün olduğu kadar çocukların ve gençlerin eğitimini ilkokuldan üniversiteye yükseltmeye çalışmaktadır.

Bu araştırmanın sonuçları, Kamerun'daki Müslüman azınlığın yaşadığı karmaşık durumları tarihsel bir süreç izleyerek ortaya koymaktadır. Genel olarak sosyal bilimlerin ve özel olarak tarih biliminin karşılaştırmalı yaklaşımı, çağdaş Sahra altı Afrika'da azınlık durumundaki diğer Müslüman topluluklar tarafından sürdürülen sosyo-politik ilişkileri anlamamıza izin verir. Orta Afrika Cumhuriyeti'nde çok sayıda tecavüz, toplu katliam, zorla sürgün vb. suçların mağduru olan Müslüman azınlık örnek verilebilir. Bu nedenle Kamerun'daki Müslüman azınlığın durumunu düzeltmek için uzun vadeli çözümler önermek önemlidir. Önerilen bu fikirler, Afrika'daki diğer azınlık topluluklarına veya diğer çağdaş bağlamlara da uygulanabilir.

Kamerun'daki Müslüman topluluk düzeyinde, toplumda ve çoğunlukla çok eşli ailelerde kötü muameleye maruz kaldıkları için kız ve kadınların eğitim sorunlarının çözülmesi gerekmektedir. Evli, boşanmış veya dul kadınlar için sosyal normları, yurttaşlık haklarını öğrenmek için okullar oluşturmak için fon toplanabilir. Müslüman toplumun en saygın lideri olan Lamido, daha iyi bir gelecek için kadınların eğitimine değer vermenin önemini kavramak için kızların kocalarını

ve ebeveynlerini duyarlı hale getirmek amacıyla belediye başkanlarını ve İslâm âlimlerini bir araya getirmelidir. Kızların Kamerun'da veya yurtdışında üniversiteye gitmelerine izin vermelidirler.

Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplumun eğitim durumunu düzeltmek için mutlaka bu bölgede en çok konuşulan diller olan Fulani ve Hausa başta olmak üzere kültürleri ve dilleri öğretmek ve öne çıkarmak gerekir. Sömürgecilik, Avrupa medeniyetini ve onların düşünce yöntemlerini empoze ederek tüm bu Müslüman medeniyetleri değersizleştirmişti. Resmî öğretim programlarına saygı duyulan modern İslâmî okulları ve kolejleri çoğaltmak da gereklidir. İslâmî dersleri ve resmî programları aynı anda birleştiren mevcut eğitim sistemi, Müslüman çocukların resmî sınavlarla ilgili yeterli zorunlu bilgiyi edinmelerine izin vermediğinden, Çarşamba günleri ve hafta sonu öğleden sonraları İslâmî çalışmalar kursları düzenlenmektedir. Yine de Hıristiyan çocuklar sınavları kolayca geçebilmektedir. Buna ek olarak, Kamerunlu Müslüman öğrencilerin Orta Doğu'daki İslâmî üniversitelere gidişleri sınırlandırılmalıdır çünkü çoğu zaman Kamerun'a döndüklerinde radikalleşirler. Genç Müslüman öğrencilere İslâmî ilimleri öğretmek ve vatanseverlik konusunda yurttaşlık eğitimi vermek amacıyla Kamerun üniversitelerinde İslâmî ilimler fakülteleri oluşturulabilir. Bu anlamda Kamerun, Somali örneğinde olduğu gibi, Türkiye'deki üniversitelere bağlı ilahiyat fakülteleri oluşturmak için Türkiye ile güçlerini birleştirebilir.

Kuzey Kamerun'daki İslâm akımlarının liderleri arasındaki çatışmalar hakkında, bu bölgenin çok saygı duyulan ve ideolojileri üzerinde düşünmeden sadece ümmet için vaaz veren ve birleşik eylemlerde bulunan Müslüman âlimlerinden örnek alınabilir. Kamerun'da ekümenizm şeklinde yapılan dinler arası diyaloga gelince, kesinlikle yöntemlerin değiştirilmesi gerekmektedir çünkü Müslümanlar kiliselerde Hıristiyanlarla birlikte dua etmeyi kabul etmemektedirler. Dinler arası diyalog, topluca dua etmek için bir araya gelmek değil, ortaya çıkan sosyal sorunları çözmek için Müslüman ve Hıristiyan dinî liderler arasındaki işbirliği hakkında olmalıdır. Bu toplu duaları yapmayı kabul eden Müslümanlar, onları İslâm düşmanı olarak gören Müslüman toplum tarafından itibarsızlaştırılır.

Müslüman toplumun kalkınmasına yönelik çalışma, finansman ve yardım fırsatlarına ilişkin cehalet sorunlarını çözmek için, İslâm'da uzmanlaşmış tüm akademisyenler ile Kamerun'daki Ngaoundéré Üniversitesi ve Maroua Üniversitesi'nden Arap Dili ve Medeniyeti Bölümlerinin hocalarının bir araya getirilmesi gerekir. Ortak eylemleri, yasal işleyişi olmak suretiyle bu Müslümanlarca derneklerin oluşturulması ve uluslararası İslâmî işbirliği için rehberlik etmeleri gerekir. İslâm İşbirliği Teşkilatı üyesi bir ülke olan Kamerun, uluslararası düzeyde birçok fırsata sahip ancak ne yazık ki bunlardan çok az sayıda Müslüman yararlanmaktadır.

Bu mütevazı araştırmayla, Kuzey Kamerun'daki Müslüman toplumun sorunlarının tüm yönleri elbette ele alınamaz. Gelecekteki diğer araştırmalar, İslâm'ın Kamerun'da bir azınlık dinini temsil ettiği bu bölgede savaş ve İslâmî finans uygulamalarını inceleyebilir. Ayrıca, üzerinde çalışılması gereken önemli bir konu olan din ve terör teması da vardır çünkü medya bazen Kuzey Kamerun'da terör örgütü Boko Haram tarafından düzenlenen saldırı ve adam kaçıırma olaylarından Müslümanları sorumlu tutmakta veya suç ortağı olarak tanımlamaktadır. Bu bölgedeki araştırmacılar ayrıca Suudi Arabistan, Türkiye, İran ve Pakistan'ın giderek daha fazla yer aldığı ve etki alanları için rekabet halinde olduğu Kuzey Kamerun'da, Müslüman dünya liderlerinin dinî rekabetleri üzerine araştırma yapabileceklerdir. Son olarak, Kamerun'da yaşayan ve Müslüman tarikatleriyle günlük hayatlarını paylaşan yaklaşık 200 etnik grubun gerçeklerini daha iyi anlamak için çok disiplinli saha çalışmalarına (tarih, sosyoloji, antropoloji ve etnoloji) ihtiyaç duyulmaktadır.

Teşekkür

Dr. Ender Büyüközkara, Kübra Genç ile Yusuf Ertuğrul Erdem'e ve bu makalenin bilimsel içeriğinin geliştirilmesine yardımcı olan hakemlere destek ve katkılarından dolayı çok teşekkür ederim.

Kaynakça

- Abbatcha, Garga. *Situation actuelle de l'Islam au Cameroun*. Marsilya: Provence Üniversitesi (Aix-Marseille I), Arap-Müslüman Dünyası Tarih ve Medeniyet Bölümü, İleri Araştırmalar Diploması Tezi (D.E.A), 1987.
- Abdoul Aziz, Ahmadou. "Imam Et Vie Politique Locale Au Nord-Cameroun: Liman Djidji Issa (1905-1982), *Lamido Et Guerre De Leadership Au Lamidat De Ngaoundéré*". *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 6/ Prof. Dr. Süleyman Büyükkarcı Özel Sayısı (2021), 1-29.
- Abdoul Aziz, Ahmadou. "Leadership Religieux Et Perception Islamique De L'exercice Du Pouvoir Temporel: L'exemple De Modibbo Hammaoundé (1907-2003) Dans La Vina (Cameroun)". *Dialogue Interreligieux, Médiation Et Laïcité Au Cameroun*. Ed. Taubic Falna ve Jean Koulagna, Yaoundé: Editions Monange, 2020.
- Abdoul Aziz, Ahmadou. *Modibbo Hammaoundé: Autorité Traditionnelle, Enseignant Et Imam (1907-2015)*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Aboubakar, Adamou – Aïssatou, Ibrahim. "Etude Du Rapport De Forces Entre Deux Mouvances Confessionnelles Dans La Reconfiguration De L'élite Musulmane Au Cameroun. La Wahhabiyya Et La Tidjaniyya A Ngaoundéré". *Géopolitique du fait religieux au Cameroun. Revue internationale des Sciences Humaines et Sociales*, 8 (2019), 62-83.
- Abwa, Daniel. *Le Lamidat de Ngaoundéré de 1915 à 1945*. Yaoundé: Yaoundé Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1980.
- Alihou. *L'école Occidentale A Meiganga: 1934-1960*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Bah, Thierno Mouctar – Taguem, Fah G. L. "Les Elites Musulmanes Et La Politique Au Cameroun Sous Administration Française: 1945-1960". *Peuples Et Cultures De l'Adamaoua (Cameroun)*. Ed. Jean Boutrais, 103- 133, Paris: Orstom, 1993.
- Bidoum Bidoum, Alain Christian. *Thermodynamic And Exergo-Economic Analysis Of A Solar-Biomass Hybrid Power Plant For Multi-Energy Generation*. İzmir: Ege Üniversitesi, Güneş Enerjisi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.
- Bukar. *Goni Et Marabouts Kanuri Dans Le Mayo-Sava Au Xxe Siècle*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Coulon, Christian. *Les Musulmans Et Le Pouvoir En Afrique Noire - Religion Et Contre-Culture*. Paris: Khartala, 1983.
- Deltombe, Thomas – Domergue, Manuel - Tatsitsa, Jacob. *Kamerun! Une Guerre Cachée Aux Origines De La Françafrique, 1948-1971*. Paris: La Découverte, 2011.

- Digest Innocenti. *Le Mariage Précoce*. Florence: UNICEF, 2001.
- Djibrilla, Nouroudine. *Des Lamibé Et Imams A Maroua (1794-2013)*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Djingui, Mahmoudou. "Mariage Et Images Du Mariage Chez Les Peul". *Peuples Et Cultures De l'Adamaoua (Cameroun)*. Ed. Jean Boutrais, Paris: Orstom, 1993.
- Ebolo, Emmanuel Bekolo. *The Implementation Of Decentralization And Local Government Reforms In Turkey And Cameroon : A Comparative Assessment*. Ankara: Hacettepe, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.
- Elem, Eyryce Tepeciklioğlu. "African Studies In Turkey". *Uluslararası İlişkiler*, 13/50 (2016), 3- 19.
- Fabilou. "Muslim Women and Politics in Cameroon". *Asian Journal of Humanities and Social Studies*, 8/6 (2020), 248-256.
- Fabilou. *La femme et la politique dans la vina: une analyse sociopolitique de la participation à la vie publique de 1992 à 2011*. Douala: Douala Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Fosso, Lionel Constantin. *Integration Of Climate Change To Forest Management Practices: An Analysis Of Future Tree Species Distribution, Ecosystem Services And Perception Of Forestry Professionals*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi, Orman Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2021.
- Fouapon, Alassa. "Militantisme Islamique Des Femmes Et Développement Genre Au Cameroun". *International Journal of Humanities and Social Science*, 11/2 (2021), 44-54.
- Frœlich, Jean-Claude. "Le Commandement Et L'organisation Sociale Chez Les Foulbés De l'Adamaoua (Cameroun)". *Etudes Camerounaises*, 45-46 (1954), 1-90.
- Gassim, Ibrahim. *Türk Dış Politikasında Afrika: Türkiye-Kamerun İlişkileri Örneği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Gassim, Ibrahim. *Afrika'nın Sömürgeleştirilmesi: Berlin Konferansı ve Osmanlı Devleti (1884-1885)*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Tezi, 2022.
- Guibaï, Gatama. "L'école A L'épreuve De l'Islam". *L'Œil du Sahel*, 39 (2000).
- Gumi, Sheikh Abubakar – Tsiga, Ismaila Abubakar, *Where I Stand*. Ibadan: Spectrum Books Limited, 1992.

- Hamadou, Adama – Amadou, Aboubakary Moodibo. "Itinéraire D'acquisition Du Savoir Arabo-Islamique Dans Le Nord-Cameroun". *Annales de la FALSH de l'Université de Ngaoundéré*, III (1998), 5-38.
- Hamadou, Adama. "Islam Et Christianisme Dans Le Bassin Du Lac Tchad: Dialogue Des Religions Ou Dialogue Des Religieux ?". *Annales de la Faculté des Lettres, Langues, Arts et Sciences de l'Université de Bamako*, 4 (2005).
- Hamadou, Adama. "Islamic Associations in Cameroon: Between the *Umma* and the State". *Islam and Muslim Politics in Africa*. Ed. Benjamin F. Soares ve René Otaeyek, New York: Palgrave Macmillan TM, 2007.
- Hamadou, Adama. "La *Faada* Et L'apprentissage Démocratique Dans Les Lamidats Du Nord-Cameroun". *L'Afrique Politique* (2002), 173-190.
- Hamadou, Adama. *L'Islam Au Cameroun: Entre Tradition Et Modernité*. Paris: L'Harmattan, 2004.
- Holtedahl, Lisbet. – Djingui, Mahmoudou. "Le pouvoir du savoir: la vie de Alaji Ibrahim Goni, juge traditionnel de Ngaoundéré". *Le pouvoir du savoir de l'Arctiques aux Tropiques*. Ed. Lisbet Holtedahl, Paris: Karthala, 1999.
- Holtedahl, Lisbet. "Education, Economie Et « Idéale De Vie » : Les Femmes De Ngaoundéré". *Peuples Et Cultures De l'Adamaoua (Cameroun)*. Ed. Jean Boutrais, Paris: Orstom, 1993.
- Jersad, Jon - Holtedahl, Lisbet. "Le Dernier des Sultans". Belgesel film, Denis Whyte Films ve Northern Lights Film Productions ortak yapımı NORAD, NRK, DR ve BBC, 1997.
- Kalay, Emre. *Uluslararası Sınır Uyuşmazlıkları: Kıta Afrikası Örnekleri*. Trakya: Trakya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2018.
- Kameche, Mohammed. *The Shehu 'Uthman Dan Fodio: the Reformer, the Renovator and the Founder of the Sokoto Caliphate, 1774-1817*. Oran: Oran Üniversitesi, Afrika Uygurlığı Sanat Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Kane, Cheikh Hamidou. *Aventure Ambigüe*. Paris: Julliard, 1961.
- Kavas, Ahmet. "Osman b. Fûdî", *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi*. 33. Cilt, 466-467, İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Meirama, Garba Moussa. *Çad Gölü Havzası Komisyonu (1964-2014)*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.
- Mohammadou, Eldridge. "Le Soulèvement Mahdiste De Goni Waday Dans La Haute- Bénoué (Juillet 1907)". *Africa 4*, Osaka: Ethnological Studies 31, 1994.

- Nawal, Farouk. *Droit Musulman Et Société A Maroua De 1916 A 2015*. Ngaoundéré: Ngaoundéré Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ndzembanteh, Aboubakary Nulambé. *The Role Of Financial Development, Human Capital And Economic Growth On Environmental Sustainability: An Empirical Analysis Of Cameroon*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Ekonomi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.
- Ngwa, Nkwah Akongwi. *Perceptions Of The Foreign Policies Of France And Turkey In Francophone Africa: An Elite Perspective Of Cameroon And Cote D'ivoire*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2019.
- Njeuma, Martin Zachary. "The Foundation Of Radical Islam In Ngaoundere: 1835-1907". *Peuples Et Cultures De L'Adamaoua (Cameroun)*. Ed. Jean Boutrais, 87-101, Paris: Orstom, 1993.
- Ouba, Abdoul-Bâgui. "Les Ouléma Et L'instrumentalisation De L'Islam Au Nord Nigeria: Les Soufi, Les Sunnites Et La Politique Musulmane Du Pouvoir". *Les Musulmans, L'Ecole Et L'Etat Dans Le Bassin Du Lac Tchad*. Ed. Saibou Issa, Paris: L'Harmattan, 2016.
- Ousmanou, Adama. *Islam, Ethnicité Et Pouvoir Dans Le Bassin Du Lac Tchad De 1960 A 2000: Etude Comparative Du Cameroun, Du Tchad Et Du Nigeria*. Chisinau: PAF, 2016.
- Owona, Adalbert. *La Naissance du Cameroun: 1884-1914*. Paris: L'Harmattan, 1996.
- Ridley, Ngwa Neba. *Transformation Of National Identity, Geopolitics And Nation Building In Sub-Saharan Africa: The Cases Of Cameroon And Senegal*. Ankara: Beyazıt Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler (İngilizce) Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2020.
- Saibou, Issa. *Les Musulmans, L'école Et L'Etat Dans Le Bassin Du Lac Tchad*. Paris: L'Harmattan 2016.
- Said, Edward W. *L'Orientalisme. L'Orient créé par l'Occident*. Paris: Le Seuil, 1980.
- Santerre, Renaud. "Aspects Conflictuels De Deux Systèmes D'enseignement Au Nord-Cameroun)". *La Quête Du Savoir: Essais Pour Une Anthropologie De L'éducation Camerounaise*. Ed. Renaud Santerre ve Céline Mercier-Tremblay, 396-413, Montréal: Université de Montréal, 1982a.
- Santerre, Renaud. "La Pédagogie Coranique". *La Quête Du Savoir: Essais Pour Une Anthropologie De L'éducation Camerounaise*. Ed. Renaud Santerre ve Céline Mercier-Tremblay, 337-349, Montréal: Université de Montréal, 1982b.
- Santerre, Renaud. "Maîtres Coraniques A Maroua". *La Quête Du Savoir: Essais Pour Une Anthropologie De L'éducation Camerounaise*. Ed. Renaud Santerre ve Céline Mercier-Tremblay, 350-371, Montréal: Université de Montréal, 1982c.

Sinderud, Marte Bogen. *Administrateurs Coloniaux, Missionnaires Norvégiens Et Lamibé Dans La Subdivision De Ngaoundéré (Cameroun) Entre 1945 Et 1960*. Oslo: Oslo Üniversitesi, Tarih Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.

Souley Mane. *Les Associations Islamiques Au Cameroun. Entre Prosélytisme et Développement (1963-2016)*. Paris: L'Harmattan, 2017.

Taguem, Fah G. L. *Les Elites Musulmanes Et La Politique Au Cameroun De La Période Française A Nos Jours*. Yaoundé: Yaoundé I Üniversitesi, Tarih Bölümü, Doktora Tezi, 1996.

Taguem, Fah, G. L. "Crise D'autorité, Regain D'influence Et Pérennité Des Lamidats Peuls Du Nord-Cameroun". *Le Retour Des Rois: Les Autorités Traditionnelles Et l'État En Afrique Contemporaine*. Ed. Claude-Hélène Perrot ve François-Xavier Fauvelle, pp ??, Paris : L'Harmattan, 2003.

Tourneux, Henry. "L'enseignement Coranique Dans Une Petite Ville Du Nordcameroun (Maroua)". *Le Griot*, VIII (2000), 1-9.

EKLER:

Fotoğraf 1: Müslüman Toplumun Manevi ve Siyasi Lideri Ngaoundéré'den Lamido Mohamadou Hayatou Issa'nın Nisan 1997'de Tahta Çıkışı

Kaynak:(Modibbo Mohamadou Galdima Bey'in Ngaoundéré-Kamerun'daki özel arşivleri)

Fotoğraf 2: Zoubainatou Salihou Hanımefendi: Kuzey Kamerun'dan (Adamaoua)
2013 Yılında Ulusal Meclise Üye (Milletvekili) Olan Müslüman Bir Kadın

Kaynak:(Ngaoundéré Eski Belediye Başkanı Malam Ousmanou Bey'in Ngaoundéré-Kamerun'daki özel arşivleri)

Fotoğraf 3: Kuzey Kamerun'da Ngaoundéré'deki Lamidat Sarayı'ndaki 1980'lerin Müslüman Âlimleri: Liman Hammaoundé (Ortada), Alkaali Goni Ibrahima (Sağda) ve Magatakarda (Solda Lamido Sekreteri).

Kaynak:(Ngaoundéré Eski Belediye Başkanı Malam Ousmanou Bey'in Ngaoundéré-Kamerun'daki özel arşivleri)

Şahsiyet ve Siyaset: İslam Siyaset Düşüncesinde Lider Merkezlilik Örneği Olarak Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk

Personality and Politics: Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk as an Example of Leader Centrality in Islamic Political Thought

Selin ŞAHİN

Arş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
selin.sahin@dpu.edu.tr
0000-0003-0071-6554

Enes ŞAHİN

Arş. Gör. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
enes.sahin@dpu.edu.tr
0000-0002-5974-240X

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)
altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Şahin, Selin , Şahin, Enes . "Şahsiyet ve Siyaset: İslam Siyaset Düşüncesinde Lider Merkezlilik Örneği Olarak Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim 2022): 237-259.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1135245>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 24.06.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 12.09.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

Şahsiyet ve Siyaset: İslam Siyaset Düşüncesinde Lider Merkezlilik Örneği Olarak *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* Öz

Siyaset Bilimi çalışmalarında kullanılan analiz düzeylerinden biri bireydir. Birey düzeyinde analizler, siyasal karar vericilerin şahsiyetini temel alarak gerçekleştirilmekte ve bu doğrultuda siyasetin icracılarının bireysel özellikleri siyasetin mahiyetinin anlamlandırılması hususunda dikkate alınan başlıca unsur olmaktadır. Bu durum İslam siyaset düşüncesinin temel kaynağını teşkil eden siyasetnamelerde de geçerlilik arz etmektedir. Devlet yöneticilerine hitaben kaleme alınan siyasetnamelerde lider merkezli bir siyaset anlatısı ortaya koyulmaktadır. Bu eserlerde bir liderin hangi kişisel özelliklere sahip olması ve hangilerinden kaçınması gerektiğine dair bahisler özellikle ele alınmaktadır. Bu hususiyetler etrafında ideal liderden ideal siyasete uzanan bir tasavvur inşa edilmektedir. Bu anlamda siyasetin baş icracısı konumunda olan hükümdar, yalnızca kendisine öğüt ve tavsiyelerde bulunulan bir aktör değil aynı zamanda siyasetin kâmil bir hale getirilmesinde en temel unsur olmaktadır. Dolayısıyla İslam siyaset düşüncesinde hükümdarın şahsi özelliklerine yönelik yapılan vurguları incelemek, lider merkezli siyaset anlatısının anlamlandırılmasında önemli hale gelmektedir. Bu doğrultuda çalışmada İslam siyaset düşüncesindeki lider merkezli siyaset tasavvurunun Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* serlevhali eseri çerçevesinde tetkik edilmesi amaçlanmaktadır. Söylem analizi yönteminin kullanıldığı çalışmanın neticesinde varılan sonuç, İslam siyaset düşüncesinde devlet ve siyasetin kurucu unsuru olarak kabul edilen liderin şahsiyetinin siyasete yön verdiği ve ideal siyasete ulaşmanın yolunun ideal lideri inşa etmekten geçtiği fikrinin hakim olduğudur.

Anahtar Kelimeler: İslam Siyaset Düşüncesi, Liderlik, Ebü'n-Necîb Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*.

Personality and Politics: *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* as an Example of Leader Centrality in Islamic Political Thought

Abstract

One of the levels of analysis used in Political Science studies is the individual. Analyzes at the individual level are carried out based on the personality of the political decision-makers, and in this direction, the individual characteristics of the decision-makers are the main factor taken into account in interpreting the quality of politics. This is also valid in the political books that constitute the main source of Islamic political thought. There is a leader-centered political narrative in the policy books written for state administrators. In these works, the issues of which personal characteristics a leader should have and which behaviors should be avoided are especially discussed. A vision is built around these personal characteristics, from the ideal leader to the ideal politics. In this context, the ruler who is the chief executive of politics is not only an actor to whom advice is given but also the main element in politics. Therefore, examining the emphasis on the personal characteristics of the ruler in Islamic political thought becomes important in interpreting the leader-centered political narrative. In this context, in this study, it is aimed to examine the leader-centered political conception in Islamic political thought within the framework of Ebü'n-Necîb Şeyzerî's *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*. The method of discourse analysis was used in the study and it was concluded that the personality of the leader, who is accepted as the founding element of the state and politics in Islamic political thought, directs politics and that the way to reach the ideal politics is to build the ideal leader.

Keywords: Islamic Political Thought, Leadership, Ebü'n-Necîb Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*.

Giriş

Modern toplum bilimleri içerisinde gerçekleştirilen tetkiklerde neden sonuç ilişkilerini teşekkül ettiren fail hususundaki aksiyom, analizin istikametini tayin eden en önemli unsurlardan biridir. Aynı vakiya yönelik farklı analiz düzeylerinde gerçekleştirilen incelemelerin varacağı sonuçlar çok farklı neticeleri beraberinde getirmektedir. Modern dönemde analiz düzeylerinden biri olarak birey düzeyinde analize toplum bilimlerinin farklı alanlarındaki çalışmalarda sıkça başvurulduğu müşahede edilebilir.

Analiz düzeyi tartışmaları Uluslararası İlişkiler Bilimi'nin en temel meselelerinden biridir (Singer, 1961). Uluslararası İlişkiler içerisinde inşa edilen teoriler öncelikli olarak analiz

düzeylerini belirlemeye ve bu düzeyin etkinliğini ortaya koymaya çalışmakta, uluslararası alanda ortaya çıkan vakıaların faillerini tespit etme gayreti göstermektedir. Bu çerçevede Hans J. Morgenthau (1970) gibi isimler devlet davranışını insan davranışı üzerinden anlama gayreti göstermiştir. Sosyoloji de her ne kadar toplum merkezli bir bilim olsa da bireyin etkinlik ve gücünü yadsınamış, toplumu anlamak için zaman zaman birey düzeyinde analizlere başvurmuştur. Örneğin Max Weber atıf klasığı haline gelen otorite tiplerini ortaya koyarken kutsallık, kahramanlık, övülen karakter özellikleri gibi hususiyetlere sahip olarak toplum tarafından takdir edilme ya da kutsallığına itikat edilen şeylere aracılık edilme lütfu bahşedilmiş olmaya dayanan otorite olarak tanımladığı karizmatik otorite kavramı ile toplumları etkileme kabiliyetine sahip bir siyasal aktöre vurgu yapmaktadır (1947, 328). Durum Siyaset Bilimi'nde de farklı değildir. Siyaset Bilimi'nde birey düzeyindeki analizlerin en temel analiz birimi olan siyasal lider etrafında oluşan siyasal liderlik kavram ve mekanizmasını ele alan literatürün genişliği, Siyaset Bilimi'nde birey düzeyinde analizlerin etkinliğini göstermesi açısından yeterlidir. Yuri Pines Çin siyasal kültürü ile alakalı eserinde Çin hükümdarının tebaası tarafından teorik olarak dünyanın en güçlü insanı ve *Cennetin Oğlu* olarak tasavvur edildiğine işaret etmekte (2012, 44); Glenn D. Paige (1977) siyasal liderliği bilimsel cephesiyle ele almakta; Mayumi Itoh (2003) Japonya'da, Andrea B. Rugh (2007) Birleşik Arap Emirlikleri'nde, Anthony Shome (2002) Malay geleneğinde, John Gaffney (2010) Fransa'da, T. H. Rigby (1989) Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde, Jon Johansson (2014) Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasal liderliği ilgili toplumların siyasal kültür ve zihniyetleri bağlamında tetkik etmektedir.

Birey düzeyinde analiz modern dönemde sıkça kullanılsa da klasik dönemin hâkim unsuru olan hükümdarlar çerçevesinde yapılacak bir tetkikte başvurulacak ilk düzey birey düzeyi olmaktadır. Burada birey kavramının tek başına ifade ettiği mananın muğlak olduğu düşünülebilir. Bu sebeple birey yerine Türkçe'deki şahsiyet kavramı tercih edildiğinde meseleyi Türk zihniyet dünyası içerisinde değerlendirmek daha kolay hale gelecektir. En temel manada birey düzeyinde analiz dendiğinde kastedilen şey herhangi bir kişi değil, vakıalara etki kabiliyet ve gücü olan hususî bir kişidir. Bu kişinin aldığı kararlar neticesinde ortaya çıkan sonuçlar açısından kişinin hayat hikayesi, travmaları, fikriyatı ve karakter özellikleri gibi bir insanı olduğu kişi haline getiren hususiyetler özel bir önem arz etmektedir. Şahsiyet kelimesi bu hususiyetleri bizatihi içinde toplaması bakımından işlevseldir. Şemseddin Sami kavramı *Kâmûs-ı Türkî*'de "zâta veya nefse ait sözler veya işler, bir adamın hususîyyet-i ahvâline müteallik akval ve e'fal-i zemîme" (2014, 604) olarak açıklarken Ferit Devellioğlu "kişilik, kişi husûsiyeti" (2006, 976) manasını vermekte, Türk Dil Kurumu Sözlüğü de Devellioğlu'na benzer şekilde "kişilik, belirgin özellik" (Türk Dil Kurumu, 2022) açıklamasını yapmaktadır. Bu çerçevede klasik dönemde siyasal zihniyet ve faaliyetin birey düzeyinde analizlerinde şahsiyet kavramına başvurmak yerinde olacaktır. Modern öncesi dönemde yukarıda işaret edilen analiz düzeyleri devlet ve toplumun çoğunlukla hükümdarın şahsında tecessüm etmesi sebebiyle birey yani şahsiyet düzeyine indirgenmiştir. Bu bağlamda klasik dönemde siyasal alan için şahsiyet merkezli bir siyaset etme biçimi tasavvur edilebilir. Buradaki şahsiyet en temel anlamda çeşitli adlandırmalarla hükümdar, padişah, kral yani lidere gönderme yapmaktadır. Böylece liderin şahsiyetinin merkezde olduğu bu siyasal yapının idrak ve izahında lider merkezlilik kavramı meseleyi açık bir biçimde anlama imkânını sunmaktadır. Bu doğrultuda devletleri idare eden hükümdar ya da liderlerin bireysel özellik, huy, karakter ve düşünce dünyaları bilhassa modern öncesi dönemde toplum, devlet ve siyaset arasındaki ilişkinin anlamlandırılması hususunda merkezi bir öneme sahip olduğu söylenebilir niteliktedir. Devlet idaresinin başarısında siyasetin mahiyeti

kadar siyaseti üreten ve ona yön verenlerin şahsiyeti de belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu durum devleti idare eden hükümdarların hangi şahsi özelliklere sahip olup ne gibi huy ve davranışlardan kaçınması gerektiği sorusunu doğrudan siyasî bir niteliğe büründürmekte ve devlet yönetimi için önemli bir hale getirmektedir. Bu doğrultuda devlet liderlerinin devlet ve toplumu etkili ve başarılı bir şekilde yönetebilmesi, iç ve dış politikasını sürdürülebilir ve tesirli kılabilmesi için sahip olması ve kaçınması gereken kişisel özelliklerin tespiti siyasetle alakalı fikir üreten eserlerde üzerinde durulan konulardan biri olmuştur. Bilhassa hükümdarlara ve devletin farklı kademelerinde görev yapan yöneticilere ithafen onlara yol göstermek maksadıyla kaleme alınan siyasetname ve nasihatnamelerde hükümdarın şahsiyeti meselesi üzerinde hususi olarak durulmuştur.

Devlet ve hükümdarı aynîleştiren müellifler, devlet yöneticilerinin hangi kişisel özellikleri taşıması halinde devlet ve millete yarar sağlayacağı ve hangi özelliklerden ötürü devlet ve milleti doğru olmayan siyasal istikametlere götürüp zarar verme tehlikesi bulunduğunu ayet, hadis, tarihî rivayet ve kıssalara yer verilerek aktarmış ve bu anlamda ideal bir hükümdar profili ortaya koymuştur. Şunu söylemek mümkündür ki inşa edilen bu ideal hükümdar profili aynı zamanda ideal devlet tasavvurunun da bir göstergesi hüviyetindedir. Bahsi geçen eserlerde hükümdarlarda bulunması gerektiği zikredilen ve hükümdarların sakınması gerektiği kanaatine varılan özellikler etrafında ideal yönetici anlayışına işaret edilmiştir. Bu meyanda adaletli olmak, cesaretli davranmak, halkına şefkat ve merhametle yaklaşmak, gerektiği zaman bağışlayıcı davranmak, şükretmek, doğruluktan yana olmak, dinine bağlı olmak gibi unsurlar üstün vasıflar olarak nitelendirilip bir liderin sahip olması icap eden özellikler şeklinde ele alınırken; zulmetmek, cehalet, israf, kibir, yalan söylemek, sözünden dönmek, öfkeli olmak gibi unsurlar yöneticilerin şahsiyetinde barındırmaması gereken hususiyetler olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle iyi ve kötü ayırımına dayalı bir kişilik özellikleri kartelası çıkartılarak devlet ve toplumu yöneten liderlerin vasıflarının ne olması gerektiğinin altı çizilmiştir. Liderlerin bahsi geçen özellikleri taşınamaması hali, izlenen siyasetin başarısız olmasının altında yatan sebep olarak görülmüş dolayısıyla siyaseten başarısızlık yalnızca içinde bulunulan koşullarda değil aynı zamanda bizzat yöneticilerin şahsiyet ve vasıflarında aranmıştır. Bu arayış, Türk – İslam siyaset düşüncesinde yöneticiye verilen konum, ona yüklenen işlev ve modern öncesi dönemde devlet idaresinde bireysel karar vericilerin -bilhassa hükümdarların- siyasete bizzat yön vermesiyle doğrudan alakalıdır.

Genel itibarıyla siyasetnamelerde yöneten ve yönetilen arasındaki ilişki yöneticinin millete karşı sorumluluğu, yönetilenin ise idarecilere itaati fikri çerçevesinde değerlendirilmekte ve yönetimin devamlılığı, devletin bekası için milletin rızasının kazanılması gerektiği düşüncesi etrafında ele alınmaktadır (Şeker, 2020, 38). Bu durum da rızası temin edilmeye çalışılan milletin gönlünde yer etmesi beklenen hükümdar tipinin şahsi özelliklerini ön plana çıkartmaktadır. Dolayısıyla devlet ve milletin yönetiminden hem dinî hem de dünyevî manada sorumlu tutulan hükümdarın bu vazifeyi hakkıyla yerine getirebilmesi için sahip olması gereken özellikler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler klasik dönemde lider merkezli siyaset anlayışının mahiyetinin kavranması hususunda önem arz etmektedir.

Lider merkezli siyaset idraki doğrultusunda eser telif eden isimlerden biri tam adı Ebü'n-Necîb Celâleddin Abdurrahman bin Nasr(ullah) bin Abdullah eş-Şeyzerî olan, "Suriye'nin kuzey-batısında târîhi bir şehir olan Şeyzer'de doğduğu için..." (Köse, 2013, 27) doğduğu yere nispetle meşhur Şeyzerî olmuştur. Kadılık, hatiplik gibi farklı devlet kademelerinde görev yapan Ebü'n-Necîb Celâleddin Şeyzerî'nin (Kallek, 2010, 108; Kallek, 2018, 19;

Köse, 2013, 27) İslam siyaset düşüncesinde kendisine bir yer edinmesine imkân veren eser, Selâhaddîn-i Eyyubî'ye takdim etmiş olduğu *Nehcü's Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk* serlevhalı eseridir. Eser yalnızca kendi devrinde siyasal zihniyeti etkilememiş, Türk siyaset düşüncesinde de kendisine yer bulmuştur. *Târih-i Na'îmâ* adıyla meşhur *Ravzatü'l-Hüseyn fî Hülâsati Ahbâri'l-Hâfikayn* müellifi Na'îmâ Mustafa Efendi eserinde *Nehcü's Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk*'tan eserin mahiyeti ve Osmanlı düşüncesindeki serencamına birkaç sayfa yer vererek büyük bir övgüyle bahsetmektedir. Na'îmâ Mustafa Efendi Şeyzerî ve eserin hüviyetini şöyle ortaya koymaktadır:

“Şüyûh-ı ulemânın kibârından ol vakitte Ebünnecib derler bir devletli var idi ki, Melik Salahaddin ile baba ve oğul mesâbesinde alâka-i muhabbet üzre idiler. Tedbir-i memlekete ve esrâr-ı saltanata müte'allik bir muhtasar risâle yazıp Salahaddin'e verip “Her emirde bununla amel eyle, ömrünüzde fûshat var ise İskender kadar âlem-gîr olursuz” deyü vasiyyet eylemiş. Salahaddin dahi ol risâleyi hırz-ı can edip dâ'imâ anınla amel ederdi.” (Na'îmâ Mustafa Efendi, 2014, 1890).

Na'îmâ'ya göre eser “...ahlâk ve tedbir-i menzil ve tedbir-i memleket ve devlet ve saltanatın müşkilât-ı hakâyıkına ve âlem-i kevn-ü fesâda tasarrufât-ı Rabbâniye esrârının hulâsa ve netîcesine müte'alliktir.” (Na'îmâ Mustafa Efendi, 2014, 1891). Bununla beraber ona göre eser ahlak, felsefe, tarih, siyaset ve hukuk alanlarında telif edilen pek çok eserin ortaya koyduğu neticeyi kendi içerisinde bulunduran ve özetleyen bir niteliktedir (Na'îmâ Mustafa Efendi, 2014, 1891). Bu sebeple Na'îmâ eserin Türkçe'ye çevrilmesinde büyük fayda olacağı kanaatine varmıştır. Ona göre eser, Türkçe'ye çevrilmesi halinde “defîne-i azîme”, “eser-i azîm”, “defîne-i zîbâ” vasıflarına sahip, faydası çok bir eser olacaktır (Na'îmâ Mustafa Efendi, 2014, 1891). Na'îmâ eserin Şehzâde Selim'e takdim edildiğini de ifade etmektedir (Na'îmâ Mustafa Efendi, 2014, 1890-1891). Eserin Na'îmâ'nın işaret etmesinden oldukça uzun bir zaman sonra Nahîfî Mehmed Emin Efendi tarafından tercüme edilerek Sultan I. Abdülhamit'e takdim edildiği (Köse, 2013, 31; Dikbaş, 2020, 277) düşünüldüğünde Şeyzerî ve *Nehcü's Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk* serlevhalı eserinin Türk siyaset düşüncesinde de ne derecede etkinlik gösterdiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Nahîfî Mehmed Emin Efendi'nin belirttiğine göre Selâhaddîn-i Eyyubî'nin yaşamı süresince devlet yönetimi hususunda kendisinden istifade ettiği (Nahîfî Mehmed Emin Efendi, 2013, 64) *Nehcü's Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk* isimli eserinde yöneticinin gerekliliği, devletin unsurları, meşveretin siyaset içerisindeki önemi, askerî düzen, toplum içerisinde sapkınca davranışları olanların toplumdaki tasfiyesi gibi siyaseti doğrudan alakadar eden pek çok meseleyi hem aklî hem de naklî delillere dayanıp ayet-i kerime, hadis-i şerif, filozof ve ulema kıssaları, geçmiş hükümdarların tecrübelerini aktarmak suretiyle (Atmaca, 2000; Kömbe, 2018, 204; Köse, 2018, 40-41) ele alırken, bir liderin hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunu da detaylı bir şekilde tetkik etmiştir. Şeyzerî, ideal ve erdemli bir devlet anlatisını tüm hatlarıyla resmettiği eserinde (Köse, 2013, 17) bir liderin sahip olması gerektiğini düşündüğü özellikleri “Evsâf-ı Kerimenin ve Faziletinin Marifeti Beyânındadır” isimli bölümde ele almış, bir liderde bulunmaması gerektiği düşünülen davranışları ise “Evsâf-ı Zemimenin Beyânındadır” şeklindeki başlık altında ortaya koymuştur. Böylelikle siyasetin birey düzeyinde analizi için bir bakış açısı sunarak lider merkezli değerlendirme yapılmasına imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda çalışmada klasik dönem lider merkezli siyaset anlayışı ve bu anlayış etrafında şekillenen ideal lider şahsiyeti tasavvuru Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin *Nehcü's-Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk*'u merkeze alınarak tetkik edilecektir.

Çalışmada söylem analizi yöntemi kullanılacaktır. Bir metni şekillendiren söylemin kendi bağlamı ve bu bağlamın ürettiği idrak tarzı içerisinde arkeolojisinin yapılması olarak hülasa edilebilecek söylem analizi yöntemi belli bir devrin şart, imkân ve hususiyetleriyle mukayyet olan bir söylemin temel arayış ve gerilimlerinin bu bağlam gözetilerek ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde klasik dönem İslam siyaset düşüncesinde lider merkezli siyaset anlayışı herkesçe bilinen siyasetnamelere intikal edilerek ele alınacak, ikinci bölümünde Şeyzerî'nin hükümdarda bulunmasının gereklilik arz ettiği ve bu anlamda hükümdar olmanın alameti farikalarından olarak telakki ettiği iyi huylar tetkik edilerek bu özellikler ve doğru siyasal karar verme süreci arasında nasıl bir bağlantı kurduğu değerlendirilecek, üçüncü bölümde ise hükümdarda olmaması gerektiği kanaati hasıl olan hususiyetler yani kınanmış huylar tetkik edilerek bahsi geçen özelliklerin siyasetle ilişkisi incelenecektir.

1. İslam Siyaset Düşüncesinde Siyasetnameler ve Lider Merkezli Siyaset Anlayışı

Siyasetnameler, İslam düşünce geleneğinde siyasal işleyişi sağlayan makamlardaki kimselere kılavuzluk etmek ve doğru siyasetin hangi usullerle tesis edilebileceğini ortaya koymak amacıyla kaleme alınan eserlerdir (Acar, 2016, 15-16; Adaloğlu, 2009, 304; Adaloğlu, 2019, 60; Coşar, 2012, 19-20; Keskintaş, 2017, 97; Severcan, 2017, 30). Siyasetnamelerde ideal bir devletin hangi özelliklere sahip olması gerektiğinden devlet yönetiminin ne şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğine, devlet yöneticisinin sahip olması gereken hususiyetlerden devlet lideri ve devlet adamlarının toplumla münasebetinin keyfiyetine ve askerî, iktisadî idarenin mahiyetine kadar pek çok mesele ele alınmakta ve en doğru yönetimin tesisi arayışında tavsiye ve tespitlere yer verilmektedir. Ayrıca siyasetnameler, kendi dönemlerinin siyasal düzeni ve anlayışı hususunda da birincil derecede bilgi kaynağı olarak değerlendirilebilir niteliktedir (Dinçer, 2018, 29-35; Yılmaz, 2009, 307; S. Şahin, 2022, 22). Bu anlamda siyasetnamelerin ideal düzen arayışı doğrultusunda olması gereken etrafında dolanırken kendi devrinin meselelerine çözümler üretme gayreti ile olana da işaret eden bir mahiyete sahip olduğunu söylemek mümkündür (Canatan, 2014, 8). Müelliflerin siyasal düzene istikamet verme arayışları, hükümdar yahut devlet adamlarının kendilerinden eser telifi talepleri ya da siyasal meselelere çözümler sunarak devlet kademelerinde muteber bir hale gelme arayışları gibi sebeplerle kaleme aldıkları siyasetnamelerde (Kanar, 2019, 29) siyasete dair meseleler şahsiyet, devlet ve siyasal yapı düzeylerinde ele alınmaktadır. Bu analiz düzeylerinden en çok öne çıkan ise lider merkezli yani şahsiyet düzeyinde gerçekleştirilen analizlerdir. Siyasal alanda şahsiyet düzeyinde yapılan analizler siyasî meseleleri en temel anlamda karar vericilerin fiilleri etrafında ele almaktadır. Buna göre siyaset, siyasal güç sahibi olan hükümdar ya da devlet adamlarının yapıp etmelerinin toplamı olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda siyasal alanı etkilemek, istenen yöne intikal ettirmek için yapılması gereken şey siyasal karar vericilerin ideal karar vericilere dönüştürülmesi olarak anlaşılmaktadır. Bu düzeyde yapılan analizler etrafında kaleme alınan eserlerin bir yöneticinin sahip olması gereken şahsi özellikler, edinmesi gereken huylar ve kaçınması gereken davranışlar gibi meseleleri merkeze alması da böylece anlaşılabilir hale gelmektedir.

Devlet liderinin şahsiyle devleti özdeşleştiren ve bu doğrultuda hükümdar denildiğinde devlet, devlet denildiğinde hükümdara işaret edilen İslam siyaset düşüncesinde hükümdarın şahsiyeti siyasetin mahiyetini doğrudan belirleyen bir unsur olarak kabul edilmekte ve bu düşünce geleneğinden beslenerek teşekkül ettirilen eserlerde şahsiyet merkezli analizler çerçevesinde devlet liderine odaklanan anlatılar önemli bir yere sahip olmaktadır. İslam siyaset düşüncesinde liderin kemâle ulaştırılması devlet ve siyasetin

kemâle ulaştırılması ile eş anlamlı görüldüğünden lider merkezli analizler, ideal siyaset ve devlet tasavvurunu inşa etmek maksadıyla başvurulan ana yollardan biri olmuştur. Devlet liderinin hangi vasıflara sahip hangilerinden uzak olması gerektiğinin detaylı bir şekilde ele alındığı bu eserlerde hükümdarın şahsiyetine dair yapılan vurgular etrafında siyasetin birey düzeyinde analizi gerçekleştirilmektedir. Uygun olmayan vasıflara sahip bir hükümdar ile doğru, ölçülü ve dengeli bir devlet ve siyasetin mümkün olmayacağı fikri doğrultusunda bahsi geçen eserlerde devlet lideri yalnızca siyasetin icracısı olarak kendisine tavsiyelerde bulunulan bir muhatap olarak görülmemekte kendisi üzerinden siyasetin düzenlendiği ve şekillendirildiği bir unsura dönüştürülmektedir. Bu doğrultuda betimlenen ideal hükümdar tipi ve var olan lideri ideal lidere dönüştürme arayışı kendiliğinden siyaset yapmanın bir yöntemi haline gelmektedir.

Lider merkezli siyaset tasavvurunu Ebü'n-Necîb Şeyzerî'nin *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk* eserinde tetkik etmeden önce İslam siyaset geleneği çerçevesinde kaleme alınan siyasetnamelerde şahsiyet düzeyinde yapılan analizlerden birkaç örnek ortaya koymak meselenin anlaşılması hususunda önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Türk-İslam siyaset düşüncesinin önemli kaynaklarından birini teşkil eden Nizamülmülk'ün *Siyasetnâme* serlevhali eserinde hükümdarın adaletli, tebaasını yönetme işini başkasına tevdi etmeyen, devlet işleriyle ilgili görevlendirdiği kimseleri her daim kontrol eden, din alimlerine hürmet gösteren, dindar bir kimse olması gerektiği ortaya koyulmaktadır (Nizamülmülk, 2016, 25-74). Ömrü Selçuklu Devleti'nin ikbâli endişesi ile geçen Gazzâlî, *Nasihâtü'l-Mülûk*'unda benzer karakter özelliklerine dikkat çekmekte, hükümdarın adil olmak, zulümden uzak durmak, alimlere kıymet vererek sözlerine rağbet etmek yani tavsiye almaktan ve onlara uymaktan çekinmemek, kendisine yönelik övgüler dizerek menfaat temin etmeye çalışanlara yüz vermemek, devlet ciddiyetini terk etmeyerek belli mevkilere tayin ettiklerini teftiş etmek, kibirli olmamak, fevrî davranmamak, şefkatli ve merhametli olmak, milletin ihtiyaçlarına kayıtsız kalmayıp tebaasını sevindirmek, kanaatkar olmak, İslam'ın emir ve yasaklarına uymak gibi özelliklerin iyi bir hükümdarlık ve doğru bir devlet idaresi için zarurî nitelikte olduğunun altını çizmektedir (İmam-ı Gazâlî, 2016, 46-72). Zencânî'nin Alâeddin Keykûbat'a takdim etmiş olduğu *Kitâbu'l-Letâfil-'Alâiyye fî'l-Fedâili's-Seniyye* başlıklı eserde çeşitli ayet ve rivayetlere atıfta bulunularak adaletli, güzel ahlaklı, cömert, nefesine sahip çıkan, öfkelerini kontrol eden, doğru sözlü olan, sözünü tutan, haset etmeyen, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gideren, bağışlayıcı bir lider tasavvuru ideal bir siyaseti şekillendirecek hükümdarı tesis etmek gayesiyle ortaya koyulmuştur (Zencânî, 2019, 112-135, 147-169). Necmeddîn Dâye, *Mirsâdü'l-İbâd Mine'l-Mebdei İle'l-Meâd*'da hükümdarın bulunduğu makama Allah tarafından getirildiğini bilmesi, Allah'ın vekili ve halifesi olduğunun bilincinde olup bu doğrultuda hareket etmesi, idareyi kendi adına tayin edeceği vekillerle değil bizzat kendisinin gerçekleştirmesi, adil olup duyguları ile değil adaletle hükmetmesi, heva ve heveslerine uymaması, din işlerine de dünya işlerine de intizam vermesi gerektiğini ifade etmektedir (Necmeddîn Dâye, 2017, 136-139). Sa'dî-yi Şirâzî, *Nasihâtü'l-Mülûk*'unda adalet, şefkat, Allah'a kulluğunu eksik etmemek, dinî otoritelere saygı göstermek, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek, harcamalarda itidali sağlamak, uyanık ve bilinçli olmak, ilim ve hilm sahibi olmak gibi unsurları ön plana çıkarmakta ve hükümdarın siyasetinin devamlılığı, yönetilenlerle ilişkisinin kuvvetli olması için bu vasıfların önemini ele almaktadır (Sa'dî-yi Şirâzî, 2016, 39-78). Şeyhoğlu Mustafa, *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* adlı eserinde hükümdarın adaletli, her şeyin bilgisine sahip, bir dünya görüşü bulunan, merhametli, itidalli davranan, güçlü duran, israfa kaçmayacak ölçüde cömert olan ve dindar bir kimse olması gerektiğini ifade etmekte bu vasıfların devlet ve toplum açısından ehemmiyetinin altını çizmektedir (Şeyhoğlu Mustafa, 2013, 93-137).

İbrahim bin Muhammed'in *Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe* başlıklı eseri de neredeyse tamamen hükümdarda bulunması gereken hususiyetler hakkındadır. İbrahim bin Muhammed hükümdarda adalet, müşavere etme, iyiliği emredip kötülüklerden men etme, güzel ahlak, yumuşak huyluluk, bağışlama, cesaret ve cömertlik gibi özellikleri gerekli görmektedir (İbrahim bin Muhammed, 2016). Ali b. Muhammed El-Gazzâlî, *Tahrîrû's-Sülûk fî Tedbîrî'l-Mülûk*'unda hükümdara "Bilesin ki, reziletlerden uzaklaşmak ve faziletlerle donanmak, hükümdarların fikirlerinin... ilk muttali olacağı ve kıymetli nefislerinin ilk rağbet edeceği husustur." (Ali b. Muhammed El-Gazzâlî, 2016, 59) diyerek hükümdarlığın başlangıcını şahsiyetle alakalandırmaktadır. Ona göre hükümdarın kaçınması icap eden ahlaki reziletler kibir, kendini beğenme, gurur, cimrilik ve yalan olurken ahlaki faziletler nefis ile mücadele, şüpheli işleri araştırma, düşünmeden, hızlı bir şekilde hareket etmekten kaçınma, genişçe düşünerek karar verme, çok ve gereksiz konuşmama, gazaptan kaçınma, inatçı olmama, içinde bulunulan durumun şartlarına uygun hareket ve karar verip ne her durumda merhametli ne de her durumda şedit olma, sırları muhafaza etme gibi hususlar olmaktadır (Ali b. Muhammed El-Gazzâlî, 2016, 59-64). Abdüsselâm El-Amasî de *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ*'da benzer bir yol izlemekte ve hükümdar için adalet, çalışkanlık, dikkat, nefsin arzularına uymama, alimlere hürmet edip tavsiyelerini dikkate alma, güzel ahlak, lütufkarlık, merhamet, dinin emirlerine uyma, malayani işlerden kaçınma gibi özellikleri gerekli görmektedir (Abdüsselâm El-Amasî, 2012, 59-79). Osmanlı entelektüel geleneğinin önemli isimlerinden Kınalızâde Ali *Ahlâk-ı Alâî*'de hükümdar için icap eden hasletleri devlet ve millet için en iyiyi talep edip vasat ile yetinmeme, doğru ve isabetli karar verme, azim ve kararlılık, sabır ve tahammül ve adalet olarak tespit etmektedir (Kınalızâde Ali Çelebi, 2007, 457-501; 2016, 424-470). Görüleceği üzere bahsi geçen siyasetnamelerde hükümdarın hangi vasıflara sahip, hangilerinden uzak olması gerektiğine işaret edilerek liderin şahsiyetini merkeze alan bir siyaset anlatısı inşa edilmekte ve ideal devlet yönetimi, hükümdarın şahsıyla mündemice bir şekilde ele alınmaktadır. Bu çerçevede İslam siyaset geleneğinde başarılı devlet siyasetinin hükümdarın şahsiyetiyle doğrudan ilişkili görüldüğünü ve bu doğrultuda hükümdarın şahsına yol göstererek ideal devlet ve siyasete ulaşmanın imkânının yoklandığını söylemek mümkündür.

2. Evsâf-ı Kerime: Hükümdarda Bulunması İcap Eden Özellikler

Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*'ta hükümdarın şahsını devlet ile aynileştiren ve bu doğrultuda devlet ve hükümdarı mütemmim cüz olarak gören bir anlayış etrafında siyaseti lider merkezli bir şekilde ele almıştır. Hükümdarın varlığını toplumsal düzen ve güvenliğin sağlanması hususunda bir zaruret olarak gören Şeyzerî'nin (2013, 70) ortaya koyduğu bu idrak tarzı, hükümdarı devletin temeline yerleştirmesiyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim ona göre,

"Malum olsun ki, ülke temel bir unsur üzerine bina edilmiştir ki, o unsur bedendeki baş gibi olup başsız beden yaşaması nasıl mümkün değilse o unsur olmadan ülkenin ayakta kalması da mümkün değildir. ...Bu temel unsur da hükümdarın varlığından ibarettir. Yani bir ülkenin huzur içinde olması için aralarından birinin hükümdar olması ve şahsın toplumu yönetmesi ve bu işler için aktif olması lâzımdır." (Şeyzerî, 2013, 83).

Hükümdarın merkeze yerleştirildiği bu siyaset anlatısında, şahsiyet önemli bir unsur haline gelmekte ve bu doğrultuda devletin devamlılığı hükümdarın kişisel özellikleriyle ilişkili bir şekilde değerlendirilmektedir (Şeyzerî, 2013, 95). İdeal bir liderin şahsiyetinin temel zaruretleriyle devletin ikbâl ve saadetini doğrudan alakalı olarak ele alan Şeyzerî'ye göre "Adaletli olmak, akıllı olmak, cesur olmak, cömert olmak, yumuşak huylu olmak,

vefalı olmak, doğru olmak, şefkat ve merhamet sahibi olmak, sabırlı olmak, affedici olmak, şükredici olmak, temkinli olmak, bilgi olmak, namuslu olmak, vakar sahibi olmak” (Şeyzerî, 2013, 95) bir liderde olması gereken başlıca özellikleri teşkil etmektedir.

Bir devletin küfür ile abad olacağı ama zulüm ile abad olmayacağına kati bir şekilde itikat edilen (Nizamülmülk, 2016, 28) İslam siyaset düşüncesinde adalet mefhumu siyasetin belkemiğini oluşturmaktadır (Mücahid, 2005, 45; Bağdatlı, 2018, 308-317). Yönetimin iyi ve başarılı kabul edilmesi öncelikli olarak adaletin tecelli edip etmediği sorusuna verilecek yanıtta aranmaktadır. Adil bir yönetim, devletin devamlılığı ve toplum içerisinde birlik ve beraberliği sağlayan temel unsur olarak telakki edilmektedir (E. Şahin, 2022, 207; Çakır, 2021, 221). İslam siyaset düşüncesinde bir liderin ilk ve aslî vazifesi de adaleti sağlamaktır. Bu çerçevede halkın adil bir yöneticiye olan ihtiyacını kuraklıktan dolayı kıtlıkla mücadele etmek durumunda olan halkın yağmura duydukları ihtiyaca benzeten Şeyzerî (2013, 69), adaletin ehemmiyetine şu sözlerle dikkat çekmektedir:

“Adalet, hükümdarda bulunması gereken hasletlerin en değerlisidir ve devletin devamını sağlayacak vasıtaların en başında yer alır. Çünkü, adalet itaati temin eder ve kaynaşma ve yakınlaşmayı doğurur. Adalet ile davranışlar güzel ve faydalı, mallar bereketli ve yönetilenler mesut olur. Öteki hasletler de adalet sıfatı ile olgunluk derecelerine ulaşır.” (Şeyzerî, 2013, 95-96).

Adaleti siyasal, toplumsal ve iktisadî hayatın salahiyeti için gerekli ve önemli gören Şeyzerî, adaletin ehemmiyetini ayet-i kerime, hadis, kıssa ve Eflatun’dan Nuşirevan’a farklı isimlerin adalete dair sözlerine yer vererek ele almakta ve böylelikle adalet ile siyaset arasındaki ilişkiye dinî ve tarihî referanslarla işaret etmektedir (Şeyzerî, 2013, 96-98). Şeyzerî’nin atıfta bulunduğu ifadelerde genel itibarıyla yöneticinin adaleti tesis etmesi halinde Allah’ın yardımına mazhar olacağı, yönetilenlerin itaatini ve sevgisini kazanacağı ve en önemlisi devletin devamlı kılınacağına altı çizilmiştir. Şeyzerî’nin “Nakildir ki, adîl bir siyasetçinin başkanlığı devamlı olur.” (Şeyzerî, 2013, 71) şeklindeki ifadesi yöneticinin kendi ikbâl ve siyasetini devamlı kılmasının yolunun da adil olmaktan geçtiğine dair bir fikre sahip olduğunu göstermektedir. Bu anlamda o, adaletin tecelli etmesini yöneten ve yönetilen arasında itaat temelli olarak kurulan ilişkinin önemli bir şartı olarak görmekte ve aynı zamanda yönetilenlerin üzerine düşen vazifeleri yerine getirebilmesini de bu şarta bağlamaktadır (Şeyzerî, 2013, 99).

Şeyzerî’ye göre adaletin tesis edilebilmesi için liderin dikkat göstermesi gereken bazı hususlar bulunmaktadır. Bu unsurlardan birincisi, İslam dinini ve dinî kurumları muhafaza edip, insanların dinin emir ve yasakları dahilinde bir hayat sürmesini sağlamak; ikincisi devlet ve milletin can ve malını muhafaza etmek; üçüncüsü ülkeyi kalkındırmak ve kalkınmanın önünde engel teşkil eden unsurları bertaraf etmek; dördüncüsü merkezi otoritenin denetleme mekanizmasını her daim yerel yöneticilerin üzerinde hissettirmek; beşincisi ordu mensupları ve devlet görevlilerinin içinde buldukları hali sürekli kontrol etmek; altıncısı yargılama mekanizmasını haklı ve haksız arasında ayrımı sağlayacak şekilde tesis etmek; yedincisi liyakat usulüne uygun olarak görevlilerin ücretini vermek; sekizincisi suçluları şeriat hükümleri çerçevesinde cezalandırmak; dokuzuncusu devlet işlerinde liyakat gözeterek görevlendirmede bulunmak ve son olarak onuncusu verdiği hükümlerle devletin güvenliğini sağlayan hakim, kadı ve emniyet unsurlarının kararlarını uygulamaktır (Şeyzerî, 2013, 98-99). Bu unsurlar çerçevesinde Şeyzerî’nin adaletin hükümdarın şahsından başlayarak devlet mekanizmasının tamamına sirayet ettiği ve böylece şahsiyet, devlet ve idarî yapının tamamında egemen olduğu bir yönetim anlayışı ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Nechû's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk'da üstün vasıf olarak nitelendirilen bir diğer özellik akıl sahibi olmaktır. Şeyzerî'ye göre akıl, hak ve batıl arasında ayırım yapmayı sağlamak ve hadiselerin neden sonuç ilişkisi etrafında anlamlandırılabilmesini mümkün hale getirerek kişinin bu deneyimlerden istifade etmesine imkân vermektedir (Şeyzerî, 2013, 100). Akıl yol göstericiliğinde yaşananlardan ders çıkarılıp hareket edilmesinin siyaset alanında önemine işaret eden Şeyzerî (2013, 100), akıllı bir kimsenin sağduyulu, nasıl konuşması gerektiğini bilen ve fikrini savunan bir yapıya sahip olduğunu belirtmiştir (Şeyzerî, 2013, 101-102). Bu bakış açısı çerçevesinde hükümdarın akıl sahibi olması kararlı olması, geçmişten ders çıkartabilmesi, hem dinî hem de dünyevî işlerde doğruyu seçebilmesi ve yönetilenlerle iyi ilişkiler tesis edebilmesini beraberinde getirecektir. İlmi, ideal yönetimin temelini yerleştiren Şeyzerî, hükümdarın bilgili olmasının adaletin tesisi, nefsanî arzuların değil doğru hedeflerin belirlenmesi ve yönetilenlere karşı şefkat temelli bir ilişki kurulmasındaki önemine işaret etmektedir (Şeyzerî, 2013, 75-77). Çünkü ona göre nefsanî arzuların peşinden hareket edilmesi halinde siyaseten doğru karar alabilmek mümkün olmadığı gibi siyaseti devamlı kılmak da muhal bir hale gelmektedir:

“...hükümdarlar nefislerini lüzumsuz şeyler peşinde koştuktan men ederlerse, onlar için memleket idaresinde isabetli görüş ortaya koyma imkânı doğar. Ancak, nefsinin hevasının peşinde koştuktan men edemeyen kişi beş duyusunu zapt etmeye güç yetiremez. Beş duyusuna hâkim olamayan kişi, özel yardımcı ve hizmetçilerine sahip olamaz ve onları kontrol edemez. Devlet hizmetinde her zaman mevcut olan seçkin yardımcıları ve yüksek rütbedeki görevlilerine söz geçiremeyen hükümdar, zamanla ülkenin her tarafındaki insan toplulukları üzerindeki siyasî otoritesini kaybeder.” (Şeyzerî, 2013, 79).

Akıl ve ilimle kaleme hakimiyeti hükümdar için zarurî telakki eden Şeyzerî, cesaret ile de kılıcı hükümdar için hayatî bir hususiyet olarak görmektedir. Şeyzerî'ye göre cesaret hükümdarın sahip olması gereken aslî özelliklerdendir ve bu sebeple hükümdar fitraten cesaretli olmasa dahi görüntü itibarı ile cesur olduğu izlenimini vermelidir (Şeyzerî, 2013, 103). Cesareti, caydırıcı bir güç olarak telakki eden Şeyzerî, hükümdarın ülkesini ve hükümdarlığını muhafaza etmesinin, devlet ve milletini düşmanlara karşı koruyabilmesinin cesaretli olmaktan geçtiğinin altını çizmiştir (Şeyzerî, 2013, 103). Hükümdarın cesaretinin ülkeyi korumakla mükellef olan orduya kuvvet vereceğini şu ifadeleriyle açıkça ortaya koymuştur:

“Ordunun cesaretinin göstergesi hamle ve hücumdur. Hükümdarların cesaretlerinin göstergesi sebat ve kararlılıktır ki, padişahlar, kutup gibi sabit ve kararlı oldukça askerler tek tek sultanın çevresinde toplanır ve düşmana onu korumaya çalışırlar. Ama hükümdarın yanında düşmana karşı savunma yapacak kimse kalmayınca bizzat kendisi savunmaya girer ve zaruri durum itibarıyla kurtulmaya çalışır.” (Şeyzerî, 2013, 103).

Hükümdarın orduya cesareti ile yekvücut tutması gibi yönetimi altındakiler arasında birliği tesis etmesini de şahsi özellikleriyle ilişkili bir şekilde değerlendiren Şeyzerî, cömertliği, “...insanların kalplerine rahatlık ve mertlik tohumları ektiği için sevgi ve kaynaşmaya sebep olan bir (takva) ve ihsanın direğidir.” (Şeyzerî, 2013, 104) şeklinde nitelendirmekte ve böylelikle cömert olmanın hükümdarlar için önemine işaret etmektedir. Nitekim atıfta bulunduğu “Cömert olmayan devlet adamı ordusu ve komutanları olmayan hükümdar gibidir.” (Şeyzerî, 2013, 104) ifadesiyle de hükümdarın cömertliğinin devlet ve millet için gerekliliğini ortaya koymuştur. Ona göre cömertlik her ne kadar zaruret olsa da hükümdarın cömertliğinin de bir sınırı olmalı, ifrat ile tefrit arasında bir vasat tesis edilerek devlet hazinesini sıkıntıya sokacak derece savurgan olunarak devlete hâlel getirilmemeli yani cömertlik müsriflik haline

büründürülmemelidir (Şeyzerî, 2013, 106). Cömertliği bir kimsenin ihtiyacını o talepte bulunmadan giderebilme ya da kişi talepte bulunduktan sonra ivedilikle karşılama şeklinde tanımlayan Şeyzerî, Hulefâ-i Râşidîn döneminde az ya da çoğa kaçmadan talebin olması icap ettiği gibi karşılandığını belirterek cömertliğin sınırlarına işaret etmiştir (Şeyzerî, 2013, 107). Bu doğrultuda Şeyzerî'nin hükümdardan cömertlik namına beklediği davranış şekli kendisinden talep edilmeden ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermesi ya da ihtiyaç sahibi kendisinden bir şey talep ettiyse bunu en kısa sürede makul ölçüde, aşırıya kaçmadan karşılmasıdır. Bu çerçevede Şeyzerî, cömertlikte hassas bir dengenin tesis edilmesini gerekli ve önemli görmektedir.

Cömertlik vasıtasıyla memnun edilen millet üzerinde hükümdarın otorite sahibi olması zarurettir. Bu doğrultuda otoriteyi güce başvurarak kurmaması gerektiği fikrinde olan Şeyzerî, hükümdara yönetilenlerin itaatini sağlanması için onlara karşı yumuşak huylu olmasını öğütlemektedir. Çünkü ona göre hükümdar yumuşak huylu olursa emirlerinin dinlenmesi daha kolay olur ve kendisine karşı herhangi bir isyanın gerçekleşmesinin de önüne geçilmiş olur (Şeyzerî, 2013, 108). Şeyzerî bu çerçevede şu kıssaya eserinde yer vermektedir:

“Hikâye edilir ki: Kisra Nuşirevan hikmet ehli birine: “Hükümdarın otoritesi neye bağlıdır?” diye sorunca: “Halkın, hükümdara saygısı ve itaati ile” diye cevap vermiştir. “Halkın itaati neye bağlıdır?” diye sorunca: “Halkın ileri gelenlerine sevgi göstermek, diğer yönetilenler hakkında da adaletli olmakla” diye cevap vermiştir. “Hükümdarın iyi bir yönetici olduğunun göstergesi nedir?” diye sorunca: “Yönetilenlere yumuşak davranmak; halkın devlete ödemek zorunda olduğu toprağa bağlı vergileri güçlük çıkarmaksızın almak; devletin halka ödemesi gereken hakları zamanında ödemek suretiyle” diye cevabını vermiştir.” (Şeyzerî, 2013, 109).

Şeyzerî, cemiyete karşı yumuşak huylu davranılmasını tavsiye ederken yönetilenleri kendi içerisinde bir sınıflandırmaya tabi tutarak hangilerine yumuşak davranılması gerektiğini belirtmiş böylelikle yumuşak davranışın yönetilenlerin tamamına yönelik olmaması gerektiğine işaret etmiştir. Bu sınıflandırma çerçevesinde birinci grupta yer alan ilimden nasibini almış kesime her zaman yumuşak davranış gösterilmesi; ikinci grupta yer alan nefsanî heva ve hevesleriyle hareket eden “bozguncu sefil tabaka” olarak adlandırdığı kesime her zaman şiddet ve sertlikle yaklaşılması ve son olarak bu iki grubun dışında kalan üçüncü grubu oluşturan halka karşı ise gerektiğinde sert gerektiğinde yumuşak bir yaklaşım sergilenmesinin doğru olacağını belirtmiştir (Şeyzerî, 2013, 109, 208). Şeyzerî bu sınıflandırmayı devletin devamlılığı ve başarılı bir yönetimin tesis edilebilmesi adına yapmaktadır. Bu anlamda Şeyzerî, eserinde bir davranışın sergilenmesinde itidalli yaklaşımı ön planda tutmakta, hükümdarın mutlak bir şeditlik ya da yumuşaklık içinde bulunmayıp kişi ve duruma göre hareket etmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Bununla birlikte Şeyzerî (2013, 120), hükümdarın suçlu olanı cezalandırma imkânına sahip olmasına rağmen suçluyu ıslah etmek maksadıyla affetmesini yumuşak huylu olduğuna işaret eden göstergelerden biri olarak ele almakta ve hükümdarda bulunması gereken vasıflardan birinin affedicilik olduğunu belirtmektedir. Affın neticesinde yönetilenlerin işlerinin kâmil hale getirileceğini ortaya koyan müellif, Ömer bin Hattab'tan Muaviye'ye farklı örnekler üzerinden affetmenin devlet yönetimi açısından önemini vurgularken suçluların affının caydırıcı bir mahiyeti olduğuna dikkat çekmektedir (Şeyzerî, 2013, 119-122). Dolayısıyla onun fikriyatında affetmek suçlu

olanların suçlarının yanına kalması değil onu ıslah etmenin bir yöntemidir ve intikam duygusu ile hareket edilmediğinde suç işlenmesinin önüne geçilebilecektir.

Ahde vefayı doğru insan olmanın alametifarikalarından biri olarak gören Şeyzerî'ye göre (2013, 111) hükümdar verdiği söze sadık kalmalı ve yerine getirmelidir. Bu durum onun hem huzuru bulmasını hem de sevilmesini sağlayacaktır. Şeyzerî (2013, 111) ahde vefanın gerçekleşebilmesi için ise sadece yerine getirilebilecek sözlerin verilmesini tavsiye etmektedir. Bu bakış açısı doğrultusunda bir hükümdarın bu vafaya sahip olabilmesi için öncelikli olarak imkânları dahilinde birilerine vaatlerde bulunması ve bu vaadi de üzerinden çok zaman geçmeden ivedilikle yerine getirmesi gerekmektedir. Şeyzerî'nin önemine işaret ettiği bu vasıf, yönetilenlerle hükümdar arasında güvene dayalı bir ilişkinin tesis edilebilmesi ve onların memnuniyetini kazanabilmesiyle alakalıdır. Şeyzerî, verilen söze sadık kalmanın önemini yöneten ve yönetilen ilişkisi çerçevesinde değerlendirerek bu iki unsur arasındaki bağın kuvvetlendirilmesine çaba sarf etmektedir. Ona göre hükümdarın öncelikle Allah'ın rızasını kazanacak davranışlarda bulunması, bunun yanında yönetimi altında bulunanların kendisine sevgisini arttıracak şekilde hükmetmesi gerekmektedir. Ahde vefa etmekle de hükümdar hem Allah'ın rızasını kazanacak hem de halkını memnun edecektir (Şeyzerî, 2013, 111). Bununla birlikte Şeyzerî'ye göre hükümdarın sözüne yardımcılarının itimat gösterebilmesi için doğruluktan ayrılmamasını önem arz etmektedir (Şeyzerî, 2013, 113). Her zaman doğruluktan yana olunması gerektiğinin aynı zamanda dinî bir emir olduğunun altını çizerken "Hükümdarlar için mutluluğun başlangıcı doğruluktur." şeklinde arifler tarafından söylendiğini belirttiği ifadeye atıfta bulunarak hükümdarlık ve doğruluk arasındaki ilişkinin mahiyetine işaret etmiştir (Şeyzerî, 2013, 112-113). Bu minvalde hükümdarın doğruluktan sapmasının sakıncası hem dinî cephesiyle hem de yönetiminin devamlılığı açısından ele alınmıştır. Hükümdarın doğru kararlar verebilmesi ise ona göre temkinli bir mizaca sahip olmasıyla doğrudan ilişkilidir (Şeyzerî, 2013, 124-125). Bu çerçevede hükümdarın işlerini yürütürken temkinli davranması, isabetli kararlar almasını sağlayacağı için devlet işlerinde başarılı olunmasını da beraberinde getirecek bir husus olarak değerlendirilmektedir.

Merhamet etmeyen merhamet görmeyeceğinin hadis-i şerif ve rivayetler çerçevesinde altını çizen Şeyzerî, şefkat ve merhamet sahibi olmayı hükümdar olmanın bir gerekliliği olarak telakki etmektedir (Şeyzerî, 2013, 114, 211). Çünkü ona göre şefkat "...hükümdarı, tüm yönetilenleri koruyup kollamaya; halktan fakirlere karşı şefkatli ve zayıflara karşı merhametli olup onlara cömertlikle yardım etmeye; uğradıkları zulüm ve eziyetleri de engelleyip def etmeye sevk eder." (Şeyzerî, 2013, 114). Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere yönetilenlerin güvenliğini sağlamakla mükellef olan hükümdar bu vazifesini yerine getirme isteğini şefkat ve merhamet sahibi olmasıyla duyabilmektedir. Hükümdarın şefkat ve merhametli olması yönetimi altında bulunanların güvenliğinden emin olma çabası içerisinde bulunmayı da beraberinde getirmektedir. Merhamet duygusuyla hareket etmeyip bu çabayı gütmeyen bir kimsenin hükümdar olabilmesi, bu durum gerçekleşti ise de hükümdar olarak kalabilmesi Şeyzerî'ye göre muhaldir. Nitekim o, bu duruma Hz. Ömer döneminde çocuklarına şefkatle yaklaşmayan bir kimsenin vali yapılmadığına dair rivayeti örnek göstermektedir (Şeyzerî, 2013, 114). Bu doğrultuda ona göre hükümdar, şefkat ve merhamet sahibi olduğunu yönetimi altında bulunan zayıfları koruyarak, zalimlerin zulmünü önleyerek, yönetilenler arasında ileri gelenlere hürmet göstererek ve milletin canını ve malını muhafaza ederek gösterebilir (Şeyzerî, 2013, 116).

Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk müellifine göre sabır, tüm iyi huyların tamamlayıcısı hüviyetinde olup diğer tüm iyi huylara önderlik etmektedir (Şeyzerî, 2013, 117). Bu

doğrultuda ona göre bir hükümdarda bulunması icap eden vasıfların sabırla hemhal olması önemlidir. Çünkü sabır iyi huyların koruyucusudur ve diğer tüm iyi huyların varlığı sabır göstermeyle mümkün olmaktadır. Şeyzerî bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“...Sabrın ilimden de akıldan da üstün olduğunu kastetmiyoruz. Bilakis, bu hasletlerde sebatın sabır ile olduğunu vurgulamak istiyoruz. Çünkü sabır, diğer güzel huyları destekler, korur, geliştirir. Bu hasletlere sahip olup sabırdan mahrum olan kimsede, bu huylar yok hükmünde olur. Buna göre sabır, bu vasıfların muhafızı olur.” (Şeyzerî, 2013, 117).

Hükümdarın sabrının ağır başlılık, koruma ve kollama kuvveti ve cesareten neşet ettiğini ortaya koyan Şeyzerî'nin her türlü başarının sabır göstererek mümkün olacağını belirtmesi de siyaseten başarının yöneticinin göstereceği sabırla ilişkisine işaret eder niteliktedir (Şeyzerî, 2013, 116-118). *Nehcü's-Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk*'ta karşılaşılan zorluklar karşısında sabırlı olmak öğütleniyorken verilen nimetlere her zaman şükredilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Şeyzerî, 2013, 123). Bu doğrultuda eserde hükümdarın Allah'ın kendisine bahsettiği nimetlere şükretmesinin önemi vurgulanırken bunu nasıl gerçekleştireceği şu şekilde ele alınmaktadır:

“Bazı filozoflar dediler ki: “Hükümdarlar, Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerin şükürünü layıkıyla ancak şu dört şekilde eda edebilirler: Birincisi, nimetin harcanmasında ve dağıtımında adaletli ve eşit davranmak. İkincisi, nimetle Allah'a sığınmak. Üçüncüsü, nimeti sürekli hatırlamak ve yaymak. Dördüncüsü, hakkıyla şükretmekten aciz olduğunu ifade etmek.” (Şeyzerî, 2013, 123).

Eserde yer verilen bu ifadelerden de anlaşılabilir üzere hükümdarın hem dil ile hem fiili olarak şükürünü eda etmesi gerekli görülmektedir. Bu çerçevede şükür, Allah ve kul arasındaki ilişkinin yanı sıra yönetici ile yönetilen ilişkisi kapsamında da değerlendirilmekte ve şükredici olmak hükümdarda bulunması icap eden niteliklerden birisi olarak ortaya koyulmaktadır.

Yüce insanı daha da yücelttiği ve güzel huyları en üst mertebeye ulaştırdığı belirtilen iffet de bir hükümdarda bulunması gereken başlıca özelliklerden biri olarak telakki edilmektedir (Şeyzerî, 2013, 129). İffet sahibi olmanın hükümdarın dünyalık işlerinin yanı sıra ahiretini de kurtaracağını Şeyzerî şu şekilde ortaya koymaktadır: “...nefsine hâkim olamayan, beş duyusunu da kontrol edemez. Bir kimse ruhunu ve organlarını iffetli kılar, o kimsenin yönetim işleri düzenli olur ve âhirette de ebedî saadete hak kazanır.” (Şeyzerî, 2013, 130). Çünkü ona göre iffet kişinin yapması durumunda cezalandırılması gereken işlerden uzak durmasını beraberinde getirmektedir (Şeyzerî, 2013, 131). Dolayısıyla hükümdarın hem şahsî faaliyetlerinde hem de devlet işlerinde azalarını iffetli kılması yönetiminin başarısını etkileyen bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Hükümdarın davranışlarını yönettiklerinin kalbinde sevgi ve saygı oluşturma ve düşmanlarını korkutma unsurları etrafında değerlendiren Şeyzerî, hükümdarın vakarlı olmasını önemli ve gerekli görmektedir. Ona göre hükümdarın vakarı düşmanları caydırdığı gibi yönetimi altında bulunanların da kendisine saygı duymasını sağlayacaktır (Şeyzerî, 2013, 132). Bu bakış açısı doğrultusunda hükümdarın vakur olması hem iç hem dış siyaseti alakadar eden bir mahiyete sahip hale gelmektedir. Bu durum hükümdarın şahsı ile devlet siyaseti arasında yakın bir ilişkinin var olduğu kabulüne dayanan bir yaklaşımı açıkça ortaya koymaktadır.

Ağırbaşlı olmanın hükümdara yakışan vasıflardan biri olarak nitelendirildiği *Nehcü's-Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk*'ta, hükümdarın bu vasfıyla Allah'ın rızasını kazanacağı ve aynı zamanda işlerinde başarı elde edip yönetilenlerin övgüsüne mahzar olacağı belirtilmiştir

(Şeyzerî, 2013, 126). Öfkenin esiri bir şekilde karar vermekten ziyade, ağırbaşlı bir tavır ile içerisinde bulunulan durumun analizini yaparak karar almanın doğru olacağı vurgulanırken devlet işlerinde her zaman vakur davranarak anlayışlı olmanın yarar getirmeyeceği, bu doğrultuda bir denge gözetilerek hareket edilmesinin uygun olacağına işaret edilmiştir (Şeyzerî, 2013, 127-128). Şeyzerî bu görüşünü şu ifadelerle yapmış olduğu atıfla desteklemektedir: “Bazı âlimler dediler ki: “Bazı durumlarda, şiddet çirkin sayılmadığı gibi, bazı yerlerde de ağırbaşlılık övülecek bir tavır olmaktan çıkar.” (Şeyzerî, 2013, 129). Atıf yapılan bu ifade de görülebileceği üzere bir davranış iyi huylar kapsamında değerlendirilse de hükümdarın bu huy ekseninde bir davranışta bulunurken her zaman denge gözeterek hareket etmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. Dolayısıyla iyi addedilen huylar her zaman ve her şartta iyi olmayabilmektedir. Her şeyde ölçülülüğünün esas olduğu mütearifedir. Bu doğrultuda iyi olarak nitelendirilen bir vasfın bu niteliğini koruyabilmesi, içinde bulunulan koşullardan bağımsız değildir. Davranışın hangi durumda kime karşı sergileneceği önem arz etmektedir. Bu minvalde asıl olan sayılan vasıfların ifrat yahut tefrite kaçmadan olması gerektiği yerde, olması gerektiği şekilde müşahede edilebilmesidir. Örneğin cesaretin hükümdarda bulunması zarurettir fakat yanlış zamanda gösterilen ve eldeki imkânları aşan bir cesaret gösterisi hükümdarın ikbâli kadar millet ve devletin ikbâlini de tehdit edebilmektedir. Hükümdarın bunun farkında olarak sahip olduğu hasletleri birbirini dengeleyecek şekilde görünür kılması ideal idarenin imkânını ortaya koyacaktır.

Şeyzerî, *Nehcû's-Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk*'ta “iyi huylar”, “güzel vasıflar” olarak telakki ettiği unsurları yönetimin devamlılığı, ülkenin muhafazası, yöneten ile yönetilen arasında sağlıklı bir ilişkinin tesisini mümkün kılacak özellikler olarak değerlendirmekte ve bu doğrultuda bahsi geçen özelliklerin hükümdarın şahsında mevcut olmasını doğru bir siyaset izlenebilmesi için gerekli görmektedir. Kişisel özellikler etrafında yapmış olduğu değerlendirmelerde vurgulanan asıl husus ülkenin güvenliği ve bütünlüğünü muhafaza ederken yönetilenlerin de memnuniyetini kazanmak olmuştur. Bu çerçevede o, hükümdarda olması gerektiğine itikat ettiği on beş özelliği halkın rızasını kazanmanın anahtarı olarak görmekte ve şahsiyetin siyasal alandaki işlevine dikkat çekmektedir (Şeyzerî, 2013, 132). Dolayısıyla Şeyzerî'ye göre doğru devlet idaresinin ancak hükümdarda olması zarurî olan vasıflarla vasıflanmış bir hükümdardan geçtiğini söylemek mümkündür.

3. Evsâf-ı Zemime: Hükümdarın Kaçınması İcap Eden Özellikler

Nehcû's-Sülûk fî Siyâseti'l-Mülûk'ta hükümdarın hangi özellikleri taşıması icap ettiği kadar hangi huy ve hususiyetlerden uzak durması gerektiği de önemli görülmüş ve bu doğrultuda hükümdarın şahsında bulunmaması gereken huylar hususunda detaylı bir izah ortaya koyulmuştur. Hükümdarın şahsında var olması gereken iyi huylar doğru yönetimin nasıl tecelli edebileceğini açıklamaya yönelik olurken kötü huylara eserde yer verilmesi bu huyların ülke yönetimine nasıl hanel getirebileceğini göstermek amacını taşımaktadır (Şeyzerî, 2013, 132). Şahsiyet düzeyinde yapılan analizler doğru siyaseti doğru karar verici ile irtibatlandırıldığı gibi devleti felakete sürükleyen yanlış siyasetin sebebini de idarecilerin şahsiyetinde aramaktadır. Devleti siyasal karar vericilerin kararları idare ettiğine göre onların sahip oldukları kötü huy ve hasletler aynı zamanda karar verme süreçlerine de yansıtacak ve yanlış siyasî kararlar almalarına sebebiyet verecektir. Bu çerçevede hükümdarın iyi özellikleri onun siyasetinin devamlılığını ve yönetimi altında bulunanların huzurunu sağlayacağı düşüncesinden yola çıkarak Şeyzerî, hükümdarın sahip olduğu kınanmış huyların da devlete ve topluma vereceği zararı gösterme gayesinde dir.

Adil olmanın hükümdarın sahip olması gereken aslî vasıflardan biri olduğunun üzerinde durduğu daha önce ifade edilen Şeyzerî'ye göre bu hasletin aksi yönde ortaya çıkan zalimlik kınanan davranışlar arasında yer almaktadır. Hükümdarın zalim olmasının hem devlet hem millet hem de hükümdarın şahsı için kötü neticeler vereceğini çeşitli hadis-i şerif, rivayet ve alıntılara başvurarak ele alan Şeyzerî (2013, 133-136) zulmün zararını şu şekilde ifade etmektedir: "Zulüm hem dinin yasaklamış olduğu hem de aklın çirkin saydığı kötü bir tutumdur. Çünkü zulüm, yönetilenlerin ihtilaflarını, devletin sıkıntılarını, ülkenin harap oluşunu ve âhiret azabını sonuç vermektedir, bu yüzden ondan sakınmak gereklidir." (Şeyzerî, 2013, 136). Bu ifadeden de anlaşılabilirliği üzere birey, toplum ve devlet nezdinde mesele ele alınarak geniş bir perspektifte zulmetmenin zararları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Şeyzerî'nin eserinde değindiği bir diğer kötü huy cahillik olmuştur. Devlet yönetiminde isabetli kararlar alınabilmesi için akıl sahibi olunmasının altını çizen Şeyzerî'ye göre cehalet gerçeklerin anlaşılmasının önüne geçmekte, kişiyi başarısız ve kötü bir hayata sürüklemektedir (Şeyzerî, 2013, 136). Bu çerçevede hükümdarın cahil olması durumu hem kendine hem de yönetimi altında bulunanların hayatlarına zarar vereceği için cehalet hükümdarın vasıfları arasında kabul edilemeyecek, kınanacak özellikler arasında yer almaktadır. Bununla birlikte kişinin kendini beğenmiş olması ile aklın yan yana gelemeyeceği ve kendini beğenmişliğin kişiyi kendisini öven insanlara sürekli teveccüh eden bir hale düşüreceği belirtilmektedir (Şeyzerî, 2013, 152, 154-155). Kınanmış huylar içerisinde değerlendirilen ve kişinin yapmış olduğu iyiliklerin üstünü örtüp kötü yönlerini belirgin kılan kendini beğenmişlikten uzak durmak, itibarın korunması ve başkalarının sevgisini kazanmanın icapları olarak telakki edilmiştir (Şeyzerî, 2013, 156). Hükümdarın yürütmüş olduğu siyasetin başarısının ve yönetilenler üzerindeki tesirinin ona duyulan itibar ve sevgi ile ilişkili olarak ele alınması, hükümdarın kendisini beğenmesinin makbul görülmemesi sonucunu kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır. Kişinin varlığını diğer insanlarından kıymetli ve üstün görme hali olarak nitelendirilebilecek kibir de hükümdarlığa uygun düşmeyen bir unsur olarak ele alınmaktadır. Kişinin bulunduğu konumun getirdiği güç ve itibardan veya bilgi düzeyinden dolayı kibirli davranabileceğini belirten Şeyzerî'ye göre bu davranışta aşırıya gidilmesi kişinin hem imanını muhafaza edememesi hem de diğer insanlar tarafından hoş görülmemesini beraberinde getirecektir (Şeyzerî, 2013, 156). Ayrıca bazı alimlerin hükümdarın kibirli olması halinde devletin varlığını muhafaza edemeyeceği ve ülkenin dirliğinin bozulacağına dair ortaya koyduğu söylemlere atıfta bulunarak kibirli bir hükümdarın devletine vereceği zararın boyutunu göstermeye çalışmıştır (Şeyzerî, 2013, 157). Hükümdarın kibri, devletin devamlılığı ve yönetilenlerin memnuniyetinin sağlanması önünde yer alan engellerden biri olarak tasavvur edilmiştir. Bu anlamda siyaseten başarının yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkiyle doğrudan alakalı olduğu fikrinde olan Şeyzerî için hükümdara duyulacak sevginin önüne geçen her şey gibi kibir de hükümdarlığa yakıştırılmayan vasıflar arasında kabul edilmektedir.

Mizah ve çok gülmek hükümdara olan itimadın sarsılmasına, onun devlet işlerinin gerektirdiği ciddiyete sahip olmadığı fikrinin uyanmasına ve bu durumun art niyetliler tarafından kullanılmasına sebep olma tehlikesiyle onun siyasetine zarar verebilecek unsurlar olarak *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*'ta ele alınmıştır. Mizahın kararında yapılmayıp aşırıya kaçılması halinde kişiye duyulan saygıyı ortadan kaldıracağı ve bu doğrultuda yönetilenlerin hükümdara hürmet göstermede kusur edebileceği belirtilirken mizahın tamamen hayattan çıkarılması halinde ise milletle yakınlık kurulamayacağı ifade edilmiştir (Şeyzerî, 2013, 167-169). Çok gülme de devlet adamlarına yakıştırılmamakta

ve bu fiilin onlara duyulan saygıyı yok edeceğine dikkat çekilmektedir (Şeyzerî, 2013, 169). Şeyzerî'nin devlet siyasetinin devamlılığını devlet yöneticilerine duyulan saygı ve onlara gösterilen itaat ile ilişki bir mahiyete sahip şekilde değerlendiren bakış açısı mizah ve çok gülmek gibi unsurları devlet yöneticisine ve dolayısıyla devlet siyasetine halel getirecek şeyler olarak değerlendirmesine sebep olmuştur.

Şeyzerî, kötü huylar içerisinde dinen en çok kınananlardan biri olarak nitelendirdiği cimriliğin hükümdara yakışmayan özelliklerden biri olduğunu belirtmektedir. Ona göre cimrilik kişilerin sorumluluklarını üstlenmesine ve başka insanların ihtiyaçlarını gidermesine engel teşkil etmektedir (Şeyzerî, 2013, 138). Dolayısıyla yönetimi altında bulunanlara karşı sorumluluğu olan ve gerektiğinde onların ihtiyaçlarını görmekten mesul olan hükümdarın cimri olması hem dinen hem de konumu itibarıyla aklen uygun bulunmamaktadır. Ayrıca Şeyzerî, cimri kimsenin adil olamayacağı ve insanlara karşı merhametle yaklaşamayacağını vurgulayarak bu kimselerden hayır görülemeyeceğine işaret etmiştir (Şeyzerî, 2013, 140). Bu bakış açısı çerçevesinde halkı için hayırlı bir hükümdarın cimri olmaması gerektiğini söylemek mümkündür. Şeyzerî, cimriliğin kötülüklerine vurgu yaparken yardım ve harcamalarda israfa kaçılmasının da uygun bulunmayan davranışlardan biri olduğunu belirtmiştir. Ona göre bir hükümdarın israf yapması hazine kaynaklarının doğru bir şekilde kullanılmaması ve bundan dolayı yapılması gereken işlerin yerine getirilememesine neden olacaktır (Şeyzerî, 2013, 142-143; 90). Bu minvalde hükümdarın harcamalarında ve ihtiyaç sahiplerine yapacağı yardımlarda belli sınırlar dahilinde hareket etmesi yürüteceği siyasetin başarısı açısından bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Hükümdarın yönetimindekilere güven aşıl原因 bir kimse olması gerektiğinin altını çizen Şeyzerî'ye göre kişinin vermiş olduğu sözlere sadık kalmaması ve bu doğrultuda vaatlerini yerine getirmemesi ona olan güveni ve itibarı sarsacaktır (Şeyzerî, 2013, 144). Bu doğrultuda Şeyzerî, devleti şahsında temsil eden hükümdarın sözünden dönmesinin yalnızca hükümdarın şahsına değil devletine olan itibarın da ortadan kalmasına sebebiyet vereceği şeklindeki ifadelerle atıfta bulunarak sözünden caymanın devlet siyaseti açısından ortaya çıkarabileceği sakıncalara dikkat çekmektedir (Şeyzerî, 2013, 144). Sözünde durmama ile ilişkili olarak tetkik edilen bir diğer vasıf vefasızlık olmuştur. Şeyzerî vefasızlığı aralarında anlaşma tesis etmiş olan taraflardan birisinin diğerini haberdar etmeden anlaşmayı bozması şeklinde ele almakta ve bu durumun bir hükümdar tarafından yapılması halinde ülkesinin yıkıma uğrayacağını ortaya koymaktadır (Şeyzerî, 2013, 170, 172). Bu noktada Şeyzerî meselenin ayrıca toplumsal cephesine işaret etmekte ve sözünde durmayanların müstehak olacağı felaketlerden toplumun adalet fikri doğrultusunda memnuniyet duyacağı şeklindeki ifadeye atıfta bulunmaktadır (Şeyzerî, 2013, 171). Bu yaklaşım doğrultusunda hükümdarın sözünden dönmesi halinde halkın desteğini ve siyasal meşruiyetini kaybedebileceği şeklinde bir tespit yapmak mümkün hale gelmektedir. *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*'ta güveni sarsacağı belirtilen ve bu doğrultuda kınanmış huylar arasında sayılan bir diğer unsur yalancılıktır. Dinen ve insanî ilişkiler çerçevesinde kişinin yalan söylemesinin zararlarına işaret edilirken devlet işleri görülürken yalancı kimseler ile iş birliğine gidilmesinin sonucunda felakete uğranılacağı ortaya koyulmuştur (Şeyzerî, 2013, 145). Bununla birlikte Şeyzerî'ye göre din ve devletin muhafazası, ülkenin menfaati gibi hassas meseleler söz konusu olduğunda herhangi bir zararın ortaya çıkmaması adına belli ölçülerde yalan söylenmesi sorun teşkil etmemektedir (Şeyzerî, 2013, 147). Şeyzerî bu hususta açık kapı bırakarak ülkenin güvenliğini ve menfaatini alakadar eden durumlarda devletin muhafazasını gözeterek hareket etmenin uygunluğuna dikkat çekmektedir.

Hükümdarın üstün bir kimse olarak erdemine halel getirecek davranışlardan uzak durması gerektiği fikrinden hareketle Şeyzerî'nin üzerinde durduğu bir diğer kınanmış huy gıybettir. Şeyzerî rivayetlere başvurarak hükümdarların gıybet yapmaması ve yanında gıybet yapılmasına izin vermemesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Şeyzerî, 2013, 148). Şeyzerî'nin gıybetin "...insanların mevki ve derecelerini düşürdüğü..."ne vurgu yapması, kınanmış bir huy olarak gıybeti hükümdarın halk nezdindeki itibarını muhafaza etmesini zorlaştırması açısından siyasal bir mahiyete büründürdüğünü gösterir niteliktedir (Şeyzerî, 2013, 147). Nitekim hükümdarın itibarına halel gelmesi ona olan itaati ortadan kaldıracabileceği gibi devletin muhafazasını da güç bir duruma sokabilir. Bu doğrultuda Şeyzerî, hükümdarın erdemini koruyarak siyasetini devamlı kılmasının imkânına işaret etmektedir.

Hükümdarın kendisine olan itimat ve itibarını koruması hususunda önemli unsurlardan biri de öfkesine yenik düşerek adaletten sapmamasıdır. Öfkeli davranışın önce kişinin kendisine sonrasında ise çevresine vereceği zarar herkes tarafından bilinmektedir. Kişilerin öfkesinin esiri olarak gerçekleştirmiş oldukları fiiller ve sarf ettikleri cümleler pişmanlık vesilesi olabilmekte ve kişiyi içinden çıkılması zor hallere sokabilmektedir. Bu çerçevede Şeyzerî, öfkeli hareket etmeyi kınanan huylar arasında değerlendirmiş ve bir hükümdarın öfkesine kurban olarak kararlar almaması gerektiğini geçmiş dönemlerde yaşanan olaylardan örnekler vererek anlatmıştır (Şeyzerî, 2013, 150-152). Öfke durumundan kurtulmak için yapılabilecekleri sıraladıktan sonra hükümdarların bu unsurları akılda tutmaları gerektiğini ve fevri davranışlarının devlete verebileceği zararı göz önünde bulundurmaları halinde öfkelerine yenik düşmeyeceklerini ifade etmiştir (Şeyzerî, 2013, 152). Bu anlayış çerçevesinde bir hükümdarın öfkeli olması halinin ortaya çıkarabileceği olumsuz neticelerin herhangi bir insanın fevri davranışlarından çok daha tehlikeli görüldüğünü ve bu sebeple aşırı öfkenin hükümdarlığa uygun bulunmadığını söylemek mümkündür.

Öfkeli davranış gibi hükümdarda olmaması gerektiği belirtilen bir başka özellik kıskançlık olmuştur. Şeyzerî bu davranışa sahip olan hükümdarın başına gelenleri ve kıskanç hükümdarın ülkesine verdiği zararı bir anekdot vasıtasıyla izah etmiş (Şeyzerî, 2013, 159-165) ve böylelikle neden bir hükümdarın kıskanç olmaması gerektiğini açıkça ortaya koymuştur. Normal bir kişinin kıskançlığının zararı kendisine olurken kıskanan kişi bir hükümdar olduğunda ortaya çıkan zarar çok daha fazla olmakta, yıkımın boyutu birey düzeyinden toplum ve devlet düzeyine intikal etmektedir. Bu çerçevede Şeyzerî ortaya koyduğu anlatı ile bir hükümdarın kıskançlık yaparak hem imanını hem sağlığını hem de devletini tehlikeye atabileceğine dikkat çekmiş ve kıskançlığın neden kınanan huylardan biri olduğunu açıklamıştır.

Kıskançlık gibi kınanan huyların devlet işlerinde sebebiyet verebileceği olumsuz durumlardan biri de acelecilik olmaktadır. Devlet işlerinin doğru bir şekilde yerine getirilebilmesi için temkinli olmayı salık veren Şeyzerî'ye göre (2013, 166) işlerin etraflıca düşünülmeden acele bir şekilde yapılmasının neticesinde pişmanlık duyulma ihtimali yüksektir. Bu çerçevede hükümdarın işleri aceleye getirmesi kabul görmeyen davranışlardan biri olarak *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*'ta kendisine yer bulmaktadır. Şeyzerî (2013, 166-167) bu noktada bir ayırım ortaya koymakta ve devlet yönetimi kapsamında yardım yapma gibi hususlarda acele edilmesinin uygun olacağını, bunun dışında kalan işlerde yavaş hareket etmenin yerinde olacağını ifade etmektedir. Aceleci olma vasfı, isabetli kararlar alınabilmesinin önünde engel teşkil edeceği ve kişinin yanlış yönelmesine sebebiyet verebileceği yönündeki fikriyat etrafında eleştirilmektedir. Bu konuda hükümdarlara verilen tavsiyeyi Şeyzerî şu şekilde aktarmaktadır:

“Bazı hikmet ehli, hükümdarlara üç şeyle amel etmeyi tavsiye etmişlerdi: Birincisi, öfkeli haldeyken verilen cezanın ertelenmesi. İkincisi, iyi işler yapanlara ve makbul hizmet ifa edenlere mükâfat vermekte acele etmek. Üçüncüsü, musibet zamanında sabırlı olmak. Çünkü, cezanın ertelenmesinden af; iyilik ve mükâfatın acele verilmesinden ...yönetilenlerin bağlılığı ve çabuk itaati doğar. Musibet ve zorluk zamanlarında sabır göstermekten de metanet, soğukkanlılık ve doğru düşüncenin doğması umulur.” (Şeyzerî, 2013, 166).

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere acele edilecek hususlardan sayılan ihsanda bulunma hali yönetilenlerin itaatini güçlendirmesiyle ilişkili bir mahiyete sahiptir. Dolayısıyla Şeyzerî diğer vasıfları ele alırken yapmış olduğu gibi burada da meseleye yöneten ve yönetilen ilişkisi etrafında yaklaşmış ve hükümdara olan sevginin arttırılmasına imkân sağlayabilecek hususlarda acele edilmesini salık vermiştir. Daha geniş bir perspektiften mesele değerlendirildiği zaman ise ihsan ve yardımda bulunurken acele etmenin, hükümdarın siyasetine milletin desteğini arttıracığı için önemli görüldüğünü söylemek mümkündür.

Şeyzerî, hükümdarın şahsında var olmasının devleti zarara uğratacağını düşündüğü özellikleri sıraladıktan sonra hükümdarın sağduyulu davranmasının önünde engel teşkil edecek hastalıkların da kaygı, gam ve sarhoşluk veren şeyleri tüketmek olduğunu belirtmiştir (Şeyzerî, 2013, 173). Şeyzerî'ye göre bu ruh halleri ve fiiller hükümdarın doğru kararlar almasını engeller ve bu durum hem hükümdarın şahsı hem de devlet için kötü neticeler doğurur (Şeyzerî, 2013, 173-174). Bu doğrultuda onun hastalık diye nitelendirdiği bu unsurların ortaya çıkması halinde ivedilikle çözüm yollarının bulunması gereklilik arz etmektedir. Tüm bunlar çerçevesinde Şeyzerî'nin kınanmış huylar ve sağduyulu davranmayı engelleyen hastalıklar olarak nitelendirdiği unsurlardan hükümdarı sakındırma çabasının devlet siyasetini kuvvetlendirme ve güçlü bir hükümdar profili ortaya çıkarmaya matuf olduğu söylenebilir niteliktedir.

Sonuç

Siyaset, onu icra edenlerin şahsiyetlerinden bağımsız bir niteliğe sahip değildir. Uygulanan siyasetin kim tarafından ortaya koyulduğu ve karar alma mekanizmasında kimlerin yer aldığı sorularına verilecek cevaplar siyasetin mahiyetinin anlaşılması noktasında önem arz etmektedir. Bu çerçevede geçmişten günümüze siyasete dair kaleme alınan eserlerde devlet yöneticisinin vasıfları, üzerinde hususî olarak durulan konulardan biri olmuştur. Bilhassa siyasetnamelerde devlet yöneticilerine tavsiyelerde ve uyarılarda bulunulurken onların hangi vasıflara sahip olması gerektiğinin de altı çizilmektedir. Güçlü bir devlet yapılanması ve siyasetin ancak güçlü bir yöneticiyle mümkün olabileceğine ilişkin inanç çerçevesinde bir hükümdarın kişisel özelliklerinin neler olması gerektiği sorusuna cevaplar aranmış ve böylelikle lider merkezli siyaset idraki doğrultusunda ideal siyasetin imkânları tesis edilmeye çaba gösterilmiştir. Siyasetnamelerde bir hükümdarda bulunması icap eden özellikler ve hükümdarın sakınması gereken davranışlar hususunda genel itibarıyla mutabık kalınmakla birlikte bu özellikler etrafıca değerlendirilirken başvurulan örnekler birbirlerinden farklılık arz etmiştir. Örnekler farklı olsa da güdülen gaye aynı olmuş ve hükümdarın şahsi özelliklerinin kemâle ulaştırılması vasıtasıyla devlet siyasetinin mütekâmil bir hale getirilmesi ön planda tutulmuştur.

Yazmış olduğu eserle İslam siyaset düşüncesinde kendisine bir yer bulan Ebü'n-Necîb Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk*'ta bir ülkenin temelinde yer alan hükümdarın hangi vasıflara sahip olması gerektiği meselesini detaylı bir şekilde ele almıştır. Bu çerçevede Şeyzerî eserinde üstün vasıflar ve kınanmış huylar şeklinde ikili bir ayrıma

giderek şahsiyet temelli bir siyaset tasavvuru ortaya koymuştur. Şeyzerî'nin işaret ettiği üstün vasıflar hem hükümdarın şahsına hem yönetimi altında bulunanlara hem de devletine yarar sağlayacak unsurlar olarak telakki edilirken kınanmış huylar tam tersi bir şekilde hükümdara, yönetilenlere ve devlete zarar verecek unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda Şeyzerî bahsi geçen özellikleri tetkik ederken bu özelliklerin neticelerini yalnızca birey değil toplum ve devlet nezdinde de ele alan bir yaklaşım sunmuştur. Vasıfların hükümdara olan yararı ve zararı neticesinde değerlendirmede bulunurken meselenin yalnızca dünyevi, idarî ve siyasî cephesi üzerinde durulmamış dinî boyutuna da dikkat çekilerek hükümdarın üstün vasıflara sahip olması halinde mükafatlandırılacağı, kınanmış huyları edinmesi halinde ise ahirette cezasını çekeceği vurgulanmıştır. Konunun toplum boyutuna temas ederken ise yöneten ve yönetilen ilişkisi merkeze alınmış, yönetimin devamlılığının halkın memnuniyetini kazanarak itaatini sağlamakla ilişkili yönü ön plana çıkartılmıştır. Bu doğrultuda Şeyzerî eserinde yer vermiş olduğu üstün vasıflara hükümdarın sahip olması halinde yönetimi altında bulunanların sevgisine mahzar olacağına ve bu sevginin de ona itaati kolaylaştıracağına, hükümdarın uzak durması gereken davranışları sergilemesi halinde ise ona olan itimadın zayıflayacağına ve şahsına duyulan saygının ortadan kalkacağına işaret etmiştir. Böylelikle Şeyzerî zikredilen özelliklere sahip olup olmama halini hükümdar ve yönetilenler arasında kurulacak ilişkinin temeline yerleştirmektedir. Bu bakış açısından hareketle hükümdarın halkın rızasını kazanmasında başat unsur da üstün vasıfları muhtevî ve kınanmış huylardan arî olması halidir. Bu minvalde devlet siyasetini hükümdarın şahsıyla aynı potada eriten Şeyzerî'nin, eserinde hükümdarın yalnızca Allah'ın rızasını kazanmasını değil yönetimi altında bulunanların gönlüne girerek onların sevgisini ve bununla birlikte rızasını temin etmesinin imkânını aradığını söylemek mümkün hale gelmektedir. Bu minvalde filozofların kadim devirlerden beri cevabını aradığı ideal devletin nasıl olacağı sorusu Şeyzerî tarafından ideal hükümdarın nasıl olacağı sorusu üzerinden cevaplandırılmıştır. Böylece ideal devlete giden yolun ideal bir hükümdarın var edilmesinden geçtiği fikri ortaya koyulmuştur. Onun zihniyet dünyasında devlet ve hükümdar arasında mahiyet değil fakat derece farkı vardır. Devlet dendiğinde hükümdar, hükümdar dendiğinde devletin anlaşıldığı bu düşünme biçimi ideal bir yapıya ulaşmanın imkânını bireysel değerler üzerinden şekillendirmiştir. Devlet ve hükümdar mahiyet olarak eşitlendiğinden ve eş anlamlı görüldüğünden bir yapı olarak devletin iyileştirilmesi ve en iyi devlet ve siyasete ulaşılması hükümdarın ideal bir karakter ve şahsiyete sahip olmasında aranmıştır.

Görüleceği üzere klasik dönemde siyasal kültür neredeyse her cephesiyle siyasal alanın lideri olarak hükümdarı merkeze almaktadır. Bu meyanda çalışma ile varılan en temel sonuç Türk - İslam siyasetname geleneği etrafında telif edilen neredeyse her eserde tekraren ele alınan ve vurgulanan ideal hükümdarın şahsiyet özellikleri meselesinin bir teamül yahut laf-ı güzaf olmadığı, bu anlatıların tekrar ve ısrarla eserlerde yer almasının kendi içerisinde bir zihniyet siyasetinin neticesi olarak ortaya çıktığı tespiti olmuştur. Devleti doğru bir yola intikal ettirmek isteyen müellifler eser telifi ile ortaya koydukları bu siyaset vasıtasıyla devleti şahsında tecessüm ettiren hükümdarları olabilecek en iyi hükümdara dönüştürüp ideal bir lider haline getirerek devletin tekamülünün yollarını aramışlardır. Bu değerlendirme tarzı ile günümüz dünya siyasetine intikal edildiğinde bilhassa siyasal kültürü karizmatik otoriteleri önceleyen, modern öncesi siyasal eğilimleri modern döneme taşıyan devlet ve toplumların siyasal zihniyetlerinin incelenmesinde şahsiyet merkezli analizlerin diğer analiz düzeylerine tercih edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Siyasal karar vericilerin teşekkül ettirilen sistem tarafından çeşitli siyasal mekanizmalar vasıtasıyla kısıtlandığı ve sınırlandırıldığı alanlarda sistem merkezli analizler

ne kadar önem arz ediyorsa liderlerin karar verici olarak merkezi etkisinin bulunduğu durumlarda da şahsiyet merkezli analizler öne çıkmaktadır.

Netice itibarı ile hükümdarların devlet yönetimi hususunda merkezi bir niteliğe sahip olduğu klasik dönemde şahsiyet, devlet ve siyaset arasında doğrudan bir alaka olduğu kanaati hasıl olmuştur. Böylece siyaset şahsiyetten başlayarak millet ve devlete intikal eden bir mahiyette değerlendirilmiştir. Devrin siyasal muhayyilesini tek bir cümle ile hülasa etmek mümkündür: Doğru devlet idaresi ile ideal şahsiyet siyaseti müteradiftir.

Kaynakça

- Abdüsselâm El-Amasî. *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ Siyaset Ahlâkı*. Haz. A. Mevhibe Coşar. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Acar, Hayrullah. (Haz.) "Giriş". İbrahim bin Muhammed. *Devlet ve İnsan Siyasetin İlkeleri, Yöneticilerin Vasıfları Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe*. 15-30. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- Adalıoğlu, Hasan Hüseyin. (Haz.) "Giriş". Zencânî. *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme*. 13-89. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Ali b. Muhammed El-Gazzâlî. *İslam Hükümdarları İçin Siyaset Rehberi Tahrîrû's-sülûk fi tedbîri'l-mülûk*. Çev. Özgür Kavak. İstanbul: Klasik Yayınları, 2016.
- Atmaca, Veli. "Hadîsleri Bakımından Siyâsetnâmeler (II) (Ebû'n – Necîb ve en-Nehcu'l-Meslûk fi Siyâseti'l- Mülûk)". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (5), 557-564, 2000.
- Bağdatlı, Özlem. *İslâm Siyaset Düşüncesinin Kavramsal Temelleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018.
- Canatan, Kadir. (Haz.) "Giriş". *İslâm Siyaset Düşüncesi ve Siyasetnâme Geleneği*. 5-13. İstanbul: Doğu Kitabevi, 2014.
- Coşar, A. Mevhibe. (Haz.) "Giriş". Abdüsselâm El-Amasî. *Tuhfetü'l-Ümerâ ve Minhatü'l-Vüzerâ Siyaset Ahlâkı*. 17-41. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2012.
- Çakır, Sema. "İslam Hukuku ve Siyasî Adalet İlişkisine Betimsel Bir Bakış". *Marifetname*, (8) 1, 205-224, 2021.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2006.
- Dikbaş, Halil. "Ebû'n-Necîb Şeyzerî'de Siyaset". *Türk İslam Siyasi Düşüncesi Teşekkül Devrinden 18. Yüzyıla*. Ed. Mehmet Akıncı – Gökçe Nur Şafak. Ankara: Kadim Yayınları, 269-278, 2020.
- Diñer, Ömer. *Siyasetnâmeleri Yeniden Okumak*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2018.
- Ebû'n-Necîb Şeyzerî. *Nehcû's-Sülûk fi Siyaseti'l-Mülûk Siyaset Stratejileri*. Haz. Ensar Köse. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Gaffney, John. *Political Leadership in France From Charles de Gaulle to Nicolas Sarkozy*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010.
- Itoh, Mayumi. *The Hatoyama Dynasty Japanese Political Leadership Through The Generations*. New York: Palgrave Macmillan, 2003.
- İbrahim bin Muhammed. *Devlet ve İnsan Siyasetin İlkeleri, Yöneticilerin Vasıfları Âdâbu'l-Hilâfe ve Esbâbu'l-Hisâfe*. Haz. Hayrullah Acar. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- İmam-ı Gazâlî. *Mülkün Sultanlarına... Nasihatü'l-Mülûk*. Çev. Osman Şekerci. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.
- Johansson, Jon. *U.S. Leadership in Political Time and Space Pathfinders, Patriots, and Existential Heroes*. New York: Palgrave Macmillan, 2014.

- Kallek, Cengiz. "Ahlaklı Pazar Kültürü: Şeyzerî'nin Nihâyetü'r-Rütbe'si". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (23) 44, 1-33, 2018.
- Kallek, Cengiz. "Şeyzerî, Celâleddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39/107-109. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Kanar, Yüksel. *İktidar ve Adalet İslam Siyaset Düşüncesinde Siyasetnameler*. İstanbul: Mahya Yayıncılık, 2019.
- Keskintaş, Orhan. *Adalet, Ahlâk ve Nizam Osmanlı Siyasetnameleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Kınalızâde Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâ'i*. Haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2007.
- Kınalızâde Ali Çelebi. *Ahlâk-ı Alâî (Günümüz Türkçesiyle)*. Sad. Murat Demirkol. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Kömbe, İlker. "İslam Siyaset Düşüncesinin Bir Kaynağı Olarak Siyasetnâme-Nasihatnâme Türünde Siyaset Tasavvuru". *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*. Ed. Lütfi Sunar – Özgür Kavak. 203-237. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- Köse, Ensar. (Haz.) "Giriş". Ebü'n-Necîb Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk Siyaset Stratejileri*. 17-60. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Köse, Hızır Murat. "İslam Siyaset Düşüncesinin Temelleri -Bir Giriş Denemesi-". *İslam Siyaset Düşüncesi Adil Devlet, Erdemli Şehir, Mükellef İnsan*. Ed. Lütfi Sunar – Özgür Kavak. 27-50. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2018.
- Morgenthau, Hans J.. *Uluslararası Politika*. Çev. Baskın Oran – Ünal Oskay. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1. Cilt, 1970.
- Mücahid, Huriye Tevfik. *Fârâbî'den Abduh'a Siyasî Düşünce*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.
- Na'îmâ Mustafa Efendi. *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn Fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn)*. Haz. Mehmet İpşirli. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Nahîfî Mehmed Emin Efendi. "Mütercimim Önsözü". Ebü'n-Necîb Şeyzerî, *Nehcü's-Sülûk fî Siyaseti'l-Mülûk Siyaset Stratejileri*. Haz. Ensar Köse. 63-65. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Necmeddîn Dâye. *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol*. Haz. Şefaettin Severcan. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.
- Nizamülmülk. *Siyasetnâme*. Çev. Nurettin Bayburtlugil. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.
- Paige, Glenn D.. *The Scientific Study of Political Leadership*. New York: The Free Press, 1977.
- Pines, Yuri. *The Everlasting Empire The Political Culture of Ancient China and Its Imperial Legacy*. Princeton: Princeton University Press, 2012.
- Rigby, T. H.. "The Soviet Political Executive, 1917-1986". *Political Leadership in The Soviet Union*. Ed. Archie Brown. 4-53. Basingstoke: The Macmillan Press, 1989.
- Rugh, Andrea B.. *The Political Culture of Leadership in The United Arab Emirates*. New York: Palgrave Macmillan, 2007.
- Sa'dî-yi Şirâzî. *Hükümdarlara Öğütler Nasihatü'l-Mülûk*. Çev. Turgay Şafak. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2016.

- Severcan, Şefaettin. "Siyasetnâmeler". Necmeddîn Dâye. *Hüküm Sahiplerinin İzleyecekleri Yol*. 29-82. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.
- Shome, Anthony S. K. *Malay Political Leadership*. London: Routledge Curzon, 2002.
- Singer, J. David. "The Level-of-Analysis Problem in International Relations". *World Politics*, 14(1), 77-92, 1961.
- Şahin, Enes. *Türk Siyaset Düşüncesinin Dini Teorisi İslamlaşmadan Modernleşmeye Türk Düşüncesinde Din – Siyaset İlişkileri*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2022.
- Şahin, Selin. *Zihniyet Mücadelesi Diyanet Gazetesi ve İslamcı Dergilerde Din, Devlet ve Siyaset*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2022.
- Şeker, Fatih M.. "Türk Siyaset Düşüncesinin Teşekkül Devri". *Türk İslam Siyasi Düşüncesi Teşekkül Devrinden 18. Yüzyıla*. Ed. Mehmet Akıncı – Gökçe Nur Şafak. 33-40. Ankara: Kadim Yayınları, 2020.
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî (Latin Harfleriyle)*. Haz. Raşit Gündoğdu vd.. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2014.
- Şeyhoğlu Mustafa. *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ Büyüklerin Hazinesi Âlimlerin Mihenk Taşı*. Haz. Kemal Yavuz. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013.
- Türk Dil Kurumu. "Şahsiyet". <https://sozluk.gov.tr/>. E. T. 27.08.2022.
- Weber, Max. *The Theory of Social and Economic Organization*. Ed. Talcott Parsons. New York: Oxford University Press, 1947.
- Yılmaz, Coşkun. "Siyâsetnâme (Osmanlı Dönemi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/306-308. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Zencânî. *Kitâbu'l-letâifi'l-'Alâiyye fi'l-fedâili's-seniyye Alâeddin Keykûbat'a Sunulan Siyâsetnâme*. Haz. Hasan Hüseyin Adaloğlu. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.

Tuna'da Seyrüseferin Yönetilmesinin Süreci

The Process of Managing the Navigation of Danube

Mehmet VURGUN

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği
Enstitüsü, Deniz ve Kıyı Koruma ABD
mehmet.vurgun@ogr.iu.edu.tr
[0000-0002-5172-8726](tel:0000-0002-5172-8726)

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Vurgun, Mehmet . "Tuna'da Seyrüseferin Yönetilmesinin Süreci". Akademik
İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim 2022): 260-284.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1136146>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 26.06.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 19.09.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

16. yıl

Tuna'da Seyrüseferin Yönetilmesinin Süreci

Öz

Tuna nehri Paleolitik Dönem kültürlerinden başlayarak birçok toplum ve devlete ev sahipliği yapmıştır. Tuna havzasında yaşayan devletlerin yaşam kaynağı olan Tuna nehri, devletlerin büyümesi ve yayılması ile daha stratejik hale gelmiş ve bu topraklarda var oluşun anahtarı durumuna gelmiştir. Ortaçağ'da sadece içme suyu ve tarımsal sulamada kullanılan Tuna zamanla ticaretin ana aracı durumuna gelmiştir. Tuna üzerinden at arabalarıyla kıydan yedeklenerek yapılan taşımadan başlayarak, yerini modern teknelere bırakmıştır. Suyolundaki hakimiyetin paylaşılması süreci Tuna'nın yönetilmesinde temel hedef olmuştur. Tuna'da seyrüseferin yönetilmesi sürecini dört dönem halinde değerlendirmek mümkündür. Birinci dönem, 1792 ve öncesinden başlayan ikili anlaşmalar dönemi; ikinci dönem, 1856 Paris Barış Konferansı ile başlayıp 1920 Birinci Dünya Savaşı arası devam eden, kısa süreli olarak planlanan fakat defalarca görev süresi uzatılan komisyon dönemi; üçüncü dönem, 1920'den İkinci Dünya Savaşına kadar devam eden Tuna Nehri'nin uluslararasılaştırılması çabaları; dördüncü dönem ise Tuna'nın uluslararasılaştırılması sürecidir. Ancak yüzyıllardır seyrüseferin yönetilmesi için anlaşılan Tuna devletlerinin gemi kaynaklı kirliliğin önlenmesi, kontrol altına alınması ve bertarafına ilişkin antant kaldığı bir hukuksal doküman bulunmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tuna, Tuna Komisyonu, İç Suyollarında Gemi Kaynaklı Kirlilik

Abstract

Beginning from the Paleolithic Period cultures, the Danube has hosted a society and a state. The Danube river, which is the source of life for the states living in the Danube basin, has become more strategic with the growth and spread of the states and has become the key to existence in these lands. The Danube, which was used only for drinking water and agricultural irrigation in the Middle Ages, has become the main tool of trade in time. It has been replaced by modern boats, starting with the transportation made by backing up from the shore with horse-drawn carriages over the Danube. The process of sharing dominance in the waterway has been the main target in the management of the Danube. It is possible to evaluate the process of managing the navigation in the Danube in four periods. The first period is the period of bilateral agreements between 1792 and before; the second term, the commission period, which started with the Paris Peace Conference of 1856 and continued between the 1920s and the First World War, which was planned for a short time but whose mandate was extended several times; the third period, efforts to internationalize the Danube from 1920 to the Second World War; the fourth period is the internationalization process of the Danube. However, there is no legal document in which the Danube states, which have agreed for the management of navigation for centuries, have made an agreement on the prevention, control and disposal of ship-borne pollution.

Keywords: Danube, Danube Commission, Ship-Born Pollution in Waterway

Giriş

Tuna bulunduğu coğrafya itibarıyla iki dünya savaşı arasına sıkışmış bir bölgedir. Kuzey Denizi ile Balkanları, Balkanlar ile Ege Denizi'ni, hatta çeşitli projelerle Akdeniz ile Karadeniz ve Kuzey Denizi'ni bileştiren bir su yoludur. Tuna havzasında toprağı bulunan 19 devletin Tuna'dan beklentileri ve bu beklentilerin çıkarlar dengesinin sağlanması ancak ulusüstü organizasyonlarla mümkün olabileceğinden dünyadaki ilk uluslararası yönetimsel örgütlenme Tuna'da olmuştur. Tuna'ya kıyısı olan Devletlerinin Tuna'dan beklentileri, Ortaçağda sulama, savunma ve enerji ihtiyaçlarının karşılanması kapsamında yeterli olurken, bugün en optimal seyrüsefer imkanlarının beklendiği, en efektif enerji kazanımlarının elde edildiği, tarımsal sulama ihtiyaçlarının karşılandığı, en iyi lojistik entegre ağ sistemlerinin planlandığı, hatta en çok balığın tutulduğu bir nehir ve havzasına dönüşmüştür.

Tuna devletlerinin bugüne dair beklentilerini analiz ederken oluşturdukları Tuna Komisyonu'nun görev misyonu seyrüsefer imkan ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi hedefinden hareketle ticari kaygılara bağlandığı görülmektedir. Avrupa

seyredilebilir suyuolları içindeki önemine, örneğin Ren ile kıyaslandığında üç kat daha fazla uzunla sahip olması, dünyanın en uluslararası nehri olma özelliğine de eklediğimizde Tuna'nın yönetilmesi sürecinin çok da kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Özellikle Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında blokların hareket sahnesi haline dönüşen coğrafyanın savaşıardan sonra Soğuk Savaş dönemi boyunca aynı çekişme ve güç mücadelesinin ortasında kaldığı görülmektedir. Bu güç mücadelesi tarihsel süreç içinde dört döneme ayrılarak açıklanacaktır.

1.Tuna'da Seyrüseferin Tarihsel Süreci

1.1.İkili Anlaşmalar Dönemi (Birinci Dönem)

İkili anlaşmalar dönemi, 1792 Fransız konvansiyon meclisinin kararı, 1815 Viyana kongresi ve ülkeler arasındaki ikili anlaşmaları içeren bir dönem olup, Paris Barış Konferansına kadar devam etmiştir.

Napolyon Savaşları sonunda gerçekleşen 1815 Viyana Kongresi ile "uluslararası nehirlerde tam bir seyir serbestisinin tanınması" fikri, daha önceki dönemlerden gelen bir görüş olmakla birlikte uluslararası anlaşmalara konu olma süreci Fransız İhtilali sonrasına dayanmaktadır (Ekinci, 2014, 127). 1792'de Konvansiyon Meclisince (Kürkçüoğlu, 2012, 43-44) yayınlanan bir kararnamede "milletlerarası nehirlerin, suladıkları bütün ülkelerin müşterek mülkiyeti olduğunu ilan etmiş ve bu nehirlerde seyrüsefer serbestisini" savunmuştur (Meray, 1968, 473). Viyana kongresi ile başlayan "Avrupa Uyumu", Birleşik Krallık, Avusturya, Prusya, Rusya başta olmak üzere galip devletler arasında oluşturulan bu konferanslar bütününde oluşturulmuştur. "Seyrüsefere müsait bir nehrin sahildarı olan devletler, bu nehirle ilgili bütün düzenlemeleri müştereken yapmaları; milletlerarası nehirlerde, denize döküldükleri noktaya kadar, bütün devletler için seyrüsefer serbestliğinin sağlanması" kararına varılmıştır (Ekinci, 1998, 104).

1829 Edirne Andlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna'daki hâkimiyetini güvenlik anlamında kaybettiği anlaşma olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu Rusya'ya Tuna ağızlarından girmesine izni vererek, Tuna deltasının kontrolünü kaybetmiştir (Erim, 1953, 280; Krehbiel, 1917, 38). 1535 yılında padişahların hayatları süresince yürürlükte kalması planlanan kapitülasyonlar, 1740 tarihli Osmanlı-Fransa ticaret anlaşması ile kalıcı hâle getirilerek günümüz hukuk kurallarının bile üstünde ayrıcalıklar sağlanmıştır (Erim, 1953, 5). Edirne Anlaşması'nı Tuna'daki ticaretin özgürleşmesi veya serbest hale gelmesi gibi değerlendiren yazarların aksine (Ardeleanu, 2014, 253), Osmanlı Devleti'nin 14. yüzyıldan başlayarak kapitülasyonlar çerçevesinde İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya'ya, ardından Belçika, Sicilya, İspanya, Yunanistan, Hollanda, Portekiz, Prusya, İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'ne ve son olarak Alman Gümrük Birliği'ne (Henderson, 1984, 399; Price, 1949, 9-10) aşağı Tuna'da ticaret yapma izni verdiği görülmektedir (Ekinci, 1998, 105-106). Kapitülasyonlar Tuna'nın ticari gelişimini sağlayarak hem güçlü devletin hem de komşu devletlerin ekonomik menfaatlerini gerçekleştirmesine hizmet eden, zamanın şartlarında başarılı bir ekonomi-politik araç olarak hayata geçirilmiş bir uygulama olarak değerlendirilmemiş, sadece milliyetçi bir perspektiften ele alınmıştır. İdare-i Nehriye dönemi ve öncesinde kapitülasyonlar nedeniyle Osmanlı vapurları dışında diğer devletlere ait vapurların uğradıkları iskele veya limanlarda herhangi bir vergi ya da harç ödememesi, Vali Mithat Paşa'nın girişimleri ile Osmanlı vapurlarının sadece bir süreliğine vergiden

muaf tutulması (Albayrak, 2012, 140-141; Ekinci, 1998, 83-84) bunu ispatlar niteliktedir.

1829 Edirne Andlaşmasından sonra ikili anlaşmalar sürecinin ilk uluslararası anlaşması Atina'da 4 Mart 1835 tarihinde Avusturya ile Yunanistan arasında imzalanan 1835 Avusturya-Yunanistan anlaşması olmuş ve bu anlaşmanın 17.maddesi ile Tuna Havzasındaki iki devletin çıkarlarını düzenleyen ticaret ve seyir düzenlemesi hususları tanımlanmıştır (Ardeleanu, 2014, 171).

1838 Avusturya-İngiltere arasındaki seyir ve ticaret anlaşması, Tuna'daki seyrüsefer ve ticaretin esaslarının belirlendiği diğer bir ikili anlaşmadır. İngiliz ve Avusturyalı tüccar ve gemi sahiplerini iki devletin sınırları boyunca tamamıyla eşit şartlarda ticaret yapmalarını esas alan anlaşma, 14 maddeden oluşmakta olup, anlaşmanın üç ve dördüncü maddeleri Tuna'daki seyir şartlarını tanımlamaktadır. Anlaşmanın dördüncü maddesi ile Avusturya ve İngiltere limanlarından kalkan her gemiye diğer ülkenin limanlarını özgürce kullanma hakkı tanınmıştır. İç siyasette bu anlaşma destek görmüş ve 1829 Avusturya-İngiltere ticaret anlaşmasının gelişmiş versiyonu olarak değerlendirilmiştir (Ardeleanu, 2014, 172-173). Bu anlaşma Rusya'nın Sünne kanalındaki keyfi uygulamalarına bir gönderme niteliği de taşıdığı değerlendirilebilir (Ardeleanu, 2014, 180).

Birinci döneme ismini veren ikili anlaşmalar döneminin en çarpıcı örneği 1840 St. Petersburg Andlaşmasıdır. Tuna'da seyrüsefer serbestisinin, fikir olmaktan çıkıp, uygulanması hakkında usullerin ortaya konduğu metinlerin başlangıcı olan 1840 St. Petersburg Andlaşması ile Tuna nehrindeki dolaşım esasları oluşturulmuştur. 1840 Petersburg Andlaşması Tuna nehrindeki seyir şartlarına ilişkin ilk temel kuralların belirlendiği ve Tuna hukukunu oluşturan bir sözleşme niteliği taşıması sebebiyle önemli bir dönüm noktasıdır (Ekinci, 2014, 133). 1840 Avusturya-Rusya anlaşması, ticari ilişkileri daha da kolaylaştırma, genişletme ve geliştirme isteği ile hayata geçirilmiştir.

Tuna'nın yönetimi ile ilgili uluslararası komisyon kurulması tavsiyesinin orijini, Kalas İngiliz konsolos yardımcısı Charles Cunningham'ın 30 Eylül 1850'deki raporundaki Ren Komisyonuna benzer bir komisyonun oluşturulması teklifine dayanmaktadır (Krehbiel, 1917, 39). İngiliz konsolosun Tuna'nın Sünne kolundaki Rusya'nın sebep olduğu seyir engellerini vurgulamak için böyle bir raporlamaya gittiği düşüncesine varılabilir, ancak nehre kıyıdaş olan devlet sayısı ve nehrin ticari hinterlandı ile böyle bir komisyona olan ihtiyacın arttığını da göz ardı edilmemelidir.

1853 yılında Katolik ve Ortodokslar arasında başlayan ve Katoliklerin safında savaşa dahil olan Osmanlı Devleti'nin de müdahil olduğu Kırım savaşı devam ederken, müttefik devletlerin temsilcileri Rusya'yı uyarmak amacıyla ilki 05 Aralık 1853, müteakiben 8 Ağustos 1854'te gerçekleşen diğer görüşmelerde dört temel konu (Tuna'da seyir serbestisi ve diğer hususlar) ele alınmıştır (Demorgny, 1911, 193). Yaklaşık bir yıl sonra 15 Mart 1855'te Elçiler Konferansı olarak da bilinen Viyana görüşmelerine İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Osmanlı Devleti'nin katılımı ile başlanmış, görüşmeler 21 Mart'ta Avusturya delegesi Baron Prokesch tarafından hazırlanan öneri metni üzerinden tartışılmıştır (The Annual Register, 1856, 201). 1815 Viyana kongresinde geçen 108-116 maddelerin de rehberliği ile altı proje maddesi değerlendirilmiş ve Aşağı Tuna'da bir Avrupa Komisyonu adıyla bir seyrüsefer komisyonunun kurulması teklif edilmiştir (Ekinci, 1998, 116;

Munteanu, 2015, 114; The Annual Register, 1856, 205). Rus temsilcisi Prens Gortchakoff seyir serbestisi ve uluslararası bir kontrol organına destek vermiş, ancak uluslararası komisyon için tavsiye edilen “Avrupa Sendikası” olarak tanımlanmasına itiraz etmiştir. Müteakip görüşmelerde “Avrupa Komisyonu” tabiri üzerinde anlaşılmıştır (Ekinci, 1998, 118; Krehbiel, 1917, 40-41). Viyana konferansı üzerinde tartışılan maddeleri ile iki önemli komisyon tanımlarını meydana getirmiştir. Bunlar Avrupa ve Sahil komisyonlarıdır (Krehbiel, 1917, 40). Seyrüsefere ait genel prensiplerle kıyıdaş devletleri temsil edecek bir komisyon ve idari meseleleri koordine etmek adına sahil devletlerin (Avusturya, Rusya ve Türkiye) temsilcilerinden oluşan diğer bir komisyonun kurulmasıdır.

1.2.Tuna Avrupa Komisyonu Dönemi (İkinci Dönem)

İkinci dönem olarak tanımlanan 1856 Paris Barış Konferansı ile başlayıp, Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden ve görev süresi defalarca uzatılan Tuna Avrupa Komisyonu dönemidir. Kırım savaşının ardından başlanan 25 Şubat 1856 tarihli Paris Barış Konferansının ana gayelerinden biri de Tuna olmuştur (Ataöv, 1960, 33).

Tuna kararları, Viyana konferanslarında üzerinde çokça tartışılan proje ve kararlarına rağmen uygulamaya konamamasına rağmen, Paris barış görüşmelerinin temellerini oluşturmuştur. 18 Mart 1856'da Tuna konusunda alınan kararlar ve bunları uygulamak için iki ayrı komisyon kurulması hususu karara bağlanmıştır (Ekinci, 1998, 120-121). Bunlardan biri, merkezi Kalas olacak “Avrupa Komisyonu” veya “Tuna Avrupa Komisyonu” ve diğeri ise anlaşmanın on yedinci maddesi ile nehre sahili olan devletlerden oluşacak olan “Sahil Komisyonu” veya “Daimi Komisyon” dur (Krehbiel, 1917, 44). Paris Barış Anlaşmasının 16. maddesi ile “Tuna üzerinde seyre herhangi bir engelin mani olmaması için çalışmaların yürütülmesinden sorumlu” olarak yedi taraf devletin (Rusya, Avusturya, Fransa, İngiltere, Prusya, Sardunya ve Osmanlı Devleti) imzası ile 30 Mart 1856'da iki yıllığına kurulmuştur (Krehbiel, 1917, 45; Munteanu, 2015, 122; Paris Barış Anlaşması, 1856, 16.Mad.). Ayrıca Tuna boğazlarının kontrolü Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır (Mahmud Celaleddin Paşa, 1983, 33)

Tuna Avrupa Komisyonu ilk iş olarak, Tuna'daki gemilerin giriş çıkış trafiğini düzenlemek, Sünne liman faaliyetlilerini belirlemek, Tuna Boğazlarında icra edilecek faaliyetler tanımlamak ve oluşabilecek diğer sorunları çözme adına geçici bir tüzük hazırlayarak uygulamaya koymuştur. 10 Haziran 1857'de hazırlanan bu tüzük, 16 Kasım'da Osmanlı Devleti tarafından onaylanmıştır. Dönem içerisinde ihtiyaçlar kapsamında çeşitli kodifikasyon süreçlerinden geçerek, nihai şeklini 1865 yılında almış ve 1871 Martından itibaren de yürürlüğe girmiştir (Ekinci, 1998, 133-137).

Tuna Avrupa Komisyonu ve Sahildar Devletler Komisyonu iki yıl içerisinde kendilerine verilen görevleri yerine getirecek ve iki yılında sonunda toplanacak bir konferansla bu komisyonların faaliyetleri değerlendirilecek ve feshedilecekti (Paris Barış Anlaşması, 1856, 18.Mad.). Müteakiben görevini Tuna kıyıdaşlarından oluşan Daimi Komisyon'a devrederek Avrupa Komisyonu'nun o zamana kadar sahip olduğu aynı yetki ile devam edecekti (Paris Barış Anlaşması, 1856, 19.Mad.). Ancak iki yılın sonunda 1858'de yapılan konferanslarda komisyonun süresini yedi yıl süreyle uzatılmasına karar verilmiştir (Ekinci, 1998, 156). Zaman içerisinde idari ve hukuki özellikler de kazanmaya başlayan Tuna Avrupa Komisyonu'nun

göre süresi 1865'te beş yıl, 1871'de on iki yıl ve 1883'te de yirmi bir yıl uzatılmıştır. 1882'de komisyonun sekretarya görevlerini gerçekleştirmek için Avusturya, Almanya ve İtalya'dan oluşan "Yardımcı Komisyon" da kurulmuştur (Ataöv, 1960, 43; Chamberlain, 1923, 81).

1858 yılında görev süresi uzatılan komisyonun 1865'te dolan görev süresinin tartışılması maksadıyla 02 Kasım 1865 tarihinde tekrar toplanılmıştır. Komisyonun görev süresinin uzatılmasına ek olarak, Tuna havzasından seyir kurallarının düzenlenmesi maksadıyla Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya, Prusya, Rusya ve Daha önce 1840 Avusturya-Rusya ve 1851 Avusturya-Bavyera anlaşmaları ile belirlenen seyir düzenlemesi, 1865 Tuna Seyir Anlaşması ile günümüz seyir kurallarına benzer ve uluslarüstü kuralları içeren ilk düzenleme olarak yürürlüğe girmiştir (Holland, 1885, 229). Tuna Avrupa Komisyonu tarafından 22 madde olarak tanzim edilen senet, imzacı devletler tarafından bir nizamname olarak kabul edilmiştir (Ekinci, 1998, 180-186; Gatejel, 2017, 783-784). Ayrıca komisyonun görev süresinin beş yıl daha uzatılmasına karar vermiş, ancak taraflardan Rusya, bu süresinin bir daha uzatılmaması şerhini düşmüştür (Krehbiel, 1917, 46). 1865 Tuna seyir anlaşması ile genel hükümler, seyrin idari kontrolüne ilişkin hükümler, seyir işleri ile ilgili ücret tarifeleri, karantina ve tarafsızlık başlıkları altında hükümler bulunmaktadır (Tuna Seyir Anlaşması, 1865)

1870'den sonra Avrupa'daki güçler dengesinin köklü bir şekilde değiştiği dönemdir. Rusya'nın Karadeniz üzerinde çabaları Londra'da bir konferansın toplanmasına neden olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya'nın katılmasıyla 13 Mart 1871'de toplanan bu konferansta Karadeniz ve Tuna'nın yeni statüsünü belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır (Uçarol, 1995, 308). Literatürde 1871 Londra Anlaşması olarak da bilinen anlaşma gereğince İngiltere, Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya ve Osmanlı Devletlerinin garantörlüğünde komisyonun görev süresi 24 Nisan 1871 tarihinden 24 Nisan 1883 tarihine kadar on iki yıl süreyle uzatılmıştır. Tuna Sahil Komisyonun görevleri Tuna Avrupa Komisyonu'na verilerek Tuna yönetiminde artık sadece Tuna Avrupa Komisyonu ve onun üyeleri sorumlu olmuştur (Londra Anlaşması, 1871, 4-7.Mad.). Normal şartlarda Tuna'da yaşayan devletlerin Tuna'nın yönetilmesinde mutlak ve tek söz sahibi olmasını beklerken, başat güçlerin ön plana çıktığı bu süreci Avrupa'da derinleşen milliyetçilik akımlarının kontrol edilmesi çabası olarak değerlendirilebilir.

1883'e kadar herhangi bir sözleşme veya anlaşmanın olmasının beklenmediği Tuna'da, bölgenin kaderini derinden etkileyecek 1877-1878 Osmanlı-Rus harbi başlamıştır. Kafkaslar ve Balkanlarda meydana savaş, Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle sonuçlanmış, çok ağır hükümler taşımasına rağmen uygulanmayan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Barış Andlaşması imzalanmıştır (Sander, 2012). Savaşın ağır sonuçlarına rağmen, Almanya ve İngiltere hem sömürgelerine giden yolları kontrol etmek hem de Rusya'nın Balkanlardaki ilerleyişinin kontrol etmek amacıyla Kıbrıs'ın İngiltere verilmesi karşılığında Rusya ile Ayastefanos Barış Andlaşması'nın Paris Barış Konferansına katılan devletlerce tekrar ele alınması konusunda baskıda bulunmuştur (Armaoğlu, 1997, 524; Sander, 2012).

İngiltere ve Rusya arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesinden sonra (Armaoğlu, 1997, 524-525) denge politikası üzerine kurulan 1878 Berlin Konferansı, İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Avusturya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla

başlamıştır (Uçarol, 1995, 351). Bağımsızlıklarını kazanan Balkan devletleriyle birlikte Tuna nehrindeki ticari seyrüsefer serbestine dair güvenliğin artırılması ve bu güvenlikçi yaklaşım doğrultusunda nehrin kıyıdaş devletlerince gerçekleştirilen güvenlik ve gümrük işlemlerine konu olan gemiler hariç Tuna'nın savaş gemilerine kapatılmasına karar verilmiştir (Berlin Anlaşması, 1878, 52.Mad.). Tuna Avrupa Komisyonunun görev ve yetkileri teyit edilmiştir (Berlin Anlaşması, 1878, 53.Mad.).

1881 tarihinde Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, Büyük Britanya, İtalya, Romanya, Rusya ve Osmanlı devletleri tarafından Tuna Seyir İle İlgili Ek Anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile getirilen ek görev ve sorumluluklarla birlikte devletlerin statüsü ve etkisinden çıkarılarak Tuna havzası daha ulusüstü bir hal almıştır. Özellikle Tuna seyir müfettişliği ve Sünne kaptanlığına verilen yetkiler bu cihettir. Dünyada yaygın olan bazı salgın hastalıkların da etkisi ile (Beşinci Kolera Salgını (1881-1896) gibi) (Hays, 2005, 303-314) sözleşmeye sağlık konusunda çeşitli uygulamalar da getirilmiştir (Tuna Seyir İle İlgili Ek Anlaşma, 1881, 6-7.Mad.). 1881 tarihli anlaşma ile birlikte Osmanlı Devleti, Tuna'da tam hükümler anlamında toprak bütünlüğünü kaybetmiş olmasına rağmen Romanya ve Bulgaristan adına Tuna'nın geleceğine dair tüm anlaşmalara katılmaya devam etmiştir.

Tuna Komisyonunun görev süresinin bitişi sebebiyle yine Londra'da Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya, Rusya, Büyük Britanya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla 09 Şubat 1883 tarihinde başlayan Londra Konferansı neticesinde 10 Mart 1883'te Tuna Seyir Anlaşması imzalanmıştır. Tuna coğrafyasında elde ettikleri toprak veya özerk konumları itibariyle sözleşme görüşmelerine katılmaları ve taraf olmaları muhtemel devletlerden Romanya ve Sırbistan'a sadece danışmanlık görevi, Bulgaristan'a ise Osmanlı tarafından temsil edilme rolünün verilmesi çoğunluk tarafından kabul edilmiştir. Bu çoğunluk kararını Sırbistan kabul ederken, Romanya ve Bulgaristan protesto ederek (Chamberlain, 1923, 83) konferansın hiçbir safhasına katılmamıştır (Navigation du Danube, 1883, 8-18). Müteakiben devam eden görüşmelerde teknik hususlarla birlikte toplam altı protokol halinde anlaşma gerçekleştirilmiş ve 10 Mart 1883 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşmanın birinci ve ikinci maddeleri gereğince Tuna Avrupa Komisyonunun sorumluluk sahası Kalas'tan İbrail'e kaydırılmış ve görev süresi yirmi bir yıl daha uzatılmıştır. 20 Nisan 1883 tarihinden başlamak üzere yirmi bir yılın sonunda imzacı devletler herhangi bir itiraz olmaması durumunda üçer yıllık periyotlarda komisyonun görevine devam etmesi konusunda da uzlaşmışlardır. 1883 Londra Sözleşmesi'nin önemi, bugüne kadar Tuna'daki seyir ve geçiş rejiminin en detaylı şekilde ele alındığı sözleşme olmasıdır. Sözleşme dokuz maddeden oluşmakla birlikte üç ayrı başlıkta toplanan ekler çeşitli detaylar içermektedir. Genel seyir rejimi (1-10 maddeler), seyir güvenliği (11-95 maddeler) ve mevzuatın uygulanması ve izlenmesi (96-108 maddeler) konuları açıklanmıştır (Navigation du Danube, 1883, Başlık-1, Başlık-2 ve Başlık-3). Avusturya-Macaristan başkanlığında Tuna Avrupa Komisyonu haricinde oluşturulacak "Tuna Karma Komisyonu" bu sözleşme kapsamında uygulanacak hükümlerin denetlenmesi amacıyla kurulmuştur. Bu komisyonda Avusturya-Macaristan, Bulgaristan, Romanya ve Sırbistan'ın birer delege tarafından temsil edilmesi hususu kararlaştırılmıştır (Navigation du Danube, 1883, Başlık-3, 96.Mad.)

1.3.Tuna Nehri'nin Uluslararasılaştırılması Çabaları ve İki Yeni Komisyon Dönemi (Üçüncü Dönem)

Birinci Dünya Savaşı yeni dünya düzeninin galip devletlerce çizildiği bir dönemin başlangıcıdır. Galip devletlerin diğer devletlerden hak talep etmeleri savaşlar tarihinde çok yeni bir husus olmamakla birlikte, savaşa katılan devlet sayısının çokluğu ve bu devletlerin çeşitli kıtalardan olması neticesinde Birinci Dünya Savaşı yeni bir Dünya düzeni getirmiştir. Bu nedenle birçok alanda olduğu gibi Tuna'da da seyrüseferin yönetilmesi kapsamında yeni bir sözleşme olan "Convention Instituting The Definitive Statute Of The Danube (CIDSD, 1921)" imzalanmıştır. 23 Haziran 1921'de imzalanan bu sözleşmeden önce bu ve buna benzer seyredilebilir tüm nehirlerdeki seyrüsefer düzenlemelerine temel oluşturması açısından 20 Nisan 1921 tarihli sözleşme (Barcelona Convention, 1921) uluslararası arenada sıklıkla kullanılmıştır. Açık adıyla "Seyredilebilir Suyolları Rejiminin Uluslararası Menfaatlere İlişkin Sözleşme ve Statü" (Convention and Statute on the regime of navigable waterways of international concern, Barcelona, 20 Nisan 1921)'sü devletler arası diplomatik ve ekonomik ilişkilerde çerçeve kabul edilmiştir.

Tuna rejiminin üçüncü dönemi ile karşımıza çıkan "uluslararasılaştırılmış nehir sistemi" kavramı (CIDSD, 1921, 2.Mad.), bu dönemde imzalanan diğer sözleşmelerde farklı isimle de olsa aynı kalıplarla dile getirilmiştir. ABD başkanı Wilson'un 14 ilkesinden biri olan "tam bir seyrüsefer serbestliği" fikri, sözleşmelerde kazanan devletler adına bu şekilde anlam kazanırken, ister her devletin seyretme özgürlüğünü sağlanması, ister galip devletlerin artık diledikleri gibi kendi kıyıdaşı olmadığı sularda seyretme imkanı kazanmalarının sağlanması, ister açık pazar ekonomisinin gerekliliği denilsin, bu doğrultuda yapılmıştır. Ancak Uluslararası Hukuk Enstitüsü'nün, 09 Eylül 1887 tarihli Heidelberg Düzenlemesinin "Uluslararası Nehir Seyrüsefer Düzenlemesi" 3. maddesinde geçen "*kaynağından denize kadar seyredilebilir tüm kollarında tamimiyle serbest ve ticaretin de hiçbir devlete yasaklanamayacağı*" hususu dile getirilmiştir (Caponera, 1980, 269). Buradan nehirlerdeki seyrüsefer özgürlüğü fikrinin daha eskilere dayandığını söyleyebiliriz. Hatta bu özgürlük fikrini Avrupa Uyumu başlangıcı olan 1815 Viyana görüşmelerine dayandırmak da mümkündür.

Bu anlaşmanın Osmanlı Devleti adına en önemli farkı, bugüne kadar söz sahibi olduğu Tuna anlaşmalarının akit tarafı olmaktan artık çıkmış olmasıdır. Bir önceki anlaşmanın aktif tarafı olmasına rağmen, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan bu anlaşmada ilgili coğrafyada toprak sahibi olmaması sebebiyle artık akit taraf olamamıştır. (CIDSD, 1921)'ye galip devletleri temsilen Belçika, Fransa, Birleşik Krallık, Yunanistan, İtalya, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ve Çekoslovakya katılırken, imzalanan Versailles, Saint-Germain, Neuilly ve Trianon anlaşmalarının tarafları olan Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristan da katılmıştır. Ancak galip devletler adına, Tuna Avrupa Komisyonu Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Romanya tarafından oluşturulmuştur (CIDSD, 1921, 4.Mad.). Bu madde ile birlikte sadece Osmanlı Devleti değil, Avusturya, Macaristan, Almanya ve Sovyet Rusya da komisyon üyeliğinden çıkarılmıştır. Bu sözleşme ile artık Tuna Avrupa Komisyonu'nun üyeleri İngiltere, Fransa, İtalya ve Romanya olmuştur (CIDSD, 1921, 4.Mad.).

Tuna Avrupa Komisyonunun savaş öncesi yetkileri teyit edilirken, Ulm ve İbrail arasında Tuna'nın seyredilebilir tüm kollarında "Uluslararası Tuna Komisyonu" adında başka bir komisyon kurulmuş (CIDSD, 1921, 8-9.Mad.), ancak bu komisyon

1940'da yürürlükten kalkmıştır (Cogen, 2015, 238-239). Sözleşmede Tuna Avrupa Komisyonu kısmını tanımlarken "Tuna'nın deniz kısmı" şeklinde tanımlanan bölümle ilgili, eski komisyonun görev ve yetkileri savaştan önceki yetkilere aynen sahip olduğu vurgulanmıştır (CIDSD, 1921, 4-7. Mad.). Yeni oluşturulan Uluslararası Komisyonunun yetki alanı ise kaynağından İbrail'e kadar olan kısımda, o dönem veya gelecekte Tuna Avrupa Komisyonunda Tuna kıyıdaşı olmayan devlet ve bir kıyıdaş devlet temsilcisi tarafından müteşekkil olabilecek devletler olarak tanımlanmış (CIDSD, 1921, 8.Mad.), ayrıca Komisyonunun yönetim, teknik, sağlık ve finans departmanlarını da içerecek şekilde oluşturulmasına karar verilmiştir (CIDSD, 1921, 27. Mad.). Bu kapsamda Uluslararası Komisyon üyeleri; kıyıdaşları temsilen iki Alman Devleti¹, Macaristan, Yugoslavya ve Romanya; kıyıdaş olmayanları temsilen ise İngiltere, Fransa ve İtalya'dır (Bacon, 1937, 415).

Süreç içerisinde Tuna Avrupa Komisyonunun görev sahasını genişleten (Navigation du Danube, 1883) sözleşmesine Romanya'nın katılmaması ve Galati-İbrail arasında meydana gelen çatma olayına müdahalenin getirdiği sorun nedeniyle Romanya, Tuna'nın genişleyen bir bölgesi üzerindeki yetki alanını savunmak için dava açmıştır (Caponera, 1980, 221). Tuna'nın Galati ve İbrail arasında Avrupa Komisyonu kararı (Jurisdiction of the European Commission of the Danube between Galatz and Braila, 1927) Daimi Uluslararası Adalet Mahkemesince Tuna Avrupa Komisyonunun yetkisi bir kez daha vurgulanmıştır (PCIJ Advisory Opinion, 1926).

Üçüncü dönem içerisinde 1938-1945 arasındaki Tuna üzerinde Nazi hakimiyeti dönemine kadarki süreçte, özellikle 1929 Ekonomik Buhranının etkilerini azaltmak adına ticari birçok hamle gerçekleştirilmiştir. Bunlardan ilki, Birinci Dünya Savaşından sonra Çekoslovakya, Yugoslavya, Romanya arasında Tuna ve Balkanlar bölgesi için ilk önemli ittifak sistemi olan "Küçük Antant"dır. Müteakiben Fransa'da bu antanta her üyeye yaptığı anlaşmalarla katılmıştır. Antantı oluşturan Andlaşmalar 1920-1933 yılları arasında imzalanmış olup, mevcut durumu korumaya dönük olarak Macaristan'a karşı kurulmuştur (Armaoğlu, 1995a, 188-190). Bir diğer iş birliği ise Avusturya, İtalya ve Macaristan arasında imzalanan Roma protokolleridir. Birinci Dünya savaşı, 1929 Buhranı ve bölgeler ittifaklar Tuna havzasındaki ekonomik daralmayı arttırmıştır. Bir de üstüne Avusturya ve Macaristan'ın ayrılarak genel ekonomik bütünlüğün kaybolması ve denizasırlı ülkelerdeki tarımsal gelişmeler ekonominin daha da daralmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Roma protokolü devletleri ile küçük antant devletleri arasında bu sorunun giderilmesini sağlamak adına toplantılar gerçekleştirilse de başarıya ulaşamamıştır. Bunun en önemli nedeni, 50 milyon insanın yaşadığı bu coğrafyada bağımsızlıklarını yeni kazanan Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan ile bu ülkelerin dışında kalan Romanya ve Sırbistan'ın aralarında bir gümrük birliğinin bulunmamasıdır (B.S.K., 1937, 3).

Almanya'nın Tuna'nın yönetilmesi kapsamında hak ve menfaatlerinin dile getirdiği 14 Kasım 1936 tarihli notası ile Paris Barış Andlaşması ve yine bu kapsamda yapılan tüm iki taraflı anlaşmalarda nehir rejimlerinde görevli tüm Alman temsilcilerini çekmiş, anlaşmaların karşılıklı işbirliği ilkesi temelindeki yeni sözleşmelerle değiştirilmesini talep etmiştir (Kunz, 1949, 108). Nota öncesinde

¹ Alman Bavyera delegasyonu ve Alman Württemberg delegasyonu

Almanya'nın 12 Mart 1938'deki Avusturya'yı ilhaki ile dengeler değişmiştir. Bu ilhaki dengelemek adına Rusya, 23 Ağustos 1939'da Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paketi imzalanmıştır. Bu pakt bir iyileştirme adımı olarak görünse de (Gorove, 1964, 53) sonuçsuz kalmıştır. Çok kısa bir süre sonra 01 Eylül 1939'da başlayan İkinci Dünya Savaşı (Uçarol, 1995, 595), 28 Haziran- 4 Temmuz 1940 tarihlerinde Rusların Besarabya'yı işgal etmesiyle (Armaoğlu, 1995b, 211) Tuna havzası çekişmesi ayrı bir boyut kazanmıştır. Almanya, İtalya, Macaristan ve Romanya arasında imzalanan 14 Eylül 1940 tarihli İkinci Viyana Diktası Molotov-Ribbentrop Paketi (Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paketi) ruhuna aykırı bir şekilde hareket edildiği gerekçesiyle Rusya tarafından protesto edilmiştir. Müteakiben Almanya'nın Eylül 1940'da Viyana'da düzenlenen ve Tuna'nın kontrolü için yeni bir rejim kurulması için yapılan görüşmelere Rusya hariç tüm kıyıdaşları davet etmesi aradaki gerginliğin artmasına neden olmuştur. Almanya her ne kadar görüşmelerin Yukarı Tuna için olduğunu beyan etse de bu Rusya tarafından tatmin edici bulunmamıştır. Aslında bu süreci Avusturya'nın ilhaki ile geniş bir yaşam alanı elde eden Almanya ile Besarabya ilhaki ile Aşağı Tuna'da hakimiyeti ele alan Rusya arasındaki güç mücadelesi olarak görmek daha doğru olacaktır. Bu çekişmenin de doğal sonucu olarak diplomatik ilişkileri askıya alarak Rusya, Viyana konferansının Uluslararası Komisyonun tasfiyesi dışında başka bir amacı olmadığını vurgulamış ve SSCB'nin Avrupa Komisyonu'nda elinden alınan haklarına talip olduğunu belirtmiştir (Gorove, 1964, 60).

Tuna'nın ve mihver devletlerinin güvenliği için Almanya ve İtalya'nın Rusya ile anlaşma yoluna gitmesi gerekliliği gündeme gelmiştir. Bu minvalde Ekim 1940'ta Almanya ve Rusya İtalya'nın da onayıyla Uluslararası Komisyon ve Avrupa Komisyonlarının tasfiye edilerek, Almanya, İtalya, Rusya ve diğer küçük kıyıdaş devletlerden oluşan ve Bratislava'dan Karadeniz'e uzanan yetki ağına sahip tek bir Tuna Komisyonunun oluşturulmasına karar verilmiştir. Almanya, Sovyetler Birliği, İtalya ve Romanya arasındaki müzakerelere başlamak için Bükreş'te dört devletin uzmanları bir araya gelmek üzere anlaşmıştır (Gorove, 1964, 62-63; W.P. - Coates, 1944, 649). Bükreş görüşmeleri İngiltere tarafından çeşitli notalarla eleştirilmiş ve o ana kadar Rusya'nın sergilemiş olduğu tarafsızlık politikasına uymadığı vurgulanmıştır (W.P. - Coates, 1944, 650). Ancak Rusya bu notaya yine bir notayla, 1940 Rusya notasında da olduğu gibi sadece kıyıdaşlar ve komşular haricinde Tuna'nın yönetilmesinde başka devletlerin söz sahibi olmaması gerektiği belirtmiştir (Gorove, 1964, 63-64; W.P. - Coates, 1944, 650).

İngiltere ve Rusya notalarının gölgesinde başlayan Bükreş görüşmeleri, Rusya'nın Romanya ile birlikte tek güç otoritesi olduğu ve Orta ve Yukarı Tuna'nın yönetimini Almanya, İtalya ve diğer kıyıdaşlara bırakıldığı bir model teklif etmesi üzerine çatışan Alman ve Rus menfaatleri görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuştur (Gorove, 1964, 64-65). Çatışma konularından birisi de İtalya'nın kıyıdaş olmayan diğer devletler gibi Tuna görüşmelerine katılmaması konusunda olmuştur (New York Times, 01 Ocak 1941, 4; 27 Aralık 1940, 2). Çünkü bu konu halihazırda savunduğu Rus tezi ve İngiltere'ye verdiği nota ile çakışmaması açısından isabetlidir.

Sonuçlandırılmayan Bükreş müzakerelerinden iki ay sonra, Şubat 1941 Viyana'da, Yeni Tuna Komisyonunun ilk toplantısı olarak da kabul edilen bir konferans düzenlenmiştir. Konferansa mihver devletler, kıyıdaş ülke temsilcileri ve Sovyet Rusya katılmıştır. Çoğunlukla teknik soruların ele alındığı konferansta, Orta

ve Yukarı Tuna'nın yönetimine Sovyetlerin de katılımıyla ilgili resmi bir anlaşma sağlanmıştır. 20 Şubat 1941'de imzalanan protokolle Demirkapılar geçiş ücretleri Reichsmark'tan İsviçre Frangına değiştirilirken Almanca, Komisyonun resmi dili olarak kabul edilmiştir. Ancak Balkanlardaki güç dengesi Almanya'nın Yugoslavya'yı işgalinden sonra değişmiş ve Yugoslavya komisyon üyeliğinden çıkarılmıştır. Aynı dönemde komisyon üyeliğine dahil edilen Hırvatistan'la birlikte komisyon; Almanya, İtalya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Slovakya tarafından yönetilmiştir. Doğuda Almanya asker, silah ve mühimmat sevkiyatını Tuna ile sağlarken, 1944'teki Rus taarruzuna kadar yeni Tuna Komisyonu görevine devam etmiştir (Gorove, 1964, 65-66).

1.4.Tuna Komisyonu Dönemi (Dördüncü Dönem)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından başlayıp hâlihazırda devam eden bu süreci tanımlayan dördüncü dönem, konferanslar sürecine eşlik eden ateşkes anlaşmalarıyla başlamaktadır. Her ne kadar Belgrad anlaşması ile resmen başlayan bu dönemin hazırlık aşaması da bu döneme dahil edilebilir. Ancak dünya sahnesi iki kutuplu bir güç mücadelesi ile şekillenirken her ne kadar Belgrade Convention, 1948) ile yönetsel anlamda yönetilmeye devam edilecektir. Dördüncü dönemin hâlihazırda devam ettiği açıktır, ancak bu dönemi de yine kendi içinde hazırlık dönemi, yani (Belgrade Convention, 1948)'nin hazırlanma aşaması ve imzalanmasına kadar süreç, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş Sonrası dönem olarak tasnifleyebiliriz.

1.4.1.Hazırlık Dönemi (Belgrad Sözleşmesi'nin Hazırlanması ve İmzalanması)

Rusya ve Doğu Avrupa'daki askeri dengeler açısından 1944 yazı kırılma noktasıdır. Almanya'nın her mağlubiyetiyle, mihver devletleri arasındaki birlik kaybolurken; Rusya'nın kazandığı her toprak, batı ile olan ittifakında derin açmazlara neden olmuştur. İngiltere neredeyse Doğu Avrupa'nın tamamını kontrol eden Rusya'nın güç dengesinde öne çıkışını fark etse de çıkarlarında sergileyebileceği ısrar kapasitesini tahmin edememiştir. Hatta bu hususu Churchill'in Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada: "*Sovyet isteklerinin etkisine tahammül etmeli ancak kısıtlanmalı*" şeklinde ifade etmiştir (New York Times, 29 Eylül 1944, 14). Rusya'nın isteklerini göz ardı etmeden masadan en iyi sonucu alarak kalkma hedefi güdülse de ABD başkanının Amerikan güçlerinin savaştan hemen sonra Avrupa'yı terk edeceğini deklare etmesi, İngiltere'nin Rusya ile tek başına mücadele edeceğini göstermiştir (Dilks, 1988, 22).

23 Ağustos 1944 tarihinde imzalanan Romanya Ateşkes Anlaşması, 28 Haziran 1940 Sovyet-Romanya Anlaşmasında belirlenen sınırları deklare etmesi ile Sovyet Rusya resmi olarak Tuna kıyıdaşı olmuştur (Romanya Ateşkes Anlaşması, 23 Ağustos 1944, 4.Mad.). Romanya Ateşkes Anlaşması'nın ardından Bulgaristan ile (Bulgaristan Ateşkes Anlaşması, 09 Eylül 1944) ve Macaristan ile (Macaristan Ateşkes Anlaşması, 20 Ocak 1945) imzalanmıştır. Eski uydu devletlerle yapılan bu ateşkes anlaşmaları ile Sovyetler Birliği'nin Tuna Nehri boyunca neredeyse tartışılmaz üstünlüğünü sağlamak adına ilk büyük diplomatik adımdır. Ateşkes Andlaşmaları gereğince ateşkes şartlarının kontrol edilebilmesi maksadıyla, bir Rus başkan ve bir Amerikan ve İngiliz temsilcisinden oluşan Müttefik Kontrol Komisyonları oluşturulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca bölgedeki orduların kontrolünü devralacak "Müttefik Üst Komutanlığı (Allied High Command)"

oluşturulması belirtilmiştir. Ancak bu tabir yerine “Allied (Soviet) High Command” şeklinde kullanılması, ilerde yaşanacak birçok yönetsel sorunu beraberinde getirmiş, Rusya’ya geniş hareket alanı kontrol edilememiştir.

Tuna devletleriyle imzalanan bu ateşkes anlaşmaları ile Tuna’nın büyük bölümünde kontrolün Sovyet Rusya’nın eline geçmesi (Gorove, 1964, 73-77) ciddi bir kırılma noktası oluştururken, literatürde konferans harici yapılan gizli bir anlaşma olan yüzdeler anlaşması (Armaoğlu, 1995b, 398-399) ile anılan Dördüncü Moskova Konferansı (09-19 Ekim 1944) veya Tolstoy Konferansı (Ross, 1988, 67) ile Doğu Avrupa ülkelerindeki nüfuz alanlarında pazarlıklar başlamıştır (Üçok, 1955, 355).

Özellikle Almanya’ya karşı yapılacak hareket planlarının ağırlıklı olarak görüşüldüğü Argonaut (Argonot) olarak kodlaştırılan Yalta veya Kırım konferansı (04-11 Şubat 1945), savaş sonrası şekillenecek yeni dünya düzeninin San Francisco Konferansından (25 Nisan-26 Haziran 1945) önceki son değerlendirmelerinin yapıldığı bir konferans olmuştur (United Nations Documents (1941-1945), 1946).

Konferanslar silsilesinin en son ve en önemlilerinden biri olan Potsdam konferansında (17 Temmuz-02 Ağustos 1945) (Armaoğlu, 1995a, 404; Hacimustafaoğlu, 2008, 28; Erel Tellal, 2001, 502) görüşülecek konular arasında Tuna Nehri ile ilgili hükümler de olmuştur. Tuna kıyıdaşlarının Sovyet işgali altında bulunması Tuna’yı resmen bir Sovyet suyoluna çevirmiş, diğer galip devletler açısından Tuna’daki seyrüseferin yeniden ele alınması ve seyrüsefer serbestisinin sağlanması konusunun görüşülmesine karar verilmiştir (Armaoğlu, 1995a, 405).

(CIDSD, 1921) ile Tuna literatürüne giren Tuna’nın uluslararasılaştırılması düşüncesini, Potsdam Konferansının ardından Tuna rejimi ile ilgili sözleşmenin görüşülmeye başlayacağı bu dönemlerde batı ittifakı tarafından uluslararası nehir kavramı ile tekrar gündeme taşınmıştır (Gorove, 1964, 78). Bu düşüncenin alt yapısı ise temelleri 28 Ekim 1942’de Hollanda’da kurulan Dâhili Ulaştırma Teknik Danışma Komitesi (TACIT) ile atılmıştır. Müteakiben Ekim 1943’te Birleşik Devletler tarafından kurulan Dâhili Ulaştırma Özel Komite ile devam etmiştir. Ardından Ekim 1944 Londra konferansı ile İngiltere öncülüğünde Avrupa Dâhili Merkezi Ulaştırma Organizasyonu (ECITO)’nun kurulması çabaları Kasım 1945’te sonuç vererek imzalanmıştır. Sovyet Rusya, batı ile ittifakına Tuna devletleri üzerindeki hakimiyetini ekonomik, politik ve askeri alanlarda *de facto* olarak göstererek (CIA Report, 1948, 1) Tuna kıyıdaşlarını kendisine dominyon yapmayı planlamıştır (Gorove, 1964, 71). Bu hedef doğrultusunda Potsdam’da yakın dönemde görüşülmesi gereken konular arasında bulunan Tuna’ya getirilecek olan yeni düzende söz sahibi olmayı hedeflemiştir. İki dünya savaşında yaşadığı jeopolitik dezavantajları sebebiyle Rusya, yeniden yapılacak tüm suyolları geçiş rejimlerinin düzenlenmesinde etkin rol üstlenerek kural koyucusu olma niyetini belli etmiştir.

İkinci Dünya Savaşından sonra Sovyet kontrolündeki bölgeler dahil olmak üzere Tuna’da nehir taşımacılığı durma noktasına gelmiştir. ABD, bu durağanlık bir fırsat argümanı olarak kullanmış ve getirmek istediği liberal politikaların bir yansıması olarak Tuna’da tam bir seyrüsefer serbestisi görüşünü savunmuştur. Savaş

sonrasında barış görüşmelerini yürüten Dışişleri Bakanları Konseyi² 6 Aralık 1946 tarihli kararları kapsamında “Yeni Bir Tuna Sözleşmesi Hazırlamak İçin Konferans Toplantısı İçin Taslak Karar” alınmıştır. Romanya, Bulgaristan ve Macaristan ile yapılan barış anlaşmalarının yürürlüğe girmesinden altı ay sonra Tuna’da seyir rejiminin değerlendirilmesi maksadıyla bir konferans yapılmasının gerekliliğine karar verilmiştir. Paris Barış Andlaşması hükümleri dışında, bahse konu konferansa yedi Tuna devletinin temsilcisi olan Sovyet Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Çekoslovakya ve Macaristan ile ABD, Büyük Britanya ve Fransa’dan oluşan heyetin katılımı kararlaştırılmıştır. Ayrıca barış anlaşmasının imzalanmasından sonra Avusturya’nın da dahil edileceği Konferans kapsamında hedeflenen görüş ise “*Tuna’daki liman ve seyir ücretleri ile ticari taşımacılığın eşitliği temeli üzerine kurulan, tüm devletlerin malları ve ticaret gemilerine açık olan bir seyir düzeni*” şeklinde olmuştur (Foreign Relation of the United States-1946, 1970, 1446).

Ateşkes anlaşmalarının yapıldığı 1944’ten başlayarak Dışişleri Bakanları Konseyi kararları ve Paris Barış Konferansları süresini de dahil edecek olursak Tuna’nın rejimsel boşluğunun mutlak hakimi Sovyet Rusya olmuştur. Bu sürecin genel yapısında şekillenen Tuna devletlerinin belirlediği tarafla birlikte müttefik devletler arasındaki güç mücadelesi günden güne artmıştır. Özellikle Tuna ile ilgili yapılacak konferanstaki oy dağılımları kapsamında yapılan mücadele (Gorove, 1964, 83-100), ittifakın artık batı ile doğu devletleri arasında olduğu şekildedir. İkinci Dünya Savaşı’ndaki mihver ittifakında Almanya müttefiki olan Orta ve Doğu Avrupa devletleri Sovyet işgali ile başlayan hükümranlılığın da etkisiyle Sovyet kontrolüne girmeye başlamıştır. Bu hükümranlılığın temelini oluşturansa ciddi Alman sermayesi olup, artık bu yeni güç birliğini daha anlamlandırmak ve sloganlaştırmak adına “ortak şirketler (joint companies)” kurulmuştur (Gorove, 1964, 119). Kontrolü altında bulunan devletlerin şirketlerini tek elde toplama politikası izlemiştir (CIA Report, 1948, 9; Max, 1983, 60).

Sovyet hükümetinin ekonomik ve politik anlamda tam kontrolü sağlama çabaları kapsamında yaptığı ikili anlaşmalardan ilki “Sovyet sermayesi ve teknik yardımının Rumen ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesine katılımı” amacı ile 4 Mayıs 1945’te Romanya ile yapılan anlaşmadır. Sovyet-Romanya Denizcilik Şirketi (Sovromtransport) de bu anlaşmanın ürünü olarak 19 Temmuz 1945’te kurulmuştur. Bu anlaşma ile Romanya, Tuna trafiği kontrolündeki kendi yetkilerinin yanı sıra, liman ve tersaneler dahil olmak üzere Köstence, Galati, İbrail ve Giurgiu limanlarını bu şirkete devretmiştir (Foreign Relation of the United States-1948, 1974, 678-680; Max, 1983, 60). Aynı şekilde Sovyet-Macar (Meszhart) Denizcilik Şirketleri de iki ülke arasında imzalanan ekonomik işbirliği anlaşmalarının ürünüdür. Mart 1946’da faaliyetlerine başlayan Meszhart Denizcilik Şirketleri ortak şirketlerin bir parçası olup, nehir ve deniz taşımacılığı, gemi yapım şirketleri, limanlar ve liman tesisleri bu şirketin yönetimindedir (CIA Report, 1948, 10; Max, 1983, 60). Ortak şirketlere dahil olan şirketlere verilen imtiyazlarla bölgesel rekabet zarar görmüş (Kunz, 1949, 107) ve ayrıca monopol olmak adına Rusya’nın uyguladığı vergi indirimleri de bu imtiyazların en önemli kalemlerindedir (Foreign Relation of the United States-1948, 1974, 679)

² Dışişleri Bakanları Konseyi, II. Dünya Savaşı galip devletleri ABD, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlarından oluşan bir yapıdır. 1945 ve 1972 yılları arasında icra edilen toplantılarda savaş sonrası meydana gelen siyasi anlaşmazlıkların uzlaştırılması kapsamında çalışmışlardır

Romanya ve Macaristan'daki denizcilik şirketlerine benzer Yugoslav-Sovyet Ortak Ulaştırma Şirketi (Yugoslav-Soviet Joint Shipping Company (JUSPAD)) Yugoslavya ile yapılan ekonomik faaliyetlere ilişkin anlaşmanın ürünü olarak kurulmuştur. Diğer şirketlere nazaran daha sınırlı yetkilere sahip olsa da ortak şirketlere bağlı olarak faaliyet göstermiştir. Şöyle ki Sovromtransport ve Meszhart şirketlerinin hem ulusal hem de uluslararası taşımacılık faaliyetleri icra ederken, JUSPAD sadece ulusal çapta faaliyet göstermiştir (CIA Report, 1948, 11-12).

Ortak şirketlere bağlı diğer bir denizcilik şirketi ise SSCB tarafından kurulan Sovyet Tuna Eyaleti Ulaştırma Şirketi (Soviet Danube State Shipping Company (SDGP))'dir. SDGP, ticari ulaştırmanın yanı sıra Sovyet devlet ve askeri kurumları için faaliyet göstermiş, ayrıca devlet sübvansiyonları dışında vergi ve gümrük avantajlarına da sahip olmuştur. Sovyet Rusya Bulgaristan'a ait olan Bulgaristan Nehir Ulaştırma Şirketi'ni (Bulgarian River Navigation Company (BRP)) operasyonel anlamda yeterli gemi sayısına sahip olmaması sebebiyle Belgrad Konferansı öncesinde ortak şirketlere dahil edilmemiştir (CIA Report, 1948, 12-14). Sovyet Rusya, mihver devletlerin tek çatı altında toplanmasının ekonomik uzlaşılardan geçtiği gerçeğinin bu bölgedeki uygulaması olduğu anlaşılan Ortak Şirketler ile Tuna Nehrinde seyrüsefer yapan işletmeler üzerinden bölgeyi kontrol etme çabasına girmiştir. 1945'lerde bu süreci başaran Sovyet Rusya, Tuna rejimi ile ileriki süreçte oturulacak masaya şimdiden kıyıdaşlarla müttefiklik statüsünü kazanmayı başarmıştır (Max, 1983, 61).

Eylül 1945'ten Aralık 1946'ya kadar süregelen Dışişleri Bakanları Konseyindeki en tartışmalı konulardan biri olan Tuna'da seyrüseferle ilgili Batı devletleri ateşkes anlaşmasında anılan seyrüsefer serbestisine atıf yaparken, kıyıdaş devletler de Tuna'nın geleceğinin Tuna devletlerince belirlenmesi gerektiği görüşünü vurgulamışlardır (Max, 1983, 63). Nitekim Kasım 1947'ye gelindiğinde anlaşma masasına oturulması fikrini kaçınılmaz olmuş ve 15 Mart 1948'den geç olmamak kaydıyla konferans görüşmelerinin başlanmasına karar verilmiştir (Max, 1983, 65). Ancak Birleşik Devletler 1948'in sonuna kadar Avusturya ile yapılan anlaşmanın tamamlanabilmesi ve görüşmelere eşit üye olarak katılabilmesi maksadıyla yıl sonuna kadar ertelenmesini talep etmiştir (Paterson, 1971, 244)

Belgrad Konferansı, Almanya hariç tüm kıyıdaş devletlerin temsilcileri (Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Ukrayna, Çekoslovakya ve Yugoslavya), Fransa, Birleşik Krallık, ABD ve SSCB'nin katılımıyla 31 Temmuz 1948'de başlamıştır (Belgrade Convention, 1948).

Konferans SSCB ve ABD'nin sunduğu taslak metinler üzerinde tartışılmıştır. Sovyet taslağı, Avusturya sorunu çözülene kadar sadece kıyıdaş devletlerin üyeliğe dahil olmasını talep etmiştir. Ancak Almanya kıyıdaş olmasına rağmen Rusya tarafından bu gruba dahil edilmemiştir (Max, 1983, 74). Rejimsel anlamda ise Tuna'daki münhasır yetkinin sadece kıyıdaşlara ait olduğunu ve "Tuna Tunalıdır" şeklinde bir söylemle de bunu sloganlaştırmıştır (Gorove, 1964, 125; Kunz, 1949, 111). ABD'nin taslağı ise yalnızca kıyıdaş devletlerin değil, Fransa, İngiltere ve ABD'nin de üye olması gerektiğini, ayrıca Avusturya'yı derhal, Almanya'yı ise barış anlaşmasının yürürlüğe girmesini müteakip (Kunz, 1949, 112) komisyona dahil edilmesini teklif etmiştir (Foreign Relation of the United States-1948, 1974, 597-598; Max, 1983, 74). İngiltere, Fransa ve Avusturya ise "tam bir seyrüsefer eşitliği ve özgürlüğü" temelinde şekillenmesini istemiştir. Ayrıca doğu Avrupa ile sağlıklı

ekonomik ilişkilerin canlandırılması için bunu bir fırsat olarak tanımlamışlardır (Foreign Relation of the United States-1948, 1974, 598; Gorove, 1964, 124).

Konferansın sonunda ABD'nin Doğu bloğunun çoğunluğu ile ABD taslağı kabul edilmezken, küçük eklemelerle Sovyet taslağı kabul edilmiştir. Sovyet taslağında olduğu gibi Avusturya ve Almanya komisyon dışında kalmıştır (Max, 1983, 75). Yedi Tuna devletinin (SSCB, Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Ukrayna, Çekoslovakya ve Yugoslavya) imzasıyla kabul edilmiştir. Fransa ve Birleşik Krallık, konferansın yasadışı olduğu iddiasıyla oylamaya katılmazken, ABD aleyhte oy kullanmıştır (Cogen, 2015, 239). ABD, Sovyet Rusya'nın kabul edilen taslağına karşı itirazını beş maddede toplamıştır: nehir ulaştırmasındaki ayrımcılığı önleyememesi, kıyıdaşlarla diğer ülke arasındaki ekonomik çıkar bağlarının kopararak kıyıdaş olmayan devletlerin temsilini ortadan kaldırması, özerk bir nehir idaresinin sağlanamaması, Avusturya çeşitli sebeplerle komisyona dahil edilmezken Almanya'nın kıyıdaş olmasına rağmen adının bile anılmaması ve 1921 sözleşmesini ortadan kaldırılarak (Belgrade Convention, 1948, Supplementary Protocol, Mad.1.), iş bu sözleşmeye imza atan devletlerin (Belçika, Yunanistan ve İtalya gibi) haklarını göz ardı edilmesi (Foreign Relation of the United States-1948, 1974, 717) şeklinde sıralamıştır.

Hararetili ve yoğun tartışmalı sürecin ardından, Belgrad Sözleşmesi olarak da anılan "Tuna Nehri Seyrüsefer Sözleşmesi (Convention Regarding The Regime Of Navigation On The Danube)," 18 Ağustos 1948'te imzalanmış ve 11 Mayıs 1949'da yürürlüğe girmiştir (Cogen, 2015, 239). İmzalanan yeni sözleşme ile "Tuna Komisyonu" oluşturulmuştur (Kuyucuklu, 1994, 52).

Tuna Nehri Seyrüsefer Sözleşmesi, "Genel Hükümler (1-4.Mad.)", "İdari Hükümler (5-22.Mad.)", "Seyrüsefer Rejimi (23-33.Mad.)", "Seyrüsefer İdame Maliyetleri Prosedürü (34-43.Mad.) ve "Nihai Hükümler (44-47.Mad.)" olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Bahse konu sözleşme ayrıca "Avusturya'nın Tuna Komisyonu'na Kabulü" ve "Gabçikova-Gönyü" ekleri ve "Tuna Nehri Seyrüsefer Sözleşmesi'ni Destekleyici Protokol"den oluşmaktadır.

1.4.2.Soğuk Savaş Dönemi

1.4.2.1.Stalin Dönemi

Belgrad Sözleşmesi Doğu-Batı bloklaşmasının Doğu kanadına ait bir başlangıç olarak tarif edilirken, Polonya seçimleri, Truman Doktrini ve Marshall Planı uygulamalarının da Batı kanadına ait bloklaşmanın sonucudur. Her ne kadar bu uygulamalar Doğu bloğunun çevrenmesi adına yapılan eylemler olarak karşımıza çıksa da aslında ilk anlamda Tuna Bloğuna bir tepki olduğu da düşünülebilir (Paterson, 1971, 247).

1948-1989 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar geçen ve kendi içerisinde tırmanma, yumuşama ve yeniden tırmanma olarak da tasnif edilen süreçlerin tamamında Tuna'daki mutlak Sovyet hakimiyeti değişmemiştir. Sovyet yönetimi Tuna kıyıdaş olmayan devletlerin hepsini sözleşmenin dışında tutmayı başarmıştır. Özellikle ilk dönemlerde Sovyet Rusya Tuna'ya olan katkısı sulama ve drenaj sistemleri, hidroelektrik santraller, sel ve selden korunma yönetimi, nehir mühendisliği, seyir ve seyrin kolaylaştırılması kapsamında yapılan kanal çalışmaları gibi faaliyetleri komisyon çatısı altında değil, ikili anlaşmalarla yapılmasını hedeflemişti (Stalzer, 2000, 331). Şöyle ki, Tuna Avrupa Komisyonu,

Aşağı Tuna'da sorumlu olduğu limanları kullanan nakliye şirketlerinden vergi alma veya kendi planladığı inşaat projelerini yapabilen kapsamlı düzenleme yetkileri ile donatılmış bir komisyonken, Tuna Komisyonu'na sadece "Tuna Devletlerine danışmanlık ve tavsiye" misyonu yüklenmiştir (Belgrade Convention, 1948, 8 (d). Mad.).

Sovyetler Birliği bu sözleşmeyi Tuna kıyıdaşlarının sadece kağıt üzerinde değil, gerçek anlamda ilk kez eşitliği garanti eden barış, demokrasi ve adalet taleplerinin tam olarak karşılandığı bir belge olarak nitelendirmiştir (Gorove, 1964, 133). Kasım 1949'da icra edilen Tuna Komisyonu'nun ilk oturumunda ABD, Birleşik Krallık ve Fransa tarafından Tuna Komisyonu üyelerine 15 Kasım 1949 tarihli notalar verilmiştir. Mart 1950'de Sovyet Rusya ve Bulgaristan tarafından bahse konu notaya cevaben "eski hukuksal olmayan düzenin aksine, artık sadece kıyıdaşlardan oluşan yeni bir komisyonun kurulduğunu ve Yunanistan, İtalya ve Belçika'ya Tuna Avrupa Komisyonu üyesi olmadıkları sebebiyle haksızlık yapılmadığı" şeklinde cevap verilmiştir (International Organization, 1951, 844).

Soğuk Savaşın tırmanma periyodunda Tuna'nın yönetim sürecine döneme damgasını vuran olay, Yugoslavya-Sovyet Rusya arasında yaşanan fikir ayrılığıdır. Haziran 1948'de Yugoslavya'nın Cominform üyeliğinden çıkarılmasıyla yükselen gerilim ve Temmuz 1948'de başlayacak Belgrad Konferansı sürecini de etkilenmiştir (Morris, 1953, 368). Komünist bloğun en önemli iki figürü olan Sovyet Rusya ve Yugoslavya, her ne kadar aynı cenahın fikir savunucuları olsalar da Tito-Stalin arasında yaşanan fikir ayrılığının yansımaları, Tuna Komisyonunun süregelen toplantılarında gözlenmiştir (Perović, 2007, 32-35). Fikir ayrılığının başlangıcı ile ilgili birçok farklı görüş olmasına rağmen (Cattell, 1960), iki devlet arasındaki ilişkinin Sovyet Rusya'nın Yugoslavya'yı "revizyonist" ilan ederek, komünist dünya içerisindeki "Truva atı" olarak tanımladığı (Erel Tellal, 2013, 107) süreçlere taşmıştır.

Komisyonun ilk toplantısı sözleşme imzalandıktan on beş ay sonra Kasım 1949'da gerçekleştirilmiştir (Cattell, 1960, 384). İlk Komisyon toplantısı 11 Kasım 1949'da Romanya'nın Galati kentinde gerçekleştirilmiş ve Sovyet Rusya'nın Yugoslavya'yı coğrafi konumu itibarıyla Komisyon dışında tutmadan, ancak yetkisiz bir pozisyonda bırakma politikası öne çıkmıştır (Gorove, 1964, 135). Tuna Komisyonu toplantılarındaki Sovyet-Yugoslav çekişmesinin ilk vakası yönetim tüzüğü'nün belirlenmesi sürecinde yaşanmıştır (Cattell, 1960, 385-386; Gorove, 1964, 136). Sözleşme sürecindeki etkisizliği ile Tuna'daki tüm yönetim gücünü Sovyet Rusya'ya kaptıran batı ittifakı, Tuna'yı tanımlarken artık "Kızıl Tuna" tabirini kullanmaya başlamıştır (Katona, 1965).

23-27 Mart 1950 tarihleri arasında gerçekleşen ikinci oturumda birinci oturuma benzer bir şekilde Yugoslav talepleri reddedilmiştir. 10-15 Aralık 1950 tarihleri arasında gerçekleşen üçüncü Tuna Komisyonu oturumunda Yugoslav temsilci sunduğu veya tartışmaya açtığı konuları daha üst perdeden dile getirmiş, sonraki oturumlar için uygulayacakları Yugoslav tavrını belirlemiştir. Özellikle Rajka-Gönyü sektörü ve komisyondaki toplam on altı görevin hiçbirine Yugoslav temsilcinin atanmamasını eleştirmiştir (Gorove, 1964, 136-137).

23 Mayıs-05 Haziran 1951 tarihindeki gerçekleştirilen dördüncü Tuna Komisyonu oturumunda Sovyet hakimiyetinin Yugoslavya ekonomisine olan etkisi ile başlayan tartışmalar, Yugoslav makamlarının Yugoslav sularında gece boyunca demirleyen

bir gemiyi inceleme hakkını yasaklayan taslak maddesi ile tavan yapmış ve Yugoslavya'nın oturumu terk etmesiyle sonuçlanmıştır. Hatta Yugoslavya hak ve menfaatlerini koruyacağını ve kendi milli kuralları (locus regit actum (yapılması planlanan hukuki işlemin, şekil açısından yine işlemin gerçekleştiği ülkenin kanunlarına tabi olacağı)) ile seyrüseferi işleteceğini bir notayla da bildirmiştir (International Organization, 1951, 844-846).

Yugoslavya her ne kadar bir önceki oturumu terk etse de 10-19 Aralık 1951'deki beşinci komisyon oturumuna katılmıştır. Yugoslavya ve Sovyet Rusya arasında özellikle gemi çatmalarına ilişkin tartışmanın büyümesi ve yine oturum terkine varmaması adına Müşterek Düzenleme getirilmesine karar verilmiştir (Gorove, 1964, 142). 23 Haziran-2 Temmuz 1952'de yapılan altıncı oturumda Yugoslavya'nın yönetim kuralları ve tüzüğü değiştirme önerisini incelemek üzere bir komisyon kurulmuştur. 15-26 Aralık 1952'deki yedinci oturumda ise komisyon ilerleme kaydedemezken (International Organization, 1953, 300-301), Yugoslavya'nın Sip kanalındaki faaliyetleri de ayrı bir tartışma olmuştur. Sadece Tuna Komisyonu değil, BM'de de Tuna konusu tartışılmış, ancak Rusya vetosu ile görüşmeler gerçekleşmemiştir (International Organization, 1954, 416-417).

1.4.2.2.Nisbi Yumuşama ve Yeniden Tırmanma Dönemi

Sovyet Rusya lideri Joseph Stalin'in 5 Mart 1953'teki ölümü ile başlayan nisbi yumuşama dönemi Tuna Komisyonları ve Tuna'nın yönetim sürecine de olumlu olarak yansımıştır. 26 Haziran-3 Temmuz 1953'te yapılan sekizinci oturum görüşmelerinde eski Yugoslav önerileri Sovyet önerisi olarak gündeme gelmiş ve genel bir kabul görmüş olmasına rağmen Komisyon sekreterinin görevinden ayrılmamasının eşitlik ve tarafsızlık ilkelerine zarar verdiği tezi ile Yugoslavya aleyhe oy kullanmıştır (Gorove, 1964, 146). Müteakiben 30 Mayıs 1953'te Yugoslavya ve Romanya hükümetleri arasında yapılan "Demirkapılar Müşterek Kontrol ve Yönetim Anlaşması" imzalanmıştır (Gorove, 1964, 145). 9-17 Aralık 1953'te yapılan dokuzuncu komisyon görüşmelerinde Yugoslavya'nın talebi ile Tuna Komisyonu merkezi Galati'den Budapeşte'ye taşınmıştır (Cattell, 1960, 390-391).

Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 1953'te Roma'da gerçekleştirilen toplantısında Balıkçılık Düzenlemesi ile ilgili önerileriyle temellenen Açık Deniz Yaşam Kaynaklarının Korunması ve Balıkçılık Sözleşmesi Birleşmiş Milletleri çatısı altında 1958 yılında imzaya açılmıştır (Weissberg, 1966, 32). Benzer kıstaslara vurgu yapacak şekilde 1958 "Tuna Sularında Balıkçılık Sözleşmesi (Convention Concerning Fishing in the Waters of the Danube) Tuna Komisyonu üyeleri tarafından imzalanarak yürürlüğe girmiştir (CCFWD, 1958).

Yumuşama döneminde Çekoslovakya ve Macaristan arasında imzalanan teknik ve ekonomik sorunların giderilmesi ile Tuna ve Tizsa suyollarında yürütülen faaliyetlerin planlanması ve icrasına ilişkin (Agreement Between the Czechoslovak Republic and the Hungarian People's Republic, 16 Nisan 1954) imzalanmıştır.

Onuncu (8-15 Haziran 1954), onbirinci (8-15 Aralık 1954) ve onikinci (8-13 Haziran 1955) oturumlar siyasi konulardan uzaklaşarak hem bütçe hem de teknik konuların ağırlıkta görüşüldüğü oturumlar olmuştur. Gündem maddelerinin en önemlisi Tuna'daki seyrüsefer imkanı ve kabiliyetlerinin geliştirilmesi için uzun vadeli kalkınma projesi olan "Büyük Plan (Grand Plan)"ın belirlenmesi olmuştur (Gorove, 1964, 149-150). Her ne kadar 1956 yılında bu dönemin teknik

yapılaşmasının temel ülkesi konumundaki Macaristan'da meydana gelen ayaklanma ve devrimle birlikte bazı projeler bir süreliğine askıya alınsa da (Report of the Special Committee on the Problem of Hungary, 1957) teknik çalışmalar devam etmiştir.

Bu süreci yakınlaşma ekonomik entegrasyon olarak gören Sovyet Rusya, ekonomik bağımlılık temelli bir ilişki şekillendirmek istediği görülmektedir. Teknik anlamda ülkelerin sorunlarını, COMECON'un (Schiavone, 1981, 99) nüfuz alanı ile (Cattell, 1960, 391) çözüme gayreti olarak kurgulamıştır. Bu kapsamda COMECON ile Tuna Komisyonu arasında 23 Haziran 1975'te bir "İşbirliği Anlaşması" imzalanmıştır. Bu işbirliğini Sovyet Rusya Tuna'nın ihyası olarak görmüştür (Campbell, 1949, 327).

1.4.2.3.COMECON (Tuna'nın İhyası Süreci)

Stalin sonrası dönemde Tuna politikanın temel argümanı konumunda olan COMECON, Tuna'nın ihyasına vereceği destekle Sovyet bloğu etki alanını sağlamlaştırmayı hedeflemiştir. COMECON'un izlediği genel strateji, bir Tuna Konfederasyonu ve Tuna Ortak Pazarı yaratmak olmuştur (Katona, 1965, 74). Ayrıca Tuna Komisyonunun teknik alt komitesinde görev alan COMECON uzmanları sadece koordinasyon ve planlamaya yardımcı olup, uygulamaya destek vermemiştir. UNECE'nin ilk kez gözlemci statüsünde katıldığı on dördüncü oturumda (7-13 Haziran 1956) beş adımlık bir plan üzerinde karara varılmıştır. Tüm COMECON üyesi ülkeler, Tuna Nehri hakkında sahip olduğu verileri (topoğrafik, hidrolojik, jeolojik, vb.) derleyerek Moskova'daki Hidroproekt³ şirketine göndermiştir. Müteakiben Ocak 1957'e kadar COMECON Komisyonu ek planlama, inceleme ve araştırma çalışmaları için başka bir program hazırlanmış ve her ülke kendi araştırmalarını da ekleyerek en iyi planlar belirlenmiştir. Son aşamada ise Hidroproekt Temmuz 1958'e kadar nihai tavsiyelerde bulunmuştur. Karara bağlanan planları COMECON Komisyonu Eylül 1958 toplantısında tartışmış ve onaylamıştır (Lagendijk, 2015, 88).

COMECON'un Tuna'da planladığı projelerin çoğu kağıt üzerinde kalmış, icra safhasına geçememiştir (UNECE, 1959, 2). COMECON'un öncelikli projesi Avusturya ve Çekoslovakya arasında sınır hattı oluşturan Wolfsthal'de inşa edilecek barajdır (200 MW). Ayrıca Çekoslovakya ve Macaristan tarafından da iki tesis daha planlanmıştır. Bunlar Nagymaros (Budapeşte'den 40-50 km akış yönünün tersinde) ve Gabčíkovo Barajlarıdır (Bratislava ve Nagymaros arasında). Bu iki baraj coğrafi mevki açısından hem sel kontrolü hem de elektrik üretimi açısından birbirini tamamlayıcı nitelikte olmalarında ötürü kabul görmüştür (Lagendijk, 2015, 89).

Wolfsthal'de inşa edilecek baraj şiddetli mali baskı ve olası çevresel etkilerine karşı artan protestolar nedeniyle rafa kalkmış, 1977'de Çekoslovakya ve Macaristan arasında Gabčíkovo-Nagymaros projesi için bir anlaşma imzalanmıştır. İkiz proje olarak görülen barajlar nehir ulaştırmasına sağlayacağı katkı ve mevcut elektrik ihtiyacını karşılaması öngörülmüştür. Planlamaya göre öncelikle 1986'da Macaristan'daki Nagymaros barajının, 1989 yılında da Çekoslovakya'daki Gabčíkovo barajının inşasının başlanmasına karar verilmiştir (Gabcikovo-Nagymaros Treaty, 1977, Mad.1). Ancak 1977 tarihli anlaşma 10 Kasım 1983 tarihli protokolle inşa takvimi dört yıllık bir erteleme ile tekrar hüküm altına

³ Hâlihazırda faaliyetlerine devam eden "Sovyet Hidro-Mühendislik Enstitüsü (The Soviet Hydro-Engineering Institute)"dür (Gidro (hidro) Proekt (proje)).

alınmış ve 1990'da Nagymaros, 1993'te Gabčíkovo barajının inşasının başlamasına karar verilmiştir (Gabcikovo-Nagymaros Treaty Protocol, 1983, Mad.1). Gabčíkovo barajı Çekoslovak halkı nazarında olumlu bir intibaa sahipken Nagymaros barajının halkın onayını almaması nedeniyle Macar hükümeti 1981'de projeyi askıya almıştır (Fitzmaurice, 1998, 86). Macar hükümeti her ne kadar projeyi askıya aldığı açıklasa da temditli inşa tarihlerini içeren protokolleri imzalamaya devam etmiştir. Ancak 1992 yılında Macaristan, (Gabcikovo-Nagymaros Treaty, 1977) andlaşmasını feshettiğini açıklamıştır. Macaristan ve Slovenya arasında artan gerginliğin giderilebilmesi için Avrupa Topluluğu'nun (AT) arabuluculuğunu üstlendiği bir formül gündeme gelmiştir. Bu kapsamda Avrupa Topluluğu çatısı altında Macaristan ve Slovakya arasında 28 Ekim 1992 tarihli Londra Anlaşması imzalanmıştır (Fürst, 2003, 5-6). AT'nun arabuluculuğunda taraflar anlaşmazlığı UAD'na taşıma kararı almış ve UAD ilk kez uluslararası çevre hukuku kavram ve ilkelerini dikkate alındığı ilk uyuşmazlık olarak tarihe geçmiştir (Güneş-Anlar, 2006, 93). Buna karşın Gabčíkovo barajı inşasına başlanmış ve bugün Slovakya sınırları içindeki faaliyetlerine devam etmektedir (Schwabach, 1996, 296).

1960'lı yıllar projelerin proje safhasından çıkıp icraat aşamasına geçtiği dönem olarak tanımlayabiliriz. Özellikle COMECON'un üstlendiği üç önemli proje dikkat çekmektedir. Bunlar; Ekim 1963 yılında Romanya, Batı Ukrayna, Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya ve Macaristan arasında bir elektrik taşıma ağının yapılması, Çekoslovakya ve Macaristan arasındaki Dostluk Boru Hattının (Friendship Pipeline) yapılması ve Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya arasında yapılacak topluluk içi metal üretimi (inter-metal) projeleridir (Katona, 1965, 76-78).

Yugoslavya ve Romanya 1960 yılında Demirkapılar projesi üzerinde anlaşmaya varmış, ancak yazılı anlaşma üç yıl sonra imzalanmıştır. Bu projenin müzakereleri Tuna Komisyonu çatısı altında gerçekleştirilmiştir. Barajın inşasına 1964'te başlanmış ve 1972'de tamamlanmıştır. 1984 yılında inşası tamamlanan ikinci barajdan sonra ilk baraj Demirkapı-I olarak anılmaya başlanmıştır. Bugün bu iki baraj, Romanya ve Sırbistan tarafından kullanılmaktadır. Bahse konu bu barajların nehirdeki seyrüseferin en zorlu kısmı olan Demirkapılar bölgesinde inşa edilmesi ile barajların toplanma havuzları seyrüseferin iyileştirilmesine yardımcı olduğu değerlendirilmektedir.

1.4.2.3. Avusturya'nın Üye Oluşu

Fransa, Birleşik Krallık, Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği ve Avusturya arasında Avusturya Andlaşması (Austrian State Treaty, 1955) imzalanmıştır. İmzalanan bu anlaşmaya daha sonra Yugoslavya da katılmıştır. (Austrian State Treaty, 1955, 31.Mad.)'nde Tuna'ya ilişkin (Belgrade Convention, 1948, 1.Mad.)'ye benzer bir atıf yapılmış, bu konu literatüre "Vienna Treaty of 1955 relating to navigation" olarak geçmiştir. Avusturya'nın bağımsızlık anlaşmasının imzalanması ile komisyona katılmasında herhangi bir mani kalmamıştır. Komisyon, 20-30 Ocak 1960'daki on sekizinci oturumunda Avusturya'nın komisyona katılımı konusu görüşülmüş ve 7 Şubat 1960 tarihi itibarıyla Avusturya, Belgrad Sözleşmesi'ne katılmıştır (Arat, 2002; Cogen, 2015, 240).

1.4.2.4. Tuna-Karadeniz Kanalı

Tuna-Karadeniz kanalı İngiliz gazetecisi, yazar ve diplomat olan David Urquhart (Çelik, 2012, 180-181) tarafından bu coğrafya için dönem ihtiyaç ve toprak

bütünlüğü göz önüne alınarak, daha çok ticari kaygılar güdülecek ortaya konulmuş olsa da ilk kez tanımlanmış bir fikir olmuştur. 1984 yılı itibariyle kullanılmaya başlayan kanalın (Turnock, 1986, 65) 1833'de tavsiye edilen taslağa benzer bir inşa edilerek takriben 250 NM'lik bir avantaj sağlanmıştır (Urquhart, 1833, 167). Alman botanikçi August Grisebach tarafından 1839'da geliştirilen ekolojik bakış açısı ile projeye ilgi artmıştır (Cazan, 2017, 49-50).

Tuna deltasının tarih boyunca seyrüsefer için sorun teşkil etmiş ve birçok anlaşmaya buranın temizlenmesi ile ilgili hükümler yerleşmiştir. Bu seyrüsefer handikaplarının bilincinde olan kamuoyunun ikna edilme sürecinin ardından 1949'un ikinci yarısında (CIA Report, 1953) Cernavoda, Medgidia, Poarta Alba ve Navodari'de kazılar başlamıştır (Spulber 1954, 239,241). İlk inşa dönemi olan 1949-1953 yılları arasında hem basın yayın organlarına hem bilimler yayınlara (Spulber 1954, 243; Turnock, 1986, 69) hem de istihbarat raporlarına (CIA Report, 1950) yansıyan zorunlu çalışma kamplarında (CIA Report, 1952) çalıştırılan işçiler ve uygunsuz şartlarda çalıştırılan bu işçilerin hayatlarını kaybetmeleri Tuna-Karadeniz kanalının kötü bir şöhretle anılmasına neden olmuştur. Hatta kanal için ölüm kanalı benzetmesi dahi yapılmıştır (Gomez vd., 2019). Kanalın ikinci inşa dönemi yaklaşık yirmi yıllık bir sürenin ardından 1973-1987 tarihleri arasında gerçekleştirilerek tamamlanmıştır (Turnock, 1986, 65). Kanal deltasındaki seyrüsefer engellerinin emniyetli bir şekilde daha kısa mesafe kat ederek geçilmesi ile ciddi bir zaman kazancı sağlamaktadır.

2.Tuna Komisyonu'nun Gemi Kaynaklı Kirlilik İle İlgili Çalışmaları

Tuna Komisyonu'na "Tuna Devletlerine danışmanlık ve tavsiye" görevi verilmiştir. Ancak Tuna kıyıdaşlarının birlikte hareket edebilmesi adına politika üretebilme sorumluluğu da bulunmaktadır. Tuna Komisyonu'na tevdi edilen başlıca görevler, seyrüsefere ilişkin konular, teknik konular, seyredilebilir suyunun idamesi, operasyonel ve çevre konuları, ekonomik ve istatistik analiz, seyir güvenliği ve emniyeti ve uluslararası işbirliği konularında kıyıdaş devletlerde tavsiyelerde bulunmaktadır. Temel görevleri kapsamında olmamakla birlikte 2011 yılında gemi kaynaklı kirlilikle ilgili "Tuna Nehri'ndeki Gemilerden Atıkların Toplanmasına İlişkin Tavsiyeler" (RCWVD, 2011) tavsiye kararını yayınlamıştır. RCWVD tavsiye kararının kabul edilmesiyle "Tuna Sularının Seyrüsefer Nedeniyle Kirilenmesinin Önlenmesine İlişkin Öneriler" (1955) ilga edilmiştir. 1955 yılına ait bu tavsiye kararının Birleşmiş Milletler veya Avrupa Birliği kararlarından çok daha öncelere dayanmış olması rağmen, ilgili kararın sözleşmeye evrilememiş olması konunun içinde bulunduğu derin politik boşluğu anlatması açısından çok önemlidir.

Sonuç

Tuna nehir havzası, toprakları üzerinde keşiflerinin yapıldığı ilk kültürlerden bugüne kadar sayısız medeniyete ev sahipliği yapmıştır. 800.000 km²'lik nehir havzası ile Avrupa yüzölçümünün dörtte birini kapsayan Tuna havzası, bu topraklara hayat veren Tuna nehrini kontrol etmek için çaba sarf eden devletlerin mücadelesine sahne olmuştur. Ticaretin gelişmesine paralel olarak seyrüsefere müsait olan Tuna bölgesinde uluslararası rekabetin yoğunluk kazandığı görülmektedir. Devletler arasındaki güç mücadelesini çeşitli dönemlere ayırmak mümkündür. Sırasıyla mutlak egemenlik dönemi, ikili anlaşmalar dönemi, uluslararası boyut kazandığı dönem ve tamamen uluslararasılaştığı dönem olarak bu süreci kronolojik olarak tanımlayabiliriz. İsmi her savaş dönemi sonunda

değişmiş olsa da bir komisyon yönetiminde olan Tuna, tarihteki ilk komisyon olması sebebiyle uluslararası politikada rol model olmuştur. Ancak yine temelleri Viyana Kongresi'ne dayanan Ren Komisyonu, yönetsel anlamda ayrışarak daha öne çıktığı gözlemlenmiştir.

Son yüzyıllarda hiçbir devletin mutlak kontrolünde bulunmayan Tuna seyrüseferi, dönemin başat güçlerinin etkisine maruz kalmak zorunda kalmıştır. Özellikle Soğuk Savaş'ın blokları arasında kalkan vazifesi görmüş olması bu nehrin önemini arttırmıştır.

Tuna nehrinde yüzyıllardır gemi seyrinin varlığına rağmen, bu gemilerden veya bu gemilerin taşıdığı yüklerden kaynaklanan kirliliğin önlenmesi, kontrol altına alınması ve bertarafına ilişkin antant kalınan bir hukuksal doküman bulunmamaktadır. Tuna Komisyonu tarafından yayınlanan metninse tavsiye kararından ileri gidemediği görülmektedir.

Kaynakça

- Agreement between the Czechoslovak Republic and the Hungarian People's Republic concerning the settlement of technical and economic questions relating to frontier watercourses. Prague: 1954.
- Albayrak, Gökçen Coşkun. *19. Yüzyılda Osmanlı Tunası'nda Ticaret*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Basılmamış Doktora Tezi, 2012.
- Arat, Ender. "Tuna Nehrinde Seyrüsefer ve Türkiye". *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi* 6/(2002),
- Ardeleanu, Constantin. *International Trade and Diplomacy at the Lower Danube: The Sulina Question and the Economic Premises of the Crimean War (1829–1853)*. Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei, 2014.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. sad. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi İstanbul: Alkım Yayınevi, 11. Basım, 1995a.
- Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi, 11. Basım, 1995b.
- Armaoğlu, Fahir. *19. yüzyıl siyasî tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.
- Ataöv, Türkkaya. "1815-1865 Arasında Devletler Tarafından Kurulan Milletlerarası Teşekküller". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 15/3 (1960), 29-48.
- Austrian State Treaty, Austrian Independence Treaty re-established Austria as a sovereign state. Vienna: 1955.
- B.S.K. "The Danubian Economic Problem". *Bulletin of International News* 13/14 (1937), 3-10.
- Bacon, Ruth E. "Representation in the International Commission of the Danube". *The American Journal of International Law* 31/3 (1937), 414-430.
- Barcelona Convention, Seyredilebilir Suyolları Rejiminin Uluslararası Menfaatlere ilişkin Sözleşme ve Statü (Convention and Statute on the regime of navigable waterways of international concern). Barcelona: League of Nations, 1921.
- Convention Regarding The Regime Of Navigation On The Danube. Belgrade 1948.
- Berlin Anlaşması, Doğudaki İşlerin Çözümü için İngiltere, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya ve Türkiye arasında yapılan Berlin Anlaşması. İngiltere, Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Rusya ve Türkiye: 1878.
- Bulgaristan Ateşkes Anlaşması. Moskova: 1944.
- Campbell, John C. . "Diplomacy on the Danube". *Foreign Affairs* 27/2 (1949), 315-327.
- Caponera, Dante A. . *The Law Of International Water Resuurces*. Legislative Study No. 23. Rome: Food and Agriculture Oganization of the United Nations, 1980.
- Cattell, David T. . "The Politics of the Danube Commission under Soviet Control". *The American Slavic and East European Review* 19/3 (1960), 380-394.
- Cazan, Ileana. "The Danube Black Sea Canal: between Geography and Politics (the 1850's)". *The Balkans* 5/1 (2017), 47-54.
- 339 UNT 23, Tuna Sularında Balıkçılık Sözleşmesi (Convention Concerning Fishing in the Waters of the Danube) Bükreş: 1958.
- Chamberlain, J.P. *The Regime Of The International Rivers: Danube and Rhine*. New York: Columbia University, 1923.
- Central Intelligence Agency. *Future Danube River Navigation and Control*. Washington, DC: 1948.
- Central Intelligence Agency. *Danube-Black Sea Canal Military Situation*. Washington, DC: 1950.
- Central Intelligence Agency. *Danube-Black Sea Canal, Reaction from Foreign Broadcast*. Washington, DC: 1952.

- Central Intelligence Agency. *Danube-Black Sea Canal*. Washington, DC: 1953.
- CIDSD, Convention Instituting The Definitive Statute Of The Danube, League of Nation, Treaty Series:16. Paris: His Majesty's Stationery Office, 1921.
- Cogen, Marc. *An Introduction to European Intergovernmental Organizations*. USA: Ashgate Publishing Company, 2015.
- Çelik, Hüseyin. "URQUHART, David". *İslam Ansiklopedisi*. 180-181. 2012.
- Demorgny, Gustave. *La question du Danube, histoire politique du bassin du Danube. Etude des divers régimes applicables à la navigation du Danube*. Paris: Sirey, Librairie de la Société du Recueil, 1911.
- Dilks, David "British Political Aims in Central, Eastern and Southern Europe, 1944". *British Political and Military Strategy in Central, Eastern and Southern Europe in 1944*. ed. W. Deakin vd. London: Palgrave Macmillan, 1988.
- Ekinci, İlhan. *Tuna Komisyonu ve Tuna'da Ticaret (1856-1883)*. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tarih, A.B.D., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 1998.
- Ekinci, İlhan. *Tuna Nehri'nde Diplomasi Oyunları (1856-1883)*. Ankara: Antınpost Yayın Grubu, 2014.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Anlaşmaları)*. 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1953.
- Fitzmaurice, John *Damming the Danube, Gabcikovo and Post-Communist Politics in Europe*. USA: Westview Press, 1998.
- Foreign Relation of the United States-1946. "Record of Decisions, Council of Foreign Ministers, Third Session, Deputies, 129th Meeting, Waldorf-Astoria Hotel, New York, 6 Aralık 1946". *Foreign Relation of the United States 1946, Council of Foreign Ministers*. ed. William Slany. Washington: United States Government Printing Office, 1970.
- Foreign Relation of the United States-1948. "Multilateral Relations, Participation of the United States in the Belgrade Conference on the Regime for Free Navigation of the Danube River ". *Foreign Relation of the United States, Eastern Europe; The Soviet Union*. ed. William Slany. 1-732. Washington: United States Government Printing Office, 1974.
- Fürst, Heiko. "The Hungarian-Slovak Conflict over the GabcikovoNagymaros Dams: An Analysis". *Intermarium* 6/2 (2003), 1-15.
- Gabcikovo-Nagymaros Treaty, Agreement concerning mutual assistance in the construction of the Gabcikovo-Nagymaros system of locks schedule, 16 September 1977. Budapest: 1977.
- Gabcikovo-Nagymaros Treaty Protocol, Protocol Amending The Agreement Between The Government Of The Czechoslovak Socialist Republic And The Government Of The Hungarian People's Republic Concerning Mutual Assistance In The Construction Of The Gabcikovo-Nagymaros System Of Locks, 6 September 1977. Prague: 1983.
- Gatejel, Luminita "Imperial cooperation at the margins of Europe: the European Commission of the Danube, 1856–65". *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 24/5 (2017), 781-800. DOI: 10.1080/13507486.2017.1292218
- "The Canal of Death Is Now an Economic Gateway for Eastern Europe".
- Gorove, Stephen. *Law and Politics of the Danube, an Interdisciplinary Study*. Netherland: The Hague Mar Tinus Nijhoff, 1964.
- Güneş-Anlar, Şule "Gabcikoco-Nagymaros Davası". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 55/2 (2006), 91-116.

- Hacımustafaoğlu, Zeynel. *Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesini Değiştirme Çabaları ve Türkiye'nin Geçişi Düzenleme Çalışmaları*. Beykent Üniversitesi, Beykent Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Hays, Jo N. *Epidemics and pandemics: their impacts on human history*. California: Abc-clio, 2005.
- Henderson, W.O. *The Zollverein*. London: F. Frank Cass & Co, London, 1984.
- Holland, Thomas Erskine *The European Concert in the Eastern Question: A Collection Of Treaties ana Other Public Acts*. thk. Thomas Erskine Holland. England: Oxford Clarendon Press, 1885.
- International Organization. "Danube Commission". *International Organization, University of Wisconsin Press* 5/4 (1951), 844-846.
- International Organization. "Danube Commission". *International Organization, University of Wisconsin Press* 7/2 (1953), 300-301.
- International Organization. "Danube Commission". *International Organization, University of Wisconsin Press* 8/3 (1954), 416-417.
- Katona, Paul. "The Danube-Blue or Red?". *The World Today* 21/2 (1965), 73-83.
- Krehbiel, Edward. "The European Commission of the Danube: An Experiment in International Administration". *Int'l Conciliation* 33/1 (1917), 38-55.
- Kunz, Josef L. . "The Danube Régime and the Belgrade Conference". *American Journal of International Law* 43/1 (1949), 104-113.
- Kuyucuklu, Nazif. "Tuna Suyolu ve" Tuna Komisyonu". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 8 (1994), 51-60.
- Kürkçüoğlu, Ömer. "Fransız Devrimi". *Siyasi Tarih-I*. ed. Çağrı Erhan ve Esra Yakut. 78-103. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2012.
- Lagendijk, Vincent "Divided Development: Post-War Ideas on River Utilisation and their Influence on the Development of the Danube". *The International History Review* 37/1 (2015), 80-98.
- 30 Mart 1856 Paris Andlaşmanın belirli hükümlerinin gözden geçirilmesi anlaşması. Londra: Almanya, Avusturya-Macaristan, Fransa, İtalya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu, 1871.
- Macaristan Ateşkes Anlaşması, 1945. Moskova: 1945.
- Max, Stanley M. . "Cold War on the Danube: The Belgrade Conference of 1948 and Anglo-American Efforts to Reinternationalize the River". *Diplomatic History, Oxford University Press* 7/1 (1983), 57-77.
- Meray, Seha L. *Devletlerarası Hukuk*. C. I. Ankara 1968.
- Morris, Bernard S. "The Cominform: A Five-Year Perspective". *World Politics* 3/3 (1953), 368-376.
- Munteanu, Mihaela. "The Danube question during the period of the Vienna peace Conference and Congress of Paris (1855-1856)". *Hiperboreea Journal, Journal of History* 2/1 (2015), 108-132.
- Navigation du Danube, Conférence et Traité de Londres. 1883.
- New York Times. *New York Times* (01 Ocak 1941),
- New York Times. *New York Times* (27 Aralık 1940),
- New York Times. *New York Times* (29 Eylül 1944),
- Paris Barış Anlaşması, Paris Barış Anlaşması. Avusturya, Fransa, Prusya, Rusya, Sardunya ve Osmanlı İmparatorluğu: 1856.
- Paterson, Thomas G. . "Eastern Europe and the Early Cold War: The Danube Controversy". *The Historian* 33/2 (1971), 237-247.
- Publications Of The Permanent Court Of International Justice, PCIJ Advisory Opinion. (1926).

- Perović, Jeronim "The Tito-Stalin Split: A Reassessment in Light of New Evidence". *Journal of Cold War Studies* 9/2 (2007), 32-63. <https://doi.org/10.1162/jcws.2007.9.2.32>
- Price, Arnold H. . *The Evolution of the Zollverein: A Study of the Ideals and Institutions Leading to German Economic Unification between 1815 and 1833*. USA: Ann Arbor: University of Michigan Press, 1949.
- RCWVD, Recommendation on collection of wastes from vessel on the Danube (Recommandations relatives à l'organisation de la collecte des déchets des bateaux naviguant sur le Danube). Danube Commission, 2011. New York: 1957.
- Romanya Ateşkes Anlaşması, 1944. Moskova: 1944.
- Ross, K.G.M. . "The Moscow Conference of October 1944 (Tolstoy)". *British Political and Military Strategy in Central, Eastern and Southern Europe in 1944*. ed. W. Deakin vd. London: Palgrave Macmillan, 1988.
- Sander, Oral. *Siyasi tarih: İlkçağlardan 1918'e*. Ankara: İmge Kitabevi, 23. Basım, 2012.
- Schiavone, Giuseppe *The institutions of COMECON*. London: The Macmillan Press, 1981.
- Schwabach, Aaron. "Diverting the Danube: The Gabcikovo-Nagymaros Dispute and International Freshwater Law". *Berkeley Journal of International Law* 14/2 (1996), 290-343.
- Spulber , Nicolas. "The Danube-Black Sea Canal and the Russian Control over the Danube". *Economic Geography* 30/3 (1954), 236-245.
- Tellal, Erel. "Soğuk Savaş'ta Tırmanma (1950-1962)". *Siyasi Tarih II*. ed. İlber Ortaylı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.
- Tellal, Erel "SSCB'yle İlişkiler". *Türk Dış Politikası*. ed. Baskın ORAN. İstanbul: İletişim Yayınları 2001.
- The Annual Register, 1855. *The Annual Register, or a View of the History and Politics of the Year 1855* London : J.G. & F. Rivington, 1839-1863., 1856.
- Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya, Prusya, Rusya ve Osmanlı Devleti: 1865.
- 1865 Tuna Seyir Anlaşmasına Ek, Tuna Ağzında Seyir İle İlgili Anlaşma. Kalas: 1881.
- Turnock, David "The Danube-Black Sea Canal and its Impact on Southern Romania". *GeoJournal* 12/1 (1986), 65-79.
- Uçarol, Rifat *Siyasi Tarih (1789-1994)*. İstanbul: Filiz Kitapevi, 4. Basım, 1995.
- United Nations. *Development of Hydro Power Stations on the Danube: Existing, Under Construction or Projected*. 1959.
- United Nations Documents (1941-1945). *United Nations Documents, 1941-1945*. thk. Oxford University Press. New York: The Royal Institute of International Affairs (RIIA), 1946.
- Urquhart, David. *Book_Turkey and its Resources_its Municipal Organisation and Free Trade*. London: Ibotson and Palmer, Printers, 1833.
- Üçok, Çoşkun. *Siyasi Tarih Dersleri*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1955.
- W.P.-Zelda K. Coates. *A History of Anglo-Soviet Relations*. London: Lawrence&Wishart and Pilot Press, 1944.
- Weissberg, Guenter *Recent Developments in the Law of the Sea and the Japanese-Korean Fishery Dispute*. The Hague, Netherlands: Martinus Nijhoff., 1966.

Mutant Ninja Kaplumbağalar'ın Göstergibilimsel Analizi

Semiotic Analysis of Teenage Mutant Ninja Turtles

Aysel AY

Arş. Gör., Marmara Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
ayselay4722@gmail.com
0000-0003-2816-1634

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Ay, Aysel . "Mutant Ninja Kaplumbağalar'ın Göstergibilimsel Analizi". Akademik İncelemeler Dergisi 17/ 2 (Ekim 2022): 285-310 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1146850>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 21.07.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 27.09.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

16. yıl

Mutant Ninja Kaplumbağalar'ın Göstergebilimsel Analizi

Öz

Her şey bir göstergedir. Kullandığımız sözcükler, yazdığımız metinler, izlediğimiz film ya da diziler, fotoğraflar veya sosyal medyada kullanılan her bir içeriği 'gösterge' olarak değerlendirebiliriz. Bu göstergeler bir temsil olarak bize sürekli bir şeyler söylemektedirler. Bu açıdan düşünüldüğünde çocuklar için hazırlanan çizgi filmlerin de bir gösterge olması kaçınılmazdır. Bundan yola çıkarak, otuz yılı aşkın süredir tüm dünyada gerek televizyonda gerekse sinemalarda güncelliğini kaybetmeden yayınlanan 'Mutant Ninja Kaplumbağalar' (Teenage Mutant Ninja Turtles) adlı çizgi filmin de göstergeleri olabileceği düşünülmüştür. Bu nedenle çalışmanın amacı, 'Mutant Ninja Kaplumbağalar' adlı çizgi film ve animasyonların nasıl bir anlatısı olduğunu, bu anlatıdaki temsillerin, çizgi film ve animasyonlarda yer alan karakterler ve adları, karakterlerin kullandığı silahlar, yedikleri yiyecekler, giysileri, kullandıkları renkler ve mekanlar aracılığıyla çözümlenektir. Ayrıca, genel olarak Mutant Ninja Kaplumbağalar'da ele alınan konunun neyi temsil ettiği ilgili karakterler aracılığıyla analiz edilmiştir. Çalışmada, göstergebilimsel olarak incelenen her bir göstergenin de belirli kültürel anlamla üretildiği görülmüştür. Rönesans'tan günümüze kadar gelen kültürel miras belirli bir topluma ait kültürü yansıtmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçları ile yayılan kültür, kendisinden farklı kültürleri etkisene alabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mutant Ninja Kaplumbağalar, Göstergebilim, Çizgi Film, Gösterge, Kültür.

Semiotic Analysis of Teenage Mutant Ninja Turtles

Abstract

Everything is a sign. We can consider the words we use, the texts we write, the movies or TV series we watch, photos or any content used in social media as a 'sign'. These signs are constantly telling us something as a representation. When considered from this point of view, it is inevitable that cartoons prepared for children will also be an sign. Based on this, it has been thought that the cartoon called 'Teenage Mutant Ninja Turtles', which has been broadcast all over the world for more than thirty years, both on television and in cinemas without losing its currency, may also be signs. For this reason, the aim of the study is to analyze the narrative of the cartoons and animations called 'Teenage Mutant Ninja Turtles' through the representations in this narrative, the characters and their names in the cartoons and animations, the weapons used by the characters, the food they eat, their clothes, the colors and places they use. In addition, what the subject discussed in Mutant Ninja Turtles in general represents was analyzed through the relevant characters. In the study, it has been seen that each sign examined semiotically is produced with a certain cultural meaning. The cultural heritage from the Renaissance to the present reflects the culture of a particular society. Therefore, the culture spread by mass media can influence different cultures from itself.

Keywords: Teenage Mutant Ninja Turtles, Semiotics, Cartoon, Sign, Culture.

Giriş

Göstergebilim, yaşamın her alanına göstergeler aracılığıyla yaklaşan ve bu göstergelerin içinde bulunduğu dizgelerin oluşum süreçlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Her uzmanlık alanı, göstergebilimin gözüyle yeniden değerlendirilebilir (Akerson, 1987). Dahası, yaşadığımız dünyayı algılama biçimimiz, yorumumuz kullandığımız dilin betimlemelerinin yanı sıra içinde yaşadığımız kültür aracılığıyla da şekillenmektedir. Kültürü oluşturan geleneksel yapılar (aile, okul, sosyal çevre vs) dışında kitle iletişim araçları da algıladığımız dünyayı anlamlandırmada etkilidir. Kurduğumuz her bir cümlenin alt metinleri olduğu gibi, kullandığımız her eşya, dinlediğimiz müzik, izlediğimiz filmler, okuduğumuz kitaplar bizim dışımızdaki dünyaya kim olduğumuza dair fikirler verir. Elbette bu fikirlerin bir kesinliği yoktur. Çünkü bizi algılayan 'dışarsı' da kendi hayat dinamiklerine göre bu fikirleri edinecektir.

Bu gerçek biz olmaktan ziyade ön kabuller, kültürel kodlar ve belki de sınırlı araştırmalar çerçevesinde ortaya çıkan 'biz' olacaktır. Bu açıdan bakıldığında göstergebilimsel çözümlemede de göstergeyi yorumlayanın kültürel kodları etkili olacaktır. Bu aynı zamanda göstergeyi oluşturanın da belirli bir kültürel söylem ürettiği anlamına gelmektedir.

Öte yandan kültür değişken bir olgudur. Bu nedenle anlamlar değişebilir. Bu noktada anlam üreticileri yeni kültür biçiminin de üreticisi olacaktır. Anlam üreticileri arasında, farklı dallardaki sanatçılardan, roman yazarlarına, şairlere, ozanlara kadar birçok alandan bahsedilebilir. Ancak modern dünyanın en büyük anlam üreticisi kuşkusuz kitle iletişim araçlarıdır. Elbette bu saydığımız alanlar da kitle iletişimi içinde yer almaktadır. Ancak hiçbiri tek başına medya kadar etkili olamamaktadır. Özellikle de dijitalleşen medya bu alanları da içine alarak ve onların da anlam düzeyini etkileyerek tüm dünyaya yayabilmektedir. Nitekim çalışmaya konu olan 'Mutant Ninja Kaplumbağalar' da ilk başta bir kitap olarak basılmış, daha sonra çizgi film ve animasyon olarak uyarlanmıştır. Adorno ve Horkheimer'ın kültür endüstrisi kavramları bu yaklaşımımızı desteklemektedir. Adorno ve Horkheimer'a göre:

"Bütün dünya kültür endüstrisinin süzgecinden geçirilir. Film, gündelik algı dünyasını yeniden vermeyi amaçladığı için dışarıdaki sokakları az önce izlediği filmin devamı olarak algılayan sinema izleyicisinin bu bildik deneyimi yapımın temel ilkesi haline gelmiştir. Yapım teknikleri, ampirik nesnelere ne kadar yoğun ve eksiksiz kopyalayabilirse, dışarıdaki dünyanın beyazperdede gösterilenin kesintisiz bir uzantısı olduğu yanılması yaratmak da o kadar kolay olur (Adorno & Horkheimer, 2014, 169)."

Bunun yanında Mehmet Rifat, her şeyin bir anlatıya sahip olduğunu belirtmektedir. Rifat'a göre; 'anlatılar kurmaca olabilecekleri gibi, durumları saptayıcı, dönüştürücü, insanları ayartıcı, kandırıcı, ikna edici, yönlendirici, yasaklamalar koyucu, buyurucu da olabilir (Rifat, Göstergebilimin ABC'si, 2009, 20)'. Bu açıdan bakıldığında çizgi film ya da animasyonlar da bir anlatıdır ve en az bir amaca yöneliktir. Bu bağlamda 'Ninja Kaplumbağalar' adlı çizgi filmlerin, animasyonların ve sinema filmlerinin de belirli bir amaca yönelik anlatısı olduğu düşünülmektedir. Kuşkusuz anlatıları çözümlemede kullanılacak en uygun yöntemlerden biri göstergebilimdir. Bu nedenle çalışmada, 'Ninja Kaplumbağalar' adlı çizgi film ve animasyonlarda yer alan karakterler ve adları, karakterlerin kullandığı silahlar, giysileri, kullandıkları renkler, mekanlar, göstergebilim yöntemiyle çözümlenecektir.

Bunun yanında yapılan geniş literatür araştırmasında Mutant Ninja Kaplumbağalar adlı çizgi film/animasyon hakkında göstergebilimsel bir incelemeye rastlanmamıştır. Türkçe yayınlarda çizgi filmdeki şiddet açısından (Açıkgöz Ş., 2017) ya da imgelerin çocuk eğitimindeki yerine yönelik (Gümüşsoy & Yayan, 2016) araştırmalar tespit edilmiştir. İngilizce kaynaklarda ise çalışmalarda, çizgi filmde alt metinleri okumaktan çok çizgi filmin yarattığı oyuncak sektörü ve çizgi roman değerlendirmelerine yer verilmiştir (Masters, 1990). Bazı çalışmalarda çizgi filmin öyküsünün televizyon ya da video oyunlarına aktarımına dikkat çekilmiş, farklı çizgi filmlerle birlikte tartışılmıştır (M., 1991). Diğer bir çalışmada ise çocukların yaratıcı yazarlığının gelişimi için çizgi filmin kullanımından söz edilmektedir (Buchan, 1996). Ancak bu çalışmalar oldukça eskidir.

1. Göstergebilim ve Göstergebilimciler

Gösterge, zihnimizdeki bir kavramın yerine geçen bir durum, eylem ya da varlık anlamına gelir. Bir sözcük ya da görüntü şeklinde karşımıza çıkan göstergeler, mesaj iletme işlevine sahiptirler. Bu mesaj, iletişim, uyarı ya da sanatsal amaçlı olabilir. Aynı gösterge, içinde bulunduğu bağlama göre farklı şekillerde yorumlanabilir. Göstergeler, nesnelerin asılları olmadığından ve insanlar tarafından oluşturulduğu için bir anlamda bizimle nesne arasına mesafe koyarlar. Bu da bireye dünyayı dışardan bir gözle algılama imkanı vermektedir (Akerson, 1987). Mehmet Rifat göstergeyi şöyle tanımlamaktadır:

“İnsanların bir topluluk yaşamı içinde birbirleriyle anlaşmak amacıyla yarattıkları ve kullandıkları doğal diller (sözelimi Türkçe, Fransızca, İngilizce, çince, vb.), çeşitli jestler (el-kol-baş hareketleri), sağır-dilsiz alfabesi, trafik işaretleri, bazı meslek gruplarında kullanılan flamalar (sözelimi denizcilerin flamaları), reklam afişleri, moda, mimarlık düzenlemeleri, edebiyat, resim, müzik, vb. çeşitli birimlerden oluşan birer dizgedir. Değişik gereçlerin kullanılmasıyla (ses, yazı, görüntü, hareket, vb.) gerçekleştirme aşamasına gelen bu dizgeler belli kurallarla işleyen birer anlamlı bütündür (Rifat, Göstergebilimin ABC'si, 2009, 12).”

Gösterge kavramı tarih boyunca farklı alanlarda kullanılmıştır. Dilbilimsel kavramsallaştırma ise Ferdinand de Saussure tarafından gerçekleştirilmiştir. Saussure’de gösterge iki düzlemde oluşmaktadır. Birincisi, anlatım düzlemine atıfta bulunan gösterenler düzlemi, ikincisi ise içeriksel düzlemi vurgulayan gösterilenler düzlemidir (Barthes, Göstergebilimsel Serüven, 2012, 45-47). John Fiske, Saussure’un bu yaklaşımını şöyle ifade etmektedir, “gösteren, gösterenin algıladığımız imgesidir. Gösterilen, gösterenin göndermede bulunduğu zihinsel kavramdır (Fiske, 2003, 67).”

Ferdinand de Saussure’ün dil hakkında yaptığı çalışmalar göstergebilimin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Her ne kadar ondan sonra gelen isimler zaman zaman onun yaklaşımını eleştirse de bu eleştiriler onun attığı temeller üzerine inşa edilen yeni bakış açıları doğurmuştur. Gösterge kavramı ise farklı yaklaşımlar ve oldukça geniş bir alt yapı ile farklı teorisyenlerce ele alınmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları gereği burada yalnızca göstergebilimsel çözümlemede yararlanılan görüşlere yer verilecektir.

2. Charles Sanders Peirce’ün Göstergebilim Anlayışı

Farklı bilim dallarında da çalışmalar yapmış olan Charles Sanders Peirce, göstergebilimi sistematik olarak ele alan ilk düşünürdür. Peirce’in Gösterge Teorisi veya Göstergebilim anlayışı, anlamlandırma, temsil, gönderme ve anlamın bir açıklamasıdır. Gösterge teorilerinin uzun bir geçmişi olmasına rağmen, Peirce’in açıklamaları, genişlikleri ve karmaşıklıkları ve yorumlamanın anlamlandırmadaki önemini yakalamaları bakımından farklı ve yenilikçidir (Atkin, 2013). Peirce’ün göstergebilim anlayışı mantık zemininde gelişmiştir. Gösterge sistemini üçlü ayrımlar üzerine kurmuştur. Saussure’ün dil temelli yaklaşımına karşın Peirce’ün görüşü bilim ile faydacılık üzerine gelişen bir mantık teorisidir (Özmkas, 2009, 35).

Peirce’ün temel iddiası, göstergelerin birbiriyle ilişkili üç bölümden oluşmaktadır. Buna göre göstergenin kendisi; bir gösterge, bir nesne ve bir yorumlayıcıdan oluşmaktadır. Burada yorumcu bir bakıma göstergenin bir çevirisini yapmaktadır. Ayrıca göstergeyi anlayabilmek adına, göstergenin nesnesi yorumlayıcının yorumunu

belirlemektedir. Örneğin bir gösterge olarak dumanın nesnesi ateştir. Bu nedenle yorumlayıcı dumanı gördüğünde ateşin varlığına yönelik bir değerlendirme yapacaktır (Atkin, 2013). Peirce'ün üçlü ayırımları içinde en çok kullanılanlardan biri de ikon/görüntüsel gösterge, simge/sembol ve belirtidir. İkon/görüntüsel gösterge nesnesine benzerken, belirtinin nesnesi ortadan kalktığında onu gösterge yapan niteliği de yitirmiş olur. Ancak simge/sembol olarak adlandırılan üçüncü ayırımda, temsil niteliği ya yorumcuya göre değişir ya da toplumsal düşünce ortaklığı ile ortaya çıkar (Peirce, 1984, 274-292, akt: Özmakas, 2009, 39).

3. Roland Barthes'ın Göstergebilim Anlayışı

Roland Barthes, nesnelerin, görüntülerin ve davranışların anlam taşıyabileceğini belirtmektedir. Ancak bunun hiçbir zaman bağımsız bir biçimde olamayacağını altını çizerek, 'her gösterge dizgesi dille karışır' demektedir (Barthes, 2012, 28). Bu da kültürel kodlara göre yorum yapmak ile ilgilidir. Barthes, dil için "aynı topluluğa ait öznelerde konuşma pratiğinin biriktirdiği hazinedir" demektedir (Barthes, 1968). Bu hazine, toplumlar geliştikte ve dönüştükçe işlenen bir elmas gibi farklı formlar alabilmektedir. Bu nedenle göstergeyi okumada anlamın işçiliği önemlidir.

Barthes'ın kuramının merkezinde anlamlandırmanın iki dizgesi yer almasının temelinde de bu anlam işçiliği vardır. Barthes, 'Göstergebilimin İlkeleri'ni anlattığı kitabında, Hjelmlev'in 'yan anlamsal gösterge dizgesi' diye ifade ettiği olguyu daha da geliştirerek "bir yan anlam dizgesi, anlatım düzleminin de bir anlamlama dizgesince oluşturulduğu dizgedir" demektedir (Barthes, 1979). Barthes'ın modeli, müzakereli, etkileşimci anlam düşüncesinin analiz edilebileceği sistemli bir modeldir. Bu model temel olarak düz anlam ve yan anlam üzerine kuruludur. Düz anlam, göstergenin ortak duysal, belirgin anlamına gönderme yapar. Yan anlam ise; göstergenin, kullanıcıların duygularıyla, heyecanları ve kültürel değerleriyle buluştuğunda meydana gelen etkileşimi ifade etmektedir. Bu anlamların öznelliğe ya da en azından öznelerarasına doğru kaydığı andır; bu anda yorum, yorumlayıcıdan etkilendiği kadar nesne ya da göstergeden de etkilenir (Fiske, 2003, 115-116).

Bununla birlikte 1964 yılında Barthes, geleceğin yan anlam dilbiliminin olacağını iddia etmektedir. Ona göre, toplum, dilin sağladığı birinci dizgeden yola çıkarak, sürekli olarak ikinci anlam dizgeleri geliştirir. Bunlar bazen örtük bazen açık bir şekilde oluşturulan anlam tarihsel anlamda insanbilimle yakından ilgilidir. Sonuçta yan anlamın kendisi de bir dizgedir ve gösterenler, gösterilenler ve bunları birbirine bağlayan bir anlamlama düzeyini kapsamaktadır (Barthes, 1979, 89). Barthes bu ifadeleriyle iç içe geçmiş dizgelerin anlam düzeyinin insanlıkla beraber yol alarak, etkileşim sonucunda ortaya çıkan anlamlandırmalar bütününe bize göstermektedir.

4. Mihail Bakhtin'in Karnavalesk Yaklaşımı

Mihail Bakhtin'in Orta Çağ'daki karnavalın, toplumsal değerleri ve hiyerarşileri simgesel olarak ve geçici bir süre için alt üst etmesini örnek olarak ortaya koyduğu karnavalesk kavramı, temel olarak François Rabelais'in yapıtları ile halk kültürü arasındaki benzerliği yansıtmak adına kullanmıştır. Buradan yola çıkarak çok sesli roman türü ile karnavalesk kavramı aracılığıyla bir yakınlık kurmuştur (Rifat, Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü, 2013, 36). Karnavalesk kavramı, karnavallarda toplumun her kesiminden insanın, karnaval sürecince sıradan hayattaki rollerinin dışına çıkması, alışılan dünya düzenini tepe taklak edilmesinden yola çıkmaktadır. Karnaval bir oyun gibi seyredilmez herkes içinde yer alır. Eşitsizlik yok edilir, kısıtlama

yoktur. Kral soytarı, soytarı kral olabilmektedir. Burada otorite geçici bir süreliğine alaşağı edilmektedir (Uygun & Akbulut, 2018, 78).

Bakhtin, karnavalesk kavramıyla toplumsal yaşama ait normların baş aşağı edildiği, kutsallara dokunulduğu, resmi olan veya olmayan tüm hiyerarşik yapıların alaya alındığı ve ironiyle kurulan bu çılgınlık dünyasının çok sesliliği yarattığını dile getirmektedir. Tek sesli, monolog anlayışa karşın karnavalesk diyalojik düşünme biçimini sağlar. Bu sayede merkezin dayattığı anlamlardan, tek sesli, tek yönlü yaklaşımdan kaçılabilir. Geçici süreliğine de olsa çok sesli bir dünya ortaya çıkabilir (Sözen, 2013, 66).

5. Mutant Ninja Kaplumbağalar'ın Göstergibilimsel Analizi

5.1. Çalışmanın Amacı

Her anlatı biçiminin bir amacı olması nedeniyle, bu çalışmanın amacı da 'Mutant Ninja Kaplumbağalar' adlı çizgi film ve animasyonların nasıl bir anlatısı olduğunu, bu anlatıdaki temsillerin, çizgi film ve animasyonlarda yer alan karakterler ve adları, karakterlerin kullandığı silahlar, yedikleri yiyecekler, giysileri, kullandıkları renkler ve mekanlar aracılığıyla çözümlemektir.

5.2. Çalışmanın Yöntemi

Göstergibilime farklı yaklaşımların olması farklı yöntemleri beraberinde getirmekle birlikte, bir metin ya da görsel aynı anda birden fazla yaklaşım ile de çözümlenebilir. Bu düşünceden yola çıkılarak çalışmada birden fazla göstergibilimsel yaklaşımdan faydalanılacaktır. Ancak burada yaptığımız değerlendirme Peirce'ün yaklaşımı ile daha anlamlı hale gelmektedir. Çünkü bu çalışmadaki tüm göstergeler tarafımızdan yorumlanmaktadır. Bu da Peirce'nin sözünü ettiği üçlü ayırımların 'yorumcu' konumunu ifade etmektedir. Peirce esasen bireyi, bir göstergelyi anlamlandırmaya katmaktadır. Barthes'ta gördüğümüz yan anlamın üretiminde de kültürel kodlar ve insan faktörü söz konusudur. Peirce'ün yaklaşımı da göstergelyi kişiden bağımsız ele alamayacağımızı göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışmada da ele alınan her bir gösterge bir bakıma makale yazarının 'yorumlayıcı' konumunun sonucunda elde edilen kültürel temsiller olacaktır. Bazı göstergeler ise kültürel kodların daha belirli olmasının da etkisiyle Barthes'ın yan anlam dizgeleri ile çözümlenmiştir. Bu bağlamda karakterlerin kullandığı renklerin çözümlemesi için Barthes'ın yan anlam, düz anlam anlayışından da faydalanılmıştır.

Karakterlerin esasen bir hayvan olması nedeniyle bu yönlerini analiz edebilmek için Bahtin'in 'Karnavalesk' yaklaşımından yararlanılmıştır. Ninja Kaplumbağaların sürekli pizza yemeleri de kültür endüstrisi ve kültürel emperyalizm açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca bir çizgi filmin 30 yılı aşkın süredir farklı yapım biçimleri ile izleyici karşına çıkabilmesi hikayenin başarısının yanında üretilen kültürel içeriğinin nasıl bir endüstriyel ürüne dönüştüğünün de göstergesidir. Bu da çalışmanın bazı yerlerinde kültür endüstrisi yaklaşımını kullanmanın gerekçesidir.

5.3. Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmanın amacı gereği, belirli bir dönemde yayınlanmış 'Ninja Kaplumbağalar' adlı çizgi film ve animasyonlar ele alınmamıştır. Sadece çizgi filmin genel anlatısının ortaya çıkmasını sağlayan konusu ve karakterleri incelenmiştir. Ayrıca çalışmanın sınırlılıkları gereği belirli bir bölüm ya da animasyon filminin çözümlenmesi temel

alınan anlatı çözümlemesinin dışında, ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek genişliktedir. Ele alınan karakterler ise çizgi filmin ilk zamanlarında beri yer alan ana karakterlerdir. Çizgi filmde, animasyon ya da sinema filmlerinde birçok farklı karakter yer almıştır ancak çalışmanın sınırlılıkları gereği bu isimler incelenmemiştir.

5.4. Çizgi Filmin Künyesi ve Ekran Tarihleri

Çizgi filmin adı: Mutant Ninja Kaplumbağalar.

Orijinal adı: Teenage Mutant Ninja Turtles.

İlk Yapımcılar: Murakami, Wolf, Wsenson Inc.

Konu: Uzak doğu kültürü ile yetişmiş ancak Amerikalı olan kahraman Mutant Ninja Kaplumbağalar

Yazarlar (İlk): Kevin Eastman ve Peter Laird

Yapım: Amerika

Yapım yılı: 1987 (ilk kez 1984'te çizgi roman olarak yayımlanmış, çok iyi bir çıkış sağladıktan sonra çizgi film yapılmıştır.)

Mutant Ninja Kaplumbağalar, 1987' de başlayıp 1996'ya kadar devam eden çizgi dizi dışında sinema film serileri olarak da yayımlanmıştır. Bu film serilerinden ilki, 1990 yılında Steve Barron yönetmenliğinde 'Teenage Mutant Ninja Turtles' adıyla, ikincisi Michael Pressman yönetmenliğinde 'Teenage Mutant Ninja Turtles II: The Secret of the Ooze' adıyla 1991 yılında, üçüncüsü; Stuart Gillard yönetmenliğinde 'Teenage Mutant Ninja Turtles III' adıyla 1993'te çekilmiştir. Ayrıca 2007 yılında Kevin Munroe yönetmenliğinde animasyon filmi çekilmiş, 2003-2010 yılları arasındaysa tekrar televizyon ekranlarında yer almıştır. Bu serilerin hepsi Kevin Eastman ve Peter Laird tarafından yazılmıştır. Ancak 2012-2017 yılları arasında yine televizyonda yayınlanan animasyonun yazarları, Ciro Nieli ve Joshua Sternin'dir. 2015 yılında Michael Chang ve Ciro Nieli yönetmenliğinde 'Teenage Mutant Ninja Turtles: The Moons of Thalos 3' adlı animasyon filmi yayınlanmıştır. Animasyon'un senaryo yazarları John Shirley, Peter Laird ve Kevin Eastman'dır. 2019 yılında ise Jake Castorena yönetmenliğinde, 'Batman: Ninja Kaplumbağalar' adlı bir çizgi sinema filmi daha çekilmiştir. Senaryo yazarları Marly Halpern-Graser, James Tynion IV ve Freddie Williams II'dur. 2014 yılında ise yine bir sinema filmi çekilmiştir. Bu filmin yönetmenliğini Jonathan Liebesman yapmış, senaryo yazarları ise Josh Appelbaum, André Nemec ve Evan Daugherty'dir. 2016 yılında devam filmi olarak 'Teenage Mutant Ninja Turtles: Out of the Shadows', Dave Green yönetmeliğinde çekilmiştir. Ayrıca filmin senaryo yazarları içinde Josh Appelbaum ve André Nemec dışında ilk yazarlarından Peter Laird de yer almaktadır. 2023 yılında aynı serinin üçüncü filmi Jeff Rowe yönetmenliğinde vizyona girecektir. Senaryo yazarları ise yine Kevin Eastman ve Peter Laird'dir (<https://www.imdb.com, 2022>).

5.5. Çizgi Filmin Öyküsü

Ninja kaplumbağalar çizgi filminde dört ninja kaplumbağa vardır. Bunlar; Leonardo, Michelangelo, Donatello ve Raphael. Bu ninja kaplumbağaların başında 'Usta Splinter' dedikleri bir mutant fare bulunmaktadır. Usta Splinter ve ninja kaplumbağalar 'Beyin' adlı düşmanları ve onun adamı olan Shredder'e karşı savaşırlar. Bu savaşın çıkış noktasına bakacak olursak; Usta Splinter ve Shredder olarak tanıdığımız kahramanlar Hamato Yoshi ve Oruku Saki adında eskiden beri rakip olan iki ninjadır. **Hamato Yoshi,**

Japonya'da bir ninja okuluna sahiptir. Çizgi filmin ilk bölümünde Splinter, gazeteci April'a kendi dönüşümünü anlatırken bu okuldaki görevini 'aydınlanmanın ve savaşçı yollarının öğretmeni' olarak tanımlaktadır. Ancak öğrencilerinden Oruku Saki'nin onun liderliğini kabul etmemesi her şeyi değiştirmiştir. İkisi arasında çıkan bir kavgada Hamato Yoshi yani usta Splinter, Oruku Saki yani Shredder'in yüzünde derin bir iz bırakarak yener. Shredder o günden sonra yüzündeki yara sebebiyle hep bir maskeyle dolaşmak zorunda kalır. Oruku Saki intikam almak istemektedir. Bir sensei uzmanının okulu ziyareti sırasında, Oruku Saki'nin Hamato Yoshi'nin kıyafetine sapladığı bıçak nedeniyle Yoshi senseinin önünde eğilemez. Bıçağı kıyafetinden çıkarttığı da elindeki bıçakla senseiyi öldürmek istediğini düşünürler. Bu durum okulunun elinden alınmasına neden olur. Bu utançla daha fazla Japonya'da yaşamayan Yoshi, Amerika'ya gider. Parasız olduğu için kanalizasyonlarda yaşamak zorunda kalır. Oradaki farelerle arkadaşlık eder. Daha sonra bir çocuk tarafından kanalizasyona yanlışlıkla düşürülen dört kaplumbağa da bu arkadaşlığa dahil olur. Bunlara çok sevdiği rönesans sanatçılarının adını verir. Ancak Oruku Saki'ye bu intikam yetmemiştir. Suç yuvasına çevirdiği ninja okulunu New York'a taşımıştır (Ninja Kaplumbağalar 1. Bölüm, 2022). Ultrom ırkından dünyaya sürülmüş olan Krang, diğer adıyla 'Beyin'in yardımıyla Usta Splinter'ın üzerine mutasyon ışınları gönderir. Bu ışınlar en son hangi hayvana dokunulduysa kişiyi ona çevirdiği için Usta Splinter'ı bir lağım faresine dönüştürmüştür. Çünkü Usta Splinter en son lağım faresine dokunmuştur.

Usta Splinter mutasyona uğradığı sırada kaplumbağaları da yanında buldukları için onlar da mutasyona uğramış ve mutant kaplumbağalara dönüşmüşlerdir. Usta Splinter bu mutant kaplumbağalara dövüşmeyi öğretir ve Shredder'a karşı savaşmalarını sağlar. Her birinin kullandığı silah farklıdır ve hepsi farklı meziyetlere sahiptir. Ancak aynı amaca hizmet ederler. Usta Splinter ve ninja kaplumbağaları yer altında yaşarlar ve en çok yedikleri şey pizzadır. Bir de onlara sürekli yardım eden dış dünya ile iletişimini sağlayan 'April' adında bir gazetecidir. Çizgi filmde bu karakterler dışında bir de Shredder'ın Ninja Kaplumbağalar ile savaşmaları için mutant domuz ve gergedana dönüştürdüğü yardımcıları Rocksteady ve Bebop yer almaktadır. Rocksteady beyaz sarışın bir adamdan mutant gergedana, Bebop ise Afro-Amerikan bir adamdan mutant yaban domuzuna dönüşmüştür (Bebop ve Rocksteady, 2022).

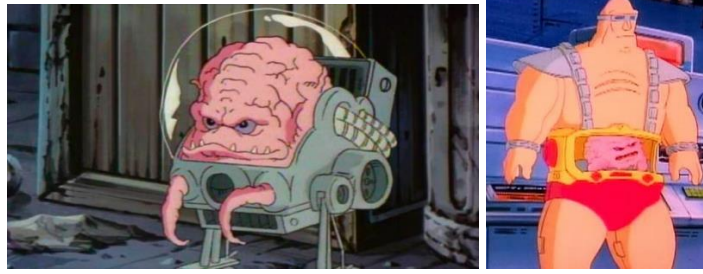
5.6. Göstergibilimsel Açıdan Mutant Ninja Kamplumbağalar Çizgi Filminin İncelenmesi

Çizgi filmin adında geçen 'Mutant' kavramı aslında bir dönüşümü ya da evrimi ifade etmektedir. Burada Barthes'ın yaklaşımıyla, düz anlamda dört küçük kaplumbağa ve onlara bakan bir kişiden söz edilebilir. Ancak çizgi filmin konusunda da anlatıldığı gibi, kaplumbağaların sahibi bir ninjadır ve eski bir düşmanı tarafından, yanındaki kaplumbağalarla birlikte mutasyona uğramıştır. Bu dört kaplumbağanın Rönesans denince ilk akla gelen dört büyük sanatçının adını taşıdığı görülmektedir. Bu yapıtın yazarları tarafından karakterlerin bazı şeyleri temsil ettiği düşüncesini güçlendirmektedir. Dolayısıyla çizgi filmin içeriğinde farklı dizgeler ve yan anlamlar olduğu söylenebilir.

Bu bağlamda mutasyon toplumsal bir dönüşümü temsil etmektedir. Bu toplumsal dönüşümün hümanizm olduğu düşünülmektedir. Çünkü, adı geçen sanatçılardan çok önce Petrarca, Boccaio, Lorenzo Valla ve Niccola Cusano gibi hümanist düşünürler dönemin skolastik felsefesini yerle bir edecek bir anlayışı ortaya çıkarmışlardı. Dahası hümanizm akımı daha sonra Hristiyan hümanizmini de doğuracak, Katolik kilisenin

otoritesini ciddi şekilde sarsacak sonuçlar doğuracaktır (İnalçık, 2002, 15-18). Bu sonuçlar içinde Protestan mezhebinin kurulması da vardır.

Şekil 1: Ultrom ırkına ait Krang- Beyin adlı karakterin görseli

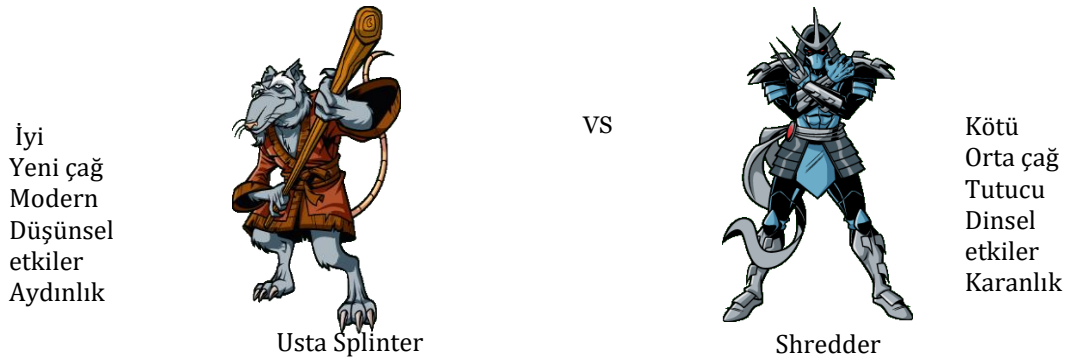
Kaynak: <https://gameman.net/index.php/2019/09/28/ninja-kaplumbagalarin-dusmani-krang/>

Bu gelişmelerin çalışmamızla örtüşen yönü ise Katolik kilisenin hümanistler karşısında kendini korumak adına desteklediği Hristiyan hümanizminin sonucu olarak kendisine 'rakip' denebilecek farklı bir mezhebin doğuşuna neden olmasıdır. Bu durumun çizgi filmdeki temsili, düşmanına mutant ışınlar gönderen Shredder ve Beyin'dir. Onlara zarar vermek isterken kötülüklerine karşı direnebilecek bir rakip hatta düşman yaratmışlardır. Burada Orta Çağ Katolik kilisesini temsil eden 'Beyin' olduğu düşünülmektedir. Zira Beyin farklı bir gezegenden gelmiş, yer altında bir dünyaya benzeyen savaş aracının içinde yaşamakta olan çoğunlukla bedensiz, ruhsuz ve tıpkı kilise gibi halktan kopuk bir varlıktır. Zaman zaman kullandığı beden bir robottan ibarettir ve o robotun kafasına değil mide ve bağırsaklara yakın, karın kısmında yer almaktadır. Fakat akli ile kendi kurduğu dünyadan yer üstündeki dünyaya hükmetmeye çalışmaktadır. Beyin'in düşünce yapısı kilise güdümündeki Latince İncil ve bu anlayışı genişletme çabasıyla kurulan skolastik felsefeyi temsil etmektedir. Beyin'in robot gövdede bulunduğu yere bakıldığında, esasen kilisenin aydın akli değil, kendi ihtiyaçlarını gidermek için kullanılan bir akıl düzeyi olduğunun göstergesidir. Keza skolastik felsefe Antik Yunan düşünürlerinin yaklaşımlarından kendi düşüncesine uygun olanı almış diğerlerini yasaklamıştır.

Bunun yanında Beyin'in kaba kuvveti Shredder'dır. Orta Çağ'da kiliseyi fiziki güç açısından destekleyen derebeyleri ve hanedanların olduğu düşünülünce Shredder'ın da bu güçleri temsil ettiği söylenebilir. Keza Martin Luther'den önce birçok rahip Katolik kilisenin düşünceleri ile çeliştiği için bu hanedanlarca idam edilmiştir. Ancak Luther kilise karşıtı olan başka bir hanedan sayesinde idamdan kurtulmuş ve 95 tezinin tüm Flemenk coğrafyasına yayılmasına ön ayak olmuştur. Bu açıdan usta Splinter hem yeni çağın temsili hem de yeni çağın düşünürlerini ve sanatçıları destekleyen burjuvazi olarak okunabilir.

Aşağıdaki görselde iki rakip karakter usta Splinter ve Shredder'ın temsil ettikleri anlam düzeyi sıralanmıştır.

Şekil 2: Usta Splinter ve Shredder karşılaştırması.

Kaynak: <https://www.haber46.com.tr/foto-galeri/ninja-kaplumbağalar-karakterleri>

Usta Splinter ve Shredder'in eski isimleri ile anılmamaları da bir fiziksel dönüşümün dışında içsel bir yeniliğin de göstergesidir. Peirce'ün yorumlayan ve nesne ilişkisindeki anlam zinciri düşüncesi burada da kendini göstermektedir. Zira filmdeki karakter oluşumları kendi içinde temsilsel dönüşümler yaşamıştır. Uzak doğu kültürü ile yetişen ninja ustalar, Batı toplumu içinde tözsel bir yaklaşımla içindeki potansiyeli açığa çıkarmıştır. Hamato Yoshi insan merkezli 'iyi', 'aydın'ın temsili Usta Splinter'a dönüşerek, dünyayı kurtarmak için Mutant Ninja Kaplumbağaları eğitmiştir. Mutant Ninja Kaplumbağalar ise daha önce de belirtildiği gibi, yeni bir gösterge düzeyinde Rönesans'ın en iyi bilinen sanatçıları temsil etmektedir. Oruku Saki ise 'ben merkezli' bir yaklaşımla 'kötü'yü ve 'karanlık'ı temsil eden Shredder'a dönüşmüştür. Usta Splinter Yeni Çağ'ı oluşturan düşünceyi temsil ederken, Shredder Orta Çağ karanlığını temsil etmektedir. Ayrıca Ninja Kaplumbağaların korumak için savaştığı bölgenin New York olması da dikkat çekicidir. Batı merkezli Yeni Çağ'ın aydın düşüncesinin koruyucuları yine Antik Yunan'dan beslenen Rönesans sanatçıları olmaktadır.

Tüm bunların yanında Barthes'ın yaklaşımıyla Splinter ve Shredder adlarının kelime anlamında bakılabilir. Splinter düz anlamda, 'parçalamak' ve 'muhalifet' demektir. Ancak yan anlamıyla Orta Çağ karanlığını bölen, parçalayan bir temsildir. Ayrıca Orta Çağ'ın karanlığının önemli bir nedeni de Katolik kilisesinin skolastik düşünce anlayışıdır. Buna sebeple, Hıristiyan hümanizmi ile muhalif bir grup bu düşünceye karşıt bir yaklaşım sergilemiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi, Protestan mezhebinin kuruluşu Hıristiyan hümanistlerce gerçekleşmiştir. Shredder ise düz anlamıyla 'doğramak, öğretmek' demektir. Yan anlamıyla Yeni Çağ'ın aydın dünyasını karanlığında öğretmek istediği şeklinde yorumlanabilir.

Şekil 3: Beyin ve Shredder'in yer altında 'The Technodrome' adlı Savaş Gemisi

Kaynak: <http://tmntentity.blogspot.com/2016/01/teenage-mutant-ninja-turtles-1987.html>

Beynin geldiği boyuttan gelirken getirdiği ve içinde yaşadığı 'Technodrome' adlı savaş gemisinin üzerinde büyük bir göz yer almaktadır. Bu göz kendisini Tanrı'nın yer yüzündeki temsilcisi, günah çıkarma yetkisi bulunan, dolayısıyla onları 'gören' Katolik kiliseyi temsil etmektedir. Ayrıca, Mutant Ninja Kaplumbağalar ve Usta Splinter'in yer altında yaşaması gibi, Beyin ve Shredder da bu küre yapı içinde yer altında yaşamaktadır. Dolayısıyla yer altının Orta Çağ karanlığının maddi ortamını temsil ettiği söylenebilir. Çünkü yer yüzü aydınlıktır ve Beyin ve Shredder yer yüzünü de kendi karanlık yaşamlarına katmak istemektedirler. Temsil açısından Rönesans ve Hümanizm temsilcileri dünyanın aydınlanma sürecini başlatmıştır. Onların yaklaşımları halen insanoğluna ışık olup yön göstermektedir.

Bunun yanında, Splinter'in yer altında yaşaması ilk başta her ne kadar maddi sıkıntılardan kaynaklansa da modern toplumda var olmaya çabalamaması Franz Kafka'nın 'Dönüşüm' adlı romanını hatırlatmaktadır. Romanın baş karakteri Gregor Samsa da kendisine toksik gelen modern yaşam pratikleri karşısında bir hamam böceğine dönüşmüştür (Kafka, 2017). Elbette bu modern insanın bunalımının göstergesidir. Bütün değerler adeta bir karadelik tarafından yutulmuştur. Bireyin kendi aydınlığını yaratmaya ihtiyacı vardır. Keza eskiden 'Yoshi' adına sahip Splinter da aydınlanmayı görevleri içinde saymaktadır. Fakat karşısında buna engel olmaya çalışan birden fazla olgu yer almaktadır. Aynı şekilde Aydınlanma Çağı'na geçiş uzun bir sürecin sonucunda gerçekleşmiştir. Günümüzde ise aydınlık ve karanlık postmodern çehrede savaşımını sürdürmektedir.

5.6.1. Rocksteady ve Bebop

Rocksteady ve Bebop karakterlerinin mutant gergedan ve yaban domuzuna dönüşmeden önceki hallerinin 'beyaz' ve 'siyah' Amerikalı olması dikkat çekicidir. Yaban domuzu gerek mitolojide gerekse Batı kültüründe ekinlere zarar veren, hem bu sebeple hem de yemek için avlanan bir hayvan olmasının yanı sıra yakalanması da güç isteyen bir avdır. Gergedan da hantallığı ile bilinen ve boynuzu için avlanan otçul bir hayvandır. Fakat bu hayvanlardan yaban domuzu olanına Afro-Amerikan yani 'siyah' olanın dönüşmesi etnik bir ayrımı akla getirmektedir. Diğer yandan karakterlerin eblehlikleri, aydın düşünceden yoksun ve karanlığın buyruğunda olan insanların zihinsel gelişiminin yetersizliğini temsil etmektedir.

Şekil 4: Rocksteady ve Bebop

Kaynak: https://monstermovies.fandom.com/wiki/Bebop_%26_Rocksteady

5.6.2. Dört Mutant Ninja Kaplumbağa, Kullandıkları Silahlar ve Renklerin Analizi

Mutant Ninja Kaplumbağaların analizine geçmeden önce belirtmek gerekir ki hümanizmin özünde ‘insanlığın her birimizin içinde olduğu’ düşüncesidir. Bu nedenle tek bir ırk ya da millet değil tek tek her bir insan değerlidir (Fromm, 1987, 61). Bu nedenle Ninja Kaplumbağalar ve onlara yardımcı olanlar sadece yaşadıkları yeri değil tüm dünyayı felaketlerden korumaktadırlar. Temsil ettikleri hümanist Rönesans ruhu sadece İtalya’ya değil tüm dünyaya miras kalmıştır. Ayrıca bu On yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasındaki Aydınlanma çağı felsefesini doğurmuştur (Fromm, 1987, 60).

Burada yapılacak olan analizde Peirce’ün üçlü ayırım anlayışından yola çıkarak denebilir ki Mutant Ninja Kaplumbağaların öyküsünün kendisi bir göstergedir. Bu yapıtta yer alan her bir karakter, karakterlerin giysileri, kullandıkları silahlar bu göstergenin içinde yer alan ve üçlü ayırımın birinci kısmı olan ‘gösterge’dir. Kaplumbağaların adlarını aldıkları Rönesans sanatçıları, kullandıkları silahlar ve giysiler ise ayırımın ikinci kısmı olan ‘nesne’dir. Ayırımın üçüncü kısmı ise makale yazarının ‘yorumcu’ hükmü ile ifade bulacaktır.

Çizgi filmin ilk bölümünde Usta Splinter’in ağzından anlatılan mutant kaplumbağaların hikayesinde, kaplumbağaların dış dünyaya karşı savunmasız olduğundan söz eder. Bu nedenle de Ninjutsu adlı dövüş sanatını onlara öğretir. Nin:görünmezlik, gizlilik anlamına gelmektedir. Jutsu ise sanat demektir. Bir japon savunma sanatıdır ve çıkış amacı ezilen kitleyi güçlülere karşı korumaktır. Ayrıca bu dövüş sanatının saklanarak dövüşme becerisi rakibini oldukça savunmasız bırakmaktadır (Ninjutsu nedir, 2022). Burada Rönesans sanatçılarının çoğunlukla kilisenin ya da sanat koruyucularının dini içerikleri barındıran siparişlerini yaptıkları düşünüldüğünde, bir bakıma daha sonraları özgür sanatçı ruhunu doğuracak potansiyeli -bilinçli olmasa da- gizledikleri söylenebilir.

5.6.2.1. Leonardo Karakteri

Şekil 5: Ninja Kaplumbağa Leonardo ve Sanatçı Leonardo da Vinci

Kaynaklar: <https://www.haber46.com.tr/foto-galeri/ninja-kaplumbagalar-karakterleri> ve <https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-18002/leonardo-da-vinci/>

Leonardo ninja kaplumbağalar arasında en olgunudur ve grubun lideridir. New York'ta yetişmiş bir kaplumbağa olmasına rağmen doğunun öndere bağlılık kabulünü benimsemiştir. Sanatçı Leonardo da Vinci ise Rönesans deyince akla gelen ilk isimlerden biridir. Ernst Gombrich, Leonardo da Vinci'nin herhangi bir eğitim görmüş bir uzman olmamasına rağmen ondan kalan binlerce sayfa yazıların ve çizimlerin olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca döneminin sanatçılarından çok farklı bir bakış açısıyla, insan anatomisi tam olarak anlayıp tuvale dökebilmek için otuzdan fazla kadavra incelediği bilinmektedir. Bu eşsiz sanat anlayışı Leonardo'nun tüm eserlerinde görülmektedir. Çok farklı bir karaktere sahip olduğu bilinen Leonardo'nun ve diğer Rönesans sanatçılarının sanat anlayışı daha sonraki yüzyıllarda 'geleneksel sanat' olarak adlandırılacaktır (Gombrich, 1997, 189). Bu açıdan bakıldığında Ninja Kaplumbağa Leonardo'nun ve diğer kaplumbağaların Uzak Doğu geleneklerine bağlılıklarıyla bu anlayışı temsil ettikleri söylenebilir. Bunun yanında, dönemi açısından Leonardo da Vinci, hem tarihi resim anlayışına (istoria) hem de geleneksel bir yaklaşımla resimlerdeki figürlerde 'ruh'un yansıtılmasına bağlı kalmıştır (Minor, 2013, 94). Bu da Ninja Kaplumbağa Leonardo'daki geleneğe bağlılığın temsil ettiği bir diğer gösterge olarak yorumlanabilir.

Bu noktada Leonardo da Vinci'nin eserlerindeki eşsiz anlayıştan söz edilebilir. Çünkü Leonardo da Vinci'ye göre iyi bir ressam, temelde iki şeyi resmeder. Bunlardan ilki insan figürüdür ve onu tuvale aktarmak kolaydır. Ancak ikincisi insan zihninin yansımalarıdır ki bu da oldukça zordur. Bu nedenle bilimsel teknik kullanarak doğayı tuvale aktarmada olduğu gibi insanların yaşamsal özü, jest ve mimiklerle tuvale aktarılabilir. Bu nedenle Leonardo da Vinci, görünene okunandan daha çok önem vermektedir. İmgenin yazıdan çok daha fazla şey anlatabileceğine inanmaktadır. Nitekim Mona Lisa eseri hakkında yüz yıllardır yapılan yorumlar onun bu konuda ne kadar başarılı olduğunun ispatıdır. Göstergibilimsel olarak çok şey anlatan tabloları, Ninja Kaplumbağa Leonardo'nun eşsiz silahı Katana'da temsil edilmektedir.

Şekil 6: Ninja Kaplumbağa Leonardo'nun silahı katana ve Sanatçı Leonardo da Vinci'nin 'Mona Lisa' adlı eseri

Kaynaklar: <https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/katana-samuray-kilici-200> ve <https://www.indyturk.com/node/377276/ya%C5%9Fam/jeff-bezosun-mona-lisay%C4%B1-yemesi-i%C3%A7in-kampanya-ba%C5%9Flat%C4%B1ld%C4%B1-binlerce-ki%C5%9Fi-imza-verdi>

Ninja Kaplumbağa Leonardo'nun kılıcı olan 'katana'yı dünya üzerinde yapabilen çok az usta vardır ve samuray kılıcı olarak geçer. Geçmişi on yüzyıl öncesine dayanmaktadır. Çeliği ve karbonu NASA'dan önce bir araya getirmiş bu kılıç, bir mermiyi ortadan ikiye ayırabilmektedir (<https://www.tarihiolaylar.com>, 2022).

Leonardo'nun kullandığı bandananın rengi mavidir. Burada Barthes'ın yan anlam ve düz anlam yaklaşımından yararlanılabilir. 'Mavi' kelimesi Türkçe'de belirli bir tonda rengin ifadesidir. Düz anlamı açısından ortak toplumsal bir anlaşma ile doğada gök yüzünde ya da denizde karşılaştığımız renge atıfta bulunmaktadır. Yan anlamı ise yine dünya genelinde renklerin özellikle de psikolojik etkilerinden bahsedem araştırmalarda bulmak mümkündür. Buna göre mavi rengi, özgürlüğü, hoşnutluğu, iyi niyeti, merhameti, açık sözlülüğü, dürüstlüğü, esnekliği, yumuşak başlılığı, uyumu, uzlaşmayı ve huzuru çağrıştırmaktadır. Ayrıca sakinleştirici etkisi nedeniyle gevşemeyi sağlamakta ve uyku getirmektedir (Martel, 1998, 42). Bu noktada, yan anlam dizgesinin içinde yer bir başka yan anlamdan söz edilebilir. Çünkü Ninja Kaplumbağa Leonardo'nun karakteri ile mavi renginin bir bağlantısı vardır. Leonardo hem doğal karizmatik olarak, hem de kardeşler arasında en olgun ve büyüğüdür. Önderlik ruhuna sahip temkinli ve sonraki adımları düşünmeye programlıdır. Bu Peirce'ün üçlü ayırımları içinde yer alan 'simge' açısından da yorumlanabilir. Çünkü Barthes'a göre açıkladığımız düz ve yan anlam ile iki düzeyden bahsetmiş olduk. Ancak burada mavi renginin Ninja Kaplumbağa Leonardo ile bağlantısı, mavi renginin simgelediği duygu durumları ve mavinin dildeki ortak anlamı bir üçlük ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanında, Ninja Kaplumbağa Leonardo'nun temsil ettiği Leonardo da Vinci, Floransa'dan sonra gittiği her yerde bir sanat koruyucusu bulacak kadar zeki, esnek ve uzlaşıcı sağlayabilen bir karakterdir (Turani, 2010). Ayrıca doğanın ruhuna bilimsel formuna uyum sağlamaya çalışan bir sanatçıdır. Bu durum Peirce'ün nesne hakkındaki görüşüne örnek niteliğindedir. Ona göre, göstergeler arasındaki ilişki bir zincir şeklindedir. Tek bir nesne türünden bahsedilemez, nesne bir başlangıç olarak da görülemez. Çünkü bir nesne diğer bir göstergenin yorumlayıcı olabilmektedir (Özmkas, 2009, 42-43). Bu nedenle burada, renk, Ninja Kaplumbağa Leonardo ve sanatçı Leonardo arasında bir anlam ve temsil zincirinden söz edilebilir.

5.6.2.2. Michalengelo Karakteri

Şekil 7: Ninja Kaplumbağa Michelangelo ve Sanatçı Michelangelo Buonarti

Kardeşlerin
en deli dolusu
Silahı:
Nunçaku

Michelangelo

Michelangelo
Buonarroti

Rönesans'ın dik
başlı sanatçısı
Heykeltıraş

Kaynaklar: <https://www.haber46.com.tr/foto-galeri/ninja-kaplumbagalar-karakterleri> ve <http://www.kumsanat.com/blog/13-michelangelo-buonarroti.html>

Ninja Kaplumbağa Michelangelo; kardeşler arasında en yaramaz ve söz dinlemeyendir. Ayrıca insan olmayı en çok isteyen kaplumbağadır. Deli dolu ve eğlenmeyi seven bir yapısı vardır. Sanatçı Michelangelo Buonarroti, fevri, hiddet nöbetleri olan, başına buyruk, derin sevgi durumuna sahip bir anlamda Rönesans'ın en dik başlı sanatçısıdır. Resim sanatında da çok başarılı olmasına rağmen kendisine ressam denilmesine şiddetle karşı çıkmış, mektuplarının altına dahi 'Heykeltıraş Michelangelo' imzasını atmıştır. Papa X. Leo'nun onun hakkında "Michelangelo imkansızdır ve onunla başa çıkamazsınız." dediği rivayet edilmektedir (Lunday, 2012, s. 39). Bu nedenle Ninja Kaplumbağa Michelangelo'nun karakter olarak Heykeltıraş Michelangelo'yu temsil ettiği söylenebilir.

Ayrıca o da da Vinci gibi insan anatomisini anlayabilmek için kadvraları incelemiştir (Gombrich, 1997, s. 305). Papa II. Julius'la anlaşmazlıklarına rağmen ilahi olanı sever. Eserlerinde Platoncu bir yaklaşımla tinsel bir yön vardır. Bu yönü yazdığı şiirlere de yansımıştır (Minor, 2013, s. 95-96). Diğer yandan Michelangelo, Papa II. Julius'un ona mezarını yaptırma sözünü tutmaması üzerine Floransa'ya kaçmıştır. Fakat Floransanın önde gelenleri bu durumun Papa ile aralarının bozulmasına neden olacağından korkmuşlardır. Bunun üzerine Michelangelo'yu Roma'ya geri dönmesi için ikna edip eline de bir tavsiye mektubu vermişlerdir. Bu mektupta Michelangelo'nun sanatının İtalya'da ve belki de tüm dünyada eşi benzeri olmadığı yazılmış ve kendisine iyilikle davranıldığında da "tüm dünyayı şaşkınlığa uğratacak şeyler gerçekleştirebileceği" belirtilmiştir (Gombrich, 1997, s. 307). Bu noktada Ninja Kaplumbağa Michelangelo'nun silahından bahsedilebilir. Ninja Kaplumbağa Michelangelo 'Nunçaku' adlı Okinawa dövüş sanatları silahını kullanmaktadır. Nunçaku, genellikle bir öğrencinin kendisini kontrol etmesini ve duruşu öğrenmesi için kullanılır. Bu açıdan bir ilktir. Çünkü bu silah, doğru kullanılmadığında, kullanana rakipten daha fazla zarar verebilir (Nunçaku, 2022). Bu açıdan Nunçaku'nun sanatçı Michelangelo'nun hem sanatına hem de sanatçı ruhuna benzer nitelikler taşıdığı ve onun bu yönünü temsil ettiği söylenebilir. Çünkü nunçakunun belirli bir teknikle kullanılması gibi sanatçı Michelangelo da belirli bir davranış şekli ile harikalar yaratabilmektedir.

Şekil 8: Ninja Kaplumbağa Michelangelo'nun Silahı Nunçaku ve Sanatçı Michelangelo Buonarti'nin en ünlü heykeli Davud.

Kaynaklar: <https://www.turkcebilgi.com/nun%C3%A7aku>
<https://artdogistanbul.com/davut-heykelinin-teknolojik-yeniden-uretimi-dubaide/>

Ninja Kaplumbağa Michelangelo'nun bandana rengi turuncudur. Düz anlamıyla bir renk tonu olan turuncu renginin yan anlamına bakılacak olursa; candandır, ışığı, ateşi, sıcaklığı hatırlatır ve önsezinin, duru sevincin, dengeli gücün sembolüdür ve iyimserlik yaymaktadır. Ruhu neşelendirmektedir (Martel, 1998, 41). Bunun yanında, Peirce'ün göstergeler arası ilişki zinciri ve simgenin yorumlayıcı yaklaşımından yola çıkarak Ninja Kaplumbağa Michelangelo'nun karakteri hatırlanabilir. Nitekim Michelangelo, içinde bulunduğu her durumda eğlenebilen, sıcak kanlı bir kaplumbağadır. Kardeşler arasında en esnek olan karakterdir. Aynı zamanda deli dolu biridir. Bu göstergeler arası ilişki zincirinde sanatçı Michelangelo'nun derin sevgiyi de barındıran hareketli ruh halinin temsil ediliği belirtilebilir. Ayrıca o da Kaplumbağa Michelangelo'nun esnekliğine benzer şekilde sadece ressam ya da heykeltıraş değil, aynı zamanda şairdir. Belki hiddeti nedeniyle sıcak kanlı ya da eğlenceli gelmeyebilir ancak sanatçının çok genç yaşta eşsiz yapıtları ile ün kazandığı ve deli dolu bir yönünün olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca Floransalılar kırımaması, Papa'nın karşısında diz çöküp özür dilemesi, görüldüğünden daha yumuşak ve esnek biri olduğunu göstermektedir.

5.6.2.3. Raphael Karakteri

Şekil 9: Ninja Kaplumbağa Raphael ve Sanatçı Raffaello Sanzio

Kaynaklar: <https://www.haber46.com.tr/foto-galeri/ninja-kaplumbagalar-karakterleri>

Ninja kaplumbağa Raphael kardeşler arasında en asosyal ve gruptan uzak duranıdır. Ancak geri planda kalmasına rağmen gerek Leonardo olsun gerekse Michelangelo'yu yönlendirebilmektedir. Sanatçı Raffaello Sanzio'yu Vasari şöyle anlatmaktadır “ *Raffaello yaradılışı gereği en üstün zihin özelliklerini ve bunlara eşlik eden zarafeti, çalışkanlığı, yakışıklılığı, tevazuu, ayrıca, ne kadar ciddi olursa olsun her türlü kusuru ve ne kadar çirkin olursa olsun her tür bozukluğu telafi edecek bir karakter mükemmelliğini*

sergiliyordu (Vasari, 2013, 244).” Raffaello hem annesini hem babasını kaybetmiştir. Bu da onun sanat hayatını etkilemiştir. Dolayısıyla sanatçı karakteri de bu yaşam tecrübesinin etkisiyle şekillenmiştir (Wood, 2005, 15). Bu nedenle, Ninja Kaplumbağa Raphael'in (Çizgi filmde ismin İngilizcesi kullanılıyor), karakter olarak Sanatçı Raffaello'yu temsil ettiği belirtilebilir.

Ayrıca Raffaello'nun Floransa'ya gitmesinin ardından Leonardo da Vinci ve Michelangelo'nun eserlerinden çok etkilenmesi ve daha sonra onları geride bırakacak kadar iyi eserler ortaya koyması, sakin mizacı ile deli dolu Michelangelo'ya tercih edilmesi de Ninja Kaplumbağa Raphael'in kardeşler arasındaki duruşuna benzemektedir. Bu açıdan da bir temsil olduğu söylenebilir. Nitekim, Ninja Kaplumbağa Raphael, geri planda kalıyor gibi dursa da istediği şeyleri yaptırmada başarılıdır. Ninja Kaplumbağa Michelangelo'dan daha çok ciddiye alınmaktadır. Keza sanatçı Raffaello da hem Papa'ya hem güçlü sanat koruyucularına kendini kolayca kabul ettirebilen bir yapıya sahipti. O kadar ki 30 yıllık kısa ömrünü tamamladığında kardinal yapılacağına dair söylentiler ortaya atılmıştır (Gombrich, 1997, 323).

Şekil 10: ve 'Ninja kaplumbağa Raphael'in silahı 'Sai' ve sanatçı Raffaello'nun 'Atina Okulu ve Kutsal Tartışma' adlı eserleri.

Kaynaklar:<https://www.matematiksel.org/dusuncenin-resmi-atina-okulu/>
<https://www.amazon.com/Tiger-Claw-Sai-Round/dp/B0000C4JYZ>

Ninja kaplumbağa Raphael'in silahı 'Sai'dir. Uzak doğuda kullanılan bu savaş aleti gamalı haça benzetilmektedir. Ayrıca bir yakın dövüş aletidir. Sanatçı Raffaello'nun hem kiliseye yakınlığının sai adlı savaş aletinin biçimi ile temsil edildiği düşünülmektedir. Dahası Raffaello'nun yumuşak karakteri onun toplumun dine bağlı ileri gelenlerine ve Papa'ya yakın durmasını sağlamıştır. Bir anlamda bu iletişim becerisi onun sanat alanında ilerlemesini sağlayan bir silah niteliğindedir. Ninja Kaplumbağa Raphael'in bir yakın dövüş aleti kullanmasının bu durumu temsil ettiği söylenebilir.

Raffaello, ayrıca diğer ressamlardan ayrı olarak hem sanat anlayışında daha genç olmasına rağmen 'Tanrısal güzelliğin en yüksek temsilcisi (Turani, 2010, 371)' olarak kabul edilmektedir. Bu da yine onun hem dünyevi hem de ulvi hissiyatı veren eşsiz eserlerinin temsili olarak da kabul edilebilecek sakinin neden kullanıldığına dair fikir vermektedir. Kaldı ki Ninja Kaplumbağa Leonardo ve Michelangelo'nun silahlarına göre daha az zarar verir ancak öldürebilir. Temsil açısından ise Raffaello, da Vinci ve Michelangelo'ya göre yüksek Rönesans'ın daha az bilinen sanatçılarından. Elbette bu sanat tarihçileri açısından böyle değildir bu da silahın öldürücü etkisi ile açıklanabilir. Tüm bunlar, eserleri ile aydınlık çağın önünü açan sanatçılarla, dünyayı silahları aracılığıyla kurtarmaya çalışan Ninja Kaplumbağalar arasındaki göstergesel bağı anlamlandırmaktadır.

Ninja Kaplumbağa Raphael'in bandana rengi kırmızıdır. Kırmızı, düz anlamda doğada bulunan belirli bir renktir. Yan anlamda ise, heyecan veren, zihni harekete geçiren, uyarıcı, ruhu canlandıran bir renktir (Martel, 1998, 41). Bunun noktada yine Peirce'ün göstergeler arası ilişki zinciri ve simgenin yorumlayıcı yaklaşımından faydalanılabilir. Ninja Kaplumbağa Raphael, ayrı hareket etmeyi seven biridir ama diğer kardeşlerine karşı farklı ve kendisine özgü bir sevgi beslemektedir. Kırmızının göstergeler arası ilişki zincirinde yine sanatçı temsilini bulmak mümkündür. Kırmızı Raffaello'nun karakterinin uysallığına uyum sağlamasa da onun ustaları aşan, coşkunu sanatını, dolayısıyla içinde sakladığı ruhu temsil etmektedir denebilir. Nitekim yaptığı en ünlü eserlerden biri olan 'Atina Okulu ve Kutsal Tartışma' felsefe, teoloji, hukuk ve şiiri temsil eden öğeler barındırmaktadır (Vasari, 2013, 250). Bu öğeler zihnin ne kadar hareketli olduğunun göstergesidir. Dolayısıyla kırmızı rengi Raffaello'nun sanatçı ruhunu temsil etmektedir. Ninja Kaplumbağa Raphael açısından da karakteristik bir temsil vardır. Çünkü sanatçı Raffaello da esasen kendisinde yaşlı diğer Rönesans sanatçıların eserlerine hayranlık duymuş, kendine has bir yolla onların yapıtlarından beslenmiştir. Ayrıca, kırmızı Hristiyanlıkta Hz. İsa'nın kanını temsil eden şarabın rengi olması nedeniyle kutsal sayılmaktadır. Bunun yanında Avrupa'da kırmızı, 16. yüzyılda Amerika'nın keşfinden sonra, bugünkü Meksika sınırlarındaki bir böcekten elde edilmeye başlanmıştır. Zamanla çok rağbet görmesi kırmızıyı zenginliğin rengi haline getirir. Bunun üzerine, Papa II. Paulus kardinal giyisilerinin kırmızıya boyanması gerektiğini salık verir. Ressam Raffaello'nun eserlerinde kardinalleri kırmızı kıyafetler içinde resmetmesi de bu dönemin bir sonucu olarak görülmektedir (Çömen, 2010, 111-114). Ninja kaplumbağa Raphael'in kırmızı ile temsili bu açıdan da anlam kazanmaktadır.

5.6.2.4. Donatello Karakteri

Şekil 11: Sanatçı Donato di Niccolò di Betto Bardi ve Ninja Kaplumbağa Donatello

Donato di Niccolò di Betto Bardi

Kendi halinde
İlk bağımsız heykel
Öncü heykeltıraş

Donatello

Sakin bir
ruh hali
Kardeşlerin
en akıllısı
Silahı:Bo
Değneği

Kaynaklar: <https://www.haber46.com.tr/foto-galeri/ninja-kaplumbagalar-karakterleri>
https://arthive.com/artists/10862~Donato_di_Niccolo_di_Betto_Bardi_Donatello

Ninja kaplumbağa Donatello; sakin bir ruh haline sahip, diğer kardeşleri ile sorunu olmayan biridir. Ayrıca tamir edemeyeceği hiçbir alet de yoktur, bilimsel konulara hakimdir. Heykeltıraş Donatello da kendi halinde bir karakterdir. Ne Leonardo da Vinci gibi hanedanlara bağlılığı vardır ne Michelangelo gibi deli doludur ne de Raphael gibi belirgin bir kilise bağlılığı söz konusudur. Ayrıca Vasari, kendisinin yazdığı kitapta sanatçı Donatello'yu anlattığı kısımların onu betimleye yetmediğini ifade etmektedir. Çünkü Donatello, şömüne pervazlarından ve şehir sakinlerinin evlerinin ön cephelerine

armalar yapmaya kadar birçok küçük şeye kadar geniş bir alanda sanatını icra etmiştir. Donatello'nun zamanında Antik Yunan'a dair keşiflerin yapılmasını sağlayan kazılar henüz yapılmamıştır ancak bilge sanatçı yönüyle çağının ötesinde yapıtlar ortaya koymuştur (Vasari, 2013, 158). Bu da Ninja kaplumbağa Donatello'nun onun karakterini temsil ettiğinin göstergesidir. Bunun yanında Vasari onun için şunları söylemektedir: "Donatello öyle yüksekleri hedeflemiş ve o kadar çok iş başarmıştı ki çalışmaları, sağ duyusu ve bilgisiyle modem zamanlarda heykel ve nitelikli tasanın sanatına ışık tutan ilk insanlardan biri olduğu söylenebilir (Vasari, 2013, 158)." Vasari'nin bu değerlendirmelerinden yola çıkarak, Donatello adı geçen diğer Rönesans sanatçılarından önce yaşadığını belirtmekte yarar vardır. Dahası yaşadığı dönem esasen 'Geç Gotik' ya da 'Erken Rönesans' diye adlandırılan dönemdir. Çizgi filmde en bilge karakteri temsil etmesi, diğer karakterlerin Rönesans temsillerinden önce yaşamış olmasıyla ilgilidir. Kaldı ki onun çağını aşan çalışmaları kendisinden sonra gelen sanatçılara yol göstermiştir. Bu da göstergeler arasındaki 'bilge' temsili güçlüdür.

Şekil 12: Sanatçı Donatello'nun Vaftizci Yahya'nın Yaşamıyla İlgili Bir Olayı Anlatan Kabartma Eseri ve Ninja Kaplumbağa Donatello'nun Silahı 'Bo' Değneği

Kaynaklar:[https://stringfixer.com/tr/The Feast of Herod %28Donatello%29](https://stringfixer.com/tr/The_Feast_of_Herod_%28Donatello%29)
<https://www.frmtr.com/photoshop/3527260-ninja-kaplumbagalar-vektorleri-ninja-turtles-vector-photoshop-timi.html>

Ninja Kaplumbağa Donatello'nun kullandığı silah diğerlerine göre daha az zarar veren bir çeşit değnektir. Erken dönem Rönesans'ın henüz kilise otoritesini çok sarsmadığını ancak buna giden yolu açmaya yardımcı olduğunu düşündüğümüzde, Donatello'nun silahını ölümcül olmaktan uzak olmasının bu durumu temsil ettiği söylenebilir. Elbette bilgeliğin savaşmak ile çeliştiği düşünüldüğünde neredeyse zararsız bir silahla temsil edilmesi anlamlı hale gelmektedir. Keza Ninja Kaplumbağa Donatello da savaşmayı pek sevmemektedir. Diğer yandan sanatçı Donatello eserlerinde o güne kadar hiç görülmediği bir biçimde yaşanan dini konuların dehşetini yansıtan eserler ortaya koymuştur. Gövdeden ayrılmış bir başın resmedildiği yukarıdaki görselde yer alan kabartma, hem dini öyküyü anlatmakta hem de çığır açıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu da Ninja Kaplumbağa Donatello'nun savaşmanın gereği olarak şiddet uygulamaktan çekinmemesinin yanında ağırbaşlı ve bilimsel tavrını koruması ile açıklanabilir.

Ninja Kaplumbağa Donatello'nun bandana rengi mordur. Düz anlamıyla mor rengi, kırmızı ve mavinin karışımından olmuş ara renktir. Yan anlamıyla asaleti, ruhsal derinliği ve bilgeliği temsil eder. Psikolojik açıdan akıl ve duygu arasında uyumu sağladığı için zihinsel dengeyi destekler. Fiziksel dünya ve ruhsal dünya arasındaki bağlantıyı dengelemeye yardımcı olur (The Color Purple and The Color Violet, 2022). Peirce'ün göstergeler arası ilişki zinciri ve simgenin yorumlayıcı yaklaşımıyla

değerlendirecek olursak; Ninja Kaplumbağa Donatello kardeşlerin en bilgesidir. Bu bilgeliğin gereği olarak diğer kardeşleri ile bir alıp veremediği yoktur, sakin bir ruh haline sahiptir. Tüm enerjisini düşman ile mücadeleye ve bilimsel çalışmalarına vermiştir. Göstergeler arası ilişki zincirinde de sanatçı Donatello da tam olarak bu rengin temsil edeceği bir karakterdir. Yukarıda da belirtildiği gibi, sanatçı Donatello çok farklı alanlarda eser ortaya koyarak Ninja Kaplumbağa temsili Donatello gibi enerjisini tümüyle sanatına yönlendirmiştir. Bu da her iki göstergenin de mor rengi ile temsil edilebileceğini göstermektedir.

Son olarak, bütün kaplumbağalar uzak doğu geleneklerine saygılı olduklarından söz edilebilir. Rönesans sanatçıları da dini içeriklerin olduğu eserler ortaya koyarak kültürel bağlardan tümüyle kopmamışlardır. Dahası bu tip eserleri yapmaları onların tanınmasını sağlamıştır. Günümüzde 'geleneksel sanat' olarak anılan sanat ise onların ortaya koyduğu sanat biçimidir. Ancak anlatı değişebilmektedir. Keza ninja Kaplumbağalar da Uzak Doğuya saygı duysalar da modern dünyanın bir parçası haline gelmişlerdir.

5.6.2.5. April Karakteri

Şekil 13: Gazeteci April Karakteri

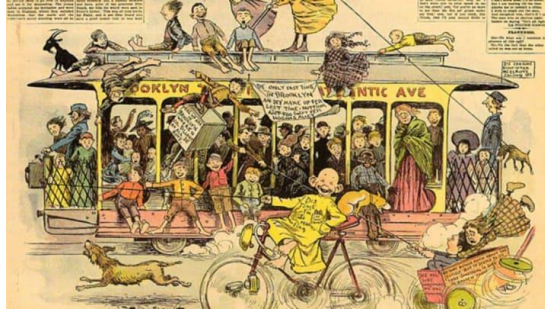
Kaynak: <https://www.haber46.com.tr/foto-galeri/ninja-kaplumbagalar-karakterleri>

April karakteri ninja kaplumbağalara yardımcı olan ve dış dünya ile iletişimlerini sağlayan bir televizyoncudur. April'in bu yönünü düz anlam olarak ele aldığımızda, yan anlamıyla April, İtalya'da başlayan Rönesans hareketinin buradan tüm Avrupa ülkelerine ve daha sonra dünyaya yayılımını ifade etmektedir. Bununla birlikte Peirce'ün göstergeler arası ilişki zinciri ve simgenin yorumlayıcı yaklaşımıyla denebilir ki sanatın kendisi de insanlar ve toplumlar arasında bir iletişim aracıdır. Kültürel dönüşümü sağlar. Bu nedenle diğer bir bakış açısı ile April karakterinin sanatın bu kitle iletişimci yönünü temsil ettiği söylenebilir.

Öte yandan, April'in sürekli sarı tulum giymesi de bir göstergedir. Sarı gazetecilik, 1890'larda iki gazeteci William Randolph Hearst ve Joseph Pulitzer arasında başlayan ve 'sansasyonel gazetecilik' anlayışını doğuran rekabetin sonucunda ortaya çıkmıştır. Sarı gazetecilik haberleri magazinelle olduğu gibi yolsuzluklar ve skandalları da kapsamaktadır. (Kaplan, 2008, 5369). Sarı renginin kullanılması ise rekabete neden olan ilk içerikte Pulitzer'in yayınlamakta olduğu New York World tarafından renkli olarak yayınlanan, çizgi romanın en tanınmış karakterinin 'Sarı Çocuk' olmasıdır (U.S. Diplomacy and Yellow Journalism, 1895–1898, 2022). Çalışmamız açısından önemi ise 'Sarı Çocuk'un karikatürde giydiği kıyafetin renginin sarı olmasının yanı sıra, April'in

giydiği tulum¹ gibi boydan bir kıyafet olmasıdır. Ayrıca bilindiği gibi sarı rengi basını temsil etmektedir. Ülkemizde de basın kartı sarı renktedir. Bunun yanında April de Mutant Ninja Kaplumbağalar gibi sarsıcı nitelikte bir ekibin kötülükleri durdurmasını konu alan haberler yapmaktadır. Üstelik çizgi film ve animasyonların konuları genelde skandal nitelikte olayları, yolsuzlukları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Bu açıdan April karakterinin çizgi filmde 'Sarı Çocuk'u temsil ettiği söylenebilir.

Şekil 14: Sarı Çocuk Görseli

Kaynak: <https://www.mentalfloss.com/article/48736/innocent-origin-yellow-journalism-how-yellow-kid-fueled-pulitzerhearst-rivalry>

Bunun yanında dikkat çeken bir diğer unsur ise 'April' isminin anlamı 'Nisan' olmasıdır. Nitekim Lenin'in 1917'de Şubat ayında gelişen olayların ardından 'Nisan Tezleri'ni öne sürmesi ve bunun Rusya'daki Bolşevik Devrimi'nde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Çünkü bu tezler devrimci anlayışa bir yol haritası çizmekte ve daha sonraki devrimleri dahi etkileyen, haber gibi yaygın bir rolü vardır (Odabaşı, 2018, s. 181-183). Elbette eserin yazarının April karakterine bu ismi vermesindeki gerçek itkiyi bilmemiz mümkün değildir. Ancak genelde kahraman filmlerinin daha halkçı bir yaklaşımları olduğu söylenebilir. Nihai olarak kurtarılan halktır. Kaldı ki Hümanizm de kilisenin topluma yönelik manipülatif tavrının eleştirisini barındırmaktadır. Rönesans ise toplumsal gelişmenin en önemli unsurlarından olan sanatın yükseldiği ve sanatçının 'sanatçı' olarak tanındığı dönemdir. Dahası aydınlanmaya giden yolu açmıştır. Bu açıdan 'April'in bir gazeteci olarak Ninja Kaplumbağaların lehine haberler yaparak onların dünya çapında benimsenmesini sağlamaktadır. Göstergebilimsel olarak ise Rönesans düşüncesinin kitleye yayılması Rönesans sanatçılarının da benimsenmesi demektir.

5.6.3. Karnavalesk ve Mutant Ninja Kaplumbağalar

Ninja kaplumbağalar ile Bakhtin'in sözünü ettiği Karnavalesk yaklaşımının da yansımaları vardır. Toplum açısından saygın görülen sanatçılar bir hayvanın mutasyona uğramış haliyle anlatılmaktadır. Her ne kadar amaç bu sanatçıları eleştirmek değilse de bu durum ilgili sanatçıların bilindik monolojik anlatımının ötesine geçmektedir. Çoğulcu bir anlatı sağlamaktadır. Ayrıca Ninja Kaplumbağaların yaşadıkları ortam bir kanalizasyondur. Toplumda normalde iğreti ile bakılan bir yerde dünyayı kurtaran kahramanlar çıkmaktadır. Bu sayede sanatçılar üzerinden kutsala

¹ Sinema filminde kadın oyuncu sarı mont giymektedir. Elbette çizgi filmde karakterlerin sürekli aynı şeyi giyiyor olmalarından ötürü gerçek hayat uyarlamasında aynı formatın uygulanması zor olabilmektedir.

atfedilen içeriklerin yanında, izleyici ile mizah yoluyla dogmatik olandan uzaklaşarak diyalojik bir anlatı sunmaktadır. Unutulmamalıdır ki dönemi itibarıyla Rönesans sanatçıları kutsal metinler ve mitolojik kahramanları konu edinen eserler yapmışlardır. Bu da karnavalesk anlayışının değerleri alaşağı etme yönüyle uyuşmaktadır. Çalışmada göstergebilimsel çözümlenmeye konu olan tüm karakter ve olguların temsil ettiği değerler gerçek hayatta monolojik anlatımın birer parçasıdır. Ancak burada çok sesli bir yaklaşımın parçası olmaktadır. Dahası çizgi film ve diğer yapımlar aracılığıyla dünyadaki büyük güçlerle savaşanların kaplumbağa olması da ironiktir. Kaldı bu sanata verilen değeri de göstermektedir. Çünkü sanat da monolog anlayışı yıkan bireyin kendini gerçekleştirme sürecinde önemli bir yere sahiptir. Sanatın özgünlüğü aracılığıyla birey çok sesli bir dünya yaratabilecektir. Keza Rönesans sanatçıları da dünyanın çok sesliliğine giden yolu açmışlardır.

5.6.4. Pizza ve Kültür Endüstrisi

Çizgi filmin kahramanları Ninja Kaplumbağalar, film boyunca sürekli ve hatta sadece pizza yemektedirler. Günümüzde pizzanın yapılmadığı çok az ülke vardır. Ancak Türkiye açısından değerlendirildiğinde, Mutant Ninja Kaplumbağaların ilk kez gösterime girdiği yıllarda pizza henüz yaygın bir yemek değildir. Adorno ve Horkheimer'ın "Günümüzde kültür her şeye benzerlik bulaştırır" sözü medya yoluyla üretilen ve yayılan kültüre atıfta bulunmaktadır (Adorno & Horkheimer, 2014, 162). Çizgi filmin hedef kitesinin en başta çocuklar olduğu düşünüldüğünde, fast-food kültürünün önemli bir parçası olan pizzanın çizgi filmde yer alması raslantısal olarak yer aldığı düşünülemez. Kitle iletişim araçları arasında hem görsel hem işitsel olması açısından sinema ve televizyonun kültür üretme potansiyeli oldukça yüksektir. Bu kitle iletişim araçlarını takip edebilmek için okur-yazar olmaya dahi gerek yoktur. Ayrıca kitle iletişim araçlarında yer alan içeriklerin bilinçaltına yönelik çalışmalarla eklendiğine ve tüketim alışkanlıklarını etkilediğine dair birçok çalışma mevcuttur. Nitekim bilinçaltı mesajları konunun teknik uzmanı tarafından tasarlanır. Nesneye ait bilgiler bellekte toplanarak tasarlama kabiliyeti ile birleştirilir. Bu şekilde mesajda yer alan nesne, algılayan kişi için yeniden üretilen bir arketip imgeye dönüşür. Bu yeni arketip imgeleme, içgüdüsel etkilerle benimsenmiş ortak dünyevi ya da doğa üstü alanları besler ve çoğaltır. Böylelikle hayali durumlar sunmuş olur. (Darıcı, 2013, 133, akt: Övür, 2017, 29). Dolayısıyla Mutant Ninja Kaplumbağalar'da yer alan pizzanın da Adorno ve Horkheimer'ın sözünü ettiği kültür endüstrisinin bir parçası olduğunu dile getirmek yanlış olmayacaktır.

Tüm bunların dışında çizgi filmin yazarlarının ve yapımcılarının Amerikalı olması, çizgi film karakterlerinin Uzak Doğu ile bütünleştirilmesi en önemlisi çizgi filmdeki kahramanların isimlerinin Avrupa kültürüne atıfta bulunması küreselleşen dünyanın bir sonucu olarak da okunabilir. Ancak küreselleşmenin kültürel sonuçları olmuştur. Kültür Endüstrisi kavramı da bu süreçte ortaya çıkan eleştirel bir yaklaşımdır. Batı kültürünün diğer toplumlar üzerinde daha baskın hale gelmesi ise yine eleştirel bir yaklaşımla kültür emperyalizmi olarak açıklanmaktadır. Bu nedenle pizzanın çizgi filmin temel ve neredeyse tek yiyeceği olması akla kültür emperyalizmini de getirmektedir.

Sonuç

Yaşam içinde karşılaştığımız her bir öge kendi içinde bir anlam taşımaktadır. Bunların bazıları doğal süreç içinde gelişse de her birini anlam yükleyerek onları dile ve kültüre

katmaktayız. Geçmişte bir şimşegin yılanı benzetilerek Tanrı olarak kutsanmasından (Gombrich, 1997), günümüzde telefonlarımızda yer alan emoji'lere kadar her şey insanoğlu için bir göstergedir. Bunlardan bazıları üzerinde toplumsal bir anlaşmanın olduğu anlamlar taşıırken bazıları ise yorumlayanın kültürel kodları ile şekil bulmaktadır. Bunun yanı sıra kitle iletişim araçları aracılığıyla üretilen içerikler çoğunlukla bilinçli bir kültürel kodla sunulmaktadır. Buradan yola çıkarak ele aldığımız Mutant Ninja Kaplumbağalar çizgi filminin de bir takım kültürel kodları barındırdığı görülmüştür.

Elbette Ninja Kaplumbağaların adlarının Rönesans sanatçılarından esinlenerek verildiği yazarları tarafından da açık bir şekilde ifade edilmektedir. Dahası, çizgi filmin ilk yayınlanan bölümünde kaplumbağaların nasıl mutant oldukları anlatılırken bu bilgi verilmektedir. Fakat burada önemli olan bu bilginin gizli ya da aşikâr olması değildir. Her ne kadar dünya kültür mirası açısından Rönesans sanatçıları çok önemli bir yere sahip olsalar da halen dünyanın birçok yerinde bu büyük dört usta sanatçının adını (Donatello, Leonardo da Vinci, Michelangelo ve Raffaello) dahi bilmeyen insanlar olacaktır. Dolayısıyla bu çizgi filmi/animasyonu/sinema filmlerini izleyen insanlar üzerinde kültürel bir etki yaratacağı, merak uyandıracacağı belirtilebilir. Bu nedenle üretilen içeriklerin üreticilerinin bunu belirli bir kültürel amaç doğrultusunda yayınladıkları düşünülmektedir. Özellikle de çocukların hedef kitle olduğu bir yapımın kültürel kod üretmede sanatçılardan faydalanması iyi düşünülmüş bir iletişim strateji olarak değerlendirilebilir. Keza çizgi filmde yer alan söylemler ve görselleri inceleyen çalışmalardaki eleştiriler de bunu göstermektedir². Çalışmamızda da göstergibilimsel olarak incelenen her bir göstergenin de belirli kültürel anlamla üretildiği görülmüştür. Dolayısıyla izleyicisinin önemli bir kısmı çocuk olan bu yapıtlarda üretilen içerikler farklı kültürel kodlara sahip bireyleri etkileme potansiyeline sahiptir.

Bunun yanında Rönesans'tan günümüze kadar gelen kültürel miras belirli bir topluma ait kültürü yansıtmaktadır. Dolayısıyla kitle iletişim araçları ile yayılan kültür, kendisinden farklı kültürleri etkisine alabilmektedir. Kültür endüstrisi eleştirisinde olduğu gibi, medya birbirine benzer kültürler üretmektedir. Oldukça geniş bir coğrafyada yayınlanan Mutant Ninja Kaplumbağalar'ın üretimini gerçekleştirdiği kültür biçimi de tüm dünyaya 30 yılı aşkın bir süredir yayılmaktadır. Bu durum, adı geçen kurmaca yapımların ürettikleri anlamlarla ne kadar geniş bir etki alanı oluşturduğuna dair fikir vermektedir. Diğer yandan belirli bir kültürün yayılmasında kitle iletişim araçlarının ne denli etkili olabileceğinin de göstergesidir. Bu çalışmaya konu olan yapımlar açısından elimizde bunu tespit edebileceğimiz bir veri bulunmamaktadır. Ancak çalışmadaki göstergibilimsel çözümleme, bize bilinci bir kültürel kod üretimi olduğunu göstermektedir.

² Bkz.: GÜMÜŞSOY, R., & YAYAN, G. (2016). Çizgi filmlerdeki imgelerin çocuk eğitimi üzerine etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, (4), 344-358.

Kaynakça

- Açıkgöz Ş., Y. R. (2017). Ninja Kaplumbağalar Animasyon Filmlerinin Değişen Şiddet Öğeleri Açısından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. *IV. International Eurasian Educational Research Congress*. Denizli.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın Diyalektiği*. İstanbul: Kabalıcı.
- Akerson, F. E. (1987). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Atkin, A. (2013). *Peirce's Theory of Signs*. Temmuz 2022 tarihinde The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2013 Edition): <https://plato.stanford.edu/archives/sum2013/entries/peirce-semiotics/> adresinden alındı
- Barthes, R. (1968). *Elements of Semiology (1964)*. New York: Hill and Wang.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barthes, R. (2012). *Göstergebilimsel Serüven*. İstanbul : Yapı Kredi Yayınları.
- Bebop ve Rocksteady*. (2022, Temmuz 7). https://stringfixer.com/https://stringfixer.com/tr/Bebop_and_Rocksteady#:~:text=Shredder'%C4%B1n%20hayvanat%20bah%C3%A7esinden%20ka%C3%A7%C4%B1rd%C4%B1nC4%9F%C4%B1,mutant%20siyah%20gergedana%20mutasyona%20u%C4%9Frad%C4%B1 adresinden alındı
- Buchan, L. F. (1996). Teenage Mutant Ninja Turtles Counting Pizza Toppings: A Creative Writing Learning Strategy. *Teaching Exceptional Children*, 40-43.
- Çömen, A. (2010). Resim Sanatında Rönesans'tan Empresyonizm'e Renk Kullanımı Ve Kırmızı Rengin İfade Biçimleri. İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Fiske, J. (2003). *İletişim çalışmalarına giriş*. İstanbul: Bilim ve Sanat yayınları.
- Fromm, E. (1987). *İtaatsizlik Üzerine Denemeler*. Ankara: Yaprak Yayınları.
- Gombrich, E. (1997). *Sanatın Öyküsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Gümüşsoy, R., & Yayan, G. (2016). ÇİZGİ FİMLERDEKİ İMGELERİN ÇOCUK EĞİTİMİ ÜZERİNE ETKİSİ. *The Journal of Kesit Academy*, 344-358.
- İnalcık, H. (2002). HERMENÖTİK, ÜRYANTALİZM, TÜRKOLJİ. *Doğu Batı*, 13-40.
- Kafka, F. (2017). *Dönüşüm*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Kaplan, R. L. (2008). Yellow Journalism. *The international encyclopedia of communication*, 5369-5371.
- Kinder, M. (1991). *Playing with power in movies, television, and video games: from Muppet Babies to Teenage Mutant Ninja Turtles*. Univ of California Press.
- Lunday, E. (2012). *Büyük Sanatçıların Gizli Hayatları*. (S. Okyay, Dü.) İstanbul: Bkz Yayıncılık.
- Martel, C. D. (1998). *Ben Enerjiyim*. (A. Ünel, Dü.) İstanbul: Arion Yayınları.
- Masters, A. L. (1990). Some thoughts on teenage mutant ninja turtles: war toys and post-Reagan America. *The Journal of Psychohistory*, 319.

- Minor, V. H. (2013). *Sanat Tarihinin Tarihi*. (C. Soydemir, Dü.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Ninja kaplumbağalar (1987-1996)*. (2022, Temmuz 7). <https://www.imdb.com:https://www.imdb.com/title/tt0131613/trivia/> adresinden alındı
- Ninja Kaplumbağalar 1. Bölüm*. (2022, Eylül 26). <https://www.izlesene.com/:https://www.izlesene.com/video/ninja-kaplumbagalar-1bolum/9695768> adresinden alındı
- Ninjutsu nedir*. (2022, Temmuz 7). <https://www.ankarasavunmasanatları.com:https://www.ankarasavunmasanatları.com/blog/ninjutsu-nedir-3669-1> adresinden alındı
- Nunçaku*. (2022, Temmuz 7). <https://stringfixer.com:https://stringfixer.com/tr/Nunchuck> adresinden alındı
- Odabaşı, L. (2018). "Kapital'e Karşı Devrim": Antonio Gramsci'nin Bolşevik Devrimi Analizi. *The Turkish Yearbook of International Relations*, 163-194.
- Övür, A. (2017). Bilinçaltı Etkileme Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarındaki Uygulamalar. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 7(1), 25-35.
- Özmkas, U. (2009). CHARLES SANDERS PEIRCE'DEN GÖSTERGE KAVRAMI. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32-45.
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si*. İstanbul: Say Yayınları.
- Rifat, M. (2013). *Açıklamalı Göstergebilim Sözlüğü*. İstanbul: TR İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sözen, M. (2013). Bakhtin'in Romanda" Karnavalesk" Kavramı ve Sinema. *Akdeniz Sanat*, 65-86.
- Schimmel, A. (1998). *Sayıların Gizemi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- The Color Purple and The Color Violet*. (2022, Temmuz 8). <https://www.empower-yourself-with-color-psychology.com/:empower-yourself-with-color-psychology.com/color-purple.html> adresinden alındı
- Turani, A. (2010). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- U.S. Diplomacy and Yellow Journalism, 1895-1898*. (2022). <https://history.state.gov:https://history.state.gov/milestones/1866-1898/yellow-journalism> adresinden alındı
- Uygun, E., & Akbulut, D. (2018). Karnavalesk Kuramı Ve Instagram Ortamına Yansımaları. *e-Journal of New Media / Yeni Medya Elektronik Dergi*, 73-89.
- Vasari, G. (2013). *Sanatçıların Hayat Hikayeleri*. İstanbul: Sel Yayınları.
- Wood, J. M. (2005). Young Raphael and the Practice of Painting in Renaissance Italy. M. B. Hall içinde, *The Cambridge Companion to Raphael* (s. 15-35). Cambridge: Cambridge University Press.
- (2022, Temmuz 7). https://www.imdb.com:https://www.imdb.com/find?q=%09Ninja+Kaplumba%C4%9Falar+&ref_=nv_sr_sm adresinden alındı

(2022, Temmuz 5). [https://www.tarihiolaylar.com:](https://www.tarihiolaylar.com/)
<https://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/katana-samuray-kilici-200>
adresinden alındı

Klasik Elit Teorisyenlerinde Makyavelist İzler

Machiavellian Traces in Classical Elite Theorists

Muhammed Akif YALÇIN

Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Sosyoloji Bölümü
akif.yalcin@erzincan.edu.tr
0000-0002-1356-6455

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yalçın, Muhammed Akif . "Klasik Elit Teorisyenlerinde Makyavelist İzler". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim 2022): 311-326.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1148564>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 25.07.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 02.10.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/Ocrtober)

16. yıl

Klasik Elit Teorisyenlerinde Makyavelist İzler

Öz

Bu çalışmanın amacı Siyaset sosyolojisi disiplini içerisinde ele alınan elit teorileri ve seçkinci yaklaşımların klasik temsilcileri olan Pareto, Mosca ve Michels'in yaklaşımlarına İtalyan düşünür Machiavelli'nin etkisini incelemektir. Siyasal açıdan yönetim biçimlerini şekillendiren, çoğunluk-azınlık ilişkileri, güçlü ve etkili olanın yönetimde sahip olduğu pay, iktidarın toplumsal kabulünü sağlayan nedenler ve bu nedenlerin meşrulaştırılması elit teorilerinin kapsamına girmektedir. Elit teorisyenlerinin üzerinde durduğu bazı kavramlar Machiavelli'nin öğretilerinde ileri sürdüğü temel kavramlarla ilişkilidir. Bu kavramlar ve kullanıldığı bağlamlar güçlü olmaya, kurnaz olmaya ve sahip olunan statünün korunmasına vb. ilişkindir. Makyavelist tutum ve yöntemlerin elit teorilerinin oluşumundaki etkilerinin incelenmesinin, klasik elit yaklaşımlarının farklı bir perspektiften irdelenmesine imkân vereceği düşünülmektedir.

Sosyolojik bir kavram olarak irdelenen "eşitsizlik" ve buna bağlı olarak temellenen "tabakalaşma" kavramının siyasal alandaki izdüşümünün elit teorilerinin yardımıyla incelenmesi hem sosyoloji hem de siyasal bilimler açısından önemlidir. Zira seçkin-elit yaklaşımların arka planındaki Makyavelist felsefe siyasal tabakalaşmanın sistematiğinin ana hatlarını aydınlatmaktadır.

Bu çalışmada birincil ve ikincil kaynakların incelendiği ve düşünürlerin görüşlerinin karşılaştırmalı olarak sunulduğu bir yöntem benimsenmiştir. Dolayısıyla öncelikle Machiavelli'nin eserlerinde ileri sürdüğü görüşlerinden hareket edilerek teorik arka plana dair bilgi verilmiştir. Ardından yukarıda isimleri geçen düşünürlerin elit teorilerine yaptıkları katkıları karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset Sosyolojisi, Elit Teorisi, Machiavelli, Pareto, Mosca

Machiavellian Traces in Classical Elite Theorists

Abstract

The aim of this study is to examine the influence of the Italian thinker Machiavelli on the approaches of Pareto, Mosca and Michels, which are the classical representatives of elite theories and elitist approaches discussed in the discipline of political sociology. Majority-minority relations that shape the political forms of government, the share of the powerful and influential in the government, the reasons that ensure the social acceptance of power, and the legitimation of these reasons fall within the scope of elite theories. Some concepts emphasized by elite theorists are related to the basic concepts that Machiavelli put forward in his teachings. These concepts and the contexts in which they are used depend on being powerful, cunning and protecting one's status, etc. is related. It is thought that examining the effects of Machiavellian attitudes and methods on the formation of elite theories will allow the classical elite approaches to be examined from a different perspective.

It is important for both sociology and political sciences to examine the projection of the concept of "inequality", which is examined as a sociological concept, and the concept of "stratification" based on it, in the political field, with the help of elite theories. Because the Machiavellian philosophy in the background of elite-elite approaches illuminates the main lines of the systematic of political stratification.

In this study, a method in which primary and secondary sources are examined and the views of thinkers are presented comparatively has been adopted. Therefore, first of all, information about the theoretical background was given, based on the views put forward by Machiavelli in his works. Then, the contributions of the above-mentioned thinkers to elite theories are discussed comparatively.

Keywords: Political Sociology, Elite Theory, Machiavelli, Pareto, Mosca

Giriş

İtalyan düşünür Niccolò Machiavelli (1469-1527) siyaset felsefesinin, siyaset sosyolojisinin ve siyaset biliminin en önemli isimlerinden biridir. En meşhur eserleri *Prens* ve *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*'dir.

Prens Machiavelli'nin monarşi benzeri olarak ifade edilebilecek olan "prenslik" şeklindeki yapıları ele aldığı eserdir. *Prens*'te siyasal iktidarın ne şekilde elde edilip, devam ettirileceğine dair görüşler bildirmiştir. Ana eksen siyasetin bağımsız bir olgu

olarak ele alındığı, etik yaklaşımlarla sınırlandırılmamış siyasal organizasyonun ilkelerini bildirmektir.

Söylevler ise Machiavelli'nin Cumhuriyet şeklinde olan siyasal yapıları incelediği diğer eseridir. Bu eserde de Machiavelli Roma tarihi üzerine bir inceleme yapmaktadır. “*Bu incelemesinde Machiavelli, toplumsal ilişkilerin şu veya bu şekilde, ama mutlaka, siyasal iktidar tarafından şekillendiğini vurguluyor*” (Vergin, 2019, 102). Siyasal süreçlerin oluşumunun benzer şekillerde olduğunu müşahade eden Machiavelli realizmden uzaklaşmadan tarihî kurum ve olayları siyasal ekseninde inceler.

Machiavelli'nin siyaset alanında ortaya koyduğu fikirlerin arka planında “tarih” perspektifinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü düşünür, tarihi iktidarların tekerrürü olarak yorumlamakta ve siyasal alanın hem sorunlarının hem de çözümlerinin örneklerinin tarihte bulunduğunu söylemektedir. Bu örnekler kendi dönemleri içinde geçerli olmakla beraber mevcut döneme ilişkin çözümler, mevcut dönemin şartları içinde geliştirilebilir. Geçmişteki örnekler sayesinde şimdiki anda yöntem ve hedefler belirlenip geleceğe dair iyi deneyimlerin elde edilmesi mümkün olabilir (Özmkas, 2019, 89).

Her ne kadar kendisine prenslik ya da cumhuriyet yönetimlerini konu alan eserler ortaya koymuşsa da Machiavelli en iyi yönetim şeklinin karma yönetim olduğunu ifade eder. Karma yönetim, içerisinde farklı türden yönetim biçimlerinin olduğu bir yönetim şekli olarak belirir. Machiavelli'nin uzun ömürlü olacağını ileri sürdüğü bu yönetim şekli, içinde hem prensliği hem aristokrasiyi hem de demokrasiyi barındıran bir sistemdir. Böyle bir sistem içinde üç ayrı dinamik de birbirine karşı tetikte olacak ve birbirlerini dengeleyecektir. Bu noktada Machiavelli bir yönetim biçiminin sürekliliğinin nasıl sağlanacağına dair tamamen dünyevi tasarımlar ve tutkularla kalıcı bir iktidar tasarımına ulaşmayı istemektedir (Tunçel, 2010, 165). Prens aşırılıklarına aristokratlar ve halk karşı çıkarken, aristokratların meşru olmayan istekleri halk ve prens tarafından kabul görmeyecek ve nihayetinde halk başıboş bir biçimde hareket edemeyecek, prens ve aristokratların yönlendirmeleri ile doğal ve meşru sınırlar içerisinde yaşayacaktır.

Machiavelli *Prens* kitabının “sivil prenslikler üzerine” adlı bölümünde asillerin halkı yönetme isteğinden bahsederken halkın da bu isteklere direnç gösterdiğinden bahseder (Machiavelli, 2010, 41). Bu iki zıt tutum yönetim biçimlerine dair temel farklılıkların ortaya konmasını kolaylaştırır. Machiavelli, modern anlamda bir yönetici sınıf düşüncesi ortaya koymasa da halk-asil ayırımına bağlı olan bir yapı söz konusudur. Nitekim Machiavelli toplumsal bölünmüşlüğü, her toplumda önlenemez bir şekilde olduğunu belirtiyor. Siyasetin maksadı da bu bağlamda toplumdaki bölünmüşlüğü yönetilmesi olarak belirginleşir. Bir başka deyişle siyaset, toplumun içinde bulunduğu çatışmayı tarafların birbirini heba edecek boyutlara ulaştırmasını engeller (Vergin, 2019, 103).

Machiavelli düşüncelerini ortaya koyarken birtakım ön kabulleri benimser. Onun ileri süreceği fikirler insan doğasının hangi yönde olduğu ve iktidarın elde tutulmasının bir düzen arayışını ne şekilde gerekli kıldığı ile ilgili temel yaklaşımını ve virtú kavramını görmezden gelerek anlayamaz.

İnsan doğası hakkında Machiavelli'nin görüşlerinin en net ifadeleri *Prens*'te görülmektedir. İnsan, ona göre genel anlamda yalancı, içten pazarlıklı, aç gözlü, menfaatperest (Machiavelli, 2010, 69) bir varlıktır. Machiavelli'ye göre, tüm insanların iyi insanlar olması ancak bir temenni niteliğinde olup, insanların genelde sözlerini

tutmayan kimseler (Machiavelli, 2010, 73) olduğu görülmektedir. Bu olumsuz tavır Machiavelli için her durumda geçerli olan bir yaklaşım olarak düşünülmemelidir. Siyasal anlamda yöneticiye (prense) yol göstermesi, tebaasını tanıması için prense verilen bir öğüt olarak bu yaklaşımın kendi içinde tutarlı yönleri vardır. Prensin yönetiminin kuvvetli olması ve halkın ne şekilde idare edileceğine dair genel tutumları göstermesi bakımından Machiavelli'nin bu karamsar tavrı reel politik anlamda bir yol gösterme çabasıdır. “*Machiavelli, Prens'ten önce cumhuriyetçi yönetimin lehine yazılar yazmıştı; fakat bu yazılar cumhuriyetlerde bile güçlü, silahlı ve insafsız liderlere gerek olduğunu vurgulamıştı*” (Abramson, 2017, 187). Fakat Machiavelli bile, insanların tümünün kötü olabileceğini düşünmez. İstisnaları belirtmekten de çekinmez. *Söylevler*'de Machiavelli, insanların tümüyle iyi ya da tümüyle kötü olamayacaklarını belirtir (Machiavelli, 2009, 123).

Machiavelli'nin ön kabullerinden biri olarak virtú (beceri, yetenek ve cesaret anlamında) sahibi kişinin, virtú sahibi olmayana kıyasla daha başarılı olacağı düşüncesini ele almak mümkün. *Virtú* kavramı ile Machiavelli'nin anlattığı ilke şudur; oluşabilecek tehlikelere karşı her an uyanık olmak ve karşılaşılan durumlara etkin çözümler üretecek beceriyi sahada göstermektir (Zelyüt, 2012, 57). Yönetme işini yapacak olanın virtú sahibi olması onun aynı zamanda liyakatli olması anlamına da gelmektedir. Bu bağlamda Machiavelli'nin düşüncesinde gerek askerî gerek siyasî alanda virtú sahibi olmayan çoğunluğun, virtú sahibi kişi ya da kişilerce idare edilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. *Prens*'in son satırlarında Machiavelli, İtalyanların özellikle savaşlarda başarısızlığa uğramalarının nedenlerini anlatırken herkesin kendini virtú sahibi (yetenekli) görmesini ve gerçekten yetenekli (virtú sahibi) olanlara itaat edilmemesini vurgulamaktadır (Machiavelli, 2010, 106). Bunun yanında hem *Söylevler*'de hem de *Prens*'in sonunda yer alan şiirsel bölümde görüldüğü üzere Machiavelli aslında insanların yalnızca fiziksel bir güç ile donanmış prenlere itaat etmelerini değil aynı zamanda bir ülkenin, kuruluşunda ve gelişmesinde önemli olan soyut ilkelere itaat etmelerini önemli görmektedir (Machiavelli, 2009, 353).

Machiavelli başarılı sayılabilecek yöneticinin iki yönlü bir doğası olması gerektiğini belirtir. Bunlar “*aslan ve tilki*” olarak ifade edilir (Machiavelli, 2010, 73). Yöneticinin *aslana* öykünmek suretiyle güç ve kuvvet ile karşılaştığı sorunların üstesinden gelmesinin gerekliliği vurgulanır. Güç ve kuvvet ile üstesinden geldiği sorunların yanı sıra prensin aynı anda kurnaz olması ve hileli işlerin farkında olmak suretiyle *tilkiye* öykünmesi gerekir. Bu iki özelliğin aynı anda prente bulunması gerekir.

Machiavelli'nin oldukça tartışmalı bir düşünür haline gelmesine neden olan şeylerin başında onun kötücül ve iddialı (manipülatif olduğu düşünülen) söylemleri yatmaktadır. Düşünürün bu tavrı, aslında kötü olan şeylerin, yerine göre iyi veya gerekli sayılabileceği bir düzlemde yorumlamasından ileri gelmektedir. Siyasal alanda zorunluluk hallerinde bazı koşulların değişmesi, “iyi” yerine “kötünün” işlevsel olması yönündeki ikna edici söylemlere kapı aralamaktadır. Bu da düşünürün etik açıdan tartışmalı bir pozisyonda olmasına neden olmaktadır. Bunun yanında düşünürün siyaset felsefesinin ana hatlarından biri olan “insan doğasına ilişkin görüşleri” de tartışmaya açıktır. Zira Machiavelli'nin siyasal anlamda ele alınmak kaydıyla yönetici olan insanın menfi taraflarının müspet özelliklerinden çok daha belirleyici olduğu yönündeki düşüncesi yöneten için genel ahlak kuralları ile örtüşmeyen, sınırsız ve kuralsız bir özgürlük alanına kapı aralamaktadır. Yönetici için hâl böyle iken, yönetilen insanların hayata bakışı da çıkar ilişkileri içinde ele alınmaktadır. Düşünüre göre, siyasal alandaki insanlar hangi statüde olursa olsun kazançlı olan tarafta bulunmak için “pratik”, “kurnaz” ve

yerine göre “gaddar” olabilmelidir. Amacı gerçekleştirmek için kullanılan yolların “etkili” olup olmaması önemli görülmüştür. Dolayısıyla dünyada amaçlarını gerçekleştirmek isteyenlerin hangi yolları bilmesi gerektiğinin teorisini sunan Machiavelli, aslında “modern insanın” siyasal anlamda “modern” olarak nitelenen kuramını ortaya koymuştur (Ağaoğulları - Köker, 2004, 178).

Makyavelizm, genel anlamda Machiavelli’nin düşünceleri olarak ifade edilebilir. Ne var ki bu tanımlama her zaman yeterli ve tatmin edici bir anlamı ihtiva etmez. Zira Makyavelizm’in de Floransalı düşünür gibi kötü bir ün taşıdığını söylemek gerekir. Makyavelizm birçok yer ve kişiye göre, rakibi ortadan kaldırmak için her türlü hile ve plan ile saldırmak, karşıtı yerle bir etmek anlamında oluşturulan fikirlerin genel bir adı olarak değerlendirilir (Baldini, 2012, 12-13). Makyavelizm ahlaki olgularla çelişen ve bu anlamda kötülüklerin ne şekilde kurumsallaştığını gösteren bir kavram olarak zikredilir.

Böylesi kötücül kalıplaşmış genel yargılar mevcut olmasına rağmen, Makyavelizm’in ihtiva ettiği kavramların felsefi ve analitik yönlerine bağımsız bir şekilde bakılmasında fayda vardır. Zira Machiavelli bir ahlak filozofu değildi ve ortaya evrensel ahlak yasaları da koymadı. Machiavelli kendisine göre ahlaki olup olmadığı önemli olmayan, fakat siyasetin pratik neticeler vereceği alanlara ilişkin görüşler ortaya koydu. Kendisinden önceki teorisyenlerin ortaya koyduğu önemli çaba “Devletin amacı nedir?” sorusuna cevap aramaktı. Bu soruya cevap aranırken de iktidarların bu amacın gerçekleşmesi bağlamında nasıl bir araç rolü oynadığı düşünülmekteydi. Oysa Machiavelli, başlı başına iktidarı bir amaç olarak ele almış ve meselelerin çözümüne pratik ve gerçekçi bir bakış açısı ile yaklaşmıştır (Ebenstein, 2003, 167). Machiavelli değerleri ortadan kaldırmayı ya da ahlaki kurallara uymamayı özel olarak teşvik etmemektedir (Ebenstein, 2003, 168). Siyasî cinayetlerin, komploların, yalancılık ya da ihanetlerin mucidi Machiavelli değildi. Tüm bunlar daha önce de var olan ve sıkça dile getirilmeyen şeylerdi ve Machiavelli bu noktada iki yüzlü olmayan bir tavırla etik ve siyaset arasına bir çizgi çekti. Etik olmayan fakat devletin işine yarayan şeyler ona göre yararlıydı (Ebenstein, 2003, 169). Bu noktada amaç ve araç ayrımı önemlidir.

Machiavelli siyasetin kendi içinde etkili pratikler üretme sorumluluğuna dikkati çekmektedir. Siyasal alan içinde ahlak kurallarının egemen olmasının esas olduğunu düşünen kimseler için Makyavelizm’in ilkeleri birçok açıdan haksız ve kötücüldür. Bu noktada (siyasal ilkelerin tümüyle ahlak kuralları çerçevesinde ele alınması yönündeki düşünce bağlamında) Makyavelizm şimdiye kadar zaten devamlı eleştirilmiştir. Ayrıca bu eleştiriler oldukça tutarlı ve haklı eleştirilerdir. Ancak bununla beraber Machiavelli’nin iktidar üzerine sunduğu öğretileri özerk biçimde incelemek yararlı olacaktır. O eserinde kötü örnekleri olsa bile, ehil kişilerin etkili yönetimini işaret eder. Aslan, tilki metaforuna uymak ve değişimlere ayak uydurmak anlamında potansiyel liderin siyasi yol haritasını ortaya koyar. Bununla beraber fayda sağlayacak olan ilkenin benimsenmesini ve uygulanmasını ileri sürer. Nihayetinde siyasal alanı bazı etik kaygılardan arındırmak suretiyle saf bir iktidar alanı, etkili bir yönetim kurgular.

1. Klasik Elit Teorisyenleri Pareto, Mosca, Michels ve Makyavelist İzler

Pareto, Michels ve Mosca, klasik elit teorisyenlerinin en bilinen temsilcileridirler. Bu isimler elit teorilerini şekillendiren fikirleri ortaya koymuşlardır. Temel amaçları nasıl olup da küçük grupların büyük çoğunlukları yönetecek yetkiyi ellerinde tuttuklarını ve bu durumun değişip değişmeyeceğini anlamaktır (Vergin, 2019, 123). Diğer taraftan, toplumun az sayıdaki bir elit grubu tarafından yönetildiği ve yönetilmesinin bir gereklilik olduğuna ilişkin görüşler ilkçağ filozoflarından beri farklı isimler tarafından da

dile getirilmiştir. Fakat bu görüşü sosyolojik olarak, bilimsel bir çerçeve içinde incelemek isteyenler (Kapani, 2019, 124) yukarıda isimleri geçen düşünürlerdir.

Seçkin teori kökeninde eşitsizliğe dair güçlü bir kavrayışın olduğu görülmektedir. Hiçbir toplumda siyasal güç aygıtlarından (karar alma, kararı uygulama, hesap verilebilirlik vs.) toplumun tüm fertlerine eşit olarak pay verilmez. Tüm süreçlerde şeffaflık olsa bile adil olunduğu söylenemez. Eşitsizlik de işte bu durumdan kaynaklanır. Seçkin teori içerisinde de bu eşitsiz durumun ortadan kaldırılmasının güç olduğu tekrarlanmaktadır. Dolayısıyla seçkin teoriler Marksizm'in temel savları üzerine devamlı eleştiriler getirmişlerdir. Toplumda daima iki ayrı grup bulunmaktadır. Bunlar gücü elinde bulunduranlar ile bulundurmamalarıdır (Çeğin, 2018, 175).

Klasik elit teorisyenleri olarak bilinen Pareto, Michels ve Mosca'nın da Machiavelli'ye benzer şekilde kötümser bir dünya tasavvurunu taşıdıkları söylenebilir. Bu düşünürler siyaset alanında İyi olana yönelik beklentinin her zaman gerçekleşemeyeceğinin farkındadırlar. Bu tasavvur ciddi bir gerçeklik algısı içinde şekillenmiştir. Bu nedenle realpolitik algıları da kuvvetli iktidarlara ve sınırları daraltılan bir demokrasiye taraf olacak şekilde belirmiştir. Bu düşünürlere göre, toplumsal yapı içerisinde eşitlikten ziyade eşitsizliklerin daha kalıcı ve uzun ömürlü olduğu düşüncesi, demokrasinin yanıltıcı ya da uzak bir ideal olduğunu göstermektedir. Klasik elit teorisyenlerine göre, toplumsal grupların tümünde siyasal iktidar doğal bir biçimde çoğunluğun değil, azınlığın elindedir ve iktidar ancak kendi azınlık grubunun menfaatini sağlamaya yönelik çaba harcar. Dolayısıyla bahsi geçen bu düşünürlere göre toplumsal değişme seçkinlerin birbirleri arasındaki iktidar mücadelesi ile ilişkilidir (Vergin, 2019, 124).

Tarih boyunca yöneticilere, halkta olmayan bazı özellikler atfedilmiştir. Bu bağlamda kendilerinde yüce bir ruh, mistik bir güç, ayrıcalıklı ve ulaşılamaz nitelikler taşıdıkları düşünülen yöneticiler ile bu özellikleri taşımayan halk arasında önemli bir eşitsizlik söz konusudur. Fakat toplumda hem yönetici hem halk tarafından benimsenip içselleştirilen bu eşitsizlikler bir anlamda toplumsal istikrarın korunmasını da sağlamıştır. Zira hakimiyet hakkının tamamen tanrısal bir kaynaktan alınmadığı, dünyevi ilkelere bağlı seçimlerle oluşturulan bugünkü siyasal sistemlerde bile yöneticilere dair geliştirilen ve eşitsizlikleri barındıran bu görüşler belli oranlarda devam etmektedir (Arslan, 2015, 78).

Giovanni Sartori'nin "*Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*" (2017) isimli eserinde siyasal gerçekliğin sınırları bölümünde gerçekçi ekolü temsil eden isimler arasında Mosca, Pareto ve Michels anılır. James Burnham (1905-1987) bu üç ismi *The Machiavellians: Defenders of Freedom* (Makyavelistler ve Özgürlük Savunucuları- 1943) eserinde incelemiştir. Sartori de konuyla ilgili olarak bu düşünürler ile ilgili önemli çıkarımlar yapmıştır. Ona göre Mosca, Makyavel hayranı değildi ama aynı kesinlikte ifade edilebilir ki bu isim demokrasi hayranı da değildi. Sartori, Michels'i de Makyavelist olarak değerlendirmenin güç olduğunu ifade ederken, onun demokrasiden vazgeçtiğini aktarır. Buna karşılık Pareto'nun demokrasiye hayran olduğunu fakat parlamenter demokrasiye asla bel bağlamadığını ileri sürmüştür. Bu noktada Sartori, bu düşünürlerle ilgili olarak şu soruyu sorar. Bu düşünürler gerçekçi oldukları için mi demokrasiye karşı çıkmışlardır? İlk soruyu tamamlayıcı mahiyette şu soru da eklenebilir: Bu düşünürlerin gerçekçiliği, demokrasiye aykırı bir eğilim taşıdığı gerekçesi ile reddedilmeli midir (Sartori, 2017, 70)? Düşünür, cevabın hem evet hem de hayır olduğunu söyler. Hayır, çünkü iki şey arasında (demokrasi-gerçekçilik arasında) zorunlu bir bağlantı bulunmamaktadır. Evet, çünkü bunun nedeni her üç yazarın da eserlerinde parlamenter

demokrasiye yönelik karşıt görüşlerini ve bulgularını haklı çıkarmalarıdır (Sartori, 2017, 71).

Klasik elit teorisyenleri başta olmak üzere, elit teorisyenlerinin ortaya koymuş oldukları temel fikirler Marksizmin ileri sürmüş olduğu bazı teorileri çürütmekteydi. Öncelikle elitlerin dolaşımı yaklaşımı ile Marksist terminolojinin ileri sürdüğü sabit bir “egemen sınıf” yaklaşımı reddediliyordu. Ardından “sınıfsız toplum” idealinin mümkün olmadığı yönündeki temel görüşler açıklanıyordu. Zira elit teorisyenlerinin hepsi temel bir ilke ve ortak bir nokta olarak tüm toplumlarda fiili olarak yönetenlerin bir azınlık grup olduğunu benimsemişlerdir. Bu nedenle en ileri demokrasiye sahip toplumlar da dahil olmak üzere “sınıfsız toplumun” mümkün olamayacağı gösteriliyordu (Bottomore, 1997, 19).

Klasik elit teorisyenlerinden Pareto yöneten azınlığı, “yönetici seçkinler” olarak adlandırırken, Mosca “yönetici sınıf” adlandırmasını kullanmıştır. Michels’e göre ise bu grup “oligarşi” kavramı ile ifade edilir (Runciman, 1986, 49).

1.1. Vilfredo Pareto

Elit, kelimesinin bilimsel anlamda, siyasal düzlemdeki kullanımı Pareto ile görülür. Pareto’nun “elit” kavramı için geliştirdiği tanım/açıklama onun seçkinler teorisinin temelini oluşturur. Bu bakımdan Pareto’nun *eliti* nasıl tanımladığı önemlidir. Ona göre elit zümreye dahil olmak kolay değildir. Elit olabilmek doğuştan yetenekli, olağanüstü meziyetlere sahip olmayı gerektirir (Vergin, 2019, 125).

Elit grubunun üyeleri kendi alanlarında çok yetenekli olan, bu yetenekleri dolayısıyla da diğer insanlardan ayırt edilebilen ve önemli görülen kimselerdir. Kişinin kendine özgü iş-uğraş alanı içerisinde bireysel yeteneklerine göre değerlendirmeye tabi tutulduğu bir skala oluşturulduğunda bu skalanın üst kısımlarında, yüksek değerlere karşılık gelen (başarılı addedilen) notlar alması onu elit zümresine dahil eder. Örneğin bireysel yetenekleri diğer insanlarla kıyaslandığında kendini belli eden ve işini kusursuzca yapana 10 puan, hiç müşterisi olmayana 1 puan verelim. Milyonlar kazanan kişiye (kötü yollardan olsa bile) 10, binler kazananı 6 puan verelim. İnsanları nasıl dolandıracağını bilen ama hapisaneyeye düşmeyen dolandırıcıya elde ettiği para oranında 8 ya da 9, fakat bir lokanta masasından bir gümüş parçayı çalmaya çalışırken polise yakalanan alelade bir hırsıza 1 puan verilecektir. Özetle akli ve yeteneği sayesinde başkalarından üstün konumda olanlar elitlerdir (Pareto, 1935, 1422-1423). Ayrıca “*Seçkin; güç, zenginlik ve bilgi gibi sosyal değer veya servet (‘fayda’) bakımından en yüksek başarıya ulaşmış kişi anlamında, değer yargılarından bağımsız bir birim olarak ele alınmalıdır*” (Pareto, 2005, 13). Bu tanımlar içerikleri bakımından oldukça geniş bir alanı kapsar dolayısıyla daha az kapsamlı “yönetici seçkin” ayrımının da yapılması ihtiyacı duyulur (Aron, 1994, 320).

Yönetici seçkinler, siyasal yönetimde bulunan ya da siyasal alanda etkili olan kimseler olarak belirir. Bu kimselerin dışında kalan elitler ise toplumsal elitler olarak tanımlanabilir. Pareto her zaman yönetici seçkinler ile yığınların ayrımının genelliğini vurgular ve bu noktadan hareketle de demokrasi, insancılık, ilerleme konularındaki sert yorumlarını saklı tutar (Karaca, 2018, 82).

Elit sınıfına dahil olmak yeteneğe bağlı olduğu için ve *elitlik* babadan oğula aktarılmadığı için mevcut elitlerin çocukları yeteneksiz ise elit sınıfına dahil olamayacaklardır. Dolayısıyla eski elitlerin yerini her zaman yeni elitler alacaktır. Bu bağlamda Pareto, bir döngünün olduğunu ve sosyal mobilité mekanizması vasıtasıyla yeni elitlerin toplum

hiyerarşisi içindeki yerlerini aldıklarını ifade eder. Toplumsal değişmeyi de belirleyen bu sisteme *elitlerin (seçkinlerin) dolaşımı* denmektedir (Vergin, 2019, 125). Elitlerin dolaşımı yalnızca güç ya da kaynakların ortaya çıkardığı yeni elitlerin, eski elitlerin yerini alması anlamına gelmez. Elitlerin dolaşımı seçkinlerdeki baskın tortunun değişmesi anlamına da gelir. Bu dolaşım sürekli fakat düzensizdir (Karaca, 2018, 84). Machiavelli'ye göre (bknz. 1. bölüm) iktidarların tekerrürü olan tarih, Pareto'ya göre aristokrasilerin mezarlığıdır (Pareto, 2005, 13). Bu döngüde güç-iktidar ilişkisi perspektifinden bakılarak yapılan bir çıkarım olması açısından, Pareto seçkinlerin düşüşünü, onların mücadele gücünün kırılması ile açıklamaktaydı (Bourdieu, 2016, 379). Pareto'nun tortu ve türev dediği kavramlar da bu döngünün anlaşılmasını sağlayan terimlerdir. Toplumsal yaşamda bireyin mantıklı ve mantıklı olmayan eylemleri arasında bir ayırım yapmak amacıyla bu terimlerin oluşturulduğu görülmektedir. Mantıklı eylemin, elde edilebilir amaçlar için bu amaçlara uygun araçların kullanıldığı eylem olduğunu, mantıklı olmayan eylemin ise ulaşılabilecek makul bir hedefin olmadığı ya da hedefe ulaşmak için kullanılan araçların yanlış seçilmiş olduğu eylemler olarak tanımlandığı görülmektedir (Bottomore, 1997, 47).

Pareto kapsayıcı genel bir hedef doğrultusunda toplumsal sistemlerin tarihsel açıdan bir değerlendirmesini yapmak için iktisat, psikoloji ve siyasal bilimler alanlarında çalışmalar yürüttü. Bu disiplinler arasında bağlantılar kurmak suretiyle aslında doğa bilimlerinde tercih edilen birtakım yöntemleri (dengeleme gibi) sosyal araştırmalara özellikle de siyasal alana uyarlamaya çalıştı. Bu çalışmaları ile Pareto insanların rasyonel olmayan yönleri üzerine durmayı hedefliyordu. "Tortular" ve "türevler" olarak adlandırdığı iki kategori onun çalışmalarında bahsi geçen rasyonel olmayan unsurları belirlemekteydi. İnsanların fiillerini belirleyen duygusal ve içgüdüsel olan öznel etmenler "tortular" olarak ifade edilirken, fiillerin meşrulaştırılması anlamındaki düşünsel etmenler de "türevler"e karşılık gelmekteydi. Pareto bu kategorileri siyasal anlamda elit teorisinde önemli bir nosyon olan "seçkinlerin dolaşımı" kuramını ifade etmek için kullandı. Ayrıca iktisadi anlamda "ekonomik dengeleme teorisine" bağlı olarak "Pareto yasasını" oluşturdu (Slattery, 2014, 87-88).

Pareto'ya göre altı tür tortu vardır: Uyuşma, korunma, anlamlılık, sosyalleşme, bütünlük ve cinsellik. Pareto bunların içinde iki tanesinin, *uyuşma* ve *korunma* güdülerinin toplumsal yaşam içinde belirleyici olduğunu ifade eder (Karaca, 2018, 84-85).

Pareto'nun seçkinler kuramında seçkinlerin egemenliği bu tortular ile yakından ilgili görülür. Buna bağlı olarak ifade edilmesi gereken bir diğer en önemli husus ise "*aslan* ve *tilki*" metaforudur. Buna göre Pareto Machiavelli'nin de belirttiği gibi yönetim pratikleri açısından ele alındığında iki yönlü bir sistemin işlevsel olduğunu belirtir. Machiavelli'nin belirttiği gibi aslan ile kuvvet, tilki ile kurnazlık sembolize edilir. Pareto da seçkinler kuramında bu iki ilkeye dikkati çeker. Aslanlar ile güç sahibi erkler, asker ya da şiddeti yaygın uygulayan yöneticilere atıf yapılırken tilki ile kurnazlık ve hile ile hareket eden grup kastedilir. Pareto'ya göre seçkinlerin dolaşımı da *aslan* mizaçlı olanların yerine *tilki* mizaçlı olanların gelmesi ile sürekli devam edecektir (Çeğin, 2018, 180).

Pareto'nun başta elit tanımı olmak üzere, mantıklı-mantıklı olmayan eylem yaklaşımı da aslan-tilki metaforu ile birlikte ele alındığında Machiavelli'nin fikirlerini içeren görüşlerdir. Mantıklı eylem ile bahsedilen Prens'in gerektiğinde zalim ve gaddar olmayı bilmesi yönündeki sonuca hızlı ve net şekilde ulaşılmasını sağlayan ve iktidarı elde tutmayı salık veren ilke ile paralellik arz eder. Yani mantıklı eylem aslında araçlar ile

amaçların arasındaki meşruiyet ilişkisi bağlamında ele alınan Makyavelist yaklaşımdan bağımsız ve farklı değildir.

1.2. Gaetano Mosca

Mosca elit teorisyenleri içerisinde en önde gelen isimlerden biridir. Kendisi demokratik seçkinler teorisinin öncüsü olarak da görülür. Görüşleri Pareto ile yer yer farklılaşsa da genel anlamda benzerlikler vardır. Temeldeki vurgu az sayıdaki insanın çoğunluğu yönetmesi üzerinedir. Bu bakımdan Mosca'nın teorilerine etki eden düşünürlerden biri de Saint Simon'dur. Simon'un yaklaşımına kısaca bakılacak olursa; seçkinler, kişilerin kendilerine özgü ihtiyaçlarına işlevsel çabalarla uyum sağlayan, bilgi ve beceri bakımından toplumun üst tabakalarında bulunan kimseler olarak görülür. Mosca, Pareto gibi çerçevesi çok net olan bir seçkin tanımı yapmamıştır. Zira ona göre seçkinler bazen zenginler, bazen de eğitilmiş kimselerdir. Mosca'nın seçkin yaklaşımındaki en önemli detay, bu grubun azınlık olması, maddi ve fikrî olarak kitlelerden üstün olmalarıdır. Ayrıca o Makyavelist bir tutumla etkin yönetim için gerekli olan koşulları belirlerken; insanların soyut ilkelere itaat edip, ideolojik bir yaklaşımla birleştirilebilir olduklarını da ifade eder. Örneğin feodalizmin kuruluşunun yalnız toprak sahipliği ya da askeri güç üzerine değil ama kralların kutsal hakları üzerine de kurulmuş olduğu, Fransız ihtilalinin insan hakları ya da hukukun üstünlüğü gibi soyut ilkelerle yaygın ve etkili olduğu yönündeki yaklaşımları önemlidir. Bu analizler ile Mosca'nın siyasal düzen ile bu gücün dayandığı sosyolojik yasaları ortaya koymaya çalıştığı görülür (Çeğin, 2018, 183).

Elit ile kitle arasındaki ayrımın, -ki bu ayrım Mosca'nın düşüncesinde yönetici olanlar ile yönetilenler ayrımı olarak görülmektedir- toplumun temel özelliklerinden biri olduğu belirtilmiştir. Ona göre iktidar, tek bir kişinin ya da tüm yurttaşların sahip olabileceği bir olgu değil, yalnızca belirli bir azınlığın elinde bulunabilecek bir olgudur. Bu azınlığı Mosca, *yönetici sınıf* ya da *siyaset sınıfı* olarak adlandırır. Ona göre iktidara sahip olan kişiler birlik içerisindeki ve örgütlenmiş sosyal bir sınıf oluşturmaktadır. Kültür ve ideoloji birliği içinde hareket eden bu grup mensuplarının çıkar ortaklıkları vardır. Bu sebeple de eylemlerinde de birliktelik görülmektedir (Vergin, 2019, 128).

Az sayıdaki organize olmuş yöneticiler, siyasal görevleri yerine getirirler, güç sahibidirler ve güç sahibi olmanın avantajları ile çoğunluk olan yönetilen kitleyi meşru ya da hukuk dışı, keyfi olarak ve zor kullanarak yönetir veya kontrol ederler. Sayıca az olan yöneticiler, yönetilen kitleden maddi ya da fikrî açıdan daha üstündürler. Bu üstünlük nedeniyle liderlik seçkinlerin elindedir (Çeğin, 2018, 184).

Mosca'ya göre, yönetici sınıf teorisi her türlü toplum ve siyasal rejim için geçerlidir. Siyasal ya da toplumsal örgütlenme biçimi ne olursa olsun her toplumda siyasal seçkinler yönetimi ele almışlardır. Bu seçkinler de egemenliklerini *siyasal formül* ile meşrulaştırırlar. Siyasal formül aracılığıyla yöneticiler, kendilerini meşru, haklı, liyakat sahibi gösterir ve yönetimlerinin rasyonelize edilmesini sağlarlar. Bu formül iktidarın meşruluğunu göstermek adına ideolojik gerekçelerden oluşan bir destek aygıtıdır. Örneğin iktidarın, tanrısal kaynaklı olması, egemenliğin halkın olması yönündeki düşünceler egemenliği meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Mosca'ya göre siyasal formüller, "hukuk devleti" ya da "proletaryanın diktatörlüğü" gibi kavramlar içi boş hurafelerdir. Halkı aldatmaya yöneliktir. Yönetici sınıf demokratik ise açık bir toplumsal grup olması gerekir, dolayısıyla onun iktidarını destekleyen siyasal formülü benimseyen herkesin teorik olarak yönetici sınıfa dahil olması beklenir. Fakat Mosca, yönetici sınıfın aristokrat eğilimler taşıdığını ve açık bir grup olmadığını belirtir (Vergin, 2019, 129).

Belli bir grup içinde yeni menfaat alanları oluştuğunda, bu menfaat alanlarının etrafında yeni elitler oluşacaktır. Bu süreçte yeni menfaat ve çıkar alanlarının önceki kazanım alanlarından farklılaşması söz konusudur. Dolayısıyla bu durum pratikte kendilerini önceki düzene adapte etmiş olan seçkinlerin, seçkinliklerine ket vurulmasına neden olacağı anlamına gelmektedir. Yeniliklere ve yeni kazanım alanlarına daha hızlı adapte olabilen, yenilikleri kendisinden yana manipüle etme kabiliyetine sahip olanlar güncellikleri nedeniyle güç kazanıp eski elitleri geride bırakabilirler. Her değişimin zorunlu bir sonucu olarak gelen yeniliklerin Makyavelizm'in "zamana uygun hareket etme" mottosunu benimseyenler tarafından takip edilip kazanca dönüştürülmesi anormal değildir.

Durağan ve pasif değil de birçok açıdan hareketli bir dünyada yaşıyor oluşumuzun bir sonucu olarak her an birtakım yenilik ve gelişmelerin neden olduğu değişimlere tanık olmaktadır. Bu değişikliklerin beraberinde getirdiği yeni sonuçları amacına uygun biçimde, etkili ve tutarlı biçimde yorumlayanların etki alanları ve popüleriteleri artar. Tüm bu süreçler doğal, ihmal edilemez ve çoğunlukla karşı konulamaz bir biçimde gelişir.

Siyasal alandaki yenilikler de aynı şekilde süreç içerisinde güçlü ve etkili yorumlama kabiliyetine sahip kişiler tarafından maharetle takip edilirse yeni siyasal seçkinler oluşacaktır. Fakat bu alandaki yenilikler genelde daha yavaş olmaktadır. Çünkü halihazırdaki siyasal elitler, Makyavelizm'in gerektirdiği çoğu özelliğe zaten sahiptirler. Bu özellikler kabaca şu şekilde sıralanabilir; daha çok manipülasyon yapabilme yeteneği, bu yeteneği sunma noktasında daha etkili retorik ve daha fazla ekonomik-siyasi güç sahibi olmak...

Bu noktada Mosca'ya göre yeni elitlerin toplumun alt tabakalarından da gelebileceği ve dolaşım süreci içerisinde mevcut elitlerin kontrol edilmesi gerekliliği söz konusudur. Bu gereklilik, demokratik elit kuramının en önemli temsilcisi olan Mosca'ya göre kuvvetler ayrılığı ilkesini zaruri kılmaktadır. Zira kuvvetler ayrılığı ile demokratik rejimlerdeki her bir uzmanlık alanı diğer alandaki aşırılıkların önlenmesini sağlamaktadır. Yönetici sınıfın sahip olduğu siyasal güç kontrol edilebilir bir şekildedir (Çeğin, 2018, 185).

Elit konumuna yükselebilmek için sahip olunması gereken bazı şartlar vardır. Bunlar örneğin ekonomik açıdan zengin olmak, askeri anlamda başarılı olmak, din alanında saygınlık görmek, bilimsel anlamda başarılı vs. olmak gibi sosyal prestij sağlayan unsurlardır. Bu unsurlar sahip olana yarar sağlar ve sosyal anlamda önemli sayılırlar. Bunlara sosyal güç adı verilir. Maddi ya da manevi karakterli olabilirler (Önderman, 1991, 37). Sosyal güç ile ilgili bir diğer nokta da uygarlığın gelişim göstermesi sürecinde "sosyal güçler" haline gelme eğilimi gösteren olguların sayıları artar (Mosca, 1939, 144-145). Burada önemli olan nokta sosyal güçlerin aynı kişiler tarafından elde edilme eğilimidir (Mosca, 1939, 144-145).

1.3. Robert Michels

Bir diğer elit teorisyeni olan Robert Michels, *Siyasal Partiler* (1911) isimli eserinde, siyasal organizasyonların tamamında demokrasinin mümkün olup olmadığını incelemiştir. Bu çalışmasının sonunda demokrasi ve oligarşinin bir arada olamayacağı çıkarımına varmaktadır. Bu eseri ile çok bilinen *oligarşinin tunç yasası* organizasyonların içindeki oligarşiye dair yapılan bir genellemedir. Fakat birçok araştırma bu hipotezleri doğrulayan sonuçlara ulaşmıştır (Önderman, 1991, 41). Eserin başında "*Organizasyon*

olmadan, bir demokrasi tasarlanamaz" (Michels, 1958, 25) derken, eserinin sonunda "*organizasyondan bahseden, oligarşiden bahseder*" (Michels, 1958, 418) demektedir.

Robert Michels klasik elit teorisyenlerinin en meşhur olanlarından biridir. O, her türden demokrasinin aslında arka planda bir oligarşik yapının tahakkümüne boyun eğmek zorunda olduğu fikri üzerinde durmuştur. Nitekim bu yaklaşım demokratik yaklaşımlar bakımından pek umut verici değildir.

Michels her zaman çoğunluk olanların çıkarlarının değil, çoğunluk içinde ve arka planda azınlık olan oligarşinin üyelerinin çıkarlarının baskın ve geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Bu düşüncesinin nedenini ise demokrasilerin organizasyona, organizasyonun ise oligarşik yapılara bağlı olduğu yönündeki değerlendirmesinde bulmak mümkündür. Zira ona göre, demokrasilerde tek başına bir fert çok büyük bir etkiye sahip değildir. Fert, kendisini içine alacak ve benimseyecek bir topluluk içerisinde kendini doğru bir biçimde ifade edip doğru bağlantılar kurma becerisi gösterirse, bu sayede kayda değer bir konumda olabilecektir. Demokrasilerin ihtiyaç duyduğu örgütlenmenin içinde sivrilenler başlangıçta kendilerini seçenlerin beklentilerini yerine getirmeye çalışabilirler ancak güçlü bağlantılara sahip olmak gibi, organizasyon içindeki güç dengesini değiştirebilecek unsurlar nedeniyle grup içi iktidar, kapalı kapılar ardında daha paylaşılmaz ve kıymetli hale gelecektir. Bu durum da zaman içinde oligarşik bir yapılanmaya evrilecektir (Slattery, 2014, 65).

Michels'in yaklaşımı diğer klasik elit teorisyenlerinden Pareto ve Mosca'nın yaklaşımlarından elitlerin yapısını örgütsel biçimde incelemesiyle ayrılmaktadır. Onun çalışmalarının hareket noktası siyasi organizasyonlar ve örgütlerin işleyiş yapısıdır. Görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamak adına Alman sosyal demokrat partisi üzerinden çalışma yapmıştır. Ona göre demokrasilerin kötü işleyişleri ve liderlerin tahakkümlerinin nedeni sosyoekonomik gelişmenin yetersizliği, eğitim düzeyinin düşüklüğü değildir. Bunlardan ziyade Michels *kompleks sosyal sistemlerin doğası'nın* asıl neden olduğunu ifade eder (Çeğin, 2018, 186).

James Burnham'ın da Michels'in yaklaşımıyla ilgili olarak işaret ettiği nokta, aslında bütün siyasi partilerin, demokrasi ile ilgisi oranında organizasyonun doğasının bir analizi olduğu yönündedir (Burnham, 1943, 136-137). Michels'e göre insanlar siyasal yetki kullanma gücünü partilerin, sendikaların ya da kiliselerin başındaki az sayıdaki idareciye teslim etmeksizin bu gibi kurumların varlıklarını sürdürmeleri mümkün görünmemektedir (Çeğin, 2018, 186) çünkü halk lider tarafından yönetilmeye, kendine yol gösterilmesine büyük ihtiyaç duyar. Kamusal sorunlara ilgi duyanlar ise zaten sayıca azdır. Siyasal partilerde bile azınlık grup alınan kararlara katılmaktadır. İnsanların çoğu demokratik hakların kullanımında kendi iradeleriyle çekimser kalmaktadır (Michels, 1958, 54,55-58).

Michels tüm bunların nedeninin bürokratik örgüt yapılarının doğasından kaynaklandığını belirtir. Siyasal alanda ve diğer tüm organizasyonlarda oluşan eşitsizlikleri ve oligarşik yapıları toplumdaki sınıf ilişkilerinden, üretim biçimlerinden bağımsız görür. Bürokratik örgütler, bürokratların niyetlerinden bağımsız şekilde elitleri üretmekte ve bu elitler toplumda egemen hale gelmektedir. Michels'e göre siyasal örgütlerin içindeki bürokratik yapının üç ilkesi nedeniyle elitler oluşmaktadır. Bunlardan ilki; *işbölümü, uzmanlaşma ve lider yetiştirme ihtiyacıdır*. İkinci neden; toplumdaki bazı katmanlar belli uzmanları kendi içlerinden çıkarmaktadır ve bu *uzmanların kendi çıkarlarını önceler*. Üçüncü neden; örgüt içindeki grupların kendi

çıkarlarını düşünmeleri ve böylelikle *örgütün temsil ettiği kitleden kopması*. Michels'e göre, bu süreç hep aynı şekilde işler (Karaca, 2018, 88-89).

İş bölümü için oluşturulan bir uzmanlık alanında temel ihtiyaçların giderilmesi bir program dahilinde belirlendikten sonra ve iş bölümü kendi durumunu pekiştirdiğinde artık kendi çıkarlarının gündeme gelmesi söz konusudur. Bu çıkarlar genel çıkarların dışında ve kitlenin çıkarları ile çatışan çıkarlardır. Michels'e göre, bu bağlamda siyasal organizasyonların liderlerinde güç sahibi olmak noktasında özel istekler vardır. Bu sayede kitlenin kontrolü altında olmak istemezler. Alınan kararların çoğu da liderlerin istek ve iradelerini yansıtır. Bu süreç ilerledikçe artık lider organizasyonu kendisi ile özdeşleştirme eğilimine girer (Çeğin, 2018, 187). Genel çıkarlar doğrultusunda değil de daha kişisel çıkarlar doğrultusunda kararlar alınır. Bu bakımdan Michels'e göre, modern toplumlarda demokrasinin gerçekleşmesinin önündeki en büyük engel olarak liderlerin ikiyüzlü olmaları gösterilir. Çünkü ona göre liderlerin gündemi, kitlenin gündemi ile aynı değildir (Çeğin, 2018, 187). Örgütün kendi amaçları doğrultusunda geliştirilmeyen ancak yöneticilerin çıkar ve güç dengelerini sağlamak için geliştirilen politikalar nedeniyle Siyasal örgüt artık bir amaç için kullanılan ya da oluşturulan bir araç değildir, örgüt başlı başına bir amaç haline gelmiştir (Slattery, 2014, 66).

Sonuç

Elit teorileri, siyasal anlamda az sayıdaki yöneticinin, çoğunluğu (halkı ya da kitleyi) yönetmesi pratiği üzerinden ele alınır. Özel beceri ve yeteneklere sahip olduğu düşünülen kişilerin toplum üzerinde inandırıcılık, yol göstericilik gibi etkileri vardır. Halkın ise kendilerini yönetecek ve kamusal işleri yoluna koyacak, askeri alanda gerekli işleri yürütecek ya da ekonomik anlamda büyük işler yapmakla sorumlu olan yöneticilere ihtiyacı vardır.

İnsanların doğrudan devlet işlerinde diğer tüm vatandaşlar ile eşit biçimde söz hakkı olması modern dünyada zaman ve mekân kısıtlılıkları nedeniyle mümkün değildir. Fakat temsilciler vasıtasıyla devlet işlerinin yürütülmesi söz konusudur. Elit teorileri bu az sayıdaki insanlardan oluşan seçkin zümrenin, doğal ve engellenemez bir biçimde tüm toplumlarda çeşitli alanlarda oluştuğunu ortaya koymakla birlikte, elitlerin kendini meşru kılacak argümanlar geliştirmesini, organize olmasını, diğer seçkinler ile ortak çıkarlarının bulunmasını dolayısıyla birlikte hareket etmelerinin gerekliliğini de ortaya koyar.

Elit yöneticilerin keyfi ya da hukuk dışı uygulamaları söz konusu olabilmektedir. Bu noktada Mills'in verdiği örnek dikkat çekicidir. O, Japonya üzerine atılan atom bombalarının halka sorulmadan atıldığını fakat savaş ve barış ile ilgili karar alma mercii olan kongrenin bu bombanın "Birleşik Amerika adına" atıldığı yönündeki bildirisini örnek olarak sunmaktadır. Bu durum siyasal, askeri ve ekonomik elitlerin yönetimi karşısında sıradan vatandaşların karar alma yönünden neredeyse hiçbir etkisinin olmadığını göstermektedir (Mills, 2019, 22).

Pareto, Mosca ve Michels'in teorileri ve analizleri sosyo-politik gerçeklikleri yansıtmaktadırlar. Dolayısıyla ortaya koyulan analizler siyasal çözümlenmelerde oldukça faydalıdır. Ancak tüm bu yaklaşımların objektif olduğunu ileri sürmek zordur. Makyavelist geleneğe mensup olan bu düşünürlerin temel kaygıları Marksizm, sosyalizm ve komünizmin iddia ve savlarının geçersizliğini ortaya koyacak zemini oluşturmaktır (Vergin, 2019, 130).

Elit kavramı ile Machiavelli'nin virtú kavramını birlikte ele almakta fayda vardır. Özellikle *yönetici elitlerin* ya da *yönetici sınıfın* virtú'ya sahip olmak bakımından halktan (çoğunluktan) ayrıldığını, üstün becerileri sayesinde elit zümresine dahil olduklarını görmek mümkündür. Aynı zamanda Pareto'nun "Mantıklı eylem" düşüncesi ile Machiavelli'nin düşüncesindeki virtú kavramı arasındaki benzerlik elit teorilerinin Makyavelist düşüncedeki faydacı yaklaşımı büyük ölçüde benimsediğini göstermektedir. Pareto'nun düşüncesinde de Machiavelli'nin düşüncesinde de ön planda olan iktidar ve yönetme pratiklerinin odaklandığı faydadır. Machiavelli amaçların araçlar ile ilişkisini fayda ve başarı merkezli olarak ele almakta ve siyasetin bu anlamda nasıl özerk bir alan olduğunu işaret etmektedir.

Pareto'nun seçkin teorisi ise mantıklı eylemlerde bulunan kimseleri elit olarak değerlendirmekle konuyu Makyavelist boyutta ele aldığını göstermektedir. Zira başarılı olan kişi; (hırsızlık yaparak bile olsa) çok kazanan kişidir. Başka bir deyişle, kendi uzmanlık alanında başarıya ulaşmak için meşru olmayan yollardan dahi yararlanan kişi seçkin kişidir. Seçkin sınıfın bir parçası olan ve siyasal anlamda *yönetici seçkinler* olarak tarif edilen kişiler yönetici olmayan seçkinlere nazaran daha çok etkiye sahip olmak bakımından daha çok virtú sahibi kişiler olmak durumundadırlar.

Makyavelist yaklaşımın elit teorisyenlerinden Pareto'nun görüşlerindeki etkisinin en bariz alanı *aslan, tilki* metaforudur. Yönetme pratikleri açısından ve yönetme işinin evrensel bir uzamını belirtme iddiası bakımından Pareto'ya göre süreklilik arz eden bir dönü içerisinde aslan doğası olan (güç sahibi seçkinler) ile tilki doğası olanlar (hile ve kurnazlık mahareti(!) olan seçkinler) arasındaki çatışma nedeniyle siyasal süreçler ilerler. Machiavelli de aslan ve tilki doğasının ideal bir yöneticide aynı anda bulunması gerektiğini ileri sürerek neredeyse aynı yaklaşımı ifade etmiştir.

Mosca teorisinde, mevcut siyasal düzenin açıklamasını bu düzenin arkasındaki sosyolojik yasaları ortaya koymak suretiyle yapmaktadır. Fakat kavramlar suiistimal edilebilir. Nitekim halkın ideolojik savlar ve soyut ilkeler ile önüne konan şeye itaat etmesi Makyavelizm'in bir enstrümanıdır. Fransız ihtilalinin arka planında var olan insan hakları arayışı hukukun üstünlüğü gibi bakış açıları ile halk ideolojik olarak birleştirilebilmektedir. Machiavelli de etkin yönetim için halkın, isyan etmediği ve yozlaşmadığı bir tasarımı vurgular. Bunun için devlet yöneticilerinin, devletin kuruluş ilkelerini hatırlatarak ideolojik birliktelik sağlamasının faydalı olduğu görüşünü ileri sürer.

Siyasal formül olarak ifade edilen olgu ise Mosca'nın teorisinde ifade ettiği en Makyavelist olgudur. Zira siyasal formül; hurafeler uydurmanın, halkı meşgul etmenin kısaca halkı kandırmanın adıdır. Machiavelli de yönetici erkin yeri geldiğinde yalanlar söylemesini siyasal düzenin devamı için zaruri görür.

Michels'in teorisinde sözünü ettiği uzmanlaşmaya dayalı bir sistem içinde lider yetiştirme ihtiyacı onun en Makyavelist yönünü açığa vurmaktadır. Liderin kendi isteklerini gerçekleştirebilmek için organizasyonun hedeflerini değiştirme yönündeki eğilimi baskın hale gelir. Bunun için liderin hâkimiyetini tescil etmesi gerekir. Bu noktada iki yüzlülüğünden şikayetçi olunan liderin kadrosunun da mevcut konumlarını korumak kaydıyla kişisel çıkarları doğrultusunda hareket etmesi oligarşiyi doğurur.

Michels'in teorisine göre, siyasal örgütlerin doğası onların zaman içerisinde yöneticilerin kişisel istekleri ile sınırlandırıldığı, dolayısıyla asıl hedeflerinden şaştığını göstermektedir. Siyasal örgütlerin yöneticileri (elit azınlık) giderek kişisel amaçlar gütmeye başlarlar ve örgüt artık bir amaç için kullanılan ya da oluşturulan bir araç olma

özelliğini kaybeder. Artık örgütü ya da siyasal organizasyonu yönetme işi Machiavelli'nin de ifade ettiği üzere başlı başına bir amaç haline gelmiştir.

Kaynakça

- Abramson, Jeffrey. *Minerva'nın Baykuşu*. çev. İbrahim Yıldız. Ankara: Dipnot Yayınları, 2017.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali - Köker, Levent. *Tanrı Devletinden Kral-Devlete*. Ankara: İmge Kitabevi, 2004.
- Aron, Raymond. *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. çev. Korkmaz Alemdar. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994.
- Arslan, Mutlu. "Elit Teorisinin Doğuşu ve Kitle Korkusu". *Eğitim Bilim Toplum Dergisi* 13/50 (2015), 76-95.
- Baldini, Enzo. "Machiavelli, Makyavelizm ve Siyasi Modernite Sorunu". çev. Durdu Kundakçı. *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*. ed. Cemal Bâli Akal. 11-25. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012.
- Bottomore, Thomas Burton. *Seçkinler ve Toplum*. çev. Erol Mutlu. Ankara: Gündoğan Yayınları, 1997.
- Bourdieu, Pierre. *Devlet Üzerine Collège De France Dersleri (1989-1992)*. çev. Aslı Sümer. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Burnham, James. *The Machiavellians Defenders of Freedom*. New York: The John Day Company, Inc., 1943.
- Çeğin, Güney. "Elit Teorisi ve Siyaset". *Siyaset Sosyolojisi*. ed. Nuray Karaca. 168-192. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2018.
- Ebenstein, William. *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*. çev. İsmet Özel. İstanbul: Şûle Yayınları, 2003.
- Kapani, Münci. *Politika Bilimine Giriş*. Ankara: Serbest Kitaplar, 2019.
- Karaca, Nuray. *Siyaset Sosyolojisi Okumaları*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2018.
- Machiavelli, Niccolò. *Titus Livius'un İlk On Kitabı Üzerine Söylevler*. çev. Alev Tolga. İstanbul: Say Yayınları, 2009.
- Machiavelli, Niccolò. *Prens*. çev. Hasan İlhan İstanbul: Sayfa Yayınları, 2010.
- Michels, Robert. *Political Parties – A Sociological Study of the Oligarchical Tendencies of Modern Democracy*. çev. Eden ve Cedar Paul. Glencoe: The Free Press, 1958.
- Mills, Charles Wright. *İktidar Seçkinleri*. çev. Ünsal Oskay. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2019.
- Mosca, Gaetano. *The Ruling Class*, New York: McGraw-Hill Book Company, 1939.
- Önderman, Murat. *Siyasal Elitizm Kuramı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991.
- Özmkas, Utku. *Prens: Machiavelli'nin Muazzam Muamması*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2019.
- Pareto, Vilfredo. *The Mind And Society*, 4 Cilt, New York: Harcourt, Brace and Company, 1935.
- Pareto, Vilfredo. *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü*. çev. Merve Zeynep Doğan. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2005.

- Runciman, W. Garry. *Toplumsal Bilim ve Siyaset Kuramı*. çev. Erol Mutlu. Ankara: Teori Yayınları, 1986.
- Sartori, Giovanni. *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2017.
- Slattery, Martin. (2014) *Sosyolojide Temel Fikirler*. çev. Özlem Balkız, Gülhan Demiriz, Hacer Harlak, Cevdet Özdemir, Şebnem Özkan, Ümit Tatlıcan. İstanbul: Sentez Yayıncılık, 2014.
- Tunçel, Ahu. *Bir Siyaset Felsefesi Cumhuriyetçi Özgürlük*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Vergin, Nur. *Siyasetin Sosyolojisi*. İstanbul: Doğan Kitap, 2019.
- Zelyüt, Solmaz. "Makyavelyen Virtú". *Machiavelli, Makyavelizm ve Modernite*. ed. Cemal Bâli Akal. 51-62. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2012.

“Sizler de Unutmayın Beni Türkiye’deki Kardeşlerim”: Yeniden Doğmak Dizisi ve Duygu Politikası

“Don’t Forget Me My Brothers in Turkey”:
Yeniden Doğmak Series and Politics of Affect

Seçkin SEVİM

Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Film Tasarımı ve Yönetimi Bölümü
seckinsevim75@gmail.com
0000-0001-5992-8645

Bilgen AYDIN SEVİM

Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi,
Görsel İletişim Tasarımı Bölümü
bsevim@sakarya.edu.tr
0000-0002-3799-1173

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)
altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Sevim, Seçkin , Aydın Sevim, Bilgen . "Sizler de Unutmayın Beni Türkiye’deki Kardeşlerim”: Yeniden Doğmak Dizisi ve Duygu Politikası”. Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim): 327-345.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1152589>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 01.08.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 01.10.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

“Sizler de Unutmayın Beni Türkiye’deki Kardeşlerim”¹: *Yeniden Doğmak* Dizisi ve Duygu Politikası

Öz

Bulgaristan, 1984-1985 kışında Türk azınlığa karşı yürüttüğü asimilasyon politikalarını had safhaya vardırıır. Halterci Naim Süleymanoğlu’nun 1986 yılında Türkiye’ye iltica etmesi, Bulgaristan-Türkiye ilişkilerini iyice gerginleştirir. Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), 1987 yılında Bulgaristan’ın asimilasyon politikalarını konu edinen *Yeniden Doğmak* dizisini yayınlamaya başlar. Kızlarını geride bırakarak Türkiye’ye göç eden parçalanmış bir ailenin hikâyesini ön plana çıkaran dizi, Türk halkının milliyetçi duygularını harekete geçirerek iki ülke arasında diplomatik bir krize yol açar. Bulgaristan’la yapılan pazarlıklar sonucu, hikâyenin ilham kaynağı olan Aysel Özgür’ün serbest bırakılması karşılığında dizi yayından kaldırılır. *Yeniden Doğmak* dizisi aracılığıyla yaratılan duygusal atmosfer, Bulgaristan’ın Türk azınlığa karşı yürüttüğü asimilasyon politikalarının hem ulusal hem de uluslararası ölçekte tartışılmasını sağlar. Televizyonun ve dramının gücünden yararlanarak gerçekleştirilen bu proje, aslında kitlelerin duygularını manipüle eden politik bir etkinliktir. Dönemin Başbakanı Turgut Özal, tüm siyasi kariyeri boyunca iktidarını tıpkı çağdaşları Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi duygu politikaları ile sürdürmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı, Özal’ın Bulgaristan’daki Türk azınlık konusunda yürüttüğü duygu politikasını *Yeniden Doğmak* dizisi ekseninde incelemektir. Nitel bir perspektifle yürütülen çalışmada, dizinin anlatı analizi gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, duygulanımsal medya iktidarına ve duygunun ideolojiden çok daha önemli bir rolü olduğuna vurgu yapan Brian Massumi’nin argümanlarından yola çıkılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yeniden Doğmak*, Duygu Politikası, Turgut Özal, Bulgaristan, Türk Azınlık.

“Don’t Forget Me My Brothers in Turkey”: *Yeniden Doğmak* Series and Politics of Affect

Abstract

Bulgaria brought its assimilation policies against the Turkish minority up to an extreme level in the winter of 1984-1985. Weightlifter Naim Süleymanoğlu's asylum in Turkey in 1986 further strained the relations between Bulgaria and Turkey. The Turkish Radio and Television Corporation (TRT) began broadcasting the TV series *Yeniden Doğmak* in 1987, which is about Bulgaria's assimilation policies. Bringing to the fore the story of a broken family who immigrated to Turkey by leaving their daughter behind, the series stimulated the nationalist feelings among the Turkish people, which caused a diplomatic crisis between the two countries. As a result of the negotiations with Bulgaria, the series was cancelled in exchange for the release of Aysel Özgür, who is an inspiration to the story. The emotional atmosphere created through the TV series *Yeniden Doğmak* enabled the assimilation policies of Bulgaria against the Turkish minority to be discussed on both national and international scale. This project realized by using the power of television and drama is actually a political activity that manipulates the emotions of the masses. The Prime Minister of the time, Turgut Özal tried to maintain his power with the politics of affect throughout his political career just like his contemporaries Ronald Reagan and Margaret Thatcher. The aim of this study is to examine Özal's policy of affect regarding the Turkish minority in Bulgaria in the axis of the TV series *Yeniden Doğmak*. In the study carried out from a qualitative perspective, the narrative analysis of the series was realized. In this framework; the arguments of Brian Massumi, who emphasized the affective media power and the fact that affect plays a much more important role than ideology, are the starting point of view.

Keywords: *Yeniden Doğmak*, Politics of Affect, Turgut Özal, Bulgaria, Turkish Minority.

Giriş

“Duygu kavramı başından itibaren politik yönelimlidir.”

(Massumi, 2019, 8)

Bulgaristan hükümetinin 1984-1985 kışında Türk azınlığa karşı yürüttüğü “zorla kendi içinde eritme siyaseti” nedeniyle Bulgaristan’la Türkiye arasında ciddi bir bunalım baş gösterir (Zürcher, 1995, 439). Dönemin Başbakanı Turgut Özal ve Anavatan Partisi

(ANAP) hükümeti, Bulgaristan’daki olayların başlangıcında “bekle-gör” politikasıyla hareket etmeyi tercih eder (Yılmaz, 2008, 72). Özal, ilerleyen günlerde “Biz meseleyi daha ziyade diyalogla, münasebetlerimizi bozmadan çözmeye çalıştık. Cumhurbaşkanının fikri de odur. Hadise birden alevlenmiştir. Dikkatli olmak mecburiyetindeyiz” (Yılmaz, 2008, 74) şeklindeki yatıştırıcı açıklamalarıyla diplomatik bir çözüm arayışı içinde olduklarını ortaya koyar. Bulgar yetkililer geri adım atmayınca tansiyon yükselir. Buna karşılık Özal ve ANAP hükümeti giderek daha sert ve kararlı bir tutum benimser (Yılmaz, 2008, 76). Özal, 1986 yılında “Bulgaristan’da Türk Varlığı ve Türk Kültürü” isimli serginin açılışında “Bulgarlar’ın boğazlarını sıkmaya devam edeceğiz” açıklamasıyla hükümetin değişen dış politikasını açığa vurur (Yılmaz, 2008, 75-76).

Politikacıların başlangıçtaki diplomatik yaklaşımının aksine Türkiye’de gerek sağ gerek sol tandanslı basın, olaylarla ilgili ajitatif bir dil kullanır. *Tercüman*, 10 Şubat 1985 tarihli baskısında Bulgaristan’daki olaylara dikkat çekmek için sansasyonel bir manşet atar: “Yüzlerce Türk İntihar Etti”. *Milliyet* ise 25 Şubat 1985 tarihli sayısında attığı başlıkla resmî makamlar tarafından yürütülen acımasız bir asimilasyon faaliyetine dikkat çeker: “Bulgarlar Türk Kadınlarını Kısırlaştırıyor”. Bulgaristan ile Türkiye arasındaki kriz derinleştikçe basının dili de sertleşir. *Tercüman*, 4 Nisan 1986 tarihinde şu manşetle yayımlanır: “Türkler Zehirli İğnelerle Öldürülüyor”.

Özal, Türk basınının Bulgaristan’a yönelik kışkırtıcı üslubunun yarattığı atmosferi kendi amaçları doğrultusunda kullanır. Bu konuda karşısına çıkan ilk fırsat Naim Süleymanoğlu olur. Bulgaristan’da doğan Süleymanoğlu, o yıllarda henüz genç yaşta olmasına rağmen birçok başarıya imza atmıştır. Süleymanoğlu, Türk isimlerinin yasaklanması nedeniyle Naum Şalamanov adıyla Bulgaristan’ı temsilen 1986 yılında katıldığı Avustralya’daki Dünya Halter Şampiyonası sırasında Türk Büyükelçiliği’ne sığınır (Yılmaz, 2008, 128). Türkiye’ye iltica talebinin kabul edilmesinden sonra yeniden Naim Süleymanoğlu adını alır (“Naim Süleymanoğlu’nun Kaçış Hikâyesi”, 6 Aralık 2019). Bu süreçte Başbakan Turgut Özal önemli bir rol oynar. Süleymanoğlu’nun iltica hikâyesi ve sonraki yıllardaki sportif başarıları, Özal’ın ve ANAP hükümetinin Bulgaristan’a karşı elde ettiği diplomatik bir üstünlüğe dönüşür. Süleymanoğlu, Özal’ın siyasi kariyerinin en verimli propaganda malzemelerinden biri olur.

Özal, Bulgaristan’la Türkiye arasında yaşanan krizde inisiyatifi tamamen ele geçirmesini sağlayan ikinci fırsatı bizzat yaratır. Yapımcılığını TRT’nin üstlendiği *Yeniden Doğmak* dizisinin 1987 yılı sonunda yayına girmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerde bir dönüm noktası olur. Uzun bir süredir basında yazılıp çizilenler ve Naim Süleymanoğlu’nun iltica hikâyesi, Türk halkını Bulgaristan’ın asimilasyon politikaları konusunda fazlasıyla duyarlı bir hâle getirmiştir. Dizi, böyle bir atmosferde ve Türkiye’de televizyon yayıncılığı alanında TRT’nin tekel olduğu bir dönemde yayınlanmaya başlar. Kızları Aysel’i Bulgaristan’da rehin bırakarak Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan Özgür ailesinin hikâyesi, kısa sürede Türkiye’nin en önemli gündem maddesi hâline gelir. Yatılı okullardan kışlalara, hastanelerden kahvehanelere kadar her yerde *Yeniden Doğmak* dizisi konuşulur (Çokum, 2013). Diziyi bu kadar ilgi çekici kılan, Aysel’in hikâyesinin gerçek olmasıdır. Dizinin 13 Aralık ve 20 Aralık 1987’de yayınlanan 1. ve 2. bölümleri büyük bir ilgiyle izlenir. TRT, 3. bölümün “teknik bir arıza sebebiyle” yayınlanmayacağını ilan edince kamuoyunda büyük bir infial uyanır (SÇ, 20 Temmuz 2022). Aslında bu göstermelik mazeretin arkasında başka bir gerçek yatmaktadır: Bulgar makamları, Bulgaristan’ın itibarını zedelediği gerekçesiyle Türk hükümetinden dizinin yayından kaldırılmasını talep etmiştir (SÇ, 20 Temmuz 2022). Türkiye, önce bu isteği geri çevirir; ancak daha sonra pazarlık masasına oturulur (SÇ, 20 Temmuz 2022). Bulgar ve Türk

makamları arasında yapılan görüşmeler sonucunda dizinin yayından kaldırılmasına ve karşılığında Bulgaristan'da rehin tutulan Aysel'in serbest bırakılmasına karar verilir (SÇ, 20 Temmuz 2022). 30 Aralık'ı 31 Aralık 1987'ye bağlayan gece özel bir uçakla Türkiye'ye getirilen Aysel'in ülkesine ve ailesine kavuşması TRT ekranlarından canlı olarak izlenir ("Rahmetli Turgut Özal", 20 Temmuz 2022). Dizideki hüznü final, gerçek hayatta yerini mutlu bir sona bırakır. Televizyonun ve dramının gücünden yararlanarak gerçekleştirilen bu proje, aslında Türk halkının milliyetçi duygularının harekete geçirildiği politik bir etkinliktir.

Brian Massumi (2019, 47), *Duygu Politikası* adlı çalışmasında özellikle Ronald Reagan yönetimindeki Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) verdiği örneklerle dönemin en güçlü iletişim aracı olan televizyonun yarattığı "duygulanımsal medya iktidarı"² olgusuna vurgu yapar. Bu iktidar biçimi, iletişimin gücünü kullanarak kitleleri yönlendirmenin yeni yoludur: "Birey iktidarın kancasına hisler yoluyla takılır, sonra iktidar da misinayı çeke çeke, bireyi aldanarak rıza gösterdiği, kendisine uygun görülen role doğru sürükler" (Massumi, 2019, 99). Massumi (2019, 47), duygunun ideolojiden çok daha önemli bir kavram olduğuna ve eski tip ideolojilerin yerine ikame edildiğine dikkat çeker. Bu argümanlar, ABD'yi yakından tanıyan bir politikacı olarak 12 Eylül 1980 Askerî Müdahalesi sonrası oluşturulan "steril" siyasi atmosferde kendi duygu politikalarını hayata geçiren Özal'ın siyasi iletişim dilini de tanımlar niteliktedir. Massumi'nin argümanlarından yola çıkılan bu nitel çalışmada, Özal'ın Bulgaristan'daki Türk azınlık konusunda yürüttüğü duygu politikası, *Yeniden Doğmak* dizisinin anlatısı ekseninde analiz edilmektedir. Bu çerçevede cevabı aranan sorular şunlardır:

1. Türkiye'de 1980'li yıllardaki duygulanımsal medya iktidarının özellikleri nelerdir?
2. Özal, *Yeniden Doğmak* dizisi aracılığıyla nasıl bir duygu politikası yürütmüştür?
3. *Yeniden Doğmak* dizisindeki duygulanımsal anlatının özellikleri nelerdir?
4. *Yeniden Doğmak* dizisi kitle psikolojisini nasıl etkilemiştir?

1. Literatür Taraması

1.1. Bulgaristan'daki Türk Azınlığa Yönelik Asimilasyon Politikaları

Bulgaristan'ın Türk azınlığa yönelik asimilasyon politikaları, Demir Perde ülkeleri arasına katılmasından sonra da sürmüştür. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) desteğini arkasına alan Bulgar Komünist Partisi, Türk azınlığa karşı 1984 yılının aralık ayında "Yeniden Doğuş" (Soya Dönüş) olarak adlandırılan bir asimilasyon süreci başlatır (Demirhan, 2019a, 253). Türk azınlığın artan nüfusunu demografik bir tehdit olarak gören Bulgaristan hükümetinin amacı, homojen bir ulus yaratma idealini hayata geçirmektir (Demirhan, 2019b, 333; Demirhan, 2019a, 253). Türkleri zorla Bulgarlaştırmaya kararlı olan hükümet, bu duruma tarihî bir kılıf hazırlar (Şimşir, 1986, 13). Bulgaristan'daki Türk azınlığın aslında Osmanlı döneminde Türkleştirilmiş Bulgarlar oldukları iddiasıyla psikolojik bir savaş başlatılır (Şimşir, 1986, 13). Türklerin isimlerini kendi istekleriyle değiştirmeyeceklerini anlayan hükümet zor kullanma yoluna gider (Şimşir, 1986, 14). 1984-1985 kışında ülke çapında yürütülen askerî bir operasyonla Türk azınlığın direnişi kırılarak Bulgar isimleri zorla kabul ettirmeye çalışılır. Türk isimlerinin Bulgar isimleri ile zorla değiştirilmesi, Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın varlığını inkâr etmek için bir zemin oluşturur (Demirhan, 2019a, 253). İsim değiştirme kampanyasını millî ve dinî ritüellerin yasaklanması izler (Demirhan, 2019a, 253). Türkçe eğitim veren kurumlar kapatılır; toplu taşıma dâhil çok sayıda mekânda Türkçe konuşulması yasaklanır; Türkiye'den yayın yapan radyoların dinlenmesi engellenir; Türkiye'de basılmış kitap, gazete ve dergilerin Bulgaristan'a girişine izin verilmez

(İnginar, 2010, 40). Türk azınlığın haklarını savunmaya yönelik her türlü çaba bölücülük olarak yaftalanır (aktaran Demirhan, 2019b, 333). 1984-1985 kışındaki olaylar sırasında 140 kişi öldürülür; 400 kişi Belene Kampı'na gönderilir; binlerce kişi ağır işlerde zorla çalıştırılır ve aileler sürgün edilir (Kurtuluş, 2019, 129).

Türk Hükümeti, Bulgaristan'daki Türklere yönelik baskılar nedeniyle 22 Şubat 1985 tarihinde Bulgaristan'a ilk notayı verir ("1985", 2005, 4/153). Baskıların devam etmesi üzerine 4 Mart 1985 tarihinde Bulgaristan'a ikinci bir nota veren Türkiye, göç anlaşması için çağrıda bulunur ("1985", 2005, 4/154). Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığa yönelik politikaları protesto etmek amacıyla 21 Mart 1985 tarihinde İstanbul'da bir gösteri düzenlenir ("1985", 2005, 4/156). Türkiye, 10 Nisan 1985 tarihinde verdiği üçüncü nota ile diyalog kurma konusundaki ısrarını dile getirir; ama Bulgaristan'da Türk azınlık bulunmadığı şeklinde bir cevap alır ("1985", 2005, 4/155, 157).

1984 yılının sonlarında başlayan zorunlu isim değiştirme, millî ve dinî ritüellerin yasaklanmasına ilişkin baskı, şiddet ve psikolojik savaş unsurlarını içeren uygulamalar, 1989 yılında büyük bir göç hareketiyle noktalanır (Hacısalihoglu ve Hacısalihoglu, 2012, 12-13). Bulgaristan devlet başkanı Todor Jivkov, Türk azınlığın şiddetli direnişi üzerine Türk makamlarına sınırı açmaları talebinde bulunur ("1989", 2005, 4/279). Dönemin Başbakanı Turgut Özal, bu çağrıya "Bizim sınırlarımız her zaman açıktır." diye karşılık verir ("1989", 2005, 4/279). 1989 yılının mayıs, haziran, temmuz ve ağustos aylarında 300.000'den fazla Türk kökenli Bulgaristan vatandaşı Türkiye'ye göç eder ("1989", 2005, 4/279).

1.2. Turgut Özal'ın Siyasi Kariyeri

Bulgaristan'la Türkiye arasındaki ilişkilerin inişli çıkışlı bir seyir izlediği 1980'ler, Türkiye'de Başbakan Turgut Özal'ın liderliğindeki Anavatan Partisi'nin iktidarda olduğu yıllardır. İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği mezunu olan Özal, 1950'li yılların başında bir süre Elektrik İşleri Etüt İdaresi Genel Müdürlüğü'nde çalıştıktan sonra ABD'ye giderek Teksas Teknoloji Üniversitesi'nde ekonomi alanında ihtisas eğitimi alır (Zürcher, 1995, 511). Bu gidiş, Özal'ın ABD'yi ilk uzun süreli ziyareti olur. İkincisi 1970'li yıllarda gerçekleşir. Özal, 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) müsteşarlığı görevinden ayrılır (Zürcher, 1995, 511). 1971-1973 yılları arasında uluslararası arenanın önde gelen finans kuruluşlarından Dünya Bankası Sanayi Dairesi'nde danışman olarak hizmet verir (Zürcher, 1995, 511). Özal'ın ABD'deki eğitim ve iş deneyimi; Amerikan yaşam tarzını, piyasa ekonomisini ve Amerikan tarzı siyaseti yakından gözlemlemesi için ona gereken imkânı verir. 1950'li yıllardaki ilk ziyaretinde İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan demografik patlama ve ekonomik refah dönemine; 1970'li yıllardaki ikinci ziyaretinde ise Vietnam Savaşı (1 Kasım 1955-15 Mayıs 1975), 1973 Petrol Krizi, Watergate Skandalı (1972-1974) ve Bretton Woods sisteminin çöküşü (1973) gibi ekonomik ve siyasi krizlere yakından tanık olur. Bu tanıklık, siyasal iletişim dilinin etkili kullanımı ve kitle psikolojisi konusunda Özal'ın bir tür eğitimden geçmesini sağlar. Özal, Türkiye'ye döndüğünde gerek iş yaşamında gerek siyasi kariyerinde ABD'deki gözlem ve deneyimlerinden geniş ölçüde yararlanır. Türkiye'nin en büyük sermaye gruplarından biri olan Sabancı Holding'te üst düzey yöneticilik yapar (Zürcher, 1995, 511).

Özal'ın siyasi macerası da bu dönemlerde başlar. 1977 Genel Seçimleri'nde Millî Selamet Partisi'nden (MSP) İzmir milletvekili adayı olarak gösterilir; ancak seçilemez. 12 Eylül Askerî Müdahalesi'nden önceki son hükümet olan Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümetinde bir teknokrat olarak yer alır. Türkiye'de neoliberal ekonomik düzenin

miladı olarak kabul edilen 24 Ocak Kararları'nın mimarlarından birisi olur. Özal; yirmi yıldır Türk siyasetine yön veren Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Alparslan Türkeş ve Necmettin Erbakan askerî müdahale sonrasında siyasetten men edilince ortaya çıkan boşluğu çok iyi değerlendirir. Askerî oligarşinin örtük onayı ile kurulan ANAP, çoğunluğun desteğini kazanır. Özal, eski siyasetçilerin ve siyasi partilerin yasaklı olduğu 6 Kasım 1983'te yapılan seçimlerde %45.14 oranında oy alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin on dokuzuncu başbakanı olur (Zürcher, 1995, 411). Bu seçim başarısında ANAP'ın dört farklı siyasi eğilimi kendi bünyesinde toplaması etkili olmuştur: “[L]iberalizm, güçlü İslamcı çağrışimleri olan bir muhafazakârlık, milliyetçilik ve refah devletçiliği” (aktaran Öniş, 2004, 8). ANAP'ın amblemine gönderme yapan “Arım Balım Peteğim” şarkısı eşliğinde yürütülen siyasal iletişim kampanyası da bu başarıda önemli rol oynar³. Özal, geniş halk kitlelerine kendi dilleri ile hitâp eder; onları “orta direk” olarak isimlendirir (Zürcher, 1995, 412). Kitleler, bir taşra kentinden çıkıp başbakanlığa kadar yükselen Özal'ı kendilerinden biri olarak görür (Zürcher, 1995, 412). Özal; küçük esnaf, sınıf atlamak isteyen gecekondü çevreleri ve köylüler için bir idol hâline gelir (Zürcher, 1995, 412).

ANAP, 25 Mart 1984 tarihinde yapılan yerel seçimlerde %41.52 oranında oy alarak yaklaşık beş ay önce gerçekleştirilen genel seçimlere göre %3.62 oranında bir düşüş yaşasa da seçimlerden birinci parti olarak çıkar (Zürcher, 1995, 413). 6 Eylül 1987'de gerçekleştirilen halk oylaması sonucunda %49.76 “Hayır” oyuna karşılık %50.24 “Evet” oyu alan yasaklı liderlerin siyasete dönüş yolu açılır (Zürcher, 1995, 414). Yapılan referandum sonucunda yasaklı liderlerin siyasete dönmesi kıl payı bir farkla kabul edilince 1988 yılının Kasım ayında yapılması gereken seçimler ani bir erken seçim kararı alınarak 1987 Kasım'ına çekilmiş; böylelikle muhalefete toparlanma süresi verilmemiştir. Özal; 1987 Genel Seçimleri öncesinde hayat pahalılığı, işsizlik, yolsuzluk, rüşvet ve yakınlarının karıştığı itibarsızlaştırıcı dedikodularla karşı karşıya kalır. Eski Devlet Bakanı İsmail Özdağlar, rüşvet aldığı iddiasıyla yargılanıp iki yıl hapse mahkûm edilir (“1986”, 2005, 4/183). Savcılık, Özal'ın kızı Zeynep Ekren'e otomobil armağan edilmesi nedeniyle soruşturma başlatır (“1986”, 2005, 4/189). 1987 yılının Eylül ayına gelindiğinde dolar 1000 lira sınırını aşarken enflasyon %52.5'e ulaşır (“1987”, 2005, 4/225-226). Maliye ve Gümrük Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin tarafından 1987 yılındaki konsolide bütçe açığının 1 trilyon 127 milyar düzeyinde olduğu açıklanır (“1987”, 2005, 4/212). 1987 yılının sonunda Türkiye, dış borçlarını ödemekte zorlanan bir ülke hâline gelir (Kumcu ve Pamuk, 2001, 143). 29 Kasım 1987'de yapılan erken genel seçimde oyların %36.31'ini alan ANAP, seçim sisteminin değiştirilmesi sayesinde TBMM'deki salt çoğunluğunu korumayı başarır (Zürcher, 1995, 415). 1983 Seçimleri ile 1987 Seçimleri arasındaki %8.83'lük oy farkından yola çıkılarak aradan geçen dört yılda Özal'ın ve ANAP hükümetinin ciddi bir itibar kaybı yaşadığını söylemek mümkündür.

1980'li yıllarda Bulgaristan'la Türkiye arasındaki sorunlarla boğuşan Özal'ın siyasi kariyeri, Bulgaristan'daki Türk azınlığın kaderiyle kesişir. Naim Süleymanoğlu'nun ve Aysel Özgür'ün Türkiye'ye getirilişinde milliyetçi duygulara seslenerek halkın desteğini kazanan Özal, Bulgaristan'daki Türk azınlığa kucak açan milliyetçi bir lider olarak popüleritesini artırır. Özal, “Büyük Göç” olarak anılan “1989 Göçü” henüz sona ermeden yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin dolması üzerine 31 Ekim 1989 tarihinde gerçekleştirilen üçüncü tur oylama sonucunda Türkiye'nin sekizinci Cumhurbaşkanı olur (“1989”, 2005, 4/272). 1980'li yıllar boyunca izlediği etkili duyguları, Özal'ı kariyerinin zirvesine taşımıştır.

1.3. 1980’li Yıllardaki Duygu Politikaları

Brian Massumi (2019, 8), *Duygu Politikası*’nda “Duygu kavramı başından itibaren politik yönelimlidir.” argümanı ile duyguların politikada oynadığı rolün önemine vurgu yapar. Massumi’ye (2019) göre duygular, iktidara bir tür manevra alanı açar. Michel Foucault’nun argümanlarından yola çıkan Massumi (2019, 34), iktidarı bireyleri “içeriden biçimlendiren” bir mekanizma olarak nitelendirir. 1980’li yıllarda neoliberal rüzgârların estiği Batı’da, kitlelerin duygularını yönetebilmek ya da onları “içeriden biçimlendirmek” iktidarda kalmanın ön koşulu hâline gelir. ABD’de Ronald Reagan ve İngiltere’de Margaret Thatcher, duygulara seslenebildikleri için uzun bir süre iktidarda kalmayı başarırlar. Thatcher’ın 1987 yılında *Woman’s Own* dergisinde yayımlanan röportajda dile getirdiği, “Toplum diye bir şey yoktur. Tek tek erkekler, kadınlar ve aileler vardır.⁴” şeklindeki sözleri çok tartışılmış olsa da dönemin İngiltere’sinin sınıfsal duyarlılıktan uzak, bireyciliği ve özçikarı esas alan hâkim siyasi eğiliminin cesur bir tasviri olarak yorumlanabilir. Televizyonu etkili bir şekilde kullanan Reagan da Thatcher gibi bireyci ideolojiyi yücelten duygusal mesajlar vermiştir. Reagan’ın 1984 yılındaki seçim kampanyasında kullandığı slogan, liberal ekonomiye ve bireyci değerlere dayanan politikaların devam edeceği müjdesini verir: “Amerika’da yeniden sabah oldu.⁵” (“Ronald Reagan Tv Ad”, 5 Mayıs 2022). Bu noktada Sara Ahmed’in (2015, 13) de ifade ettiği gibi, “Duygular nedir?” değil, “Duygular ne yapar?” sorusu anlam kazanır. 1970’li yıllarda yaşanan siyasi ve ekonomik krizler sonrasında geniş kitlelerin sisteme olan güveninin tazelenmesinde Reagan’ın mesajlarının çok önemli bir rolü olduğu görülür. Reagan; Massumi’nin (2019, 47) ifadesiyle Woodrow Wilson veya Franklin D. Roosevelt’ten farklı bir liderdir⁶. Bu farklılığın ortaya çıkmasında televizyon yayıncılığının önemli bir yeri vardır. Eski bir Hollywood aktörü olarak kamera karşısında performans sergilemeye alışkın olan Reagan, tüm siyasi kariyeri boyunca televizyonu en az ünlüler kadar etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu yeteneği sayesinde “kitle etkisinin yüzü” hâline gelmiştir⁷ (Massumi, 2019, 47).

Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’nün (North Atlantic Treaty Organization/NATO) Varşova Paktı ile girdiği siyasi, askerî ve ekonomik yarışta öne geçtiği 1980’li yıllar, Reagan’ın ABD’sini ve Thatcher’ın İngiltere’sini “özgür dünya”nın kendine model olarak kabul ettiği ülkeler hâline getirir. Özal Türkiye’si de bu ülkelerden biridir. Batı dünyasına hâkim olan siyasi ve ekonomik neoliberalizmin⁸ etkisi Türkiye’de de hissedilir. Massumi’nin (2019) duygu politikasına ilişkin argümanları, Özal döneminin siyasi ve ekonomik gelişmelerini anlamak için kilit bir önem taşır. Özal da tıpkı çağdaşları Reagan ve Thatcher gibi kitlelerin psikolojisine seslenen duygu politikalarıyla uzun süre iktidarda kalmış bir liderdir. Massumi’nin (2019) duyguların tesirine yaptığı vurgu, William M. Reddy’nin (2004) *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions* isimli çalışmasında geçen anahtar kavramlarla birlikte düşünüldüğünde, Özal’ın “duygusal sığınak” oluşturan bir “duygu rejimi” kurduğu söylenebilir.

Özal’ı siyasi rekabette öne geçiren, 12 Eylül 1980 Askerî Müdahalesi sonrası Türkiye’de ve neoliberal rüzgârların estiği bir dünyada siyaset yapma biçiminin değişmiş olduğunu fark etmesidir. Nitekim Özal’ın 1983 Genel Seçimleri’nde ANAP’ın siyasal iletişim kampanyası için Türkiye’nin en iyilerinden biri olan Manajans’ın kapısını çalması bir tesadüf değildir. Özal, seçimi kazanabilmek için mesleği kitleleri manipüle etmek olan reklamcıların bilgi ve tecrübesine başvurur. Özal’ın bu vesileyle tanıştığı yetenekli bir metin yazarı olan Ege Ernart, ANAP’ın seçim başarısında çok önemli bir rol oynar. Aslında başlangıçta farklı dünya görüşlerine sahip olmalarına rağmen bu iki figürün frekansı birbirini tutar. Ege Ernart, yaratıcı fikirleri ve dikkat çekici metinleriyle tüm siyasi

kariyeri boyunca Özal'ın yanında yer alır: “Bir ara Ege, Turgut Özal'ın sağ koluydu. Sağ kolu değil, ağzı oldu. Ege'nin söylediği lafları Turgut Özal söylüyor televizyon programında...” (aktaran Sezer, 2003, 85). Özal, 1984 yılında başladığı *İcraatın İçinden* programlarını Ege Ernar'ta yazdırır. ANAP hükümetinin icraatlarının popülist biçimde anlatıldığı bu program, siyasal iletişim açısından oldukça başarılıdır (Yetkin, 2010, 5). Belli periyotlarla yayınlanan bu program, Massumi'nin (2019, 47) kavramlarıyla ifade edilecek olursa Özal'ın da Reagan gibi “kitle etkisinin yüzü” hâline gelmesini sağlar⁹.

1984 yılında yapılan yerel seçimler sonrasında ANAP'ın arkasındaki halk desteğinin giderek zayıfladığını gören Özal, 1986 yazında Naim Süleymanoğlu'nun Türkiye'ye iltica etmesine öncülük ederek Bulgaristan'la Türkiye arasındaki krizi fırsata çevirir. Özal, bu sürecin organizasyonunda basın danışmanı Can Pulak'ı görevlendirir:

Can, Londra'ya gideceksin, Naim'i alıp geleceksin, yanında Selim Egeli de olacak. Birlikte onu Londra'da sefaretten alacaksınız. Benim özel uçağı alın gidin ve onu buraya sessizce getireceksiniz. Ertesi gün, basın toplantısı yapacağım ve siz uçağınız Ankara'ya indiğinde doğrudan Başbakanlık'a geleceksiniz ve kapıları açıp, Naim Süleymanoğlu'nu salona getireceksiniz. O sırada salonda bulunan gazetecilerin hiçbirinin bu olaydan haberi olmayacak. (aktaran Birand ve Yalçın, 2003, 231)

Özal, 13 Aralık 1986 tarihinde Başbakanlık'ta gerçekleşen basın toplantısında Süleymanoğlu'nu basına ve kamuoyuna bizzat tanıtır (“Naim Süleymanoğlu-Turgut Özal”, 12 Ağustos 2020). Süleymanoğlu'nun Bulgaristan'daki Türklerin maruz kaldığı asimilasyon politikalarını basın toplantısında cesurca dile getirmesi, hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunda bir deprem etkisi yaratır¹⁰ (“Naim Süleymanoğlu-Turgut Özal”, 12 Ağustos 2020).

Türkiye, Özal döneminde duygulanımsal medya iktidarının ilginç örneklerine tanık olur. Siyasi kariyeri boyunca birtakım sağlık sorunlarıyla da mücadele etmek zorunda kalan Özal, 10 Şubat 1987 tarihinde ABD'deki Houston Methodist Hastanesi'nde bir baypas ameliyatı geçirir (“1987”, 2005, 4/213). Özal, hastane odasına kurulan kamera aracılığıyla Türkiye'de toplanan Bakanlar Kurulu'na başkanlık yapar (aktaran Birand ve Yalçın, 2003, 277-278). Uydu teknolojisi kullanılarak gerçekleştirilen bu video konferans, aslında kitlelerin ilgisini çekmeye yönelik politik bir etkinliktir. Ağır bir ameliyat geçirmiş olan Özal, binlerce kilometre ötede de olsa, kitlelere ülkenin sorunlarıyla yakından ilgilendiği mesajını verir.

1987 Genel Seçimleri'nde kullanılan kampanya filmi de Özal dönemindeki duygulanımsal medya iktidarının akıllarda yer eden örneklerinden biridir: “Sevgili vatandaşım senin oyun kutsaldır. Parti kaygısını unutacaksın. Elini temiz vicdanına koyup Türkiye'yi bir daha geri dönmek zorunda bırakmayacaksın. İşte oy pusulası işte sen. Karar senin takdir yüce Allah'ındır”. (“Anavatan Partisi Seçim Reklamı Klibi”, 26 Aralık 2020). Özal, tıpkı Reagan ve Thatcher'ın yaptığı gibi, kariyerinin kritik dönemeçlerinde bu tarz duygusal söylemlere başvurmuştur. Barbara H. Rosenwein ve Riccardo Cristiani, (2019, 124), Reddy'nin “duygu söz” kavramına atıfta bulunarak buradaki söylemi anlamamıza yardımcı olur: Duygu sözler, duyguların harekete geçirdiği düşünceler üzerinde dönüştürücü bir etki yapar. Özal, seçim konuşmasında kullandığı “kutsal”, “vicdan” ve “Allah” gibi birtakım duygu sözlerle seçmenlerin hassas konulardaki duygularına seslenerek onların kararlarını etkilemeye çalışır. Bu tür söylemlerin en belirgin özelliği, bir tür santimentalizme (*duygusalılık*) dayanıyor olmasıdır (Rosenwein ve Cristiani, 2019, 63).

Özal dönemi duygulanımsal medya iktidarının en sansasyonel örneği ise 1987 yılı sonunda gündeme gelir. Özal, kurucusu olduğu ANAP 29 Kasım 1987'de yapılan genel

seçimlerde ciddi bir oy kaybı yaşayınca, arkasındaki halk desteğinin zayıfladığını görür. Bulgaristan’la Türkiye arasındaki sorunların devam ediyor olması, kaybettiği desteği geri kazanması için ona yeni bir manevra alanı açar. Çocuklarını Bulgaristan’da rehin bırakarak Türkiye’ye göç eden ailelerin hikâyelerinden yola çıkan bir dizi projesinin yayınlanması için harekete geçer.

2. Yöntem

Bu çalışmada, 1987 yılının aralık ayında TRT 1’de yayınlanan *Yeniden Doğmak* dizisinin anlatı analizi gerçekleştirilmektedir. Dizinin temel anlatısı, gerçek yaşamdan alınan bir öyküye dayanmaktadır. Anlatı analizi, Walter R. Fisher’ın (1984, 2) vurguladığı gibi rasyonaliteyi yeniden kurar; drama ile kritik bir bağlantısı vardır. *Yeniden Doğmak* dizisinde, 1980’li yılların başında kızlarını Bulgaristan’da rehin bırakarak Türkiye’ye göç eden ve sonrasında kızlarına kavuşmak için mücadele eden bir aile ile yaşadıkları baskılar nedeniyle Bulgaristan sınırını yasal olmayan yollardan geçerek Yunanistan’a iltica etmek zorunda kalan üç ailenin hikâyesi anlatılmaktadır. Aysel’in hikâyesine paralel olarak anlatılan bu üç ailenin hikâyesi, çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Dizinin senaristi Sevinç Çokum (2013), TRT’nin kendisinden Bulgaristan’daki Türk azınlıklar konusunda bir senaryo istediğini ve projenin başarısı için Bulgaristan’dan kaçan ailelerle görüşürülmek dahil her türlü imkânın sağlandığını dile getirir. Çokum, senaryonun hazırlık aşamasında yaptığı araştırmalarda Aysel Özgür’ün ve Mestanoglu ile Bilaloğlu ailelerinin hikâyeleri ile karşılaşır. Olayların kahramanlarıyla görüşmeler yapar ve ailelerin yazdığı mektupları okur (SÇ, 20 Temmuz 2022). Gerçek hayatta yaşananlardan yola çıkan Çokum, dizinin senaryosunu dokuz ayda tamamlar (SÇ, 20 Temmuz 2022). Yönetmen Osman F. Seden, mekândan oyuncu seçimine kadar her konuda gerçekçi bir yaklaşımın benimsenmesine büyük özen gösterir (SÇ, 20 Temmuz 2022).

Corrine Glesne’nin (2020, 258) de ifade ettiği gibi, “öykünün anlatıldığı bağlam, neyin anlatıldığını ve nasıl anlatıldığını etkiler”. 1984-1985 kışında Bulgaristan’ın Türk azınlığa karşı yürüttüğü asimilasyon politikaları kontrolden çıkınca olayların basına yansması, beraberinde protesto gösterilerini ve iki ülke arasında yaşanan nota diplomasisini gündeme getirir. Bu bağlamda, dizide bir “anlatı etnografyası” öne çıkar. Anlatı etnografyası; anlatıdaki eylemlerin koşullar, aktörler ve söylemler çerçevesinde yakından incelenmesine imkân tanıyan bir analiz yöntemidir (aktaran Glesne, 2020, 258). Anlatı analizi bu açıdan gerçekleştirildiğinde, Aysel’in hikâyesini ön plana alarak Bulgaristan’daki Türk azınlığın sorunlarını anlatan *Yeniden Doğmak* dizisi, âdeta etnografik bir malzeme deposu olarak görülebilir. Nitel bir yaklaşımla amaçlı örneklem kapsamında seçilen bu malzeme, bir dramının Turgut Özal tarafından yürütülen duygu politikasına nasıl aracı olduğunu anlamamızı sağlar. *Yeniden Doğmak* dizisi, Brian Massumi’nin (2019) *Duygu Politikası*’ndaki argümanlarından hareketle “duygulanımsal anlatı” ve “duygulanımsal televizyon iktidarı” olmak üzere iki kategoride analiz edilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliğini sağlamak amacıyla dizinin olay örgüsü içinde yer alan sahnelere ve diyaloglardan yapılan doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. Bulgular ve Yorum: Bir Duygu Politikası Aracı Olarak *Yeniden Doğmak* Dizisi

3.1. Duygulanımsal Anlatı

Yapımcılığını TRT’nin üstlendiği *Yeniden Doğmak* dizisi, televizyon yayıncılığı alanında TRT’nin tekel olduğu bir dönemde dört bölüm olarak çekilir. Dizinin ilk iki bölümü 1987 yılının aralık ayında TRT 1’de yayınlanır. Dizinin senaristi Sevinç Çokum, hikâyeyi Bulgaristan’daki Türk azınlığın maruz kaldığı asimilasyon politikalarından yola çıkarak

oluşturur. Dizinin birinci bölümü, Bulgar askerlerinin bir Türk köyüne girmesiyle başlar. Askerler evlerin kapılarını tekmeyle açar, erkekleri zorla dışarı çıkartır, direnenleri acımasızca darp eder ve caminin minaresinde ezan okuyan müezzini öldürürler. Bir Bulgar subayı, bir grup erkeğin kurşuna dizilmesini emreder. Dizinin bu giriş sekansı, Bulgaristan'ın Türk azınlığa karşı yürüttüğü asimilasyon politikalarını ajitatif bir şekilde ortaya koyar.

Açılış sekansından sonraki ilk sahnede karakterlerden biri, komşusuna namaz vaktinin geldiğini hatırlatır. Komşu, "Ezan sesi olmayınca insan namaz vaktinin geldiğini bilemiyor." cevabını verir. Rejim, Türklerin kendi inançlarını yaşamalarına engel olmaktadır. Evlerin duvarlarında komünist rejimin kırkıncı yılını kutlayan afişler asılıdır. Ezan yasaklanmış, baskılar artmıştır. Yalnızca ezanın değil, cami avlusuna girmenin bile engellendiği görülür. Bir köylü, "Razgrad'taki camiyi şarap deposu yapmışlar. Şumnu'daki Tombul Hoca Camii'ni de yıkarlarmış. Günden güne kötüye gideriz." sözleriyle Türklere yönelik asimilasyon politikalarının hız kazandığına dikkat çeker. Bunların münferit olaylar olmadığı; kimliğe, yaşam tarzına ve inanca yönelik sistemli saldırının Türklerin yaşadığı bölgelerde bir devlet politikası olarak yürütüldüğü anlaşılır. Türkiye'deki kamuoyu, dizinin daha ilk sahnelerinde Bulgaristan'daki Türk azınlığın varlığından ve hangi koşullar altında yaşadığından haberdar edilir.

Dizinin önemli karakterlerinden biri olan Salih Özgür, aslında doktor olduğu hâlde komünist rejim tarafından sıhhiye memuru olarak çalıştırılmaktadır. Hastaneye gelen yaşlı bir Türk hastanın, "Allah aşkına sen bak bize. Bulgar doktorların eline bırakma beni!" diye Salih'e yalvarması, bazı Bulgar doktorların Türkleri kasten öldürdüklerine yapılan bir göndermedir. Salih, bu hastayı tedavi olması için yüksek kurula sevk etmek ister; ama o bunun bir işe yaramayacağını düşünmektedir: "Ölsem Müslüman gibi gömmezler beni. Atarlar bir çukura!". Yaşlı hastanın bu sözleri, Türk azınlığın kendi inançlarına uygun olarak defnedilmek gibi en temel insan hak ve özgürlüklerinden bile yoksun bırakıldığını göstermektedir.

Bulgaristan'daki komünist rejim, Türk azınlığa karşı giderek daha saldırgan bir tutum benimser. Türkiye'den gelen mektupların muhataplarına ulaşmasına izin verilmez. Komünist partinin bölgedeki üst düzey temsilcisi Pantef, "Son günlerde Türk radyolarını dinleyenlerin sayısı arttı. Hepinizden kesin tedbir almanızı istiyorum!" diyerek Türk azınlığın Türkçe yayınlara ulaşmasının engellenmesini ve hiçbir yerde Türkçe konuşulmamasını emreder. Pantef, bayram günü işe gelmeyenlerin de cezalandırılmalarını ister: "Dünyanın her yerinde böyledir bu alçaklar. Deli gibi dinlerine bağlılar. Onları Bulgarlaştırmanın, komünist rejime kaynaştırmanın tek yolu dinlerinden ve törelerinden söküp koparmak. Özellikle gençleri... Bu söylediklerim partinin kesin emridir". Bu sahnede, Türk azınlığı kendi kimliğinden uzaklaştırmaya yönelik asimilasyon politikalarının hükümet tarafından bilinçli bir şekilde yürütüldüğü mesajı verilir.

Türk azınlık; yalnızca Türkçe dersleri değil, Türkçe konuşmak da yasaklanınca rejim tarafından giderek daha çok köşeye sıkıştırıldığını hisseder. Salih'in komünist parti tarafından infaz edilmiş olan babasının hikâyesi, asimilasyon politikalarının uzun yıllardır devam ettiğini ve giderek şiddetlendiğini ortaya koyar. Bölgedeki Türk azınlığın kanaat önderi olan Faik karakteri, doğduğu toprakları ne olursa olsun terk etmek istemez. Faik'in bu konudaki sözleri, baskılara direnen Türk azınlığın duygularına tercüman olur:

Bugün doğduğum mahalleden geçtim. Üç beş cumbalı ev öylece durur. Çeşme hamam yıkılmış. Bir de türbe vardı. Anam adak yakardı. O da yok olmuş. Mescidin kapısını kalaslarla örtmüşler. Ama ne yaparlarsa yapsınlar geçmişi yok edemezler. Ne olursa olsun ben bu topraklarda öleceğim. Bırakmayacağım bu toprakları...

Faik; Salih ve eşi Fatma’ya Türk ve Müslüman kimliklerine sahip çıkmaları gerektiğini söyler: “Ne olursa olsun Türkçeyi unutturmayın çocuklarınıza. Ne Türkçeyi ne de Müslümanlıklarını”. Salih ve Fatma, Faik’e “Ölürüz de yine unutturmayız!” diyerek söz verirler. Bu sahnede Türk azınlığın asimilasyon politikaları karşısında gösterdiği direnç sergilenmektedir.

Sağlık ocakları ve hastaneler dahil tüm kamusal mekânlarda Türkçe konuşmanın yasaklanması ve Türkçe olarak dile getirilen taleplerin dikkate alınmaması, Doktor Eva Botev gibi bazı Bulgarlar tarafından insan haklarına aykırı bir karar olarak tepkiyle karşılanır. Botev, Pantef’e “Biz doktor olurken yemin ettik yoldaş. Muayene esnasında hastaya bazı sorular sorarız. Eğer hasta Bulgarca bilmiyor ve ıstırabını Türkçe dile getiriyorsa Bulgarca konuşmadı diye kendisine bakmayacak mıyız? Hastayı ölüme mi terk edeceğiz?” sözleriyle karşı çıkar. Pantef, Botev’in bu eleştirilerinden rahatsız olur ve onu takibe aldırır. Botev, rejimin politikalarını desteklemeyen tüm Bulgarlar gibi ciddi bir baskı ile karşı karşıya kalır. Sonunda geri adım atmaya mecbur olur: “Partime yönelik sorumluluğuma yakışmayacak bir davranışta bulduysam özür dilerim”.

Okullarda da Türk azınlığa karşı düşmanca tutumlar sergilenmektedir. Salih ve Fatma’nın oğlu Mehmet’in eğitim gördüğü ilkokulda bir kukla gösterisi yapılır. Komünist rejimin askerlerini temsil eden kuklalar, Türk azınlığı temsil eden kuklaları öldürünce Bulgar öğrencilerin çoğunlukta olduğu topluluk gösteriyi alkışlar. İlkokul çağındaki çocuklara yönelik bir kukla gösterisi bile Türk azınlığa karşı kin ve nefret duyguları barındıracak bir içerikle sunulur. Gördüklerinden hoşlanmayan Mehmet salonu terk eder. Gösteri sonrasında Mehmet’le Bulgar sınıf arkadaşları arasında bir tartışma çıkar. Oyundan etkilenen Bulgar çocuklardan biri, Türklerin vahşi ve barbar olduğunu söyleyerek Mehmet’i kışkırtır. Mehmet, “Madem burada yaşıyorsun. Sen de Bulgarsın!” diye ısrar eden çocuklara “Ben Bulgar değilim, Türk’üm!” cevabını verince tartaklanır. Çocukların kavga ettiğini gören Bulgar öğretmen, onları ayırmak yerine Mehmet’i darp eder. Bulgar olduğunu itiraf etmesi için ona psikolojik baskı yapar. Okul müdürü ise arkadaşları ve öğretmeni tarafından darp edilen Mehmet’i Bulgarlara küfrettiği gerekçesiyle haksız bulur. Bu sekans, asimilasyon politikalarının acımasızca uygulandığını ve ilkokul çağındaki çocukların bile baskı altına alındığını göstermektedir. Müdür, Mehmet’in karıştığı hadise nedeniyle Salih’in Pantef’i görmesi gerektiğini söyler. Pantef, Salih’le yaptığı görüşmede Bulgaristan’da yaşayan herkesin Bulgar olduğunu ileri sürer. Salih, bu iddiaya “Türk olduğumuzu inkâr mı edelim?” diye karşılık verir. Pantef’in Salih’e cevabı, rejimin propagandasını içeren bir göz dağı mahiyetindedir:

Osmanlı devrinde zorla Müslüman edilmiş Bulgarsınız sizler. Bu yüce rejimin ve cennet vatanın sana ve ailene verdiği sonsuz güven ve nimetlerden faydalanmak istiyorsan bunu hiç unutma. Sana ve eşine olan güvenimizi sarsacak en ufak bir hareketten sakınmalısın Salih Mehmedov. Yakında seni başka bir adla çağırarak isterim. Böylece bu ülke ve rejime olan bağlılığımı ispat etmiş ve diğer Türklere de örnek olmuş olursun.

Salih ve Fatma, yaşanan bu olumsuz gelişmeler karşısında pasaport çıkarıp Türkiye’ye gitmeyi düşünmeye başlar. Fatma’nın bazı tereddütleri vardır: “Peki ama nasıl bırakırız bunca şeyi? Annemi, babamı, kardeşlerimi, senin ananı nasıl bırakırız?”. Salih’in Fatma’ya verdiği cevap, yıllar içinde Türkiye’ye göç etmek zorunda kalan yüz binlerce Türk’ün en önemli gerekçesidir: “Mehmet’e yaptıklarını gördün. Yarın öbür gün daha da ezecekler. Daha kötü günlere kalmadan gidelim. Kendimiz için değil çocuklarımız için gidelim”. Salih ve Fatma, bu zor kararı Faik’le paylaştıklarında onun verdiği karşılık her şeye rağmen kalıp direnmeyi seçenlerin görüşlerini yansıtır: “Bu kadar çabuk pes edilir mi be? Sen gideceksin o gidecek. Peki kim kalacak buralarda ha? Kim kalacak?”. Faik, Salih ve

Fatma'yı kalmaları için ikna etmeye çalışır: "Geçmiş yok edemeyecekler. Geçmiş biz yaşatırız. Biz öldürürüz. Sen bu topraklarda doğdun Salih. Bir zamanlar efendisiydin bu toprakların. Yürekli, mert, asil efendisi... Bırakıp gitme Salih!". Faik'in bu sözleri, yalnızca Türk halkını değil, Bulgaristan'daki rejimi de muhatap alan milliyetçilik dozu yüksek mesajlar içermektedir. Salih ve Fatma gibi genç insanlar, Türkiye'de yeni bir hayat umudu görürken, Faik gibi yaşı daha ileri olanlar kendi kimliğine sahip çıkmaya çalışır; ölüm ve hapis riskine rağmen doğduğu topraklarda kalmayı tercih eder.

Pantef'in de aralarında yer aldığı Komünist Parti'nin ileri gelenleri, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kırkıncı kuruluş yıldönümünü kutlamak için bir araya gelmişlerdir. Faik, Salih, Fatma ve onların çocuklarının da aralarında bulunduğu Türk azınlıktan bir grup ise, bu kutlamanın yapıldığı yerin yakınındaki bir evde alternatif bir organizasyon için toplanmışlardır. Faik'in işaretiyle hep birlikte Plevne Marşı'nı söylemeye başlarlar: "Tuna Nehri akmam diyor / Etrafımı yıkmam diyor / Şanı büyük Osman Paşa / Plevne'den çıkmam diyor". Marşı duyan Pantef ve partinin ileri gelenleri, bu meydan okuma karşısında çok öfkelenir. Bulgar askerleri, derhal harekete geçip Türk azınlığın toplandığı evi basar. Plevne Savaşı'na (19 Temmuz-10 Aralık 1877) gönderme yapılan bu duygusal sahnede, Bulgaristan'daki Türk azınlığın kendi tarihini yaşatma iradesi ortaya konur.

Salih ve Fatma'nın Türkiye'ye turistik seyahat bahanesiyle yaptıkları pasaport başvurusu Bulgar makamları tarafından kabul edilir. Gitmelerine bir şartla izin verilecektir. Geri dönmeleri ihtimaline karşı çocuklarından birini Bulgaristan'da rehin bırakmaları gerekecektir. Salih ve Fatma, hayatlarının en zor kararlarından birini vermek zorunda kalır: Oğulları Mehmet'i mi, yoksa kızları Aysel'i mi bırakacaklardır? Yaşadıkları ikilem nedeniyle bunalıma girerler. Türkiye'den geri dönmeye niyetlerinin olmadığı anlaşılacağı için pasaport taleplerinden de vazgeçemezler. Bir süre düşündükten sonra oğulları Mehmet daha küçük olduğu için kızları Aysel'i rehin bırakmaya karar verirler. Salih, Aysel'i bu fikre alıştırmaya çalışır. Aysel'e şimdilik Bulgaristan'da kalması gerektiğini, iki sene sonra onu da yanlarına alacaklarını vadeder. Aysel, durumu kabullenemez. "Beni sevmiyorsunuz. İstemiyorsunuz beni. Beni de götürün. Ne olur beni de götürün!" diye yalvarır. Salih ve Fatma, tüm sevdikleriyle helalleşir. Aysel, teyzesi ile babaannesine emanet edilir. Ailenin vedalaşma anları, dizinin en çok ses getiren sahnelerinden biri olur. Bulgaristan'daki komünist rejimin yürüttüğü asimilasyon politikaları sonucunda bir ailenin parçalanması, duygulara tesir eden bir anlatımla gözler önüne serilir.

3.2. Duygulanımsal Televizyon İktidarı

Yeniden Doğmak dizisinde Aysel'in ailesinden koparılışının hikâyesi, tüm Türkiye'de milliyetçi duyarlılığı zirve noktasına çıkarır. Televizyon yayıncılığı alanında TRT'nin tekel olduğu bir dönemde geniş izleyici kitlesine ulaşan dizi, Aysel ile ailesinin dramını en önemli gündem maddesi hâline getirir. Başbakan Turgut Özal, *Yeniden Doğmak* dizisinin Bulgaristan'daki Türk azınlığa karşı yürütülen asimilasyon politikalarına cevap niteliğinde bir proje olarak formüle edilmesini sağlar. Özal ve ANAP iktidarı, diziyi yaratılmak istenen milliyetçi atmosferin bir aracı olarak kullanır. Nitekim Massumi (2019, 213) de duygunun pek çok kılığa girebileceğini vurgulamaktadır: "[F]aşizan da olabilir yenilikçi de gerici de olabilir devrimci de". *Yeniden Doğmak*, Türkiye'de duygu politikası oluşturmanın çarpıcı örneklerinden biri olarak kitle iletişim tarihindeki yerini almıştır. Dizi, duyguların daha önce görülmemiş şekilde manipülasyonunu gerçekleştiren ve kitleleri ekran başına toplayan bir drama projesi olarak duygulanımsal televizyon iktidarının saltanatını ilan eder. *Yeniden Doğmak*, hem Türkiye'de hem de uluslararası arenada istenen etkiyi yapar. Türk halkı, dizinin yayınından sonra Bulgaristan'daki Türk

azınlığa karşı yürütülen asimilasyon politikalarından haberdar olur ve onların kaderiyle yakından ilgilenmeye başlar. Bu durum, dizinin yarattığı bir “duygulanımsal yakınlık”tır (Massumi, 2019, 126). Komünist rejimin asimilasyon politikaları sonucunda isimleri değiştirilen, inançları yok sayılan, aileleri parçalanan ve kamplarda ölüme terk edilen Türk azınlığın yaşadıkları, geniş kitleler tarafından bilinir ve konuşulur hâle gelir. Türk halkının Bulgaristan’daki Türk azınlıkla empati kurması sağlanır. Dönemin basınında *Yeniden Doğmak*’tan “52 Milyonu Ağlatan Dizi” olarak bahsedilir (SÇ, 20 Temmuz 2022). Dizinin yayınlandığı saatlerde sokaklar boşalır; dizi kışlalardan yatılı okullara, kahvehanelerden evlere kadar birçok mekânda toplu olarak izlenir (Çokum, 2013).

İlk iki bölümden sonra üçüncü bölümü sabırsızlıkla bekleyenler, dizinin “teknik bir arıza” nedeniyle yayınlanmayacağı duyurusu ile karşılaşınca büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Dizinin senaristi Sevinç Çokum (2013), olayın iç yüzünü TRT’nin o dönemdeki Televizyon Daire Müdürü’nden öğrenir: “Hiç üzülmeysin, fakat bu böyle olmalıydı. Neticesi iyi olacak. Kimseye söylemeyin ama Aysel’in özgür kalma durumu var”. Kısa süre sonra yaşanan gelişmeler Daire Müdürü’nü haklı çıkarır. Aysel’i Sofya’dan İstanbul’a getiren uçağın piste inişi ve sonrası, TRT 1’in canlı yayınıyla bütün Türkiye’ye ulaşır. Bu heyecanlı anlarda muhabirin seçtiği sözcükler, en az dizideki diyaloglar kadar duygu yüklüdür:

Sayın seyirciler, beş buçuk yıldır ana babasından ayrı, Bulgarlar’ın elinde rehin bulunan Aysel’in, Aysel Özgür’ün gerçekten özgürlüğüne kavuşmasına, vatan havasından ilk yudumları içmesine artık sadece saniyeler var. Birazdan uçak duracak, kapıları açılacak ve Aysel vatanına, vatani da Aysel’e kavuşacak. (“Rahmetli Turgut Özal”, 20 Temmuz 2022)

Yaşayabileceği bir şok durumuna karşı psikiyatrist İsmet Karaca eşliğinde uçaktan indirilen Aysel, Atatürk Hava Limanı’nın şeref salonuna götürülür (“Rahmetli Turgut Özal”, 20 Temmuz 2022). Başbakan Turgut Özal ve Dış İşleri Bakanı Mesut Yılmaz, Aysel’i sabaha karşı saat 02.15’te Başbakanlık Konutu’nda karşılar (“Rahmetli Turgut Özal”, 20 Temmuz 2022). Aysel’in uçağa bindiği, resmî makamlar tarafından teyit edilene kadar Mudanya’daki ailesine bilgi verilmez (“Rahmetli Turgut Özal”, 20 Temmuz 2022). Aysel’in gelişi onlar için de büyük sürpriz olur.

Turgut Özal, o gecenin sabahında Aysel’in yanı sıra eşi Semra Özal ve Naim Süleymanoğlu’nun da katıldığı tarihî basın toplantısında dizinin yayın macerasını ve Bulgaristan’la yapılan pazarlığı detaylarıyla anlatır. Bulgaristan Hükümeti, *Yeniden Doğmak* dizisinin yayına girmesiyle birlikte gündeme gelen insan hakları ihlallerinin uluslararası kamuoyunda yaratabileceği infialden çekindiği için dizinin yayından kaldırılması karşılığında Aysel’i serbest bırakmayı kabul etmiştir. *Yeniden Doğmak* dizisi, henüz ikinci bölümü yayınlanmışken amacına ulaşmış olur. Özal, dizinin bir proje olarak belli bir amaçla çekildiğini, “gayesine vasil olduğu için de fevkalade memnun” olduğunu açıkça ifade eder (“Rahmetli Turgut Özal”, 20 Temmuz 2022). Bu açıklama, *Yeniden Doğmak* dizisi aracılığıyla planlı bir duygu politikası yürütüldüğünün en önemli kanıtlarından biridir. Massumi’ye (2019, 114) göre, iktidarın tüm yapıları duygular üzerine inşa edilir. Diziyi izleyen kitlelerin Özal’ın ve ANAP iktidarının öngördüğü ruh hâline bürünmesi, Massumi’nin (2019, 99) “Birey iktidarın kancasına hisler yoluyla takılır.” argümanında karşılık bulur. *Yeniden Doğmak*, kitleleri Bulgaristan’da asimilasyon politikalarına maruz kalan Türk azınlığın ıstırabına ortak eder. Özal, Aysel’in mutlu sonla biten hikâyesinin diğer bölünmüş aileler için de emsal oluşturabileceğini dile getirir: “Aysel’le beraber bu iş daha iyi olur diye düşünüyoruz. İnsani bir kere. Bugün biliyorum birçoklarının aileleri var. Gelmek istiyorlar” (“Rahmetli Turgut Özal”, 20 Temmuz 2022).

Özal, Aysel'in serbest bırakılmasını, Bulgaristan'la Türkiye ilişkilerini yoluna koymak ve Türk azınlığın yaşadığı sorunları çözüme kavuşturmak konusunda atılmış bir iyi niyet göstergesi olarak yorumlar:

Bu meselenin çözümüyle ilgili de ilk adımlar atılmaya başlar. Mesela ayrı düşmüş aileler, bir araya gelmek isteyen ailelerin birleşmesine süratle müsaade ederler. Ondan sonra da diğer konuları görüşmeye devam ederiz. Bu bir insanlık icabıdır. Bu meselenin bu kadar uzatılması, bu kadar yanlış yapılmasını hakikaten anlamak kabil değildir. İstiraplara son vermek lazımdır. ("Rahmetli Turgut Özal", 20 Temmuz 2022)

Özal, basın toplantısında Aysel'in Bulgaristan'daki Türk azınlığın yaşadığı haksızlıkların bir sembolü hâline geldiğini vurgular ve dizinin geri kalan bölümlerini gösteremedikleri için Türk halkından özür diler. Bir muhabirin "Aysel'in dönüşü diziye eklenerek hem Bulgarlar'la ılımlı politikayı biraz daha güçlendirmek hem diğer ailelerin kavuşması için güzel bir son olamaz mı?" şeklindeki sorusuna şu cevabı verir: "[T]abiıyla verdiğimiz bir söz var. Yani iki bölümden sonra gösterilmemesinde mutabık kaldık. [...] Bu konu ileride gözden geçirilecektir. Televizyondan gösteremeyiz. Verdiğimiz sözü tutarız." ("Rahmetli Turgut Özal", 20 Temmuz 2022).

Gazeteler, Aysel'in 30 Aralık 1987 gecesi Türkiye'ye getirilişinin ardından konuyu gündemde tutmaya devam eder. *Milliyet Aktüalite* (1 Ocak 1988), dizinin yayından kaldırılması karşılığında Aysel'in serbest bırakılması için Bulgaristan'la anlaşmaya varıldığını ve TRT'nin "teknik arıza" açıklamasının gerçeği yansıtmadığını bizzat Başbakan Özal'ın dile getirdiğini haber yapar. 2 Ocak 1988 tarihinde "Aysel Olayı Tercüman'ın Eseridir" manşetiyle yayımlanan *Tercüman*, Aysel'i "sembol kız" olarak nitelendirir.

Dizinin senaristi Sevinç Çokum, yıllar sonra kişisel web sitesinde şu bilgileri paylaşır: *Yeniden Doğmak* dizisinin pazarlık konusu edilen son iki bölümü, *Varlık Film* tarafından video kaset olarak piyasaya sürülür. Almanya, Hollanda, İngiltere, Fransa ve İsviçre gibi ülkelere satılır. Dizinin hikâyesi *Sabah* Gazetesi tarafından fotoroman olarak yayımlanır. Ankara Gazeteciler Cemiyeti tarafından "Yılın Senaristi" ödülüne layık görülen Sevinç Çokum'a "Basın Şeref Belgesi" verilir. Dizinin tüm bölümleri 1989 yılında TRT'de yayımlanır (SÇ, 20 Temmuz 2022). Daha önce yayınlanmayan son iki bölümde, Aysel'in ailesinden ayrı geçen günlerde yaşadığı zorluklara yer verilmiştir. Aysel, dizinin son bölümünün final sahnesinde yaptığı veda konuşması ile bütün Türkiye'ye seslenir:

Gözleriniz uzakta çok uzakta bir yıldız takılırsa beni düşünün. Pencerenizden içeri bir küçük kelebek, bir pervane girse beni hatırlayın. Rüzgârın sesini dinleyin. Belki buralardan Balkanlar'dan eser. Selamımı sevgimi getirir size. Kulağınıza anneciğim, babacığım diye fısıldar. Sizler de unutmayın beni Türkiye'deki kardeşlerim, amcalarım, teyzelerim! Ayçiçekleri gibi yüzüm hep size, Türkiye'ye dönük olacaktır. Canım anneciğim, babacığım, kardeşim büyük Allah'ıma emanet olun. Mutlu olun. Sen de al bayrağım, ay yıldızlı bayrağım, Türkiyem! Allah sizleri korusun...

Aysel'in vedası, televizyonun ve dramının gücünü ortaya koyan bir duygu durumuna karşılık gelir. Bu duygu yüklü veda, ulusal ve uluslararası kamuoyunun omuzlarına "duygulanımsal bir yük" (Massumi, 2019, 128) bırakır. Uzun bir süre boyunca kamuoyunun gündemini belirler. Kitlelerin Bulgaristan'daki Türk azınlıkla ilgili tutum ve davranışlarını yönlendirir. *Yeniden Doğmak*, kitleler üzerinde yarattığı etki ile Türkiye'de televizyon yayıncılığının ve duygulanımsal televizyon iktidarının benzersiz bir örneğidir. O dönemde dünyaya gelen bebeklerin birçoğuna "Aysel" adının verilmesi (*Onedio*, 6 Mayıs 2022), dizinin toplumda yarattığı etkinin net bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Dizinin duygulanımsal anlatısı aracılığıyla yaratılan atmosfer, tarihin seyrinin değiştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Dizinin hikâyesi mutlu sonla bitmez; ama gerçek hayattaki hikâyeye mutlu bir sonla noktalanır. Dizi aracılığıyla milliyetçi duyguların yalnızca bireysel değil, “birey ötesi” (Massumi, 2019, 107) olarak da düşünülmesinin yolu açılır. *Yeniden Doğmak*, kolektif anlamda “duygulanımsal politik direniş” (Massumi, 2019, 112) alanı içinde yer alır. NATO üyesi Türkiye’nin, Türk azınlığa uygulanan asimilasyon politikaları konusunda attığı her adım, yalnızca Bulgaristan’a değil, tüm Varşova Paktı’na karşı yapılmış bir hamledir. Bu nedenle dizinin yarattığı kriz, yalnızca Bulgaristan’la Türkiye ilişkilerini değil, NATO ile Varşova Paktı arasındaki ilişkileri de dolaylı olarak etkilemiştir. Özal, televizyonun ve dramının gücünü kullanarak kurmacayla gerçeğin iç içe geçtiği *Yeniden Doğmak* dizisi aracılığıyla Bulgaristan’daki Türk azınlığın sorunlarını hem ulusal hem de uluslararası kamuoyunun gündemine taşımıştır. Aysel’in Türkiye’ye getirilmesi, Özal ve ANAP hükümetinin medyanın da desteğini alarak etkili bir şekilde yürüttüğü duygu politikasının bir sonucudur.

Sonuç

1983’te iktidara gelen Turgut Özal, 1987’deki genel seçimlerden de birinci parti olarak çıkar; ancak ANAP’ın oyu ciddi bir oranda düşer. Özal, Bulgaristan’daki Türk azınlığın mustarip olduğu konulardan biri olan bölünmüş aileler sorununa el atarak kaybettiği desteği yeniden kazanmaya çalışır. Bulgaristan’daki Türk azınlık; hayat pahalılığı, işsizlik ve yolsuzluk gibi ciddi sorunları olan bir ülkede en önemli gündem maddesi hâline gelir. *Yeniden Doğmak* dizisi, Türkiye’de televizyon yayıncılığı alanında TRT’nin tekel olduğu bir dönemde siyasi iktidarın televizyonun ve dramının gücünü kullanarak iç ve dış politikada manevra alanını genişletmesinin çarpıcı bir örneğidir. Bu çalışmanın amacı, Özal’ın Bulgaristan’daki Türk azınlık konusunda yürüttüğü duygu politikasını *Yeniden Doğmak* dizisi ekseninde analiz etmektir. Anlatı analizi yönteminin uygulandığı çalışmada, Brian Massumi’nin *Duygu Politikası* isimli eserinde ortaya koyduğu argümanlardan yola çıkılmıştır.

Yeniden Doğmak dizisi, Todor Jivkov yönetimindeki Bulgaristan’da 1984 yılının aralık ayından 1985 yılının şubat ayına kadar devam eden ve “Yeniden Doğuş” adıyla anılan asimilasyon kampanyasının Türk azınlık üzerindeki etkilerini anlatan kurmaca bir yapım olarak dikkat çeker. Özal, siyasal iletişimin tüm imkânlarını kullanarak Türkiye’deki kamuoyunun milliyetçi duygularını harekete geçirir. Dönemin yazılı basını da kamuoyunun ilgisini çekecek sansasyonel manşetlerle buna zemin hazırlar. Özal, Bulgaristan’daki Türk azınlığa kol kanat geren milliyetçi lider imajı ile popülaritesini yükseltir. Özal’ın 12 Eylül 1980 sonrasında siyasetin ideolojiler üzerinden değil, duygular üzerinden yürüdüğünün farkına varması, siyasi kariyerindeki yükselişte önemli bir rol oynar. Özal’ın duyguları aracı kıldığı iktidar biçimi, tıpkı çağdaşları Ronald Reagan ve Margaret Thatcher gibi duygulanımsal medya iktidarının gücünden yararlanarak kitleleri yönlendirmenin yeni bir yoludur. *Yeniden Doğmak* dizisi, Bulgaristan’daki Türk azınlıkla empati kurulmasını sağladığı için Türkiye’yi 1989 yılında gerçekleşecek göçe de psikolojik olarak hazırlamıştır.

Dizinin yayınlanmasının Bulgaristan’la Türkiye arasında pazarlık konusu olması, Aysel Özgür’ün serbest bırakılması, Aysel’in Türkiye’ye gelişinin ve sonrasında düzenlenen basın toplantısının TRT tarafından canlı olarak yayınlanması, gerçeğe kurmacanın iç içe geçtiği politik bir etkinliktir. Özal, televizyonun ve dramının gücünü kullanarak bir duygu politikası oluşturur; Bulgaristan’la yaşanan krizi fırsata çevirir ve yükselen milliyetçiliği kendi siyasi geleceğini garanti altına alacak bir desteğe dönüştürür. Kurucusu olduğu parti iktidardan uzaklaşırken Türkiye Cumhuriyeti’nin sekizinci cumhurbaşkanı olur.

Notlar

¹Yeniden Doğmak dizisinin son bölümünün final sahnesinde Aysel karakterinin Türkiye'ye hitaben yaptığı veda konuşmasında yer alan bir cümledir.

²Brian Massumi'nin (2015) *Politics of Affect* kitabında geçen "affective media power" ifadesi, Türkçeye "duygulanımsal medya iktidarı" olarak çevrilmiştir. Bu ifade, "duygulara tesir eden medya iktidarı" olarak anlaşılmalıdır.

³Özal, yaptığı araştırmalar sonucunda Türkiye'nin o yıllardaki en iyi reklam ajanslarından biri olan Manajans'a ulaşır. Ajansın sahibi Eli Acıman'ın tereddütlerine rağmen Manajans sorumluluğu üstlenir ve bugün bile hatırlanan bir siyasal iletişim kampanyası ortaya çıkar (Sezer, 2003, 81).

⁴"There is no such thing! There are individual men and women, and there are families..." (Thatcher, 23 September 1987).

⁵"It's morning again in America" ("Ronald Reagan Tv Ad", 5 Mayıs 2022).

⁶Duygu politikaları, özellikle iki savaş arası dönemde (1918-1939) otoriter ve totaliter rejimler tarafından yoğun olarak kullanılmıştır. Faşist Benito Mussolini ve nasyonal sosyalist Adolf Hitler; radyo, yazılı basın ve büyük kalabalıkların katıldığı mitingler yoluyla kitlelere ulaşmıştır. Duygu politikalarının daha rafine hâle gelmesi ve geniş bir etki alanı bulması, televizyonun 1980'li yıllarda bir kitle iletişim aracı olarak etkin biçimde kullanılmasıyla gerçekleşmiştir.

⁷Brian Massumi (2019, 47), televizyonun bıraktığı yerden dağınık, sinsi ve mikropolitik biçimde internetin devam ettiğine dikkat çeker. Kitleleşen duygunun viral olarak yayılması, onu 1980'lerin duyu politikalarından ayırır.

⁸Ercan Kumcu ve Şevket Pamuk (2001, 88), *Artık Herkes Milyoner: Hürriyet Sayfalarından Ekonominin 50 Yılı* başlıklı çalışmalarında, dünyada neoliberal politikaların yaygınlaşmasına yol açan süreci şu şekilde özetlemişlerdir: İkinci Dünya Savaşı'ndan (1939-1945) sonra ABD'de gerçekleşen hızlı ekonomik büyüme ve refah sürecini destekleyen altın rezervine endeksli sabit kur düzeni, yıllarca devam eden Vietnam Savaşı'nın (1 Kasım 1955-15 Mayıs 1975) dolar üzerinde yarattığı olumsuz etkiler nedeniyle sürdürülemez hâle gelir. ABD hükümeti, 1971 yılında doları altına endeksli olmaktan çıkarır. Sabit kur düzeninden dalgalı kur düzenine geçilmesiyle birlikte doların belli başlı para birimleri karşısındaki değeri düşer. Bretton Woods düzeni fiilen sona erer. Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (Organization of Petroleum Exporting Countries/OPEC) 1973 ve 1979 yıllarında petrol fiyatlarını yükseltmesi, uluslararası ticareti ve ödemeler dengesini daha da kötüleştirir.

⁹Ege Ernart, *İcraatın İçinden* programlarının çekimleri sırasında Turgut Özal'ın ellerini kullanmadığını fark edince Manajans'ın sahibi Eli Acıman'ın Cross marka dolma kalemini Özal'a verir. Bu kalem zamanla Özal'ın simgesine dönüşür (Sezer, 2003, 95).

¹⁰Turgut Özal'ın Naim Süleymanoğlu ile birlikte gerçekleştirdiği basın toplantısı, aradan otuz dört yıl geçtikten sonra Youtube'ta yayınlanmıştır. Videonun altına yapılan hararetli yorumlar, bu organizasyonun kamuoyunun milliyetçi duygularını nasıl harekete geçirdiği konusunda bir fikir vermektedir.

Kaynakça

- Ahmed, Sara. *Duyguların Kültürel Politikası*. çev. Sultan Komut. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2015.
- “Anavatan Partisi Seçim Reklamı Klibi”. *YouTube*. Yayın Tarihi 26 Aralık 2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=hcl-reEMFQw>
- “1985”. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*. haz. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay ve Mete Tunçay. 4/133-162. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- “1986”. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*. haz. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay ve Mete Tunçay. 4/163-192. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- “1987”. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*. haz. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay ve Mete Tunçay. 4/193-230. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- “1989”. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1981-2000*. haz. Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay ve Mete Tunçay. 4/271-298. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Birand, Mehmet Ali ve Soner Yalçın. *The Özal: Bir Davanın Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2003.
- Çokum, Sevinç. “Roman Size Her Türlü İmkânı Açar”. (Görüşmecisi: Ümran Avcı, Yazılı Metin, Görüşme 15 Nisan 2013). <https://www.haberturk.com/kultur-sanat/haber/836078-roman-size-her-turlu-imbani-acar>
- Demirhan, Hasan. “Bulgaristan Türklerine Uygulanan Zorla İsim Değiştirme Kampanyası ve Türk Basını (Aralık 1984-Mart 1985)”. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies* 17 (2019a), 252-272. DOI: 10.29000/rumelide.656753
- Demirhan, Hasan. “Sözlü Anlatımlarla 1984-1989 Yılları Arasında Bulgaristan’da Türklere Uygulanan Asimilasyon Politikaları”. *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies* 16 (2019b), 322-342. DOI: 10.29000/rumelide.580578
- Fisher, Walter R. “Narration as a Human Communication Paradigm: The Case of Public Moral Argument”. *Communication Monographs* 1 (1984), 1-22.
<https://doi.org/10.1080/03637758409390180>
- Glesne, Corrine. “Öykünüzü Keşfetmek: Veri Analizi”. *Nitel Araştırmaya Giriş*. çev. Ali Ersoy. çev. edit. Ali Ersoy ve Pelin Yalçinoğlu. 255-300. İstanbul: Anı Yayıncılık, 2020.
- Hacısalıhoğlu, Neriman Ersoy ve Mehmet Hacısalıhoğlu. “Giriş”. *89 Göçü: Bulgaristan’da 1984-1989 Azınlık Politikaları ve Türkiye’ye Zorunlu Göç*. ed. Neriman Ersoy Hacısalıhoğlu ve Mehmet Hacısalıhoğlu. 11-28. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 2012.
- İnginar, Ayşegül. *Bulgaristan’dan Türk Göçü (1985-1989)*, İstanbul: Marmara Üniversitesi,

- Yüksek Lisans Tezi. 2010. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Kumcu, Ercan ve Şevket Pamuk. "70 Cent'e Muhtacız". *Artık Herkes Milyoner: Hürriyet Sayfalarından Ekonominin 50 Yılı*. haz. Ercan Kumcu ve Şevket Pamuk. 88-91. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Kurtuluş, Gülbahar. *Bulgaristan Türklerinin Göç Hikâyeleri: Bir Sözlü Tarih Denemesi*. Ankara: Karakum Yayınevi, 2019.
- Massumi, Brian. *Politics of Affect*. Cambridge & Malden: Polity Press, 2015.
- Massumi, Brian. *Duygu Politikası*. çev. Hakan Erdoğan. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2019.
- Milliyet Aktüalite*. "Aysel Özgür Geldi" (1 Ocak 1988).
- Milliyet*. "Bulgarlar Türk Kadınlarını Kısırlaştırıyor" (25 Şubat 1985).
- "Naim Süleymanoğlu'nun Kaçış Hikâyesi". *YouTube*. Yayın Tarihi 6 Aralık 2019.
<https://www.youtube.com/watch?v=qUzlawT6JcQ>
- "Naim Süleymanoğlu-Turgut Özal". *YouTube*. Yayın Tarihi 12 Ağustos 2020.
<https://www.youtube.com/watch?v=Nrph0yfgHg>
- Onedio*. "Gerçek Bir Trajedi". Erişim 17 Mayıs 2022.
<https://onedio.com/haber/gercek-bir-trajedi-turgut-ozal-in-manevi-kizi-aysel-in-bulgaristan-dan-turkiye-ye-olan-zorlu-gelis-hikayesi-976551>
- Öniş, Ziya. "Turgut Özal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective". *Middle Eastern Studies* 4 (2004). 1-35.
<https://www.jstor.org/stable/4289930>
- "Rahmetli Turgut Özal". *YouTube*. Yayın Tarihi 20 Temmuz 2022.
<https://www.youtube.com/watch?v=sZaMJ9cp394>
- Reddy, William M. *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*. Cambridge, New York, Port Melbourne, Madrid and Cape Town: Cambridge University Press, 2004.
- "Ronald Reagan Tv Ad". *YouTube*. Yayın Tarihi 5 Mayıs 2022.
<https://www.youtube.com/watch?v=EU-IBF8nwSY>
- Rosenwein, Barbara H. ve Riccardo Cristiani. *Duygular Tarihi Nedir?*. çev. Kemal Özdil. İstanbul: Işık Yayınları, 2019.
- SÇ. "Dizi Film Senaryoları". Erişim 17 Mayıs 2022.
http://www.sevinccokum.info/?page_id=440
- Seden, Osman F. *Yeniden Doğmak 1. Bölüm*, (TV Dizisi, 1987). *YouTube*.
<https://www.youtube.com/watch?v=9swlONIR19s>
- Seden, Osman F. *Yeniden Doğmak 2. Bölüm*, (TV Dizisi, 1987). *YouTube*.
<https://www.youtube.com/watch?v=UBkFwSOkd2Y>

- Seden, Osman F. *Yeniden Doğmak 3. Bölüm*, (TV Dizisi, 1987). *YouTube*.
<https://www.youtube.com/watch?v=IbgMag6nMGA>
- Seden, Osman F. *Yeniden Doğmak 4. Bölüm*, (TV Dizisi, 1987). *YouTube*.
<https://www.youtube.com/watch?v=VdR9M4CJJnM>
- Sezer, Kemal. *Ege Erhart: Bir "Öncü Reklamcı" ve Sıradışı Yaşamı*. İstanbul: Reklamcılık Vakfı Yayınları, 2003.
- Şimşir, Bilâl N. *Bulgaristan Türkleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1986.
- Tercüman. "Aysel Olayı Tercüman'ın Eseridir" (2 Ocak 1988).
- Tercüman. "Türkler Zehirli İğnelerle Öldürülüyor" (4 Nisan 1986).
- Tercüman. "Yüzlerce Türk İntihar Etti" (10 Şubat 1985).
- Thatcher, Margaret. "No such thing as society" (Interviewer: Douglas Keay, Transcript, Interview 23 September 1987). *Woman's Own*.
<https://www.margarethatcher.org/document/106689>
- Yetkin, Barış. *Bir Siyasal İletişim Tarzı Olarak Popülizm: Turgut Özal'ın "İcraatın İçinden" ve Recep Tayyip Erdoğan'ın "Ulusa Sesleniş" Konuşmalarının Karşılaştırmalı İncelemesi*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Yılmaz, Rüştü. *Jivkov Döneminde Bulgaristan Türkleri ve Türkiye'ye Göç Olayı (Türk Basınına Göre)*, Ankara: Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Zürcher, Erik Jan. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. çev. Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

Oya Katoğlu'nun Eserlerindeki Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Image of Women in Oya Katoglu's Works

Gizem Nur KAYMAKÇI

Sanat Tarihi Bilim Uzmanı
kaymaknur9@gmail.com
0000-0001-5582-2229

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Kaymakçı, Gizem Nur . "Oya Katoğlu'nun Eserlerindeki Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim 2022): 131-153 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1152595>

Not/Note

Bu çalışma 13/01/2022 tarihinde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı programında kabul edilen "Çağdaş Türk Resminde Bir Naif Ressam: Oya Katoğlu" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 01.08.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 01.10.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

16. yıl

Oya Katoğlu'nun Eserlerindeki Kadın İmgesi Üzerine Bir Değerlendirme

Öz

Çağdaş Türk resminin önemli kadın sanatçılarından olan Oya Katoğlu, sanat kariyeri boyunca resimlerinde farklı teknikler kullanarak birçok konuyu ele almış, çok yönlü bir sanatçıdır. Katoğlu'nun çalıştığı temalardan biri olan kadın teması, sanatçının sıklıkla kullandığı bir konudur. Bu kapsamda araştırmada Oya Katoğlu'nun kadın temasını işlediği resim ve kitap kapak kompozisyonları ele alınmıştır. Çalışmada, sanatçının diğer konuları kadar önemli bir yer tutan kadın temasını gün ışığına çıkarmak amaçlanmıştır. Konu hakkında yazılmış akademik bir çalışmanın olmaması araştırmayı önemli kılar. Katoğlu ilk resimlerinde Anadolu kadınlarının hayatına yönelirken, geç dönem çalışmalarında ise kadın figürlerini dışavurumcu bir yaklaşımla resmetmiştir. Tuvallerinde bu temayı istikrarlı olarak görselleştiren sanatçının çalışmaları, kadın konulu yazın dünyasının kitaplarını süslemiştir. Oya Katoğlu, kadın sanatçıların yer aldığı dünya çapında düzenlenen yarışmalara katılarak dereceler elde etmiştir. Katoğlu naif bir ressam olmasına rağmen konularında toplumsal ve eleştirel çalışmalara yer vermesi yönüyle diğer Türk naiflerini etkilemiştir. Oya Katoğlu, diğer Türk naiflerine oranla çalışmalarında minyatür tekniğine daha fazla başvurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sanat Tarihi, Oya Katoğlu, Kadın Teması, Naif Resim, Anadolu.

An Evaluation on the Image of Women in Oya Katoglu's Works

Abstract

Oya Katoglu, one of the most significant female artists in contemporary Turkish painting, is a versatile artist who has dealt with a wide range of topics in her paintings by employing a variety of styles. The theme of women, one of the themes that Katoglu works with, is a subject that the artist frequently uses. The painting and book cover compositions of Oya Katoglu that deal with the issue of women are explored in this context. The study's goal is to bring to light the theme of women, which is equally essential as the artist's other subjects. The absence of an academic study written on the subject makes the research important. While her early paintings concentrated on Anatolian women's lives, Katoglu eventually represented female figures in an expressive manner. The artist's works, which frequently depict this topic in her paintings, adorned the books of the women's literature world. Oya Katoglu has earned degrees by participating in competitions organized around the world in which female artists take part. Despite being a naive painter, Katoglu impacted other Turkish naive by including social and critical analyses in her topics. Compared to other Turkish naives, Oya Katoglu has applied more to miniature technique in her works.

Keywords: Art History, Oya Katoglu, the Theme of Woman, Naive Painting, Anatolia.

Giriş

Türk resminde kadın sanatçılar Cumhuriyet dönemiyle birlikte etkin bir rol oynamaya başlar. Mihri Müşfik Hanım, Güzin Duran, Nazlı Ecevit, Hale Asaf ve Fahrelnissa Zeid gibi değerli isimler örnek olarak gösterilebilmektedir. Bu ressamların işlediği konulardan biri de kadın teması olmuştur. Bu temanın, kadın ressamlar tarafından ele alınmasında görülen artış oldukça önemlidir. Kadın temasını işlemiş bir ressamın kızı olan Oya Katoğlu da bu konuyu ele alan ressamlarımıza bir örnektir. Sanat tarihi eğitimi alan ressam, sanatsal bir çevrede büyümüş birçok farklı konu, teknik ve malzemelerde çalışmalar üretmiştir. Oya Katoğlu'nun sanat eserlerini naif bir üslupla resmettiği görülmektedir.

Naif¹ sanatın ortaya çıkışı incelendiğinde; 19. yüzyılın sonlarında Fransa'nın başkenti Paris'te profesyonel resim eğitimi almamış sanatçılar tarafından naif

¹ Naif, Latince kökenli bir sözcük olan "nativus" kelimesinden gelmektedir. Saf, doğal, yalın ve yapmacıksız gibi çeşitli anlamlar ifade etmektedir (Erzen, 1997, 1331; Aksoy, 1990, 5).

resmin temelleri atılsa da 20. yüzyıldan itibaren geniş kitlelere yayılarak çeşitli ülkelerde varlığını sürdürmüştür (Erzen, 1997, 1332; Özsezgin, 1981, 155; Manukyan, 1999, 40).

Manukyan (1999, 40,44) ve Özsezgin (1981, 159) göre, dünyanın farklı köşelerinde yayılım gösteren naif resim, ülkemizde etkisini tam anlamıyla 1955'li yıllardan sonra geç bir tarihte göstermiştir. Bu döneme geniş bir bakış açısıyla bakıldığında, çağdaş Türk sanatçıların soyut sanat eğiliminde eserler verdiği döneme denk geldiği anlaşılmaktadır (Büyükişleyen, 1991, 89). Çoğu araştırmacı ve sanat eleştirmeni naif resmin 1955'li yıllarda başladığında fikir birliği içerisinde olmasına karşın, ülkemizde görülen naif resmin özelliklerinin çok daha eskiye dayandığını düşünmektedirler (Erzen, 1997, 1332; Özsezgin, 1981, 157-58; Manukyan, 1999, 44). 1955'li yıllardan daha sonra resim tarihimizde görülmeye başlayan naif sanat ile ilgili yazılar, 1960 yılından itibaren yaklaşık on yılı aşkın bir süre sonra sanat tarihçileri ve eleştirmenleri tarafından araştırılıp tartışılmıştır (Tansuğ, 1999, 311). Sanat eleştirmeni ve sanat tarihçisi Prof. Dr. Kaya Özsezgin ile Naif ressam Fahir Aksoy, naif resmin özelliklerini, ülkemizi temsil eden sanatçıları ve düzenlenen sergilerle ilgili çeşitli yayınları literatüre kazandırarak katkıda bulunmuştur. Türk naif resminin önde gelen isimlerinden olan Fahir Aksoy (1990, 61-64), çağdaş Türk resminde naif resimle ilgili kaleme alınan kapsamlı yayımlardan biri olan *Naif Sanat ve Türk Naifleri* adlı eserinin son sayfalarında, bu türde eser veren sanatçıların isimlerini iki başlıkta toplayarak sanat hayatlarına kısaca değinmiştir. Bu sanatçılardan biri de "Sanat Eğitiminden Geçen Naifler" içerisinde yer verdiği, makale kapsamında ele alınan Oya Katoğlu'dur.

Makalede Oya Katoğlu'nun kadın temalı resim ve kitap çalışmaları karşılaştırmalı ve kronolojik olarak ele alınmıştır. 1966-1992 yılları arasındaki kadın temalı eserleri olarak sınırlandırılmıştır. Sanatçının yıllara göre eserlerinde görülen gelişim ve dönüşümler incelenmiştir. Birçok sanatçıyı etkileyen Oya Katoğlu'nun, diğer resimlerine oranla geri planda kalmış olan kadın temalı eserlerinin araştırılıp öne çıkarılması çalışmanın amaçlarından biridir. Araştırmada kitap, dergi ve sergi kataloglarından faydalanılmıştır. Sanatçının resimleri üzerinden okumalar yapılmış ve eserleri analiz edilmiştir. Araştırma, Oya Katoğlu'nun hayatı veya kadın konulu eserlerinin anlatıldığı güncel bir süreli yayın bulunmaması yönüyle literatüre katkısından önemlidir. Kadın temasını toplumsal konulara değinerek ele alan sanatçının, bu konudaki eserleriyle toplumu ve diğer naif ressamı büyük bir ölçüde etkilediği düşünülmektedir.

1. Oya Katoğlu'nun Sanat Yaşamı

Türk naif resmin öne çıkan isimlerinden Oya Katoğlu, 15 Şubat 1940 yılında İstanbul'da doğmuştur (İslimyeli, 1969, 403). Küçük yaşlardan itibaren entelektüel bir sanat çevresinde büyüyen Katoğlu, sanatçı bir anne ve ressam bir babanın kızı olarak dünyaya gelmiş ve yetiştiği sanatsal ortamdan etkilenmiştir.

Şekil 1: Oya Katoğlu Kadın Temalı Resimlerinin Önünde.

Kaynak: (www.beyazart.com, 14 Aralık 2018).

1959 yılında Ankara Koleji'nden mezun olmasının ardından sanatla ilgili olan Katoğlu, 1960 yılında kazandığı Ankara Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü'nde lisans öğrenimine başlar ve 1964'te eğitimini tamamlar (Aksoy, 1990, 62; Kaymakçı, 2022, 70; İslimyeli, 1969, 403).

Sanatçı, 1963 yılından itibaren profesyonel olarak babası Turgut Zaim'den resim dersleri almaya başlamıştır. Katoğlu'nun babası, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Çallı Atölyesi'nde resim eğitimi görmüş sanatçılarıdır. Oya Katoğlu, guaj, yağlı boya, akrilik, sulu boya, serigrafi ve litografi gibi tekniklerle ve kâğıt, karton, tuval ve seramik gibi birçok farklı malzemelerle resimler yapmıştır (Görünür, 1997, 969; Tansuğ, 1999, 373; Kaymakçı, 2022, 69, 96)(Şekil 1). Sanatçı, yazar ve araştırmacıların kitapları için kapak kompozisyonları tasarlamaya 1965 yılında başlar. Farklı türlerde eser veren Katoğlu, ilerleyen yıllarda çalışmalarına afiş tasarımları, mezar taşı desenleri, özel tasarım seramik tabaklar ve özgün baskı resimlerini de ekler.

Resim yapmayı kendisine bir amaç edinen Katoğlu, yurt içi ve yurt dışında ün kazanmıştır. Sanatçının çalışmaları ülkemizdeki ve Avrupa'daki bienallerde, kişisel ve karma sergilerde 1965'ten itibaren aktif olarak yer almaya başlamıştır. Bu sergi ve yarışmalarda Katoğlu, çeşitli dereceler ve ödüllerin de sahibi olur.

Şekil 2: Oya Katoğlu'nun "Ankara'da Çarşı Sokağı" Adlı Resmi, T.ü.y.b.

Kaynak: (Katoğlu, 1973).

Sanatçının bugüne kadar almaya layık görüldüğü önemli ödüllerden biri de UFACSI Yarışması'dır. Saygın bir yere sahip uluslararası bu yarışmaya, sadece kadın sanatçıların katıldığı bilinmektedir. 1972 yılında düzenlenen yarışmaya ülkemizden katılan dört sanatçıdan biri de Oya Katoğlu'dur. Sanatçı yarışmaya Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla bizzat davet edildiğini röportajlarında aktarmıştır. Katoğlu'nun "Ankara'da Çarşı Sokağı" isimli pazar ve şehir temasını bir tuval üzerine aktardığı yağlı boya eseri, birincilik ödülünü kazanmıştır. Dönemin yayınlarında, sanatçının Şekil 2'deki yapıtı hakkında sergideki herkes tarafından ilgi gördüğüne dikkat çekilmiştir (Kaymakçı, 2022, 143-144; Soundry, 1972, 22; İslimyeli, 1980, 87; Anonim, 1972, 8; Katoğlu, 1973, 13).

Anadolu hayatı ve insanını betimleyen sanatçının kompozisyonları incelendiğinde çoğunlukla çeşitli şehirler, farklı tipolojilerde mimari yapılar, kadın ve çocuk, pazar, pencere temalarını resmettiği anlaşılmaktadır.

2. Oya Katoğlu'nun Kadın Temalı Çalışmaları

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun "güçlü kadın ressamımız" diyerek övgü dolu sözlerle bahsettiği Oya Katoğlu'nun tuvallerinin vazgeçilmez konularından biri de kadın temasıdır (Eyüboğlu, 1973, 30). Daha önceki satırlarda bahsi geçen konulardan Oya Katoğlu'nun günümüzde sevilen ve beğenilen eserleri arasında Anadolu yaşamı ve pazar temalı eserleri gelmektedir. Sanatçının kadın temalı eserlerinin ise diğer resimlerine oranla geri planda kaldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Katoğlu'nun kadın temasını ele aldığı resimler de Anadolu yaşamını aktardığı çalışmalar kadar zengin görünümlere ve içeriğe sahiptir.

Katoğlu, Anadolu kadınının günlük hayatı içerisindeki işlerine, toplumdaki yeri ve önemine kompozisyonlarında değinmiştir. Naif bir ressam olmasına rağmen, küçük yerleşim alanlarındaki kadınların toplumsal sorunlarına da yönelir. Oya Katoğlu'nun eserlerinde kadın temasına, 1966-1992 yılları arasında ağırlık verdiği ve bugüne kadar toplam yirmi iki tuval resmi ve iki kapak kompozisyonu olmak üzere toplam yirmi dört çalışması olduğu tespit edilmiştir. Sanatçının bu makaledeki

en erken tarihli kadın temalı eseri 1966 yılında yapılan “Kadınlar” adlı eseriyle, en geç tarihli çalışması ise 1992 yılına ait “Hanımın Çiftliği” adlı resmidir (Şekil 3, 15).

Şekil 3: Oya Katoğlu, “Kadınlar”, 1966, K.ü.g.b, 47,5 x 65,5 cm, Akbank Resim Koleksiyonu.

Kaynak:(www.digitalssm.org, 31 Ekim 2020).

Sanatçı sırasıyla “Kadınlar” (1966), “Gelin Evini Ziyaret” (1969), “Döne Yahut Oğlan Çocuğu Bekleyişi” (1971), “Emziren Kadın” (1973), “Pencere Sefası I” (1973), “Tavukları Besleyen Çiftçi” (1974), “Gün Batımı” (1985), “Yarın Ne Getirecek?” (1985), “Eski Hamam, Eski Tas” (1986), “Yalnızlık” (1989-90), “Ana Oğul” (1989-90), “Günlerden Bir Gün” (1990), “Mor Kayalar” (1990), “Kıyı Keyfi” (1990), “Göl” (1989-1991), “Dışarda Soğuk Var” (1991), “Sabah Akşam” (1991), “Hamama Giren Terler I” (1991), “Hanımın Çiftliği” (1992) isimli kadın temalı eserlerini üretmiştir. Bu resimlerinin yanı sıra tarihsiz “Mahalle” adlı çalışması ve “İsimsiz” iki eser daha gerçekleştirebilir (Şekil 14).

2.1. Tuvallerinde: Kadın Teması

Makalede yer alan ilk kadın temalı resmi Akbank Resim Koleksiyonu’nda bulunan, 1966 yılında kâğıt üzerine guaj tekniğindeki “Kadınlar” adlı eseridir. Sanatçının çalışmasında (Şekil 3), bir işle uğraştıkları anlaşılabilir kadınları, eski ahşap bir evin önünde beyaz renkli küfelerle birlikte resmetmiştir. Bu kompozisyondaki figürlerin kıyafetleri diğer kadın temalı eserlerine oranla daha sade ele alınmakla birlikte, sınırlı renk kullanımı ve az motif anlayışı prensibiyle yapılmıştır. Figürlerin yazmalarında köklü bir geçmişe sahip el sanatı ürünü olan Tokat yazmalarını resmettiği düşünülmektedir. Bu resim, ilk çalışmalarından itibaren el sanatlarının ve folklorik öğelerin kompozisyonlarında ne kadar önemli bir yer tuttuğunun kanıtıdır. Katoğlu’nun küçük detaylara önem vermesi kompozisyonlarının estetik yönünü artırırken eserlerine belgencilik özelliği de kazandırmıştır.

Küçük ölçülerde resme başlayan sanatçının büyük ölçülerde eserleri de vardır. Bu resimlerden biri olan 135 x 220 cm boyutlarındaki “Gelin Evini Ziyaret” adlı yağlı boya teknikli eseridir (Şekil 4). Sanatçı, kompozisyonun arka planındaki evin penceresinden ziyaretçileri izleyen gelini küçük bir detayda betimlemiştir. Büyük bir konu zenginliğine ve çeşitliliğine sahip bu resim, Anadolu kadınlarıyla birlikte ele alınmıştır. Özellikle sanatçının kompozisyonda çok fazla kadın figürünü resmetmesi, gelin evini ziyarete gelen neşeli düğün kalabalığının vurgulanmasını sağlar. Sanatçının kompozisyonda düğünün önemli figürlerinden biri olan geline odaklanmak yerine Anadolu kadınlarını ön plana çıkarması oldukça önemlidir.

Böylece ressam her detayda başka bir kadının yaşamını aktarmıştır. Katoğlu, “Gelin Evini Ziyaret” adlı eserindeki figürlerin kıyafetlerinde “Kadınlar” adlı çalışmasına oranla daha fazla renk ve motif kullanmıştır (Şekil 3-4). Sanatçının büyük boyutlarda tuval kullanması ve yağlı boya tekniğine geçmesiyle birlikte figürlerin boyutlarını küçültürerek detay zenginliğine yer vermeyi tercih etmiştir. Resimdeki Anadolu kadınlarının her birinin kıyafetinin farklı renkte ve desene sahip olması ve çeşit çeşit yazmaları örnek olarak gösterilebilir.

Şekil 4: Oya Katoğlu, “Gelin Evini Ziyaret”, 1969, T.ü.y.b, 135 x 220 cm.

Kaynak:(www.gittigidiyor.com, 31 Mayıs 2022).

Sanatçının “Gelin Evini Ziyaret” isimli tablosundan iki sene sonra farklı bir kadın temasına yöneldiği görülmektedir. Oya Katoğlu, bu eseriyle birlikte toplumsal eleştiride bulunduğu resimler de yapmaya başlar. Bu konuya örneklerden biri de 1971 tarihli “Döne Yahut Oğlan Çocuğu Bekleyişi” çalışmasıdır (Şekil 5). Sanatçı, resimdeki figürleri anıtsal bir şekilde konumlandırmıştır. Bu resimdeki odak noktası olan annenin, etrafını yakın yaş gruplarındaki kız çocukları sarmaktadır. En küçük çocuğunu kucağında taşıyan annenin başka bir çocuk daha beklediği anlaşılmaktadır. Aynı desen ve renklerde giydirilmiş kızların ikiz olduğu görülmektedir. Yedi kız çocuğu olmasına rağmen annenin erkek çocuğu bekleyişini ele alan çalışma Anadolu’da sıklıkla karşılaşılan bu durumu eleştirmektedir. Beyaz horoz figürü erkek çocuğu bekleyişinin göstergesidir. Sanatçı, bu çalışmasında kadınların yaşadığı zorluklardan birine ışık tutmayı amaçlamıştır. Naif ressamın konularında toplumsal mesaj vermesi ve yüzünü topluma dönmesi Türk naif resmi için önemlidir.

Katoğlu “Döne Yahut Oğlan Çocuğu Bekleyişi” resmi ile başladığı anne figürüne çalışmalarında daha fazla yer vermeye başlamıştır. 1971-1973 yıllarına geldiğinde anne ve çocuk temaları üzerinde yoğunlaşan Katoğlu, anne olmasının ardından kompozisyonlarının detaylarında görülen çocuk figürlerini resimlerinin konularına ekler. Sanatçı Şekil 6’daki 1973 tarihli “Emziren Kadın” eserinde anne temasını işlemiştir. Kompozisyonun merkezinde bulunan bu anne kucağındaki acıkmış olan çocuğunu emzirmekteyken, sağ taraftaki kadın figürünün elinde emzik bulunması kompozisyonun odağının anne ve çocuk figürü olduğunu göstermektedir.

Şekil 5: Oya Katoğlu, “Döne Yahut Oğlan Çocuğu Bekleyişi”, 1971.

Kaynak: (Eyüboğlu, 1973, 31).

Pencere temalı eserleri içerisinde en erken tarihi tespit edilebilen “Pencere Sefası I” ismini verdiği çalışmasında Katoğlu, kadını konu edinen bir eser gerçekleştirir. İki temayı bir tuvalde işleyen sanatçı bu naif resminde, Osmanlı tasvir sanatı konularından esinlenmiştir. Sanatçı, pencereden bakan kadın figürlerini ilk çalışmalarından başlayarak son çalışmalarına kadar detaylarda sıklıkla aktarmıştır. Şekil 7’de pencere önündeki kediyi seven Anadolu kadınının günlük yaşamından bir kesit sunulmuştur.

Şekil 6-7: Oya Katoğlu, “Emziren Kadın”, 1973, T.ü.y.b, Özel Koleksiyon; Oya Katoğlu, “Pencere Sefası I”, 1973, T.ü.y.b, Özel Koleksiyon.

Kaynak: (Zimmer, 1974, 15-16).

Bu resimden bir yıl sonra 1974’te kadın temalı bir eser daha gerçekleştirir (Şekil 27). Sanatçı “Tavukları Besleyen Çiftçi” adını verdiği bu resimde, hayvanlarıyla ilgilen bir kadını geleneksel kıyafetler içerisinde resmetmiştir. Hayvan sevgisini ve hayvancılıkla uğraşan çiftçi kadınının anlatıldığı bu resimler benzer çizgidedir (Şekil 7, 27). İki resimde de zengin renk ve motiflerde kıyafetler resmedilmekle birlikte yazmalar ön plana çıkarılmıştır. Şekil 7’de iğne oyali beyaz yazmalı kadın resmedilirken, Şekil 27’de ise baş bağlama stili ön plandadır. Geniş renk skalasından oluşan bu resimlerinde sanatçı, beyaz, kahverengi ve siyah renklerde hayvan figürleriyle kompozisyonu dengeler. Katoğlu’nun bu eserleri diğer naif kadın sanatçıları da etkilemiştir (Şekil 27-28).

Oya Katoğlu, Anadolu yaşamı, şehirler, pazarlar ve pencere konulu diğer çalışmalarının detaylarında da kadın temasını sıklıkla aktarır. Sanatçı bu konulardan biri olan çeşitli pazar yerlerinde üreten veya satış yapan kadın figürlerinin dışında, sosyalleşen kadın figürlerine de yer vermiştir. Sanatçı, kompozisyonlarını Şekil 8'de görülen büyük beyaz pazar şemsiyeleriyle ya da bu türdeki diğer çalışmalarında küfeler, sepetler ve çizgili kilimler ile zenginleştirmiştir.

Şekil 8-9: Oya Katoğlu, "Yarın Ne Getirecek?", 1985, T.ü.y.b, 70 x 50 cm, Özel Koleksiyon;
Oya Katoğlu, "Gün Batımı", 1985, T.ü.y.b, 150 x 75 cm, Özel Koleksiyon.

Kaynak: (Özsezgin, 1988, 362-363).

Oya Katoğlu'nun 1985 tarihli "Gün Batımı" adlı eserinde Osmanlı'nın simgesel yapılarından birinin hemen önünde, kilimler üzerinde arkadaşlarıyla dinlenen Anadolu kadınlarını resmettiği görülmektedir (Şekil 9). Sanatçı arka planda mor bir gün batımının yükseldiği manzarada geleneksel Türk evlerinin bulunduğu bir kasabayı aktarmıştır. Bu kompozisyonda Katoğlu, Şekil 7'de ve 27'de olduğu gibi beyaz hayvan figürlerine yer vererek, canlı renkleri dengeler. Oya Katoğlu'nun kadın temalı eserleri aslında Anadolu yaşamının içerisinden birer kesittir. Bunun en önemli sebebi Osmanlı'nın simge yapılarıyla birlikte geleneksel Türk mimarisine, taş döşeli sokaklarına ve folklorik malzemelere yer vermesidir (Şekil 8-9).

Sanatçının 1986 yılında başkent Ankara'da Tanbay Galerisi'nde ikinci kişisel sergisini düzenlediği bilinmektedir. Bu sergi için ürettiği kırk yedi adet çalışmasından biri de kadın temalı "Eski Hamam, Eski Tas" (1986) isimli Şekil 10'da yer alan eserdir. Oya Katoğlu'nun ikinci kişisel sergisini ziyaret edenler arasında gazeteci Önder Şenyapılı ve Sanat Tarihi alanında önemli araştırmalar yapan sanat tarihçisi Prof. Dr. Günsel Renda da vardır. "Rekor" başlıklı yazısında, Şenyapılı'ya göre (1989, 244) Katoğlu'nun "Eski Hamam, Eski Tas" resmi ile "Üç Sembol" adlı çalışması üslubunda görülecek olan yeni bir başlangıcın belirtisidir. Oya Katoğlu İstanbul'da Benadam Galerisi'nde (1991-1992) son kişisel sergisi için bir hamam sahnesi daha resmetmiştir. Triptiğin ilk parçası olan "Hamama Giren Terler I" (1991) adlı resimde, sanatçı kadınlar hamamını konu almıştır (Edgü, 1992, 3-20)(Şekil 24).

Şekil 10: Oya Katoğlu, “Eski Hamam, Eski Tas”, 1986, T.ü.y.b, 80 x 100 cm.

Kaynak:(sergirehberi.com, 12 Ekim 2020).

Bu iki resimde hamamının sıcaklık bölümündeki kadınları çocuklarıyla resmetmiştir. Şekil 10’da kompozisyonun merkezine konumlandığı naif üsluplu figürlerini büyük resmederken Şekil 24’te gruplar halinde daha küçük ele alır. Genellikle tuvallerinde kahverengiye detaylarda kullanan sanatçının, ilk resminde bu rengin ağırlıkta olması dikkat çekicidir. “Eski Hamam, Eski Tas” resminde sanatçı kadın figürlerinde takılara yer vermiştir. Kurnadan akan suyu, çizgisel olarak minyatür tekniğinde resmetmiştir. Oya Katoğlu’nun “Hamama Giren Terler I” adlı çalışması “Eski Hamam, Eski Tas” resmine oranla geniş bir renk skalasından oluşmuştur. Beş sene arayla açtığı kişisel sergilerinde bulunan kadın temalı bu iki resimden, Katoğlu’nun üslup ve tekniğindeki gelişim görülmektedir. İç mekân resimlerini titiz bir işçilikle çalışan sanatçı, “Hamama Giren Terler I” resminde fil gözü açıklıklarına, sivri kemerler üzerinde taşınan kubbeye, duvarlarda mavi renkli çinilere varıncaya değin detaylandırır. Bu iki resim konu seçimi bakımından geleneksel minyatür sanatı kaynaklıdır.

Yapılan araştırmalarda, Oya Katoğlu’nun ürettiği son yıllardaki eserlerinde imgesel anlatımı güçlendirdiğiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Kompozisyonlarında işlediği Anadolu insanını, farklı bir yaklaşımla ele alarak Anadolu insanının iç yaşantısını da resmetmeye başlamıştır (Gültekin, 1992, 128; Kaymakçı, 2022, 107). Dolayısıyla naif ressamın bazı eserlerinde Dışavurumculuk görülür. Kadın temalı eserlerinde Dışavurumculuk ve merak duygusunu ön plana çıkaran ressamın, aynı yıllarda ürettiği “Yalnızlık” ve “Ana Oğul” (1989-1990) eserleri ile 1990 tarihli “Günlerden Bir Gün” çalışması bu resimlere örnek gösterilebilir. Sanatçı “Yalnızlık” ve “Ana Oğul” isimli çalışmalarında bireylerin duygularını, bir hikâye şeklinde seyirciye aktararak yorumlamasına olanak sağlar (Şekil 11-12).

Şekil 11’de yer alan “Yalnızlık” çalışmasında kompozisyonun merkezinde resmedilen köprünün ortasındaki anne ile çocuklar izleyiciyle göz teması kurar. Figürlerin yüz ifadesi resmin ismine atıfta bulunmaktadır. Resmin arka planından ön planına doğru hızla akan nehir, figürlerin yalnızlığını güçlendirmiştir. Kompozisyondaki akarsular ile kayalıkların resmediliş biçimi minyatür tekniğinde ve çizgiseldir.

Katoğlu’nun T.C. Ziraat Bankası Resim Koleksiyonu’ndaki “Ana Oğul” çalışması incelendiğinde, ilk olarak sade bir kompozisyon gibi görülse de, resmin konusuyla ilgili üç farklı yorum bulunmaktadır. Dışarıdaki manzaraya sırtını dönen anne figürü, üzgün ve düşünceli olarak betimlenmiştir (Şekil 12). Resmin isminden yola

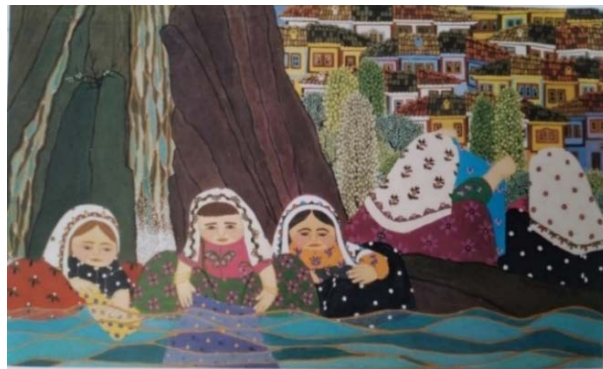
çıkılarak anne figürünün bir erkek çocuğu olduğu düşünüldüğünden eserle ilgili üç farklı yorum ortaya çıkmaktadır. Bu düşüncelerden ilki annenin arkasındaki uçurtmanın sahibinin kadının çocuğu olabileceği yorumudur. İkinci düşünce ise hareketli uçurtma ile annenin üzgün durumu figürün iç dünyasında karşılık yaratmaktadır. Uçurtmayla oynayan çocuğun gözükmemesi ve annenin bu manzaraya arkasını dönmesi çocuğunu kaybeden acılı bir annenin betimlendiğini de düşündürmektedir. Öte yandan üçüncü düşünce ise bu kadın figürünün eliyle karnını tutması hamile olabileceğidir. Arka plandaki uçurtma sembolik olarak annenin hamile olduğunu veya bebeğin habercisi olarak resmedilmiş de olabilir. Kompozisyonda sadece anne figürünün resmedilmesi ve çocuğa yer verilmemesi, bu üç farklı yorumdan ikincisini daha baskın hale getirir. Şekil 11 ve 12'den de anlaşılacağı üzere Katoğlu, kadını ele aldığı konularda zamanla anlatım olanaklarını geliştirmiştir.

Şekil 11-12: Oya Katoğlu, "Yalnızlık", 1989-1990, T.ü.y.b, 38 x 72 cm, Özel Koleksiyon; Oya Katoğlu "Ana Oğul", 1989-90, T.ü.y.b, 38 x 72 cm, T.C. Ziraat Bankası Resim Koleksiyonu.

Kaynak: (Edgü, 1992, 17-18).

Şekil 13: Oya Katoğlu, "Mor Kayalar", 1990, T.ü.y.b, 90 x 55 cm.

Kaynak: (Edgü, 1992, 15).

Sanatçı nehirlerin, akarsuların kenarlarında sosyalleşen ya da günlük işlerini yapan kadınları da ele alır. Bu resimlere "Mor Kayalar", "Kıyı Keyfi" ve "Göl" çalışmaları örnek olarak verilebilir (Şekil 13). Oya Katoğlu, bu resimlerinin arka planlarında Anadolu'nun farklı köşelerini, farklı manzaralarla tuvallerine aktarmıştır.

Çalışmalarını geleneksel Türk evleriyle, köprülerle, kayalıklarla ve çeşit çeşit ağaçlarla ayrıntıcı bir yaklaşımla zenginleştirir.

Şekil 14: Oya Katoğlu, “Mahalle”, Tarihsiz, T.ü.y.b.

Kaynak: (Eyüboğlu, 1973, 29).

Katoğlu'nun bir diğer eseri ise “Mahalle” çalışmasıdır (Şekil 14). Sanatçı, detaylarda farklı birer sahne olarak kadınların günlük yaşantısında omuzlarına yüklenen sorumlulukları ele almıştır. Bu sorumlulukları bir dayanışma halinde birlikte çalışarak yerine getirmeye çalıştıkları görülmektedir. Sanatçı, çamaşır yıkayan ve kurutan, çeşmeden su taşıyan, hamur açan ve bir diğer yandan çocuklarıyla ilgilenen kadınları resmetmiştir. Bu resim Oya Katoğlu'nun, Anadolu'ya dair gözlemlerinin bir yansıması olmalıdır.

Oya Katoğlu, Anadolu yaşamını ve mimari konuları aktardığı resimlerin detaylarında daha önceki satırlarda da belirtildiği gibi pencereden bakan figürleri sıklıkla resmetmiştir. Şekil 7'deki 1973 tarihli “Pencere Sefası I” resmi ile başladığı pencere temalı eserlerini 1991 yılına kadar sürdürür. Pencereleri konu alan “Dışarda Soğuk Var” (1991) ve “Sabah Akşam” (1991) isimli eserlerinde ressam bir kez daha kadın temasına yönelmiştir. Diğer pencere temalı eserleri arasında ön plana çıkan “Dışarda Soğuk Var” çalışmasında bir evin iç mekânı ele alınmıştır (Şekil 22). Katoğlu, iç mekânda pencerelerde, el sanatı ürünü olan beyaz tığ işi dantel tüllere, raflarda seramik kâselere, sedirlerdeki desenli kumaşlar ile kanaviçe örtülere kadar resmetmiştir.

Şekil 15: Oya Katoğlu, “Hanımın Çiftliği”, 1992, T.ü.y.b, 70 x 100 cm, Mesrure ve Ahmet Yücekök Koleksiyonu.

Kaynak: (Atagök, 1993, 57).

1993 yılında düzenlenen “Cumhuriyetten Günümüze Kadın Sanatçılar” sergisinde altmış kadın sanatçının içerisinde, geç tarihli yağlı boya çalışmalarından olan “Hanımın Çiftliği” (1992) eseri ile Oya Katoğlu da bulunmaktadır (Atagök, 1993, 57; Kaymakçı, 2022, 150)(Şekil 15). Mesrure ve Ahmet Yücekök Koleksiyonu’ndaki bu eserinde, portakal ağaçlarının oluşan çiftliğin başındaki hanımın yaşantısından bir kesit sunulmuştur. Diğer resimlerinden farklı olarak, çiftliğin hanımının birçok kişiyi yönlendirmesiyle güçlü bir kadın simgesi oluşturulmuştur.

2.2. Kitap Kapak Kompozisyonlarında: Kadın Teması

Oya Katoğlu, Anadolu yaşamıyla birlikte Anadolu kadınlarının dünyasını sanat kariyerinin ilk yıllarından itibaren tuvallerine aktarmıştır. Gözlemlerini büyük bir dikkatle resimleyen sanatçı, konularında anlatım olanaklarını geliştirmiştir. Çok yönlü çalışmaları bulunan sanatçı, 1982 ve 1983 yıllarında kadın ve aileyle ilgili iki kitabın kapak tasarımını yapmıştır (Şekil 16-17).

Şekil 16-17: Oya Katoğlu'nun 1982 yılında *Türk Toplumunda Kadın* Kitabı İçin Yaptığı Kapak Düzeni ile 1984'te Ürettiği *Türkiye’de Ailenin Değişimi: Yasal Açısından İncelemeler* Kitap Kapağı Tasarımı.

Kaynak: (Abadan Unat, 1982; Ortaylı vd., 1984).

Sanatçı çalışmalarında kadın figürünü sıklıkla resmeden naif ressamların başında gelmektedir. Oya Katoğlu, bu kez Anadolu kadının toplumsal sorunlarına eğildiği resimlerini bir yağlı boya çalışmasında değil toplumsal konulu bir kitabın kapak kompozisyonunda yer verir.

Türk Toplumunda Kadın (1982) isimli aile ve kadın konulu bu kitabın kapak tasarımı için araştırmacılarının Oya Katoğlu’nu seçmesi kadın temalı yağlı boya çalışmalarında yer verdiği toplumsal mesajlarının izleyiciye ulaştığının bir işaretidir (Şekil 16).

Sanatçı *Türkiye’de Ailenin Değişimi Yasal Açısından İncelemeler* ve *Türkiye’de Ailenin Değişimi Sanat Açısından İncelemeler* (1984) isimli iki ciltten oluşan kitapların kapaklarını resimlemiştir. Kitabın birinci cildinde ressam Turgut Zaim ve Oya Katoğlu’na değinen Prof. Dr. İlber Ortaylı, aile temasını tuvallerinde işleyen bu iki sanatçıya dikkat çekmiştir (Ortaylı, 1984, 191; Kaymakçı, 2022, 140). Katoğlu, 1984 yılında basılan bu kitaba ait kapak tasarımını 1983’te üretmiştir (Şekil 17). Bu kapak kompozisyonunda da tuval resimlerinde olduğu gibi toplumsal bir eleştiriye yer verir. Oya Katoğlu’nun evin içinde dengenin sağlanabilmesi için eşit kollu teraziye

kullanması sembolik olarak kadın ve erkek eşitliğine vurgu yaptığının bir göstergesidir. Bu eşitliği çocuk figürleriyle desteklemiştir. Titiz bir çalışmanın ürünü olan bu kapak kompozisyonu, taşıdığı mesaj bakımından yağlı boya çalışmaları kadar dikkate değerdir.

Başka kitaplar için ürettiği desenlerinde metin-resim ilişkisi kuran sanatçı, kadın temalı kapak kompozisyonlarında da metnin içeriğine uygun olacak şekilde tasarlamaya özen gösterir. Osmanlı döneminde el yazmalarını resimleyen nakkaşlar da metin-resim ilişkisi kurarak tasvir etmişlerdir. Sanatçının diğer kitap çalışmalarında metin-resim ilişkisi kurması ve kapak kompozisyonlarında aynı tavrı devam ettirmesi, nakkaşlarla benzer bir diğer özelliğidir (Tezcan Kaya, 2009, 455; Kaymakçı, 2022, 163-164).

4. Karşılaştırma ve Değerlendirme

Oya Katoğlu'nun ürettiği yapıtlar değerlendirildiğinde, folklorik malzemeler birlikte ele aldığı naif çalışmalarını minyatür tekniği ve figüratif yansımalar ile resmetmesi yönüyle Türk ve Avrupa naiflerinden farklı bir çizgide ilerlediği görülmektedir. Eserlerinde Batı kültüründen etkilenmeyerek kendi yaşadığı toplumun değerlerini göstermeyi tercih etmiştir.

Sanatçı, kadın temalı eserlerinde konu olarak Avrupa naiflerinden Camille Bombois ile benzer konulu iki resim yapmış olsa da tekniğinde minyatür etkileri görülmektedir. Buna Katoğlu'nun "Mor Kayalar" resmi ile Camille Bombois'in "Çamaşçı Kadınlar" resmi örnek gösterildiğinde Katoğlu çalışmasını çoğunlukla desen, renk oyunları ve geleneksel Türk evleriyle zenginleştirmeye çalışmıştır (Şekil 13, 18). Bombois ise eserinde desensiz düz kıyafetlere, ışık-gölgeye, yansımaya ve perspektife yer vermiştir.

Şekil 18-19: Camille Bombois, "Çamaşçı Kadınlar", T.ü.y.b, 38,7 x 46,3 cm; Camille Bombois, "İsimsiz", 1935, T.ü.y.b, 46,3 x 61 cm.

Kaynak: (www.bonhams.com, 30 Temmuz 2021).

Camille Bombois 1935 tarihinde gerçekleştirdiği Şekil 19'daki "İsimsiz" çalışması ile Katoğlu'nun 1989'da başlayıp 1990'da bitirdiği "Yalnızlık" adlı kadın konulu eseri benzer kompozisyon şemasına sahip olsa da anlatım biçimleri farklılık gösterir (Şekil 11). Bombois çalışmasında figürleri geri plana atarak doğayı merkeze alırken Katoğlu figürlerin duygularına yer vererek bireyin iç dünyasını yüceltmeyi tercih etmiştir. Katoğlu, Avrupa naiflerine kıyasla anlatımına yeni bir boyut kazandırmıştır.

Oya Katoğlu'nun "Mor Kayalar" ve "Yalnızlık" eserleri babası Turgut Zaim'in konuları ve eserlerini resmediş biçimi yönleriyle birçok benzerlik taşımaktadır. Katoğlu'nun "Mor Kayalar" ve "İsimsiz" olan eseriyle, Turgut Zaim'in "Kırşehir'de Köprü" çalışması örnek olarak gösterilebilir (Şekil 13, 20-21).

Şekil 20-21: Oya Katoğlu, "İsimsiz", T.ü.y.b, 45 x 35 cm, Özel Koleksiyon; Turgut Zaim, "Kırşehir'de Köprü", D.ü.y.b, 54 x 43 cm, N.T. Koleksiyonu.

Kaynak:(www.terakkisanat.com, 10 Ekim 2020; Kocabıyık, 2000, 57).

Turgut Zaim'den resim dersleri alan Oya Katoğlu, sanat kariyeri boyunca çeşitli tekniklerde ve farklı malzemelerde eserler üretmiştir (Görünür, 1997, 969; Tansuğ, 1999, 373; Kaymakçı, 2022, 69, 96). Katoğlu'nun tuval resimlerinin yanı sıra, kitap kapak kompozisyonu ile kitap içi desenler, özgün baskı ve afiş resimleri yaparak çok yönlü çalışmalar gerçekleştirmesinde Turgut Zaim önemli bir rol oynamış olmalıdır.

Katoğlu'nun kompozisyonları incelendiğinde ise başta minyatür tekniği olmak üzere folklorik malzemeler, zengin motif anlayışı ve figüratif etkilerin görülmesinde Zaim'in payı büyüktür. Oya Katoğlu'nun kompozisyonlarındaki teknik, onu diğer naiflerden farklı kılmıştır. Dolayısıyla tekniğini ve konularını babasından miras alan sanatçı, yapıtlarının büyük bir çoğunluğunda Batı kültüründen etkilenmeyip kendi kültürümüze yönelmiştir (Şekil 18-23).

Oya Katoğlu'nun resim sanatını babasından öğrendiği göz önünde bulundurulduğunda, ilk çalışmalarından itibaren birbirinden farklı içeriğe sahip kadın temaları görülmesi Turgut Zaim'den ilham almış olma ihtimalini güçlendirmektedir. Zaim ve Katoğlu kadın temasını ele alırken, kadın figürünü kompozisyonlarının odağı olacak şekilde resmetmişlerdir. Katoğlu, Zaim'in izinden ilerleyerek dönemin değişmekte olan toplumuna ve Anadolu'daki kadın figürlerine dikkat çekmiştir. Oya Katoğlu'nun çalışmalarında günlük ev işleri ve çocuğuyla ilgilenen emektar kadın figürleri artık köy ve yayla yerine Turgut Zaim'den farklı olarak kasaba veya kentlerde karşımıza çıkmaktadır. Konulardaki bu değişimin sebebi iki sanatçının yaşadığı dönemin farklılığından kaynaklanmaktadır. Osmanlı'dan Cumhuriyet dönemine geçişi yaşamış olan Turgut Zaim ile Cumhuriyet döneminde dünyaya gelmiş olan Oya Katoğlu arasındaki farklılık doğal bir sonuçtur. Dolayısıyla iki sanatçı da kadın temalarında farklı konular üzerine yoğunlaşmıştır.

Örneğin Katoğlu'nun kompozisyonlarındaki erkek figürlerinin de kadınlar ile birlikte pazara veya tarlaya gittiği söylenebilmektedir. Kadınların iş yükünün azalması sanatçının kompozisyonlarında dönemin ev yaşantısına Turgut Zaim'e

kıyasla daha fazla yer vermesini sağlamıştır. İki sanatçının da tuvaleri incelendiğinde Zaim'in iç mekânı konu aldığı enteriyör çalışmalarında kadın figürlerinin ev işleriyle uğraştıkları görülürken, kızı Oya Katoğlu'nun çalışmalarında ise evlerinde dantel örmek gibi el sanatları ile ilgilendikleri sahneler betimlemiştir (Şekil 22-23).

Şekil 22-23: Oya Katoğlu, "Dışarda Soğuk Var", 1991, T.ü.y.b, 81 x 62 cm; Turgut Zaim, "Hamur Açan Yörük Kadını", D.ü.y.b, 75,5 x 67 cm, Ankara Resim ve Heykel Müzesi.

Kaynak: (Edgü, 1992, 13; Yasa Yaman, 2012, 284).

Şekil 24-25: Oya Katoğlu, "Hamama Girenler Terler I", 1991, T.ü.y.b, 60 x 60 cm; Fazıl Enderûni, "Kadınlar Hamamı", *Zenânnâme, İÜK, T5502*.

Kaynak: (Edgü, 1992, 10; benhayattayken.blogspot.com, 4 Kasım 2020).

Oya Katoğlu'nun İstanbul'da Benadam Galerisi'nde düzenlenen son kişisel sergisinde yer alan 1991 tarihli "Dışarıda Soğuk Var" ve "Hamama Girenler I" isimli çalışmalarında minyatür etkisi diğer resimlerine kıyasla fazladır (Şekil 22, 24). Özellikle bu resimlerdeki konu seçimi ve kompozisyon şemasında minyatür sanatından sıklıkla yararlanmıştır.

Katoğlu "Hamama Girenler I" isimli eserinde kadınlar hamamının sıcaklık bölümünden bir kesit sunduğu çalışmasının kompozisyon şeması açısından aklı 18. yüzyılda Osmanlı döneminde yaşayan Fazıl Enderunî'nin yazdığı *Zenânnâme (İÜK, T5502)* adlı eserin içerisinde bulunan "Kadınlar Hamamı" tasvirini getirmektedir (Kaymakçı, 2022, 162-163; Bağcı vd., 2006, 275) (Şekil 24-25). Öte yandan Turgut Zaim'in de kadınlar hamamının sıcaklık bölümünü betimlediği "Hamamda İki Kadın"

isimli özgün baskı bir resmi vardır (Kaymakçı, 2021a, 222). Görüldüğü üzere sanatçı bir kez daha kadın temalı bir eserinde babasıyla aynı konuyu görselleştirmeyi tercih etmiştir.

Şekil 26: Refail, “Sultan III. Mustafa ve Şehzadesi”, 1757-1789, *Silsilename-i Osmaniye*.

Kaynak: (Mahir, 2012, 264).

Köklü bir geçmişe sahip olan, nakkaşlarının el yazmalarını süsleyen Osmanlı minyatürlerinde pencereyle birlikte ele alınan figürler, bu kez Oya Katoğlu'nun naif resimleriyle buluşmuştur. Katoğlu'nun da çalışmalarında pencere temasına vurgu yaptığı görülmektedir. Sanatçı Şekil 22'deki “Dışarıda Soğuk Var” çalışmasında, *Silsilename-i Osmaniye* (1757-1789) eserinin içerisinde yer alan “Sultan III. Mustafa ve Şehzadesi” adlı tasvirten etkilenmiş olmalıdır (Şekil 26). Batılılaşma dönemi sanatçılarından Refail'in yaptığı bilinen bu resimle, Katoğlu'nun çalışması oldukça benzerdir. Her iki resimde de sedirlerin üzerinde oturan figürler seyirciyle göz teması kurarken betimlenmiştir. Bu iki kompozisyonda da sanatçılar, gözü figürlerinin arkasında yer alan pencereden dışarıdaki manzaraya çeker. Arka plandaki pencerelerden görülen manzaralar ise başlı başına bir resim gibidir. Refail'in resminde konu seçiminden de kaynaklanan erkek figürler başrolde görülürken Katoğlu'nun kompozisyonunda ise kadın figürleri resmin odak noktası haline gelerek değişime uğramıştır.

Şekil 27-28: Oya Katoğlu'nun Tavukları Besleyen Çiftçi Resmi, 1974, T.ü.y.b, 49,5 x 62,5 cm; Berna Türemen, İsimli, T.ü.y.b, 45 x 55 cm.

Kaynak:(veryimportantlot.com, 10 Ekim 2021; www.turkishpaintings.com, 2 Kasım 2020).

Oya Katoğlu'nun kadın konulu eserlerinin kendinden daha sonraki yıllarda resim yapmaya başlayan naif ressamlardan olan Hikmet Karabucak ve Berna Türemen'i etkilediği tespit edilmiştir. Bu iki sanatçının bazı eserlerindeki konu seçimi, kompozisyon şeması ve kıyafetlerde Katoğlu'nun etkisi görülmektedir. Konularında çoğunlukla kadın temasını işleyen Türemen, Oya Katoğlu gibi çiçek satan kadınları

ya da hayvanlarıyla ilgilenen çiftçi kadınları resmetmiştir (Şekil 27-28). Türemen kadın figürlerinde desenli fistanları ve şalvarları resmetse de Katoğlu'ndan farklı olarak dönemin modern kıyafetlerine ve yapılarına kompozisyonlarında yer verir. Hikmet Karabucak'ın portakal toplayanları, gelin ziyaretleri ve kadın hamamlarını konu aldığı çalışmaları, Katoğlu'yla benzer resmettiği temalardandır. Sanatçı, Oya Katoğlu'nun tuvallerindeki gibi figürlerin kıyafetlerini zengin motif anlayışıyla resmetmiştir. Fakat renk kullanımı Katoğlu'na göre daha sınırlı tutulur. Bununla birlikte çoğu enteriyör resimlerinde Katoğlu gibi pencereden bakan figürlere ve folklorik malzemelere yer vermiştir. Karabucak'ın modern kıyafetleri resmettiği çalışmaları da mevcuttur (Şekil 29).

Katoğlu'nu diğer Türk ve Avrupa naiflerinden farklı kılan özelliklerin ilk sırasında dönemin modern kıyafetlerine tuvallerinde yer vermemiş olması gelmektedir. Sanatçının kompozisyonlarındaki figürlerin kıyafetlerinde, diğer naiflere oranla geniş renk skalası ve motif çeşitliliği vardır. Kalabalık kompozisyonlara sahip çalışmalarında dahi Oya Katoğlu, her figür için ayrı bir renk ve motif kullanmıştır (Şekil 4). Sanatçının titiz bir işçilikle çalışması ve detaylara önem vermesi naif resmin bir özelliğidir. Çağdaşlarından Hikmet Karabucak ve Berna Türemen, Katoğlu'nun çalışmalarındaki figürlerin kıyafetlerinden etkilenseler de eserlerinde sınırlı renk anlayışı ve az motif kullanımı söz konudur (Şekil 29). Bununla birlikte canlı renkler yerine daha koyu renkleri tercih ettikleri görülmektedir. Avrupa naifleri ise genellikle çalışmalarında figürlerin kıyafetlerini desen yönünden zenginleştirmektense düz bir şekilde boyama eğilimindedir (Şekil 30).

Şekil 29-30: Hikmet Karabucak, "İsimsiz", 2010, T.ü.y.b; Henri Rousseau, "Bir Kadının Portresi", 1895, T.ü.y.b, 160 x 105, Picasso Müzesi.

Kaynak: (www.lebriz.com, 31 Mayıs 2022; en.wikimedia.org, 31 Mayıs 2022).

Türk ve Avrupa naiflerinin tuvallerindeki kıyafetler desen ve renk yönünden incelendiğinde Katoğlu'nun kompozisyonlarındaki kadar zengin motif anlayışı, canlı renkler ile geniş renk skalası tespit edilmemiştir (Şekil 28-30). Sanatçının tuvallerindeki bu detaycılık, Osmanlı minyatür sanatının ustalarından Nigari, Nakkaş Osman ve Levni'de de bulunmaktadır. Örneğin Katoğlu, canlı ve geniş renk skalasına sahip figürlerin kıyafetlerinde Nakkaş Levni'den etkilenmiş olmalıdır. Sanatçının, kumaşlardaki desenlerin her birini tek tek boyaması ve motif çeşitliliği

Nigari ve Nakkaş Osman ile benzerlik taşımaktadır (Kaymakçı 2022: 158, 168). Öte yandan Oya Katoğlu, kumaşlardaki desenlerde bulunduğu dönemin motiflerine yer vermiştir. Bazı kadın figürlerinin fistanlarında, şalvarlarında ve bluzlarındaki motiflerde, dönemin Sümerbank kumaşlarındaki motiflerle benzerlikler bulunmaktadır.

Oya Katoğlu kompozisyonlarındaki tarlaya giden, pazarda satış yapan ya da göl kenarlarında çamaşır yıkayan kadın figürlerinin kıyafetlerini hangi işle meşgul olduğu fark etmeksizin temiz ve bakımlı resmetmiştir. Çağdaş Türk resminin önde gelen isimlerinden Neşet Günal'ın figürlerinin kıyafetleri gibi eski değildir. Katoğlu yapıtlarında, Turgut Zaim, Mehmet Pesen, Nedim Günsür, Fikret Otyam ve Nuri İyem'in çalışmalarında yansıttığı şekilde figürler sade ve güzel giysilerle bezenmiştir.

Sanatçının tuvallerinde güzel kıyafetleri gerçekçi, zengin motif ve renk anlayışıyla yansıtmasında uzun yıllar dekoratörlük görevinde bulunan Zaim'in etkisi de vardır. Fakat Oya Katoğlu'nun çalışmalarına oranla motif ve renk kullanımı daha sınırlı tutulmuştur (Kaymakçı, 2021b, 349).

Sonuç

Oya Katoğlu, kariyerini ressamlık mesleğine yöneltmesiyle birlikte sanatın çeşitli dallarında resim çalışmalarına başlamıştır. Sanatçıyla ilgili literatüre kazandırılan yayınlar incelendiğinde, dönemin dergilerinde ve kitaplarında Katoğlu'nun başarılarına, üslubuna, tekniğine ve konularına kısaca yer verildiği görölmektedir. Özellikle Anadolu yaşamı ve pazar konulu eserleri diğer çalışmalarına oranla ön plana çıkarılırken sanatçının diğer çalıştığı temalar geri planda kalmıştır. Sözü edilen konulardan biri de kadın temalı yapıtlarıdır. Makalenin amacı, Oya Katoğlu'nun diğer çalışmaları kadar önemli olan kadın temalı eserlerine ışık tutmaktır. Çalışmada sanatçının kadın konulu eserleri üzerinden resim okumaları yapılmıştır. Araştırma, naif ressam Oya Katoğlu'yla ilgili kaleme alınmış güncel ve detaylı bir yayın ya da monografik bir kitabın bulunmaması, üslubundaki gelişim ve kadın temalı çalışmalarının tespit edilmesi literatüre sağladığı katkı yönüyle önemlidir.

Makalede, kronolojik olarak Oya Katoğlu'nun kadın temalı resimleri üzerinden okumalar yapılmıştır. Sanatçının dergi, kitap ve sergi kataloglarından elde edilen görselleri teknik ve üslup olarak incelenerek analiz edilmiştir. Kadın temalı eserlerinin benzer yanları ve farklılıkları vurgulanmıştır. Katoğlu'nun esinlendiği ve etkilediği naif sanatçılar tespit edilerek ayrı bir başlık altında kıyaslanmıştır.

Oya Katoğlu'nun resim yapmaya başladığı yıllar, çağdaş Türk resminde sayıca erkek ressamaların ağırlıkta olduğu yıllara rastlamaktadır. Bu dönemde resme yönelen az sayıdaki kadın sanatçılardan biri olan Oya Katoğlu'nun, tuvallerinde ilk yıllardan itibaren istikrarlı bir şekilde kadın temasını görselleştirildiği tespit edilmiştir. Özellikle de sanatçı, tuvallerinde Anadolu'daki kadınların neler yaşandığını, kadınların toplumdaki yerini, onlardan neler beklendiği ve çektikleri zorluklar ile günlük yaşamlarındaki uğraşlarını ele almaya çalışmıştır. Bununla birlikte sanatçının çalışmalarındaki diğer konular incelendiğinde toplumsal mesaj içeren bir resmi tespit edilememiştir. Katoğlu'nun taval resimleriyle eş zamanlı yürüttüğu, dönemin kadın ve aile konulu kitapları için kadın temalı kapak kompozisyonları çalışarak bu konuyu pekiştirdiği görölmektedir. Söz konusu kitapların yazarlarının

çalışmalarında Oya Katoğlu'nun resimlerine yer vermek istemesi, sanatçının tuvallerinde vermek istediği mesajın, topluma ulaştığının bir göstergesidir (Şekil 16-17).

Kadın temalı eserleriyle çağdaşlarını etkileyen ve bu türde eser üretmelerini sağlayan Oya Katoğlu, bu yönüyle Türk naif resmine katkıda bulunmuştur (Şekil 27-28). Bu sanatçıların gerek tuvallerinde aynı kadın konulu sahnelere yer vermesi gerek folklorik malzemeler, renkli ve desenli kumaşları kompozisyonlarına aktarması Katoğlu'nun eserlerinin dönemin sanatçıları tarafından takip edildiğinin ve beğenildiğinin de bir işaretidir.

Çağdaşlarına ilham veren naif ressam Oya Katoğlu'nun resimlerinde, babası Turgut Zaim'den ve geleneksel Osmanlı minyatür sanatından izler bulunmasına rağmen sanatçı zamanla kendi özgün üslubunu yaratmayı başarmıştır (Şekil 20-28). Kompozisyonlarında kendine has mimarisi, geniş renk skalası, kalabalık figür prensibi, yöresel kıyafetleri, folklorik eşyaları ve manzarası göze çarpmaktadır (Şekil 2-15). Oya Katoğlu, kadın temasını naif bir ressam olmasına rağmen toplumsal konular ile birlikte ele almış başarılı bir kadın ressamımızdır.

Teşekkür

Çalışmaya katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Gülsen TEZCAN KAYA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Bildirim

Bu çalışma 13/01/2022 tarihinde Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı programında kabul edilen "Çağdaş Türk Resminde Bir Naif Ressam: Oya Katoğlu" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Kaynakça

- Abadan Unat, Nermin. *Türk Toplumunda Kadın*. Ankara: Araştırma Eğitim ve Ekin Yayınları, 1982.
- Aksoy, Fahir. *Naif Sanat ve Türk Naifleri*. İstanbul: Ak Yayınları, 1990.
- Anonim. "Oya Katoğlu, Uluslararası Sergilerde Başarı Üstüne Başarı Kazanıyor". *Milliyet Sanat Dergisi*/8 (Kasım 1972), 8-9.
- Atagök, Tomur. *Cumhuriyet'ten Günümüze Kadın Sanatçılar*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Bağcı, Serpil vd. *Osmanlı Resim Sanatı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Basım, 2006.
- benhayattayken.blogspot.com. "Zenâname Kadınlar Hamamı". Erişim 4 Kasım 2020. <https://benhayattayken.blogspot.com/2018/03/osmanli-tasvir-sanatlar-kadn-ve-erkekler.html>
- Beyaz Art Müzayede. "Oya Katoğlu". Erişim 14 Aralık 2018. <http://www.beyazart.com/sanatci/Oya-Zaim-Kato%C4%9Flu>
- Büyükişleyen, Zahit. *Türk Resminde Ankaralı Sanatçılar*. Ankara: Sanat Yapım Yayıncılık, 1991.
- Edgü, Ferit. *Oya Zaim Katoğlu Benadam Sanat Galerisi Sergisi*. İstanbul: Benadam Sanat Galerisi Yayını, 1992.
- en.wikipedia.org. "Henri Rousseau". Erişim 31 Mayıs 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Henri_Rousseau
- Erzen, Jale Necdet. "Naif Sanat". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. ed. Zeynep Rona vd. 2/1332-1333. İstanbul: Yem Yayınları, 1997.
- Eyüboğlu, Bedri Rahmi. "Oya Katoğlu". *Türkiyemiz Dergisi*/10 (Haziran 1973), 29-36.
- Görünür, Lale. "Katoğlu, Oya". *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. ed. Zeynep Rona vd. 2/969- 970. İstanbul: Yem Yayınları, 1997.
- Gültekin, Gönül. *Batı Anlayışında Türk Resim Sanatı*. Ankara: T.C. Ziraat Bankası Yayınları, 1992.
- İslimyeli, Nüzhet. "Katoğlu, Oya". *Türk Plastik Sanatçıları Ansiklopedisi*. 2/403-404. Ankara: Ankara Sanat Yayınları, 1969.
- İslimyeli, Nüzhet. *Ülkemize Onur Kazandıran Sanatçılar*. Ankara: Ankara Sanat Yayınları, 1980.
- Katoğlu, Oya. "Ressam Oya Katoğlu". *Arkitekt Dergisi* 42/349 (Ocak 1973), 13-28.
- Kaymakçı, Gizem Nur. "Turgut Zaim'in Özgün Baskı Resimleri Üzerine Bir İnceleme". *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi* 7/15 (Kasım 2021a), 213-238.
- Kaymakçı, Gizem Nur. "Turgut Zaim'in Dekorasyonları ve Dergi-Kitap Resimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi* 4/3 (Aralık 2021b), 342-359.
- Kaymakçı, Gizem Nur. *Çağdaş Türk Resminde Bir Naif Ressam: Oya Katoğlu*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

- Kocabıyık, Nesrin. *Artı Mezat Başyapıtlar Müzayedesi*. İstanbul: Artı Mezat Yayınları, 2000.
- Mahir, Banu. *Osmanlı Minyatür Sanatı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2012.
- Manukyan, Ayda Şirin. "Naif Resim". *Cumhuriyet'in Renkleri, Biçimleri*. ed. Ayla Ödekan. 40-47. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1999.
- Ortaylı, İlber. "Türkiye'de Ailenin Değişimi: Sanatsal Acıdan İncelemeler". *Türkiye'de Ailenin Değişimi: Yasal Acıdan İncelemeler*. ed. Türköz Erder. 1/187-191. Ankara: Türk Sosyal Bilimler Derneği, 1984.
- Özsezgin, Kaya. *Sanat Üzerine Yazılar*. İstanbul: Cumalı Sanat Galerisi Yayınları, 1981.
- Özsezgin, Kaya. "La Quête D'une Nouvelle Identité". *Historie De La Peinture Turque*. 315-414. İstanbul: Palasar Sa., 1988.
- Sergi Rehberi. "Oya Zaim Katoğlu". Erişim 10 Ekim 2020. https://sergirehberi.com/artist_detay.aspx?gorsel=1&a_id=2093&q1=-Gorseller&q=Oya-Zaim-Katoglu
- Soundry, Fikret. "Oya Katoğlu Birinci Ödülü Aldı". *Ankara Sanat Dergisi/77* (Eylül 1972), 22.
- Şenyapılı, Önder. *Benim Sanatçılarım*. Ankara: Sanatyapım Yayıncılık, 1989.
- Tansuğ, Sezer. *Çağdaş Türk Sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Tezcan Kaya, Gülsen. "İslam Tasvir Sanatında İkonografik Çözümleme". *Türk Dünyası Araştırmaları/183* (Aralık 2009), 451-458.
- Turkish Paintings. "Berna Türemen". Erişim 02 Kasım 2020. http://www.turkishpaintings.com/index.php?p=34&l=1&modPainters_artistDetailID=830
- Very Important Lot. "Oya Zaim Katoğlu". Erişim 10 Ekim 2021. <https://veryimportantlot.com/en/lot/view/oya-zaim-katoglu-1940-istanbul-bauerin-in-tracht-199076>
- www.bonhams.com. "Camille Bombois". Erişim 30 Temmuz 2021. https://www.bonhams.com/search/?q=Camille+Bombois#/q0=Camille%20Bombois&MRO_display=search&m0=0?q=Camille%20Bombois
- www.digitalssm.org. "Oya Katoğlu". Erişim 31 Ekim 2020. <https://www.digitalssm.org/digital/collection/ResimKlksyn/id/866/>
- www.gittigidiyor.com. "Ressam Oya Katoğlu Kartpostal". Erişim 31 Mayıs 2022. https://www.gittigidiyor.com/koleksiyon/ressam-oya-katoglu-tablo-tebrik-karti-gelinevi-ziyareti_pdp_755482829
- www.lebriz.com. "Hikmet Karabucak Resim Sergisi". Erişim 31 Mayıs 2022. <http://www.lebriz.com/pages/exhibition.aspx?lang=TR&exhID=2473&bhcp=1>
- www.terakkisanat.com. "Oya Katoğlu". Erişim 10 Ekim 2020. http://www.terakkisanat.com/web/koleksiyon/oyakatoglu/oyakatoglu_koleksiyon.html

Yasa Yaman, Zeynep. *Ankara Resim ve Heykel Müzesi*. Ankara: T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2012.

Zimmer, Elke. "Oya Katoğlu'nun Yeni Bir Uluslararası Başarısı". *Milliyet Sanat Dergisi*/82 (Mayıs 1974), 14-16.

Gazetecilik ve Edebiyatın Gelişmesinde 'Tefrika'nın Rolü ve İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation of the Role and Function of 'Feuilleton' in the Development of Journalism and Literature

Ömer Faruk YÜCEL

Arş. Gör. Dr., İnönü Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Gazetecilik Bölümü
omerfarukyucel4@gmail.com
0000-0002-3035-004X

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](#)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Yücel, Ömer Faruk . "Gazetecilik ve Edebiyatın Gelişmesinde 'Tefrika'nın Rolü ve İşlevi Üzerine Bir Değerlendirme". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim 2022): 369-388.

<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1139284>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 01.07.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 05.10.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

16. yıl

Gazetecilik ve Edebiyatın Gelişmesinde 'Tefrika'nın Rolü ve İşlevi Üzerine Bir

Değerlendirme

Öz

Bu çalışma, gazetede yer alan fakat edebiyatın gelişmesinde de önemli bir role sahip olan tefrikanın işlevlerini ele almaktadır. 19. Yüzyıl, Batılılaşma hareketlerinin siyasî ve sosyal bakımdan hayatın içine girmeye başladığı bir dönemdir. Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı ve Meşrutiyet idaresinin kabulü gibi siyasî gelişmeler, zamanla kültür hayatı üzerinde de önemli etkilere sebep olmuştur. Gazete, bu etkiyi hızlandıran o devrenin en önemli kitle iletişim aracıdır. Roman, Batılı tarzda hikâye, tiyatro gibi Batılı türlerin Türk edebiyatına girişinde ve gelişmesinde gazeteciliğin önemli bir rolü vardır. Türk edebiyatının yeni türler ile değişim yaşamasında önemli bir vasıta rolü oynayan gazete, geniş insan yığınları üzerinde kültürel etkilere sahiptir. Uzun edebî metinlerin belli diziler hâlinde neşredilmesiyle ortaya çıkan tefrika, Türk gazeteciliğinde çok uzun süre etkisini sürdürmüştür. Tefrika, uzun edebî metinlerin gazetede görünmesini mümkün kılarak daha fazla insanın edebiyat ile tanışmasına zemin hazırlamıştır. Türk edebiyatında pek çok genç yazar, gazetelerdeki yazıları ile meşhur olmuştur. Bu yazılar ise genelde 'tefrika' ile gazetelerde kendine yer bulmuştur. Tefrika, gazetecilik bakımından kültürel ve edebî bir faaliyet olması, edebiyat açısından ise popüler edebiyat başta olmak üzere telif ve tercüme pek çok eserin okurla buluşması dolayısıyla okur – eser etkileşiminin temini ile edebî mahfilde hızla tekâmül etmiştir. Tefrika aynı zamanda müelliflerin kitap basım masraflarının da önüne geçmiştir. Bu yüzden tefrika, edebiyat ve gazetecilik arasında karşılıklı bir fayda ilişkisi inşa etmiş, fikir hayatının canlanmasına aracılık etmiştir.

Anahtar Kelimeler: gazetecilik, edebiyat, tefrika, Batılılaşma.

An Evaluation of the Role and Function of 'Feuilleton' in the Development of Journalism and Literature

Abstract

This study deals with the functions of the feuilleton, which is in the newspaper but has an important role in the development of literature. The 19th century is a period in which Westernization movements began to enter political and social life. Political developments such as the Tanzimat Edict, the Reform Edict and the acceptance of the Constitutional Monarchy had significant effects on cultural life over time. Newspaper is the most important mass communication tool of that period that accelerates this effect. Journalism has an important role in the introduction and development of Western genres such as novel, Western-style story, theater into Turkish literature. The newspaper, which plays an important role in the change of Turkish literature with new genres, has cultural effects on large masses of people. The feuilleton, which emerged with the publication of long literary texts in certain series, continued its influence in Turkish journalism for a very long time. Feuilleton paved the way for more people to meet literature by making it possible for long literary texts to appear in the newspaper. Many young writers in Turkish literature became famous for their articles in newspapers. These articles found their place in the newspapers, generally with 'feuilleton'. Feuilleton is a cultural and literary activity in terms of journalism; in case in terms of literature, copyright and translation, especially popular literature, have enabled many works to meet with the reader. Thus, by ensuring the interaction between the reader and the work, he developed rapidly in the literary gathering-place. At the same time, it prevented the authors' book printing costs. Therefore, the feuilleton built a mutually beneficial relationship between literature and journalism, and mediated the revival of intellectual life.

Keywords: Journalism, literature, feuilleton, westernization

Giriş

Türkiye'de gazetecilik ve edebiyat karşılıklı olarak birbirini etkilemiştir. Bu etkileşim ikisinin de gelişimi açısından olumlu bir seyir izlemiştir. Gazetenin tarihi ve edebiyatın Batılı anlamda gelişmesi hemen hemen aynı zamanlara denk düşer. Gazetenin kamuoyu için önemli bir haber alma vasıtası haline gelmesi Islahat Fermanı (1856) sonrasında gerçekleşmiştir. Devletin Batılılaşma politikasına paralel olarak gelişen gazetecilik,

zamanla farklı fikirlerin temsil edildiği önemli bir araç haline gelmiştir. Edebiyatın gayesi de beşerî faaliyetlerin, duygu ve düşüncelerin güzel söz ve kavramlarla anlatılmasıdır. Mehmet Kaplan (1996, 162), edebiyatın “muhteva, şekil ve üslubu ile alelâde konuşmadan çok üstün olmakla beraber, günlük konuşmaya, yani dile sıkı sıkıya bağlı” olduğunu ve gerçek sanatkârın en zor duyguları ve düşünceleri en iyi şekilde ifade edebileceğini vurgulamıştır.

Edebiyatın gelişmesinde, özellikle nesir alanında edebî eserlerin okur ile buluşmasında gazetenin ve derginin önemli bir işlevi olmuştur. Bu yüzden gazetecilik ve edebiyat arasında her iki faaliyetin de gelişmesine zemin hazırlayacak olumlu bir ilişki söz konusudur. Hem edebiyat hem de gazetecilik, amaçlarını gerçekleştirmek için birbirine ihtiyaç duymuştur.

İlk Türkçe gazete 1831’de yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vakayi’dir. Haftada bir neşredilen ve resmî niteliğe sahip olan bu gazete, zengin bir muhtevaya sahip değildir. Resmî haberler yoğunluktadır. Resmi olmayan haberlere çok az yer verilmiştir. 1840 yılında William Churchill tarafından çıkarılan Ceride-i Havadis, devlet tarafından kısmen desteklendiği için yarı-resmî bir gazete hüviyeti taşır. İçeriği, her ne kadar son döneminde imzasız şekilde Ahmet Rasim, Ebüzziya Tevfik gibi önemli isimlerin yazılarını yayınlasa da genel olarak Takvim-i Vakayi’ye benzer bir mahiyet taşır (Gerçek, 1931, 30-38).

Türk basınında ilk özel gazete Agâh Efendi ve İbrahim Şinasi tarafından yayımlanan Tercümanı Ahval’dir. Şinasi’nin Türk gazeteciliğindeki mühim rolü de bu gazete ile başlamıştır. Şinasi, Tercümanı Ahval’in ilk sayısında kaleme aldığı mukaddimede gazetenin halk tarafından kolayca anlaşılabilir bir muhteva ile çıkacağını belirtmiştir. Gerçek (1931, 38-40), bu gazeteyle beraber “bir gazeteden beklenen gayeye yaklaşılmakta olduğu”nu belirtmiştir. Şinasi kısa bir süre sonra gazeteden ayrılarak Tasvir-i Efkâr gazetesini kurmuş ve o devir için hem dil bakımından hem de fikrî meselelerin temsil edilmesi bakımından önemli bir rol oynamıştır (Gerçek, 1931, 40).

Türk basınında neşredilen bu ilk dört gazete, gazeteciliğin zamanla Batılı bir tarza doğru tekâmül ettiğini gösteren bir seyri göstermektedir. Bu dönemde siyasî muhtevaya da sahip olan yeni fikirler doğrudan doğruya gazetelere yansımamış olmasına rağmen edebî ve kültürel yazılar yoluyla dolaylı olarak memleketin fikir hayatına girmiş, hatta bazı gazeteciler bunu bizzat tatbik etmiştir.

Gazetenin zamanla gelişmesi ve gazete sayılarının çoğalmaya başlaması, haberler dışında birtakım muhtevanın gazeteye girişine zemin hazırlamıştır. Türk basınında geliştiği yıllarda haberler dışındaki muhtevanın büyük bir bölümünü edebî ürünler oluşturur. Roman, hikâye, piyes, hatıra, gezi yazısı, deneme, makale gibi pek çok yazı, gazete ve dergi vasıtasıyla okurla buluşmuştur. Edebî mahsullerin neşredilmesinde tefrikanın büyük bir rolü vardır. Tefrika, gazete sütunlarına sığmayacak büyüklükteki edebî eserleri veya yazıları diziler halinde yayınlamayı mümkün kılan bir yol, tarz veya tekniktir.¹

Selçuk Çıkla (2009, 36) Tanzimat devrinden itibaren gazete-edebiyat ilişkisini incelediği çalışmasında edebî muhtevanın ilk olarak Ceride-i Havadis’te görünmeye başladığına dikkat çekmiş ve 1860-1960 tarihleri arasında gazete-edebiyat ilişkisinin oldukça iyi bir durumda olduğunu belirtmiştir. Yazarın bu tespiti doğrudur. Türkiye’de gazeteciliğin

başlamasında ve gelişmesinde edebiyatın; edebiyatın gelişmesi ve dönüşmesinde de gazeteciliğin önemli işlevleri söz konusu olmuştur.

Cumhuriyet devri yazarlarından Sadri Etem Ertem (1938, 3) Türk basınında ilk gazetecilerin aynı zamanda edip kimlikleriyle de bilinmekte olduğunu vurgulamış ve fikir veya üslûp olarak pek çok edebiyatçının gazetelerde yazdığını belirtmiştir. Ertem'in şu tespitleri Türkiye'de gazete-edebiyat arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir:

Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ebüzziya Tevfik gazetecilik tarihi kadar edebiyat tarihinin de malıdır. Bu, isimlerini saydığımız zatların değerlerini işaret etmekle beraber bizde gazete daha ziyade edebiyatla elele yürüdüğünü gösterir. Türk gazete sahiplerinin hüviyetleri de buna bir misaldir. Türkiye'de gazetecinin mücerred edebiyat çeşnisinden kurtularak günün tarihi hüviyetini almaya başlaması başka memleketlerde edebiyatın ve ilmin gazeteye hulûle yol bulduğu (gelme, girme, sinme) bir zamana tesadüf eder. Bu tezat dikkate layıktır. Bu tezadı garp Avrupası cemiyetlerinin inkişaf şekli ile Türk cemiyetinin son yüz senelik manzarası ve tarihî şartları izah eder...

İlk özel gazete Tercümanı Ahval'den itibaren 1960'lı yıllara kadar Türk basınında önemli bir işlev gören tefrika, halkın veya okurların edebiyat ile tanışmasını edebî gelişmeleri takip etmesini sağlamıştır. Tanzimat'tan sonra gazete - edebiyat ilişkisinin sürdürülmesinde tefrikanın önemli bir rolü vardır (Çıkla, 2009, 37).

Bu çalışma, Batılılaşma devresinde edebiyat ve gazetecilik alanlarının gelişmesinde önemli bir vasıta olan tefrikanın rolü ve işlevini ele almaktadır. Tefrikanın edebiyatın gelişmesinde nasıl bir katkısı vardır? Tefrika, gazetecilikte nasıl bir işleve sahiptir? Bu çalışma, bu iki soruya odaklanmaktadır. Bu yüzden öncelikle tefrikanın ne olduğu, nasıl ve nerede ortaya çıktığı, Türk basınında nasıl bir role sahip olduğu incelenmiş, ardından tefrikanın gazetecilik ve edebiyat arasında nasıl bir ilişki ortaya koyduğu ele alınmış ve bu iki alandaki işlevleri değerlendirilmiştir.

Bu çalışma, Türkiye'de gazetecilik ve edebiyatın gelişiminde tefrikanın nasıl bir role sahip olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu aynı zamanda gazeteciliğin disiplinler arası bir alan olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir. Çalışmada literatür taraması ile elde edilen bilgiler ışığında tefrika kavramının ortaya çıkışı, gelişimi ve basında nasıl konumlandığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle edebiyat ve gazetecilik arasında ortak bir nokta olan tefrikanın gelişiminde rol oynayan ana unsurların ne olduğu ortaya konmuş ve alt başlıklar altında incelenmiştir. Dolayısıyla çalışmada nitel araştırmalar içinde yer alan tematik analiz yöntemi kullanılmıştır. Tefrikanın gelişiminde hangi unsurların rol oynadığı, edebiyat ve gazetecilik alanlarındaki çalışmaların incelenmesi neticesinde tespit edilmiş ve bunlar ayrı temalar/başlıklar altında ele alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

1. Tefrikanın Tanımı ve Tarihî Seyri Üzerine

Tefrika kelimesi, Arapça kökenli "tefrık" kelimesinden gelmektedir. İslâm Ansiklopedisine göre "tefrık" kelimesi de "fark (Furkan) kökünden türemiş olup, "iki şeyi birbirinden ayırmak"; "farklı iki veya daha fazla şeyi tek bir hükümde birleştirmek olan cem" in karşıtı manalarına gelmektedir (Durmuş, 2011, 275).

Tefrika, haberleşme vasıtalarının tekâmül etmesiyle birlikte okurun ilgisini edebî ve fikrî konulara çekmek için kaleme alınan yazıların bir dizi hâlinde yayımlanmasına denmektedir. Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğünde "gazete veya dergilerde çıkan, birbirini tamamlayan yazılardan oluşan dizi" şeklinde tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, 2022).

Tefrikaya ilişkin tanımlar genellikle edebî yazılarla ilişkili bir şekilde sunulur. Meydan Larousse'ta tefrika, "gazete veya dergilerde çıkan ve birbirlerini tamamlayan yazılardan meydana gelen dizi"; tefrika etmek veya tefrika olmak fiili "bir yazı dizisini veya bir romanı gazete veya dergilerde sürekli olarak ve parça parça yayımlamak"; tefrika roman ise "gazetede tefrika edilen, sanat değeri taşımasından çok, geniş okuyucu topluluğuna seslenmesi önemli sayılan, merak uyandırıcı nitelikte roman" olarak tanımlanmıştır ("Tefrika", *Meydan Larousse*, 1985, 7). Buna benzer bir tanım Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde de bulunur: "Gazete ve dergilerde uzunluğu dolayısıyla parça parça yayımlanan roman ya da başka türlerde yazı" ("Tefrika", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 1998, 293). Görüldüğü gibi tefrika, edebî ürünlerin neşriyatı ile doğrudan ilişkilidir. Bunun en önemli sebebi Batı kaynaklı edebî türlerin gazete vasıtasıyla memlekete girmiş olmasıdır.

Türk gazeteciliğinin tekâmülünde önemli bir yer işgal eden İbrahim Şinasi, ilk özel gazete Tercümanı Ahvâl'in ilk sayısında, "tefrika ıstılahının müsemması nedir" sorusuna şu şekilde cevap vermiştir:

"Avrupa ve mahall-i saire jurnallerinin ekserisinde olduğu misillü, gazetenin mahsusen tefrik olunan aşağı tarafıdır ki, orada mebahis-i edebiyeye dercolunur. Buna Fransızca feuillet tabir ederler; hatta âsâr-ı maarif mütalâsına merakı olan adamlar, çok kerre gazeteyi bunun için alırlar. Sair muharrerâta hâle verilmeksizin, gazeteden şu parçanın kesilip ayrılması mümkün olduğu için, terâküm edenleri sırasıyla bi't-tertib murad olunduğu halde bir kitap şekline konulur." (Karataş, 2004, 460-461)

Şinasi'nin de belirttiği gibi tefrika, hem okurun ilgisini çekmekte hem de belirli bir düzen içinde yayımlanan yazıların kolaylıkla toplanmasıyla bir kitabın vücuda getirilmesi daha kolay hâle gelmektedir. İlk olarak batıda ortaya çıkan tefrika, edebî ve fikrî sahadaki eserlerin dizi hâlinde neşredilmesiyle halkın ilgisini çekmiştir. Sonuç olarak gazete tefrika yoluyla kültür hayatının canlı kalmasında önemli bir vasıta rolü görmüştür.

Mustafa Nihat Özön, Batıda tefrika romanının gelişmesinde 1789 Fransız İhtilâlinin geniş kitlelerin okumasına imkân tanıyan serbestliğe vurgu yapmaktadır. Yazara göre okuma, gazete ve dergiler vasıtasıyla belirli bir zümrenin işi olmaktan çıkarak bütün bir millete yayılmış ve geniş bir okur kitlesi oluşmuştur. Yazarlığın ciddi bir meslek hâline gelmesinde de bu tesire değinen yazarın tefrika romanla ilgili şu düşünceleri önemlidir:

"Gündelik gazetelerle yayılmaya başlayan tefrika romanı ile dergilerde basılan öteki romanlar, okuyucu sayısının çoğalmasına yaradılar.

Böylece tek bir sınıfa mensup olmayan okurların karşısında her sınıftan yetişmiş olan yazar çıktı. Bu yazarlar, geçimlerini sağlamak için durmadan yazmak zorundaydılar. Böylelikle geçen yüzyıllarda daha çok bir süs ve çokluk itibarıyla bir saygınlık kazanmak ve vakit geçirmek olan yazarlık, geniş bir çalışma alanı olmaya başladı." (Özön, 1985, 24)

Tefrika romanının ilk örnekleri İngiltere'de ortaya çıkmıştır. İlk tefrika "London Spy" 1698 yılında neşredilmiş, bunu Daniel Defoe'nin eserleri izlemiştir. Bununla birlikte tefrika, Fransa'da daha önemli bir gelişme göstermiştir. Halk tarafından tefrikaya büyük ilgi gösterilmiş, önemli yazarların eserleri bu sayede yayımlanmış ve beğenilmiş olduğu için tefrikanın umumiyetle Fransa kökenli olduğu bilinmektedir (Demirkol, 2009, 16).

Fransızca kökenli "feuilleton" kelimesi, Batıda tefrika yazı türünün karşılığı olarak kullanılmaktadır. Ross Eaman, A'dan Z'ye Gazetecilik (The A to Z of Journalism) isimli eserinde "feuilleton" -tefrika- kavramını, "modern sütunun atası" şeklinde tanımlamaktadır. Feuilleton 28 Ocak 1800 yılında Paris'te, Journal des débats'ın editörünün ilave baskısı ile ortaya çıkmıştır. Başlangıçta toplumun üst tabakaları için eğlenceli içerik sunmak amacıyla oluşturulmuştur. 1820'lerin ortalarında Rus okurlara tanıtılan feuilleton, burada fe'leton tabirine dönüşmüştür. Rusya'da tefrika, Fransa'da ortaya çıkan eğlenceli içeriğin yanı sıra sosyal eleştiriyi de içine alan yeni bir polemik alanı olarak da kullanılmaya başlamıştır. Ayrıca edebî bir tür olarak da gelişme kaydetmesi için çaba harcanmıştır. Feuilleton, gerçeklere öncelik veren kamusal bir gazetecilik faaliyeti ile edebî türler için kullanılan bir yazı türü olmak üzere iki farklı kullanım arasında bir tartışmaya da neden olmuştur. Mesela Alman devletlerinde daha çok "edebî bir tür" şeklinde kullanılmış, buna karşın eleştirilmiştir (Eaman, 2009, 141-142).

Tefrikanın Batıda gelişiminde özellikle Rus edebiyatı ve gazeteciliğinin önemli bir tesiri söz konusudur. Eaman'ın da belirttiği gibi Rusya'da tefrika, yalnızca sosyal statüsü yüksek kesimlere bir eğlence içeriği sunmamış edebî bir tür olarak okuru kendisine çeken, siyasî ve sosyal konularda eleştiri yazılarına da yer veren bir tür hâline gelmiştir. Katia Dianina, Rusya'daki büyük reformlar çağında tefrikanın önemli bir rehber olduğunu ele aldığı çalışmasında Rus gazeteciliğinde tefrikanın gelişimini ve rolünü incelemiştir. Dianina'ya göre (2003, 193) tefrika, güncel olaylara ait politik olmayan konularda ve genel okur kitlesine hitap eden yazılardır. Tiyatro ve kitap eleştirileri, seyahat yazıları, toplumsal tarih, sohbet gibi pek çok türdeki yazılar tefrika edilmiş ve gazetenin vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

Tefrika, gerçekten de Rusya'da önemli bir değişim geçirmiştir. İlk çıktığı dönemdeki gibi yüksek kesimlere değil daha geniş bir okur kitlesine seslenmiştir. Bunda "feuilletonist" yani tefrikacının kullandığı üslûbun büyük bir önemi vardır. Tefrika yazarları, okurla metin arasında sıcak bir bağ kurmuş ve tefrika yazılarını "gülümseyen bir ton" ile kaleme almıştır. Bu, tefrika yazılarının 19. Yüzyılın ortalarında Rusya'da giderek artan bir okur kitlesine ulaşmada önemli bir etken olmuştur. Tefrikacı, güncel hadiseleri yorumlayan, kent hakkında bilgi veren, okurları için zevk ve dünya görüşlerini paylaşan bir yazardı. Dianina, gazete tefrikasının Rus halkını "çağdaş kent kültürüne uzman rehberlik" sunmak ve fikir vermek suretiyle şekillendirdiğini belirtmiştir. Bunun yanı sıra tefrika, 19. Yüzyıl ortalarında estetik Rus milliyetçiliğinin pekiştirilmesinde önemli bir role sahiptir. (Dianina, 2003, 203-205).

İngiltere'de ise "feuilleton" kavramı daha çok mizahî yazı şeklinde kullanılmıştır. İngiltere'de tefrikanın değişimine dair gerçekleştirilen bir çalışmaya göre 18. Yüzyılda ilk örneklerinin ortaya çıktığı ancak bunların tefrika benzeri melez bir tür olduğu belirtilmiştir. Aynı çalışmaya göre tefrika, İngiltere'de 19 ve 20. yüzyıllarda gelişmiş ve *Punch*, *Fun*, *Wipers times* ve *The private eye* gibi önemli mizah dergileri tarafından

kullanılmıştır. Aynı çalışma, mizah yazılarının veya tefrikanın artık modern İngiliz basını tarafından tercih edilmediğini, belki ona benzer karışık bir tür haline geldiğini öne sürmekte ve bunların da tefrikanın geliştiği yıllara göre daha yumuşak olduğunu belirtmektedir (Shavladze & Makharadze, 2017, 29-32).

Jeanneney (1998, s.102), bir Fransız buluşu olarak değerlendirdiği edebî tefrikanın “dâhiyane bir yenilik” olduğunu vurgulamıştır. Yazara göre halkı derinden sarsan ve heyecana gark eden haberlerin her zaman olmayışı tefrika romanının gelişmesine zemin hazırlamıştır. Honore de Balzac, Victor Hugo ve Alexandre Dumas gibi önemli yazarlar eserlerini tefrika etmek suretiyle yayımlamışlardır. Eugène Sue² usta olarak nitelendiren yazar, halkın büyük ilgisini çeken tefrika romanların basın için de önemli bir gelir kaynağı olduğuna dikkat çekmiştir (Jeanneney, 1998, 95-96).

Fransa’da tefrika 19. Yüzyılda da rağbet görmeye devam etmiştir. Mesela Le Petit Journal gazetesi tefrikaya bağlı bir gelişim planı kurmuştur. Tefrikacılık, Fransa’da zamanla bir uzmanlaşma alanı hâline gelmiştir. Genelde iki ayrı başlıkta toplanmıştır. İlk grup tabiatüstü olayları anlatan öyküler ve gizemli maceralar üzerine kuruluyken, ikincisi daha çok polisiye türünde kaleme alınan ve tuhaf cinayetlerin çözümüne odaklanan edebî tefrikalardır (Jeanneney, 1998, 103). Fransa’da tefrikanın gelişim seyrine bakıldığında zamanla okuru çekmek için girişilen bir çaba ile karşılaşmaktadır. Balzac, Hugo ve Dumas gibi birbirinden önemli yazarların edebî mahsulleri, yerini insanların ilgi ve merakına hitap eden, daha orta seviyedeki geniş halk kitleleri için hazırlanan edebî tefrikalara bırakmıştır. Dolayısıyla ticarî çıkarların, tefrikacılık konusunda da önemli bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Sonuç olarak Batıda tefrikanın gelişmesinde siyasî ve fikrî hayatta gerçekleşen değişimlerin etkisiyle kitlelerin okur-yazar oranının artmasının önemli bir payı vardır. Matbaa ve günlük gazetelerin, özellikle halkın beğendiği “popüler” roman ve hikâyeleri tefrika etmesi bu yazı türünün tekâmülünü sağlamıştır. Tefrika, yazarların gazetecilik sahasında gerçekleştirdikleri edebî ve kültürel faaliyetlerdir.

Gazetenin doğuşu ve gelişmesiyle de geniş halk kitlelerine ulaşmak mümkün olmuştur. Gazete, haber vermenin yanında halkı edebî ve fikrî konularda geliştiren, kültür-sanat görüşünü besleyen ve yansıtan bir vasıta olmuştur. Gazetenin bu özelliği Türk basınında ilk olarak edebiyatçı aydınlar tarafından keşfedilmiş ve gazete edebî türlerin Türk edebiyatına girişinde zemin işlevi görmüştür (Yıldırım, 2009, 286-288). Edebiyatın gazetede görünür olmasında ise tefrikanın kolaylaştırıcı bir rolü olmuştur.

Türk basınında tefrika, ilk özel gazete Tercümanı Ahval’in neşredildiği 1860 yılından 1960’lı yıllara kadar önemli ölçüde kullanılmıştır. Bu dönemde yayınlanan gazetelerin ve dergilerin çoğunluğu tefrikayı kültürel ve edebî bir faaliyet olarak görmüştür. Bir asır boyunca tefrika, gazetecilikte edebî, fikrî ve kültürel muhtevanın aktarılmasında rol oynamıştır.

Türk basın tarihinde ilk tefrikanın hangi gazetede ve hangi eserle başladığıyla ilgili farklı görüş ve düşünceler söz konusudur. Bunlardan ilki İbrahim Şinasi Efendi’nin³ 1860 yılında Tercüman-ı Ahval gazetesinde neşredilen “Şair Evlenmesi” isimli piyesidir (Tefrika, 1998; Çıkla, 2011, 37; Parlatır, 2004, 44). Buna karşılık Ziyad Ebüzziya (1993, 407), Türk basınında tefrikanın ilk yarı resmî gazete Ceride-i Havadis’te 1846 yılında

neşredilen "Sudan Seyahatnamesi" ile başladığını ifade etmektedir. Tefrikanın bilinçli ve Batılı anlamdaki kullanımıyla Türk basınına girişi ve gazetecilikte gelişmeye başlaması ise İbrahim Şinasi'nin gazetecilik faaliyetiyle olmuştur.

Türk basınında tefrika, yeni edebî türlerin memlekete girmesiyle gelişmeye başlamış, zamanla değişime uğramıştır. Bir asırlık dönemde tefrikaya büyük oranda edebî metinlerin neşriyatında başvurulmuştur. Bununla beraber II. Meşrutiyet'ten sonraki süreçte yalnızca edebiyata ilişkin muhtevanın değil farklı alanlarla ilgili yazıların da tefrika edildiği görülmüştür. Bu, Türk basınında fikir gazeteciliğinin daha revaçta olduğu dönemdir.

Tefrika, Rusya'da 1860'lı yıllarda gelişen fe'leton -tefrika- türüyle kısmen benzer özellikler göstermiştir. Öncelikle tefrika Türk basınında aynı Rusya'da olduğu gibi geniş okur kitlesine yönelik bir yazıların neşriyatında kullanılmıştır. Ayrıca gerek mizahî yazılar gerekse kente dair görüş, düşünce ve yorumlar yine Türk basınında görülen tefrika örnekleridir. Bir başka nokta ise fikrî açıdan halk görüşünü inşa etmeye yardımcı olmaktır. Batılılaşma sürecinin devam ettiği yıllarda, yeni türlerin, roman, hikâye, piyes, tiyatro incelemeleri vb. gibi yazıların tefrika ile okura sunulması devrin havasına uygun, onu destekleyen bir gelişmedir. Millî devlet yapısının inşasında da önemli rol oynamış, dilin sadeleşmesine yardımcı olmuş, Millî Edebiyat dönemi eserlerini destekleyen yazıların kamuoyu görüşünü pekiştirmiştir.

2. Gazetecilik ve Edebiyatın Gelişmesinde Tefrikanın Rolü ve İşlevleri

Tefrika, Türk basınında müstakil bir yazı türü olmaktan ziyade farklı konu ve uzmanlık alanlarına has yazıların neşredilesinde kullanılan bir yol veya tekniktir. Tefrika, gazeteciliğin ve edebiyatın gelişmesinde önemli rol ve işlevlere sahip olmuştur. Türk basını ve Türk edebiyatı arasında karşılıklı bir fayda ilişkisi inşa etmiştir. Şöyle ki, gazete, haber dışında bir muhtevaya ihtiyaç duyar. Gazetenin güncel haberleri aktarmak dışında "bilgilendirmek" ve "eğlendirmek" gibi iki önemli işlevi daha vardır. Kitle iletişim araçları içinde bir dönem en etkili olan gazete, tefrika edilen yazılar vasıtasıyla söz konusu işlevleri gerçekleştirmiştir. Edebiyat ise her gün okurla buluşma fırsatını yakalamış, edipler, eserlerini herhangi bir ücret ödemedi gazetelerde tefrika edebilmiştir. Gazete, aynı zamanda bu eserlerin tetkik ve tenkit edildiği, yorumlandığı, dolayısıyla eserlerin edebî değerinin tayin edildiği bir mecradır.

Gazetecilik ve edebiyat arasındaki bu olumlu etkileşimde ve her iki alanın gelişmesinde tefrikanın etkili olduğu görülmektedir. Tefrikanın söz konusu gelişime katkı sağlaması ve gazetecilik ile edebiyatın bu sayede gelişmesi üç ana sebebe dayanmaktadır: (1) Batıya yönelen edebiyat, (2) Gazetenin rolü, (3) Popüler edebiyat ve popüler tarih.

Tefrikanın gelişiminde etkili olan bu sebepler aynı zamanda tefrikanın edebiyat ve gazetecilikte oynadığı rol ve işlevleri göstermektedir. Edebiyatta batılılaşma tefrikanın gelişim sebebi olduğu kadar modern edebiyatın gelişmesinde işlev gören bir yoldur. Gazete, kültürel ve edebî muhtevanın kitlelere ulaştırılmasında bir vasıta, tefrika da bunu kolaylaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Popüler edebiyatın gelişiminde de tefrika önemli bir rol oynar. Ancak popüler edebiyat, tefrikanın gelişmesine aracı olan bir içerik sunar. Dolayısıyla yukarıda belirtilen üç ana başlık tefrikanın gelişiminde hem birer sebep hem de rol ve işlevlerini yansıtmaktadır.

2.1.Batıya Yönelen Edebiyat

19. yüzyıl Batılılaşma hareketleri siyasî saha ile sınırlı kalmamış kültür sahasına da sirayet etmiştir. Türk edebiyatı, roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerin ilk örneklerini bu devrede vermiştir. Batı edebiyatından yapılan çeviriler yoluyla Batı fikir dünyasıyla tanışma ve etkileşim içine girme fırsatı doğmuştur (Özkırımlı, 1983, 580).

Mehmet Orhan Okay (2005, 48-51), Türk edebiyatının Batılılaşma sürecinin Şinasi ile başlatılmasının yerinde bir tespit olacağı görüşündedir. Şinasi'nin hem edebiyat hem de gazetecilik bakımından yenileşme hareketlerindeki öncü rolü eski edebî türlerin farklılaşması, yeni türlerin edebiyata dâhil olması şeklindedir. Edebiyatta batıya yöneliş hareketi Tanzimat'tan yaklaşık yirmi yıl sonra etkisini göstermeye başlamıştır. Türk aydınlarının Batıyla tanışmasından sonra edebiyatta görülen yeniliklerin neticesinde bu dönem "Tanzimat Edebiyatı", "Batı Tesirinde Türk Edebiyatı", "Avrupaî Türk Edebiyatı" gibi muhtelif isimler altında anılmaya başlamıştır.

Mehmet Fuad Köprülü (2015, 356-359), Avrupaî Türk Edebiyatının gelişmesinde Avrupa'da yaşanan ve Türkiye coğrafyasını da doğrudan etkileyen siyasî, iktisadî ve içtimaî hadise ve fikirlerin yayılmasının önemli bir tesiri olduğunu vurgulamıştır. Yeni kurumların tesisinden sonra yetişen aydın neslin edebiyatın Batılılaşmasında rolü büyük olmuştur. Nitekim Köprülü de yeni edebiyatın yerleşmesinde Şinasi'nin öncü rolü oynadığını, Namık Kemal'in ise kesin başarıyı temin ettiğini belirtmiştir. Bu edebiyat, büyük ölçüde Fransız edebiyatından ve Fransız İhtilali'nin ortaya koyduğu ilkelerden etkilenmiştir. Köprülü'nün tespitine şunu ilave etmekte fayda vardır: Fransız edebiyatı, edebî türler, gazete, üslup ve tarz itibarıyla edebiyata tesir ederken 1789 Fransız İhtilali'nin hem edebiyat hem de gazetecilik sahasında muhteva yönüyle etkisi olmuştur.

Modern Türk edebiyatının ortaya çıkışında hangi etkenlerin rol oynadığına dair muhtelif görüşler bulunmaktadır. Türk romanının ortaya çıkışı, imparatorluğun kötüleşmeyi durdurmak ve Avrupa milletlerinin yükselişine yetişmek için gerçekleştirdiği Tanzimat reformlarının devreye girmesiyle aynı zamana denk gelmiştir. Bunun yanı sıra özel gazetelerin tesisi ve Batı kaynaklı kültür-sanat ve bilim eserlerinin tercüme yoluyla okuryazar kitleye aktarılması önemli sebepler arasındadır. Dolayısıyla Modern Türk edebiyatı, Osmanlının son döneminde gerçekleşen kültürel gelişmelerin etkisinde ortaya çıkmıştır (Seyhan, 2014, 46).

Nihat Sami Banarlı (1983, 824), 19. Asrın ilk yarısında yaşanan, Batı ile temasın artması, Batıya öğrenci göndermek, Tanzimat Fermanı vb. gelişmelerin ikinci yarısında "Avrupaî Türk Edebiyatı"nın doğuşuna zemin hazırladığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra 19. Yüzyıl, devletin belli bölgelerde hâkimiyetinin sona ermesi, dolayısıyla yenilik arayışının en yoğun olduğu dönemdir. Bu devrede Avrupaî kültürün toplum hayatına oradan da edebiyata girişi, biraz da o şaşalı, Banarlı'nın deyişiyle "yarasız" devirlerin eski edebiyatının yeni sosyal meselelere karşı artık yetersiz kalmasından kaynaklanmıştır. Neticede Tanzimat'tan sonra fikir hayatında gerçekleşen inkılap ile birlikte gelişen yeni edebiyat, Batıya yönelen edebiyat olmuştur (Banarlı, 1983, 857).

Ahmet Hamdi Tanpınar (2006, 197-200), 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi isimli eserinde eski Türk edebiyatının, dini ve tasavvufi düşüncenin zamanla kabuklaşmasından dolayı fikir hayatının donukluğuna dikkat çekmiştir. Yazara göre Tanzimat, tenkit fikrinden

doğmuştur. Bu yüzden batılı anlamda tenkit ve deneme yine bu dönemde yenileşme hareketinin bir sonucu olarak doğmuştur. Yine "mektup" türü bu çerçevede gelişmiştir. Namık Kemal, "Edebiyatımız Hakkında Bazı Mülahazalar" isimli makalesiyle sanat ve fikir hayatıyla ilgili ilk önemli teklifleri yapan muharrirdir. Onu takip eden makaleleri, mektupları vardır. Ziya Paşa'nın "Şiir ve İnşa" makalesi de o nispette değer taşıyan bir eserdir. Abdülhak Hamit'in, Recaizade Mahmut Ekrem'in, Samipaşazade Sezai'nin, Muallim Naci'nin, Ahmet Mithat Efendi'nin, Halit Ziya Uşaklıgil'in gerek birbirleri aralarındaki mektupları gerekse muhtelif meseleler hakkındaki makaleleri Türk tenkidinin gelişmesine ve edebiyata dâhil olmasına vesile olan yazılar olarak kayda geçmiştir.

1840 yılında başlayan tiyatro hayatı, umumiyetle İstanbul şehir hayatında ve Sultan Abdülmecid'in Batılılaşma merakı sayesinde gelişme fırsatı bulmuştur. Bu dönemde garptan gelen opera ve operetler ile bazı piyesler oynanmıştır. İlk piyes -Şinasi'nin Şair Evlenmesi-, garplı manada hikâye ve deneme ile Garp edebiyatından yapılan muhtelif tercümeleler, gene bu dönemde Türk edebiyatına girmiştir (Tanpınar, 2006, 142-145).

Batıya yönelen edebiyat kapsamında Servet-i Fünûn mecmuası çevresindeki yazarlar ve Millî Edebiyat adı altında dilde sadeliği ve halk edebiyatının unsurlarını savunan Genç Kalemler hareketi önemlidir (Özkırmılı, 1983, 580-581). Zira bu gelişmeler Tanzimat'tan sonra genel olarak kültür dairesinin, özel olarak da edebiyatın Batılılaşma yolunda ilerlediğini göstermektedir. Şükran Kurdakul (1992, 207), çağdaş edebiyatın nesir dilinin tesis edilmesinde devrin aydınlarının rolüne dikkat çekmektedir:

"Yahya Kemal, Halide Edib, Ahmet Haşim, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri gibi ilk ürünlerini 1910'lu yıllarda veren şair ve yazarlarımız, çağdaş edebiyatımızın düzyazı dilini yaratma aşamasındaki girişimleri temsil ettiler. Ömer Seyfettin, Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında öldü. Ötekiler "Cumhuriyet dönemi edebiyatı"nın oluştuğu yıllarda, her biri kendi dalında yapabileceklerinin en üst düzeylerine ulaşmıştı. 1920'li yıllarda Peyami Safa, Nazım Hikmet, Necip Fazıl, Ahmet Hamdi gibi sanatçıların öncülüğündeki yeni kuşak, onların kazanımlarından yararlanma olanağı buldu"

Sonuç olarak Türk edebiyatı, 19. yüzyılda şekil ve içerik bakımından önemli bir değişim geçirmiştir. Yeni edebî türlerle tanışmış, daha sade bir lisan ve halkı daha çok ilgilendiren muhteva işlenmeye başlamıştır. Batıya yönelen Türk edebiyatı, özellikle nesir alanındaki gelişmeleri bakımından gazete ile sıkı bir münasebet içine girmiştir.

2.2.Gazetenin Rolü

Batılılaşma hareketini hızlandırmasının yanında pek çok edebî türün ve yeni fikirlerin Osmanlı topraklarında tekâmülünü sağlayan en önemli vasıta 'gazete' olmuştur. Gazete, edebî ve kültürel faaliyetlerin hız kazanmasında, geniş halk kitlelerinin eğitilmesi ve bilgilenebilmesi hususunda önemli tesirler bırakmıştır.

Ziya Gökalp, gazetenin yazılı bir cemiyet oluşturmak suretiyle "amme" (kamu) adı ile yeni bir toplanma biçimi oluşturduğuna dikkat çekmiştir. Ziya Gökalp "Gazete her gün her ferdin ayağına giden ve herkesin anlayabileceği dersleri okunan canlı bir mekteptir." ifadeleriyle gazetenin genel bir eğitici olması bakımından önemini vurgulamıştır (Gökalp, 2006, 103-106).

Tanpınar, (2006, 230) Tercüman-ı Ahvâl'in çıkış tarihi ile Vatan Yahut Silistre'nin oynandığı tarih (1860-1873) arasındaki dönemi, gazetenin yeniliği idare ettiği devre olarak belirlemiştir. Tanpınar'a göre gazete "ufak tefek hâdiseleri nakletmek suretiyle dünya ile münasebet kuran, bazı faydalı bilgiler veren, okumayı zaman geçirme şekillerinden" biri olmaktan çıkaran bir vasıta ve tam anlamıyla bir kürsü vazifesi görür.

Yenileşme hareketini bu devrede tek başına idare eden gazete, "vatan, millet, insanlık, hürriyet, adalet" gibi mefhumların etrafında topladığı insan ile önemli bir kamuoyu vücuda getirmiştir. Bu dönemde şöhret kazananların çoğu gazetecidir. Gazete ayrıca halka hitap etme gayesinden dolayı dilin sade bir kullanımını sağlamıştır. Tanpınar'ın "dil inzibatı" dediği bu mesele, Türk edebiyatına nesrin tekabül etmesine vesile olmuştur. Neticede gazete ile birlikte "fikir ve edebiyat" halkın malı olmuş ve belli bir zümrenin dışına çıkmıştır (Tanpınar, 2006, 249-251).

Nihat Sami Banarlı (1983, 824), Batılılaşmanın kültür hayatına girişinde gazeteciliğin çok önemli bir rol üstlendiğini şu şekilde vurgulamıştır:

"Eğer, matbaanın kültür hayatında yaptığı, geliştirici inkılabı benzer bir hareketle, büyük insan topluluklarına hitab eden bir müessese, yani gazetecilik tesis edilmeseydi, Garb kültürünün Türkiye'deki yayılışı ve halkın da malı olmaya başlayışı, şüphesiz daha da gecikirdi.

Bunun içindir ki daha ilk makalesinde "halka halk diliyle hitap" edeceğini bildiren Türk gazeteciliği bu mevzuda, tesiri gittikçe genişleyen, büyük vazife görmüştür"

Köprülü (2015, 357) yeni edebiyatın gazete ile "hem-ahenk olarak" geliştiğine, matbuatın II. Abdülhamit devrinde dahi bilhassa tercüme yoluyla pek çok eseri neşrederek hızlı bir gelişme kaydettiğine dikkat çekmiştir. Köprülü, ayrıca gazetenin Türkçenin sadeleşmesinde ve "asrî bir dil" olması yolunda önemli roller üstlendiğini tespit etmiştir. Gazetenin oynadığı bu rol, aynı zamanda tefrikanın işlevli bir tarz oluşuna işaret etmektedir.

Gazetenin rolü hususunda Şinasi'ye yeniden parantez açmak gerekir. Şinasi, Fransa'da tanıdığı gazeteyi ve gazetecilik sahasını İstanbul'da tatbik etmiştir. Onun tanıdığı gazetecilik yalnızca geniş bir okur kitlesine hitap eden özgür bir iletişim aracıdır. Şinasi, gazete vasıtasıyla edebiyatın Batılılaşması yolunda önemli adımlar atmış ve nesir edebiyatını kurarak yeni bir tarzın benimsenmesini sağlamıştır. İsmail Parlatır (2004, 41-42), Şinasi'nin tatbik ettiği bu tarzla ilgili şu önemli tespitte bulunmaktadır:

"Yani mevcut ve köklü edebî değer yargılarını yıkmak yerine bizde olmayan yeni tarzlar ve türler üzerine yoğunlaştı. Bu, onun mizacı ile de uyuyordu. Çünkü o, mücadele adamı değildi. Ona göre en elverişli ortam, olmayan bir tarzı yeni ve kendi ölçüleri çerçevesinde kurmaktır. Bu yeni tarz ise ona göre gazete idi ve dolayısıyla yeni nesir edebiyatı idi"

Türk modernleşmesinde ve yenileşme hareketleri içinde gazetenin rolü büyüktür. Türk basınında ilk gazetelerin kuruluşundan I. Meşrutiyet'e kadar olan devrede faaliyet gösteren gazeteciler, siyasetçi-edip-sanatkâr taraflarına da sahiptir ve bu yönlerini gazete vasıtasıyla kamuoyuna yansıtmışlardır. Bu suretle gazete, bu devrede fikrî hayatta "muharrik güç" olma vasfını gösterir (Özarlan, 1987, 51-52).

Ersin Özarslan (1987, 53-54) gazetesinin yenileşme hareketleri içinde oynadığı rolü üç kategoride açıklamaktadır: (1) siyasî bakımdan: meşrutiyet rejimi tartışmalarına zemin olmuştur. (2) Sosyal ve kültürel bakımdan: kültür değişmesinde tesir sahibi olmuştur. (3) Dil ve edebiyat bakımından: nesir dilinin oluşması ve Batılı türlerin girmesini sağlamıştır.

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi gibi gazeteci aydınların yenileşme devrinde oynadığı roller, mezkûr yazarların çok yönlü kişiliklerine ve gazeteyi fikirlerin temsil merkezi olarak tasavvur etmelerine bağlanabilir.⁴ Bu suretle gazete, devrin aydınlarının fikirleri getirmesi, tartışması, teklif etmesi özetle fikrî hayatı canlandırması bakımından büyük bir rol oynamıştır, denilebilir.

Ali Budak, gazeteyi Batılılaşma/modernleşme sürecinin en etkili vasıtası olarak görmüştür. Şu değerlendirme gazetesinin, hem edebiyatın gelişmesinde hem de Batılılaşma sürecindeki değişimdeki rolünü göstermesi bakımından önem arz etmektedir (Budak, 2014, 203):

“Denilebilir ki, Osmanlılar okumaya, kitaplarla değil gazeteler ve dergilerle başlamıştır. Gazeteler zamanla, siyasal modernleşmenin en etkili aracı olmak ve Batı tesirinde yeni bir edebiyat meydana getirmek gibi, çok daha önemli ve dönüştürücü işlevler de üstlenmişler, belki de, başka hiçbir yerde bir benzeri bulunmayan çok özel bir konuma sahiplik yapmışlardır”

Türk edebiyatındaki yenilikleri gazete verir. Halk gazete sayesinde fikrî ve edebî faaliyetleri yakından inceleme ve takip etme fırsatı yakalar. Gazete, haber, reklam-ilân, muhtelif edebî metinler, kültürel yazılar, röportaj, gezi yazısı, deneme ve makale gibi içtimaî, iktisadî ve siyasî pek çok konuyu işleyerek okurlara sunar. Tefrika da gazetede tek seferde neşredilmesi mümkün olmayan geniş muhtevalı eserlerin yayımlanmasını kolaylaştıran bir unsur olarak gazeteciliğe girmiştir.

2.3.Popüler Edebiyat ve Popüler Tarih

Batıya yönelen Türk edebiyatı ve gazetesinin geniş halk kitlelerine ulaşma gücü tefrikanın Türk matbuatında tekâmül etmesini sağlayan unsurlardır. Bunlara bir de halkın müşterek duygu ve düşüncelerine seslenen, insanın heyecanlarını aktaran ve umumiyetle halkın rahatlıkla anlayacağı bir dille yazılan “popüler edebiyat” ve buna bağlı olarak “popüler tarih” katılmıştır.

Popüler edebiyat, umumiyetle halkın pek çok kesimi tarafından sevilen, sade bir dille kaleme alınan, aşk, macera ve polisiye konuları başta olmak üzere insanın ilgisini çekecek temalara ağırlık veren bir türdür. Bir kısım yazarlar yalnızca popüler edebiyat ürünleri verirken bazıları geçim amaçlı bu eserleri kaleme alırlar. Bazen de Peyami Safa örneğinde görüleceği üzere hem popüler roman hem de edebî değeri yüksek eserler üreten kalemler de vardır (Okay, 2022).

Ayfer Yılmaz (2014, 142), popüler edebiyatı hedef kitle ve özellikleri bakımından şu şekilde tanımlamaktadır:

“Popüler edebiyat ise, genel manası ile geniş okuyucu kitlelerine hitap eden, okuyucuda merak, heyecan ve acıma gibi duyguları uyandırmayı hedefleyen, tamamen hızlı tüketime yönelik, basit vak’alar üzerine kurulu, olayların ve kişilerin kesin hatlarla ortaya konulduğu, olmadık tesadüflerle örülü edebiyat ürünlerini kapsar”

Alpay Doğan Yıldız (2010, 49), popüler edebiyatın iki farklı tanımı olduğunu belirtmiştir: (1) popüler edebiyat, halka ait olan, halkın edebiyatı demektir. (2) Popüler edebiyat, birçok kişinin sevdiği veya tercih ettiği beğenilen ve tüketilen edebiyat anlamına gelir. Yıldız'a göre bu iki tanımdan birincisinin halkın içinden gelen edebiyatın popüler kavramına karşılık gelmediği ve bu tabirin "Halk Edebiyatı" alanıyla zaten tanımlanabileceği için popüler edebiyat tanımı olarak kabul etmek doğru olmayacaktır. Okay (2022), halk edebiyatını az çok edebî özellikler ihtiva eden ve bazen yazarı belli olmayan, yani anonim karakter taşıyan bir edebiyat olarak tanımlar. Popüler edebî ürünlerin ise yazarı belli olduğundan halk edebiyatı şeklinde tasnif edilemez.

İkinci tanım ihtiva ettiği anlam bakımından popüler edebiyat kavramına daha yakın durmaktadır. Zira her sanatta olduğu gibi edebiyatta da farklı hedef kitleleri söz konusudur. Daha iyi bir donanıma sahip olan insanların anlayabileceği ve sevebileceği eserlerin yanı sıra daha az birikimli insanların da beğenip tercih edebileceği eserler olabilir. Dolayısıyla "yüksek/seçkin sanat" ile "yüksek/seçkin olmayan sanat; popüler sanat"⁵ ifadesi edebiyat için de geçerlidir (Yıldız, 2010, 50).

Popüler edebiyatın "tüketme" davranışına göndermede bulunması, popüler kültür kavramını da akla getirmektedir. Genel olarak toplumda "yaygın biçimde paylaşılan inançlar ve pratikler" olarak tanımlanan popüler kültür kavramıyla ilgili iki yaklaşım mevcuttur: tasdik eden/olumlayan ve eleştirel yaklaşım. İlk yaklaşım popüler kültürün "yaratıcılık" özelliğine dikkat çekerken ikinci yaklaşım popüler kültürü ticarî bir meta hâlinde tasavvur edilen ve çarpık bir gerçeklik üreten, kitle kültürüyle iç içe geçmiş bir kültür olarak görür (Mutlu, 2008, 236-237). Eleştirel yaklaşım genel olarak popüler kültür ürünlerini "meta" hâline getirilmiş, dolayısıyla tüketime hazırlanmış ürünler şeklinde değerlendirmektedir.

Ahmet Oktay (2009, 38-46), popüler kültürü halkın bizzat kendisi tarafından üretilen folklor ürünlerinden ayırmaktadır. Popüler kültür, kitle iletişim araçları tarafından üretilen kitle kültürüyle uyumlu; gündelik yaşamı aktaran; iktidar/güç karşıtları tarafından üretilenler bile egemen ideolojinin biçimlendirdiği ve gerçekliğin görülmesine engel olan kültürel ürünlerdir. Bu eleştirel yaklaşım, popüler edebiyatın ekonomi-politik zeminde de tartışılabilir bir alan olduğunu hatırlatmaktadır.⁶

Popüler edebiyat, 19. Yüzyılda Batılılaşma hareketleriyle gelen türlerin halk tarafından benimsenmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Okay, popüler edebiyatın öneminden ve Türk edebiyatının "popüler" bir kaleminden şu satırlarla bahseder:

"Fakat Batılılaşma dediğimiz dönemde, yeni edebiyata, yeni romana bu insanı alıştırmak kolay mı olmuştur? İşte özellikle bütün 19. yüzyılda popüler roman Türk okuyucusunu roman okumaya alıştırmak görevini yüklenmek bakımından önem kazanır. Bu dönemde 200'den fazla kitabı, binlerce makale, gazete yazısı arasında 60 kadar da romanını evinde, sokakta, kahvede, matbaada, vapurda "ha babam yazmak" metoduyla kaleme almış olan popüler bir romanımız var:

Unvanı: Hâce-i Evvel, yani ilk öğretmen.

Bütün hayatı boyunca değişmeyen mesleği: halk eğitimcisi.

Nüfus kütüğünde adı: Ahmed Mithat. Ama "Efendi"siz olursa eksik kalır." (Okay, 2022)

Bundan başka Batı edebiyatından yapılan tercüme eserler de gazetelerde tefrika edilmiştir. Victor Hugo’nun Sefiller isimli romanı “Mağdurın Hikâyesi” ismiyle Ruzname-i Ceride-i Havadis’te, Silvio Pellico’nun “Hapisteki Hayatım” isimli eseri Terakki gazetesinde Saint Pierre’in Paul ve Virgine hikâyesi Mümeyyiz gazetesinde, Monte Kristo, Mikromega Hikâyesi, Küremizde Seyahat gibi eserler de Diyojen gazetesinde tefrika edilmiştir. Özön, 19. asır sonu ve 20. Asır başları arasında gerek tercüme gerek telif pek çok eserin gazete ve dergilerde tefrika edildiğini, bunların küçük bir kısmının kitaplaştırıldığını geri kalanının da hâlen tefrika olarak durduğunu belirtmiştir (Özön, 1985, 111-114).

İlk çeviri ve eserlerin gazetede tefrika edilmesi bir “roman okuyucusu” teşekkülünü sağlamıştır. Batı edebiyatı ürünlerinin Türk edebiyatına yerleşme sürecinde Ahmet Midhat Efendi ve Teodor Kasap gibi muharrirlerin çeviri ve eserleri bu okuyucu zümresinin oluşumunda önemli rol oynamıştır. Umumiyetle halkın anlayacağı eserler seçilmiş, tefrika romanlarla işe başlanmıştır. Tanpınar’a göre (2006, 265) bu yazarlar, okuyucu seviyesinin yükseldiğine inandıkları zaman asıl edebî ürünleri vermeye başlamışlardır.

Popüler edebiyatın yanı sıra tarihî şahsiyetlerin veya hadiselerin de gazetelerde tefrika edildiği görülmektedir. Popüler tarih ürünleri, özellikle ulus devlet inşaa sürecinde halkta millî şuurun oluşmasına katkıda bulunmuştur. Macera ve kahramanlık özellikleri ihtiva etmesinden dolayı okurun ilgisini çekmeyi başaran bir türdür.⁷ Bu yüzden Türk basınında tefrikanın gelişmesinde popüler tarih ürünleri de etkili olmuştur.

Popüler tarih ürünleri içinde özellikle popüler tarihî romanlar önemli bir tür olarak ön plana çıkmaktadır. Popüler tarihî romanlarda okuyucu ile yazar arasında sıcak bir bağ kurulur. Okuyucunun tarih bilgisini ve sevgisini artırmak gibi işlevlere de sahip olan bu romanlar genelde macera ağırlıklı ve destansıdır. Çetindaş (2006, 91-95), popüler tarihî romanların özelliklerini anlattığı çalışmasında şu hususların altını çizmiştir: popüler tarihî romanlar, okuyucunun ilgisini çeken bir içerikle kurgulanır. Karakterlerin tarihî kişiliklerden seçilmesi ve bunların kahramanlıklarının yanı sıra hisleriyle de anlatılması bu tür romanlarda dikkat çekiciliği sağlar. Saray, zindan, harem, şehzade odası vb. mekânların okurda bıraktığı “gizem” de yine ilgi çeken unsurlardandır. Bu tür romanlar, daha çok geniş halk kitlelerine hitap eder.

Ahmet Özcan (2011, 172), tarihin popülerleşmesinde gazetenin önemli bir role sahip olduğunu ve gazetelerde tarih muhtevalı yazıların “tefrika” ve “tarih köşesi” olmak üzere iki farklı şekilde sınıflandığını belirtmektedir. Gazetelerde tarih tefrikacılığı Ceride-i Havadis gazetesıyla başlamış, II. Meşrutiyet’ten sonra, bilhassa 1930’lu yıllarda tarih muhtevalı tefrikalar yoğunlaşmıştır. Tarihî romanlar gazetelerin sıklıkla tefrika ettiği popüler tarih ürünüdür. Bunun dışında hatıratlar da tarihî muhtevasıyla ön plana çıkmıştır. Türk basınında Ahmed Refik gibi yazarlar, tarihin popülerleşmesinde ve halk tarafından rağbet görmesinde etkili olmuştur (Özcan, 2011, 173).

Türk gazeteciliğinde tefrika, Batı edebiyatına yönelişle birlikte başlamış ve tercüme eserlerin gazetede yer almaya başlamasıyla önemli bir yol kat etmiştir. Fakat tefrikanın özellikle geniş okur kitlesine ulaşması ve bu sayede gazetelere olan ilginin artışı, popüler edebiyat eserlerinin tefrika edilmesiyle gerçekleşmiştir. Ahmet Mithat Efendi’nin orta

seviyedeki okura hitap eden edebî eserlerinin tefrikaları Türk basınında ilk önemli örneklerdir. Bu gelenek daha sonra pek çok gazeteci ve yazar tarafından sürdürülmüştür. Popüler tarihî romanların da yine popüler edebiyat kapsamında böyle bir işlevi söz konusudur. Ahmet Refik ve M. Turhan Tan gibi yazarlar tarihî tefrikaları ile bu alanın önemli temsilcileri olmuşlardır.

3. Türk Gazeteciliğinde Tefrikanın Yerine Dair Bir Değerlendirme

Türk gazeteciliğinde tefrika, yukarıda belirtilen üç ana sebebe bağlı olarak gelişmiştir. Edebî türler ile doğan tefrika zamanla çeşitlenmiş, farklı sahalara açılmıştır. Hem tefrikanın kullanımı bakımından hem de tefrika edilen metnin konusu bakımından değişikliğe uğramıştır.

Tefrika, Türk basınına Şinasi'nin öncülüğünde girmiştir. Bu itibarla, ilk tefrikaların en önemli özelliği Batılı türlerin Türk edebiyatına girişini sağlayan eserler olmasıdır. Bu aynı zamanda tefrikadaki ilk devredir.

İkinci devre, Ahmet Mithat Efendi'nin öncülüğünde gerçekleşen popüler edebiyat ve tercüme eserler devresidir. Özellikle II. Abdülhamit döneminde basın üzerindeki baskıya rağmen sürekli olarak tefrika eserler yayınlanması, Türk edebiyatında Batılılaşma eğilimini pekiştirmiştir. Bu ilk iki devrede hikâye ve roman başta olmak üzere edebî tefrikalar yoğunluktadır. Bunların büyük çoğunluğu gazetelerde tefrika edilmiştir (Kudret, 2004). Bu tefrikalar sayesinde modern edebiyatın gelişimi hızlanmış, pek çok genç yazar tanınarak edebiyat ve basın dünyasına adım atmıştır.

Üçüncüsü II. Meşrutiyet ve sonrasını kapsayan dönemdir. Bu dönemde popüler edebiyat etkisini artırmış ancak bundan da önemlisi Millî Edebiyatın gelişmesine paralel olarak Türk ediplerinin telif roman tefrikalarında önemli bir artış yaşanmıştır. Yine 1908'den sonra, özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra hikâye tefrikalarında da önemli bir artış olmuştur. Bu dönemde tercüme eserlerin Türk okurlarla daha sık bulunduğu görülmektedir. Müstear isimle tefrika neşretmek, yine Türk gazeteciliğine has bir özellik olarak ortaya çıkmıştır. Bazı yazarlar, sırf okunma gayesiyle, bazıları ise tamamen kendi isteğiyle müstear isim kullanırlar. Bunun en önemli sebebi, yazarın kendi imzasıyla çıkmasını istediği yazı ile müstear ismi ile çıkan yazı arasındaki farktır. Devrin yazarları genellikle macera, aşk ve polisiye temalarının işlendiği popüler edebiyat ürünlerini müstear isimle neşrederken, edebî değeri daha yüksek olan eserlerde kendi imzalarını kullanmışlardır.

Türk gazeteciliğinde tefrika, edebiyatla her zaman iç içe olmuştur. Ancak Cumhuriyetin ilanından sonra tefrikalar da çeşitlenmiştir. Edebî yönü daha az olmasına karşın okuru kendine çekmeyi başaran tefrikalar ortaya çıkmıştır. Mesela tarihî tefrikalar, bir yönüyle edebî niteliğini korurken esas itibarıyla tarihî vesika ve hatıralara dayanır. Şehir yazıları veya seyahat yazıları, okurun ilgisini çeken bir başka tefrika türüdür.

Türk basın tarihinde Şinasi ile başlayan tefrika, 1960'lı yıllara kadar pek çok yazarın tercih ettiği yol olmuştur. Bu yazarların en önemli özelliği çoğunun gazeteci olma vasıflarının yanı sıra –hatta bazılarının bu vasıftan daha da önce- birer edip olmasıdır. Mehmet Fuad Köprülü, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nihat Sami Banarlı gibi meşhur edebiyat tarihçileri Batıya yönelen Türk edebiyatının öncüleri olarak Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa

isimlerine işaret ederler. Bu isimler, hem edip hem de gazeteci olma sıfatlarını üzerinde taşır. Esasında bu gelenek Türk basınında uzun süre devam etmiştir. Ahmet Mithat Efendi, II. Abdülhamit devrinde, bu geleneği sürdürmüştür. Meşrutiyet döneminde Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin, Hüseyin Cahit Yalçın, Mehmet Âkif Ersoy, Tevfik Fikret vb. isimler hem edebî yönleriyle hem de gazeteci kimlikleriyle görünür. Cumhuriyet devrinde Peyami Safa, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Falih Rıfkı Atay, Yusuf Ziya Ortaç, Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar vb. kalem sahipleri de hem edip hem de gazeteci sıfatına sahip isimler olarak öne çıkar. Örnek olarak verilen bu isimler, elbette çoğaltılabilir.

Türk gazeteciliğinde tefrika Batıdakinden biraz daha farklıdır. Batıda tefrika, edebî ürünlerin yanı sıra mizahî bir tona sahip olan yazılar için de kullanılır. Türkiye’de ise mizah ağırlıklı yazılar daha çok “fıkra” türüyle ilişkilidir. Ahmet Rasim, Aka Gündüz, Yusuf Ziya Ortaç gibi yazarlar, mizah tonu yüksek fıkralar kaleme almışlardır. Bunlar ya müstakil bir mecmuada ya da gazetenin mizah için ayrılan bölümlerinde neşredilmiştir. Bu yüzden tefrikadan daha ayrı bir özellik taşırlar.

Bugün, Türk basınında tefrika artık revaçta değildir. Bunun sebepleri aşağıdaki maddelerle özetlenebilir:

- Türk basınında edebiyatçı kimliğine sahip yazarların sayısının azalması.
- Gelişen basım teknolojisiyle beraber ediplerin eserlerini daha kısa sürede geniş kesimlere duyurabilme imkânı.
- Yeni teknolojilerin gelişmesi ve yeni medyanın hayatın içine daha çok girmesiyle birlikte fikirleri temsil etmede basılı gazete ve dergi dışında alternatif kanalların sayısındaki büyük artış.

Bu sebepleri doğrulayan muhtelif görüşler de mevcuttur. Gürsel Korat (2012, 46), 1970’lerin sonuna kadar kitle iletişim araçlarının özellikle gazete ve derginin yanı sıra radyoların da “sesli roman tefrikası” veya “arkası yarın” programlarıyla önem verdiği tefrika türünün gazetecilikte artık yeri olmadığını belirtmektedir. Çünkü roman veya diğer basılı edebî ürünler, reklâm yoluyla ve uygun fiyatlarla okura ulaştırılabilmektedir.

Çıkla’ya (2009, 57) göre günümüzde edebiyatın gazetelerden çekilmesinin bir sebebi de “edebiyatın teorikleşme sürecinin” artmasıdır. Edebiyatın diğer sahalara girmekten kaçınması, yani sanat değerinin korunmak istenmesidir. Bu durum sanatkârı, kendisi ve kısıtlı çevresiyle ilgili yazmaya sevk etmektedir. Böylelikle diğer türlerde veya farklı temalarda yazılar kaleme alınmamaktadır. Bu doğru tespite edebiyatla birlikte tefrikanın da gazetelerden çekildiği gerçeğini ilave etmek gerekir.

Sonuç

Türk edebiyat ve basın tarihinin gelişiminde önemli bir unsur olan “tefrika”, genellikle roman ve hikâye gibi edebî eserlerin belirli bir süre zarfında gazete veya dergilerde yayımlanması anlamına gelmektedir. Her yayınlanan bir dizi, o günün tefrikası olarak geçer. Türkiye’de Şinasi’nin “Şair Evlenmesi” piyesinden başlayarak 1960’lı yıllara kadar fevkalade beğenilen bir tarz olarak varlığını sürdürmüştür.

Tefrika, Türkiye'nin Batılılaşma süreciyle ortaya çıkmıştır. Fakat tefrikayı doğuran ve geliştiren üç ana unsur bulunmaktadır: batıya yönelen edebiyat, gazetenin rolü ve popüler edebiyat – popüler tarih. Tefrika, Batılılaşmaya bağlı olarak kültür hayatında gerçekleşen değişimlerden biridir. Zira batılılaşma süreci ile beraber pek çok tür, Türk edebiyatına girmiştir. Batıda, edebî bir tür olmasının yanı sıra mizahî yazılar için de kullanılan tefrika Türk basınında daha çok edebiyat ile ilişkilendirilebilir. Her ne kadar tarihî tefrika gibi farklı tema ve kullanım alanları olsa da daha çok edebî nitelikli yazılarla kendini göstermiştir. Mizah yazılarında daha çok fıkra tercih edilmiştir. Yeni fikirlerin ve yeni türlerin gazete vasıtasıyla halka aktarılması millî kültürün inşasında önemli bir vazife görür. Bu açıdan özellikle Rus gazeteciliğindeki tefrika geleneğiyle benzerlik göstermiştir.

Türk edebiyatının gelişmesinde tefrikanın en büyük rolü, batılılaşma ile gelen telif veya tercüme roman, tiyatro ve hikâye gibi uzun eserlerin bir dizi hâlinde okuyucu ile buluşmasını sağlamış olmasıdır. Gazete vasıtasıyla bu türler hakkında bilgi birikimi gelişen okurlarda, zamanla edebî bir anlayışın teşekkül etmesi ve yazar-okur arasında bir münasebet sağlaması bakımından işlev görmüş, böylelikle edebî hayat canlı kalmıştır. Tefrikanın gazeteye katkısı ise okurun ilgisini çekerek daha fazla satışın olması, edebî tefrika talebinin olmasıyla pek çok yazar ve çevirmenin de gazetelere girmesi, böylece basın camiasında bir hareketlilik oluşturmasıdır.

Tanzimat'tan sonra Batılılaşma kültür hayatına da girmeye başlamış, bu süreçte gazetecilik ve edebiyat beraber gelişmiştir. Tefrika, bu süreçte gazetecilik ve edebiyat arasında ortak bir nokta olmuş, karşılıklı bir fayda ilişkisi inşa etmiştir. Şinasi, Türk gazeteciliğinde pek çok konuda olduğu gibi tefrika konusunda da öncü bir rol oynamış, haberler dışındaki muhtevayı, özellikle edebiyatı gazeteye sokmuştur. Şinasi'den sonra gelenler de bu geleneği devam ettirmiştir. Hemen hemen bir asır boyunca edip – gazeteci kimliği Türk basınına hâkim olmuştur. Bu hâkimiyeti inşa eden yapı taşı ise tefrika olmuştur.

Tefrika, gazeteye edebiyatın kapısını açan bir anahtar gibidir. İyi bir edebî tefrika gazeteye olan talebi artırır, edebiyat camiası ve kültür hayatına hareket katar, peyderpey yenilikleri getirir. Türk basın tarihinde tefrika, edebî ve kültürel bir gazetecilik faaliyetidir. Edebiyat ve gazetecilik alanlarının gelişmesinde tefrikanın rolü ve işlevleri hakkında şunlar da söylenebilir:

- Tefrika, modern Türk edebiyatının gelişmesinde kilit bir rol oynamıştır. Edebiyattaki yenileşme unsurları, tefrika yoluyla/teknikiyle her gün ulaşılabilir olmuştur.
- Gazetelerde tefrikacılık faaliyeti, rutin haberler dışında oluşturulan içeriğe ihtiyaç duymuştur. Devrin gazeteleri bu ihtiyaca cevap verebilmek için genç yazarlara kapılarını açmıştır. Basın tarihinde “mektep” vazifesi gören önemli gazeteler, tefrikaya hazır hâle getirilecek edebî eserlerin tercüme ettirmek veya kabiliyetli kalemlerin fikir mahsullerini sütunlarına taşımak için genç yazarlara fırsat tanımıştır.
- Gazetelerde tefrika edilen sayısı tespit edilememiş binlerce eser, neşredildiği devrede edebiyatın yanı sıra yeni fikirlerin de gelişmesini ve tanınmasını sağlamıştır. Bu sayede fikrî hayat tazeliğini korumayı başarmış, tenkit/eleştiri türünün de gelişiminin önü açılmıştır.

- Gazetelerin tefrika ettiği pek çok eser, geniş bir halk kitlesine hitap etmiştir. Bu yüzden tefrika romanın/eserin anlaşılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu durum dilde sadeleşme hareketine destek olmuştur.

Notlar

1. Tefrikanın bir yazı türü mü yoksa yazıların neşredildiği bir teknik mi olduğu sorusu Batıda da gündeme gelmiştir. Türk basınında tefrika ayrı bir yazı türü olarak gelişmemiştir. Fıkra, makale, deneme gibi türler gazetelerde müstakil birer yazı türü olarak yer almıştır. Tefrika ise başta roman olmak üzere pek çok edebî eserin veya yazının neşredilmesinde kullanılan bir tarz şeklinde gelişmiştir.
2. Ahmet Oktay (2009, 56-57), tefrika romanın ilk örneklerinden olan Eugène Sue'nun Paris Esrarı eserinin kitle kültürünün yarattığı ve "gerçek hayatta düş görmek" şeklinde tabir edilen yanlış algılamının ilk temsilcilerinden olduğu görüşündedir. Çünkü eser sınıf bilincinden mahrum olan işçilerin kötü koşullarından bahsederek onlar tarafından rağbet görmüştür. Fakat Marx ve Engels, yanlış algılamayı ortaya çıkararak eserde aslında egemen ideolojik kodların olduğunu belirtmiştir. Oktay (2009), popüler kültürü eleştirel bağlamda incelediği çalışmasında tefrikanın da esasında ideolojik işlevleri ihtiva eden bir tarz olduğuna işaret etmiştir.
3. Şinasi, Türk gazeteciliğinde öncü bir şahsiyettir. Şinasi, Tercüman-ı Ahval ve Tasviri Efkâr gazetelerindeki yazıları, piyes, makale ve deneme gibi Batı kaynaklı türleri gazeteye oradan da edebiyata sokmuş, dolayısıyla önemli bir tesire sahip olmuştur (Kahraman, 2010, 167). Şinasi'nin Türk fikir hayatındaki bu tesirinde tefrikayı gazetenin önemli bir yere konumlandırmasının da payı büyüktür.
4. Bu yalnızca Tanzimat devri için geçerli değildir. II. Meşrutiyet devri aydınlarının da önemli bir kısmında bu çok yönlülük söz konusudur. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet devirlerinin önemli gazetecilerinin büyük bir kısmı da aynı anda öğretmenlik mesleğini icra etmiştir.
5. Mehmet Orhan Okay (2022), eskilerin bu edebiyatı halk edebiyatından ayırmak için "avamî edebiyat" kavramını kullandığını belirtmektedir. Edebiyat tahlili bakımından popüler edebiyat daha geri planda kalır. Künye bilgilerini takdim çoğunlukla yeterli olur.
6. Popüler kültürün ideolojik işlevlerinin ne ölçüde popüler edebiyata, oradan gazeteye aksettiğini tartışmak bu çalışmanın konusu olmadığı için burada yalnızca popüler kültürün eleştirel bağlamdaki boyutu belirtilmiştir.
7. Popüler tarih veya tarihin popülerleşmesi günümüzde de oldukça yaygındır. Yalnız basılı matbuat ile değil diziler veya filmler yoluyla da tarihî karakterleri konu alan pek çok yapım rağbet görmekte, hatta bunların bir kısmı yurt dışına ihraç edilmektedir.

Kaynakça

- Banarlı, Nihat Sami. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi (Cilt 2)*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1983.
- Budak, Ali. *Osmanlı Modernleşmesi Gazetecilik ve Edebiyat*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014.
- Çetindaş, Dilek. *Popüler Tarihî Romanlar ve M. Turhan Tan*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Çıkla, Selçuk. "Tanzimat'tan Günümüze Gazete - Edebiyat İlişkisi", *Türkbilig* 18, (2009), 34-63.
- Demirkol, Gökhan. *Türkiye'de Tefrika Polisiye Romanlarda Siyasal Kültür Motiflerinin İrdelenmesi: "Ümit Deniz" Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Dianina, Katia. "An Everyday Guide to Public Culture in the Age of Great Reforms", *The Slavic and East European Journal*, 47/2, (2003), 187-210.
- Durmuş, İsmail. "Tefrik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/275, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Eaman, Ross. *The A to Z Journalism*. Plymouth: The Scarecrow Press, 2009.
- Ebüzziya, Ziyad. "Cerîde-i Havâdis". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 7/406-407, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Ertem, Sadri Etem. "Türkiye'de gazete ve edebiyat". *Vakit* (17 Temmuz 1938), 3.
- Gerçek, Selim Nüzhet. *Türk Gazeteciliği*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1931.
- Jeanneney, Jean-Noel. *Başlanıcından Günümüze Medya Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.
- Kahraman, Âlim. "Şinâsi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/166-169, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Karataş, Turan. "Tefrika". *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınevi, 2004.
- Korat, Gürsel. *Dil, Edebiyat ve İletişim (3. Baskı)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Köprülü, Mehmed Fuad. *Türk Edebiyatı Ders Notları*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2015.
- Kudret, Cevdet. *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. İstanbul: Dünya Kitapları, 2004.
- Kurdakul, Şükran. *Çağdaş Türk Edebiyatı 4. (2. Basım)*. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.
- Mutlu, Erol. *İletişim Sözlüğü. (5. Baskı)*. Ankara: Ayraç Yayınları, 2008.
- Okay, Mehmet Orhan. *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2005.
- Okay, Mehmet Orhan. "Popüler Edebiyat". https://edebiyatokyanus.tr.gg/POP-Ue-LER-EDEB%26%23304%3BYAT_-M-.-Orhan-OKAY.htm. Erişim 28 Haziran 2022.

- Oktay, Ahmet. *Popüler Kültürden TV Sömürgesine*. İstanbul: İthaki Yayınları, 2009.
- Özarlan, Ersin. "Yenilesme, Batılılaşma, Çağdaslaşma, Modernleşme, Tekâmül, Terakki Hareketleri içinde (1800- 1875) Gazetenin Rolü", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, (1987), 4/ 50-54.
- Özcan, Ahmet. *Türkiye'de Popüler Tarihçilik, 1908-1960*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Özkırımlı, Atilla. "Ana Hatlarıyla Edebiyat". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, (1983), 3/ 580-606, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özön, Mustafa Nihat. *Türkçe'de Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Parlatır, İsmail. *Edebiyatımızın Zirvesindekiler Şinasi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.
- Seyhan, Azade. *Dünya Edebiyatı Bağlamında Modern Türk Romanı*, çev. Erkan Irmak, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Shavladze, Thea - Makharadze, Meri. "Modern English Feuilleton", *Galaxy: International Multidisciplinary Research Journal*, (2017), 6/2, 29-32.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006.
- Tefrika. *Meydan Larousse: Büyük Lügat ve Ansiklopedi*, (1985), 12/7, İstanbul: Meydan Yayınları.
- Tefrika. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, (1998). 8/293, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TDK, Türk Dil Kurumu. "Tefrika". Erişim 08 Nisan 2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Yıldırım, Tahsin. "Türk Gazetecilik Tarihi Üzerine Bir Deneme-I". *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (2009), 1/285-324.
- Yıldız, Alpay Doğan. *Popüler Türk Romanları Kerime Nadir-Esat Mahmut Karakurt-Muazzez Tahsin Berkand 1930-1950*. (2. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Ayfer.. "Popüler Roman ve Melodram Kavramları Çerçevesinde Muazzez Tahsin Berkand ve Sarmaşık Gülleri", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, (2014), 20/77, 141-172.
- Ziya Gökalp. *Türkleşmek İslâmlaşmak Muasırlaşmak*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.

Turkey's Growing Role as a Security Actor in Somalia: Dynamics and Motivations

*Türkiye'nin Somali'de Bir Güvenlik Aktörü Olarak Artan Rolü:
Dinamikler ve Motivasyonlar*

Abdurrahim SIRADAĞ

Dr. Öğr. Üyesi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi
absiradag@hotmail.com
[0000-0003-0778-9211](tel:0000-0003-0778-9211)

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial License](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)

Copyright ©

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Sakarya/TÜRKİYE

Sakarya University, Institute of Social Science,
Sakarya/TURKEY

Atıf/Citation

Siradag, Abdurrahim . "Turkey's Growing Role as a Security Actor in Somalia:
Dynamics and Motivations". Akademik İncelemeler Dergisi 17 / 2 (Ekim 2022): 389-404.
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1115931>

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 12.05.2022
Kabul Tarihi/Date Accepted: 08.10.2022
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2022

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 17 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2022 (Ekim/October)

16. yıl

Turkey's Growing Role as a Security Actor in Somalia: Dynamics and Motivations

Abstract

Somalia has a special place in the foreign policy of the Justice and Development Party (AK Party), which has been in power since 2002. Turkey's relations with Somalia began to develop after the official visit of Turkish President Recep Tayyip Erdogan to Somalia on 19 August 2011, who was the prime minister at that time, to support Somalis affected by severe drought and civil war. After 2011, Turkey launched one of the largest humanitarian aid campaigns to Somalia. Turkey has not only developed a soft power policy in Somalia but also started to implement a hard power policy. In this respect, Turkey has been training hundreds of Somali soldiers and police in both Ankara and Mogadishu since 2012. At the same time, Turkey opened its largest military base abroad in Somalia in 2017. This research explores the reasons and dynamics behind Turkey's deepening of its security policy in Somalia and sheds light on what Turkey's security policy means for Somalia. The research argues that there is a combination of factors driving Turkey's security policy towards Somalia, including socio-cultural, economic, and geopolitical. This study examines Turkey's security policy with a holistic approach, using conceptual and theoretical perspectives.

Keywords: Turkey, Somalia, Africa, Security, Justice and Development Party (AK Party), Foreign Policy

Türkiye'nin Somali'de Bir Güvenlik Aktörü Olarak Artan Rolü: Dinamikler ve Motivasyonlar

Öz

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) dış politikasında Somali'nin özel bir yeri bulunmaktadır. Türkiye'nin Somali ile ilişkileri, dönemin başbakanı olan Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 19 Ağustos 2011 yılında şiddetli kuraklıktan ve iç savaştan etkilenen Somalilere destek olmak amacı ile bu ülkeye düzenlediği resmi ziyaretin ardından gelişmeye başlamıştır. 2011'den sonra Türkiye, Somali'ye en büyük insani yardım kampanyalarından birini başlatmıştır. Türkiye, Somali'de sadece bir yumuşak güç politikası geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bir sert güç politikası da uygulamaya başlamıştır. Bu kapsamda Türkiye, 2012 yılından bu yana hem Ankara'da hem de Mogadishu'da yüzlerce Somalili asker ve polise eğitim vermektedir. Aynı zamanda Türkiye, 2017 yılında yurtdışındaki Türkiye'nin en büyük askeri üssünü Somali'de açtı. Bu araştırma, Türkiye'nin Somali'de güvenlik politikasını derinleştirmesinin ardındaki nedenleri ve dinamikleri incelemekte ve Türkiye'nin güvenlik politikasının Somali için ne anlama geldiğini tartışmaktadır. Araştırma, sosyo-kültürel, ekonomik ve jeopolitik dahil olmak üzere Türkiye'nin Somali'ye yönelik güvenlik politikasını yönlendiren faktörlerin bir kombinasyonu olduğunu savunuyor. Bu çalışma, kavramsal ve teorik perspektifler kullanarak Türkiye'nin güvenlik politikasını bütüncül bir yaklaşımla incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Somali, Afrika, Güvenlik, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Dış Politika

Introduction

While Turkey mainly focused on developing relations with the West at the highest level after 1923, it ignored maintaining its connections with Africa keeping the relationship at the lowest level until the 1990s. Turkish governments took significant steps to improve relations with Africa at different times and periods such as in 1979 and 1998, but these efforts and initiatives could not develop relations with Africa as desired due to the structural economic and political crises in the country. After the AK Party came to power in November 2002, Turkey redefined the parameters of traditional Turkish foreign policy (TFP) and made structural adjustments to TFP. In particular, developing multilateral and multidimensional foreign policy, and strengthening an Afro-Eurasian identity have become significant objectives of the foreign policy of the ruling AK party governments.

With the AK Party government, Turkey has taken significant steps to improve relations with Africa in many areas. The first and most important of these steps and initiatives is the opening of new diplomatic missions across African countries. Until 2009, Turkey was

one of the countries that had the fewest diplomatic representations, especially in the Sub-Saharan Africa region. While Turkey only had 12 embassies in Africa until 2009, this number reached 43 in 2021. Similarly, whereas only 10 African countries had diplomatic missions in the capital of Turkey Ankara in 2008, this number increased to 37 today (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2021a). At the same time, Turkey's total trade with Africa was 5.4 billion dollars in 2003, but it exceeded over 28 billion dollars in 2021 (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022). Turkey aims to strengthen its political legitimacy and economic relations in the African continent by increasing the number of its diplomatic missions. It also aims to become a recognized and visible actor on the continent by strengthening its political legitimacy.

It is important to highlight that there were only a few actors in making traditional foreign policy in Turkey, namely the politicians, the bureaucrats, and the military class but this has changed after the AK Party came to power in 2002. The Ministry of Foreign Affairs of Turkey has actively begun to work with the different actors to develop a proactive foreign policy toward Somalia including NGOs, businessmen, various state and non-state actors, universities, and religious organizations.

Furthermore, Turkey has been actively involved in the fields of defense and security in Africa since 2012. In this sense, Turkey has made defense industry cooperation agreements with more than 25 African countries and established military bases in Somalia and Libya. Furthermore, 82.9 million dollars of the 2.2 billion dollars in defense and aerospace exports were made to African countries in 2020 (Alemdar, 2021). It is worth mentioning that the success of the Turkish drones in Syria, Libya, and Azerbaijan has become a significant driving factor in increasing Turkish defense export to Africa. Despite the impact of Covid-19, Turkish defense industry export to Africa grew by 9.2% in 2020 compared to 2019. Whereas the African continent was the 5th market in Turkish defense industry exports in 2021 (Ibid.), it became the second market in 2022 (Kuş, 2022). There are three important reasons for the emergence of Turkey as an important actor in the fields of the defense industry in Africa. The first is that Turkey has undergone a great political and economic transformation in the last 20 years. The second is Turkey's development of an active foreign policy both in the region and outside the region. Thirdly, Turkey aims to find new markets for defense industry products both in Somalia and other African countries.

The number of academic writings on Turkey-Africa relations has increased among the Turkish and non-Turkish academics as a result of the AK Party governments' active involvement in Africa since 2005 but the most articles on Turkey-Somalia generally deal with Turkey-Somalia relations from one dimension and ignore the other dimensions. This research aims to explore the new dimensions and the dynamics driving Turkey's security policy in Somalia. The study also argues that Turkey's security policy in Somalia has evolved as a part of its wider humanitarian aid policy toward Somalia. This research particularly aims to answer the following questions: Why has Turkey been actively involved in security in Somalia since 2012? What are the factors and the dynamics driving Turkey's security policy toward Somalia?

1. Conceptual and theoretical framework

Since the end of the Cold War era, the concept of security has undergone a significant transformation. While the concept strictly had a military meaning during the Cold War era, it has included new perspectives after the 1990s such as human security and

economic security. The new threats and challenges have shifted the traditional focus of the concept profoundly (Buzan, 1997, 6-12). For instance, economic crises, global terrorism, and the Covid-19 pandemic have added new values to the concept and made it too blurry. Therefore, the concept of security is defined as a contested concept (Ibid.). There are several fundamental questions about the concept of security to clarify. The first question is what is the main objective of security? Is it to protect the individuals, the state, or the international system? The second one is what are its values? (Baldwin, 1997, 13-14). The third question is what strategies should be developed by the states to eliminate the defined threats? The last question is how much the states need security? From which threats the state should be protected? Is the threat ideological, economic, or military? (Ibid., 14-15).

The main reason for using structural realist theory among the theories of international relations in this study is that it is the theory that most plausibly explains the change and transformation in world politics after the 2000s and the effects of this change. Secondly, in this study, the constructivist approach was preferred as the theory that most strongly explains the motives behind Turkey's security policy. The structural realists or neo-realists maintain that the structure of the international system has transformed radically since the end of the Cold War era. The multipolar international system emerged in the post-Cold War era. The rise of new global powers like China, India, Turkey, Brazil, and Russia has led to the emergence of security competition among the global powers. The new system has forced the states to increase their military power to survive in the self-help system. Moreover, there is no higher authority above the state and no trust among the actors. The states aim to maximize their power in the anarchic world. The security competition among the actors is more likely to increase and cause wars. The distribution of power among the new rising actors is more likely to exacerbate security competition among the actors (Mearsheimer, 2013, 72-80).

Constructivists allege that international politics is socially and historically constructed. International politics is shaped by shared ideas, values, history, and culture. Power politics is not given by nature, and it is not static. The states can change static relations through social interactions and communication. However, structural realists believe that power politics is given by nature and is fixed. According to the structural realists, the global actors act and live in the self-help system and anarchic world that pushes the states to militarize themselves. Constructivists assert that interests and identities are also socially constructed (Alexander, 1992, 403-7). Wendt points out that 500 British nuclear weapons never threaten US security, but only 5 North Korean nuclear weapons have been a massive threat to the US because Britain shares the same values, beliefs, and ideas with the US. However, the US does not share the same values as North Korea (Alexander, 1999, 255).

In light of the conceptual and theoretical discussion, there are three important results regarding Turkey's Somali security policy. First, Turkey considers its security policy toward Somalia as a part of its humanitarian and development assistance policy, and at the same time, Turkey aims to contribute to the formation of the political and economic stability of Somalia with its security policy. Secondly, Turkey wishes to strengthen its geopolitical position both in East African politics and in world politics with a more active foreign policy in the reshaped world system. Thirdly, Turkey's common historical relations with this country and its common socio-cultural identity play a very important role in the formation of its strategic relationship with Somalia.

2. Security in Somalia

Understanding the main dynamics affecting Somalia's security is vital for building lasting peace and security in Somalia. Somalia has multiple and complex security problems. After the collapse of the Siad Barre regime in 1991, the civil war began in Somalia. There was not a functioning central government in Somalia from 1991 to 2011. Though the Federal Government of Somalia (FGS) was established in 2012, security still remains a massive problem in the country. There are several major reasons and dynamics destabilizing security in Somalia. The first is the legacy of colonial history. Somalia was divided and ruled by the former colonial powers including France, British, and Italy in the 19th century (Dersso, 2009, 1-2). The colonial actors divided the country regardless of the consideration of the ethnic identity of the local population. Due to the colonial legacy, Somalia has enduring border problems with the neighboring countries since it gained independence in 1960. Somalia has followed an irredentist policy to unite all the Somalis living in the neighboring countries under one flag. For this purpose, Somalia went to war with Ethiopia in 1977-8 to seize the Ogaden region to unite the Somalis living in Ethiopia and build a greater Somalia in the region (Menkhaus, 2011, 2).

The second reason is the clan system in the country. The struggle among the different clans intensified after the Siad Barre regime lost the Ogaden War with Ethiopia (1977-8). Then, the Siad Barre regime heavily started cracking down on the members of the Isaaq and Majerten clans who were against the Barre regime (World Bank, 2005, 9-10). Furthermore, the Barre regime intensively armed its favorite clans to attack the opposing clans including the Isaaq clan that mostly live in northwestern Somalia. After the Siad Barre regime collapsed in 1991, the clans have endeavored to fill the power vacuum, therefore they have fought over the control of key territories and access to recourses. Even though the Isaaq clan declared independence in 1991, the *de facto state* known as Somaliland has not since been recognized by the international community. Similarly, the Majerten clan located in the northeast known as Puntland declared its autonomy in 1998. In addition, there has been an enduring conflict between the different clans in Somaliland and Puntland to capture the territories in the disputed area in the north of Somalia (Mahmood, 2019, 3-5).

When the Federal Government of Somalia was established in 2012, the balance between the clans has become the most significant in selecting presidents, prime ministers, and ministers. There is a 4.5 clan system in Somalia shaping the government structure. According to this system, the number 4 represents the four big clans selecting the top members of the government. The number 5 accounts for the small clans having a small impact in choosing the high members of the government (Hoehne, 2010, 35-7).

The third dynamic is the involvement of international organizations and external powers in Somalia's internal affairs. The United Nations (UN) implemented United Nations Operations in Somalia (UNOSOM I and II) between 1992-1995 to preserve peace and coordinate humanitarian assistance. The U.S. also carried out the Unified Task Force known as Operation Restore Hope in December 1992-May 1993. It is important to highlight that Lieutenant-General Çevik Bir as a Turkish commander was appointed as force commander of UNOSOM II between 1993-94 but none of these operations brought lasting peace and security to Somalia (Møller, 2009, 12). The UN and US operations increased anger among the Somalis and resulted in more destabilizing of the country. While Ethiopia militarizes and supports the opposing groups within Somalia, Somalia also politically and militarily backs up the opponents within Ethiopia. Ethiopia militarily

interfered in Somalia in 2006 with the support of the U.S. to stop the growing power of the Union of Islamic Courts (UIC) which became a significant actor in the country after the Siad Barre regime collapsed (Barnes – Hassan, 2007, 152-3). The U.S. designated Al-Shabaab as a terrorist organization in 2008 which has existed as a youth wing of the UIC (Dersso, 2009, 6-8). Al-Shabaab has also seen Turkey as a representative of the Western invaders in Somalia. Therefore, it has organized several attacks against Turks and Turkish institutions in the country. For example, the Turkish Embassy in Mogadishu was bombed on 27 July 2013, killing three people and wounding 9 people (Omar – Sheikh, 2013). Furthermore, a suicide truck bomber killed 72 students waiting at the Ministry of Education of Somalia for applying for the scholarship in Turkey (CNN, 2011).

After the Ethiopian forces withdrew from Somalia, the African Union Mission in Somalia (AMISOM) launched its operation in 2007 to maintain peace and security in the country but Al-Shabaab has started attacking the forces of AMISOM as well as the countries providing logistical support to it. Furthermore, the actors from the Middle East have also actively engaged in Somalia. For instance, the United Arab Emirates (UAE) set up a military base in Somaliland and provides political and financial support (Institute for Peace and Security Studies, 2019, 6-9). Due to the strategic importance of Somalia, the global and regional powers have been actively engaged in Somalia at different levels. Finally, environmental factors and natural disasters such as famine, drought, poverty, and disasters are also seen very commonly in Somalia which is also another important factor destabilizing peace and security in the country.

In order for Turkey to become a permanent and effective actor in Somalia, the factors affecting the security of this country must be carefully analyzed. Due to the country's very important geopolitical position both in the region and in world politics, many international and regional actors are in competition both in Somalia and in the East African region. At the same time, the tribal system in Somalia plays a very sensitive role in shaping domestic politics in the country. Therefore, a correct analysis of this tribal system will provide us with very important information about the future of the country.

3. Turkey's Foreign and Security Policy

There are four important forces and dynamics driving Turkey's foreign and security policy, namely the legacy of the Ottoman State, the geographical position of Turkey, the geopolitical challenges, and the official ideology of Turkey (Oğuzlu, 2015, 228). First, the legacy of the Ottoman State has been influencing Turkey's foreign and security policy. The Ottoman State had a multi-ethnic identity and its borders extended to very vast swathes of geography including the Balkans, Eastern Europe, Caucasus, the Middle East, and Africa. Whenever there is a potential conflict or security crisis in the former territories of the Ottoman State, Turkey plays a proactive role in preventing the conflicts to sustain peace and security in these regions and help the civilians who have been affected by conflicts. For example, when the war began in Bosnia in 1992, thousands of civilians immigrated to Turkey. Likewise, millions of civilians migrated to Turkey from Syria due to the civil war that began in 2011 (Aydın, 2004, 19-21).

The second dynamic and force are the geographical position of Turkey. Turkey has a unique geographical position in world politics that connects the two continents including Europe and Asia. Due to its geographical importance, global actors have been involved in politics in Turkey for many years (Ibid., 24-6). Turkey was defined as a buffer state by the great actors in the Cold War era. In this sense, the U.S. established its military base in

Turkey in 1951 and provided financial and military support during the Cold War era. Turkey has also become an energy transit country. As a result of Turkey's long years of developing a western-oriented foreign policy, it has not been able to develop constructive relations with neighboring and regional countries. With the end of the Cold War, Turkey reevaluated its geographical and historical dynamics and took steps toward becoming a more active actor in its region. After the 2000s, AK Party governments started to develop multi-dimensional relations not only with the western continent but also with Asia, the Middle East, and Africa, in accordance with the Afro-Eurasian identity.

The third factor is the geopolitical developments in the region and in the world that have a significant impact on the evolution of Turkey's foreign and security policy. For example, the Syrian war has presented political, social, and security challenges to Turkey (Kutlay – Öniş, 2021, 1087). For instance, millions of Syrian refugees migrated to Turkey during the civil war. Moreover, the Islamic States of Iraq and Syria (ISIS) and the Kurdistan Workers' Party (PKK) terrorist organizations increased attacks against Turkey after the Syrian civil war began in 2011. Furthermore, the U.S. and the EU have also provided economic, political, and military support to the PKK terrorist organization in Northern Syria (Aknur – Durmuşlar, 2019, 1358). The severe tension between Turkey and Greece regarding gas exploration in the Eastern Mediterranean has led to the emergence of new threats and challenges for both sides and resulted in the establishment of a new strategic alliance against Turkey consisting of Greece, France, Egypt, Israel, and the United Arab Emirates (U.A.E.). Turkey has been more ambitious in developing and employing hard power to survive and protect its national interests in the Mediterranean after 2016 (Oğuzlu, 2020, 136). To answer the security challenges against Turkey, Ankara carried out two military operations in Syria in 2016 and 2018 and put more importance on the manufacturing of weapons such as drones, helicopters, and naval. At the same time, it opened its new military bases in Qatar and Somalia in 2015 and 2017 respectively, and more recently in Libya in 2020.

The last driving force shaping Turkey's foreign and security policy is the official ideology of Turkey. The founding elites of Turkey adopted secularism and Westernization as the official ideology of Turkey in the aftermath of the collapse of the Ottoman State. The fundamental aim of the ideology was to Westernize and secularize Turkish society. The founding elites implemented significant numbers of radical reforms in a wide range of fields to embrace Westernization and secularization (Bozdağlıoğlu, 2008, 60-1). Turkey followed a Western-oriented foreign and security policy in line with its official ideology in the Cold War era. In this regard, Turkey became a member of NATO in 1952 and the Council of Europe in 1949. Also, Turkey applied for EU membership in 1964 to reinforce its Western identity (Karaosmanoğlu, 2000, 209).

Turkey's historical legacy in Somalia dating back to the Ottoman period has been playing a significant role in shaping Turkey's security policy toward Somalia. In addition, we can say that the Afro-Eurasian identity that Turkey strengthened during the AK Party governments contributed to the shaping of the Somali security policy. Turkey had aimed to overcome its security problems that increased in the region after the Arab Spring, by establishing strategic security cooperation with Somalia and with East Africa. Finally, Turkey's security policy in Somalia shows that it has abandoned its Western-oriented foreign policy and has instead developed a foreign policy that is compatible with Turkey's geographical and historical dynamics and protects its strategic interests.

4. Turkey's Opening Up to Africa

Though Turkey has been actively engaged in Africa since 2005, its historical relations with Africa go back to the 16th century. When the Ottoman Sultan Selim I conquered Egypt in 1517, Ottoman involvement in Africa commenced. The Ottoman State became a significant actor in African politics for almost four centuries and it actively remained a significant actor in African politics until the Ottoman State lost Trablusgarb in 1912. Importantly, the Ottomans played a critical role in preventing the colonial activities of Spain in North Africa and Portugal in East Africa. Additionally, the Ottoman State provided political, economic, and military support to the Muslim Sultanates in Africa (Kavas, 2007, 78-81). For instance, the Ottoman expanded its socio-cultural influence on Sub-Saharan Africa by sending an Islamic scholar Abubakr Effendi to South Africa in 1863 to educate the Muslims living in Cape Town in the light of Islamic knowledge (Ibid., 80-1).

Beyond the opening of the Turkish embassy in Ethiopia in 1926, Turkey's foreign policy toward Africa remained very limited. When African countries gained their independence from the former colonial powers after the 1950s, Turkey immediately recognized the independence of all African countries. However, Turkey failed to develop a consistent foreign policy toward Africa. For instance, it failed to support demands for independence of the North African countries including Algeria and Tunisia at the UN General Assembly in the 1950s and 60s (Tepeciklioğlu, 2012, 72-3).

Turkey faced significant political and security challenges coming from the West when the Cyprus issue emerged in the 1960s. Turkey could not find any political support for its Cyprus cause at the UN level even from the African countries. Besides, the U.S. put a military embargo on Turkey after the military involvement of Turkey in Cyprus in 1974. Turkey's high dependency on the West in the fields of defense and security was seen as a huge security problem by the Turkish policymakers of the time after the Cyprus intervention of 1974 (Ibid., 73). Accordingly, developing multilateral relations with different actors and efforts for manufacturing its weapons to diminish its dependence on the West became strategic goals for Turkish foreign policy. However, Turkey continued to remain a heavily dependent actor on the West's capabilities until the end of the Cold War in the 1990s.

The then foreign minister Ahmet Gündüz Gökçün prepared the first Africa Action Plan of 1979 to develop multifaceted relations with African countries. In light of this plan, the government decided to open new embassies in Somalia and Tanzania, and also some African countries were visited including Nigeria, Kenya, Sudan, and Uganda to increase bilateral relations. Besides, Turkey provided political support for Zimbabwe and Namibia throughout their independence process at the UN (İncesu, 2020). On the other hand, the first African Action Plan was not implemented successfully due to the military coup of 1980 in Turkey. Meanwhile, the Turkish embassies in Somalia, Tanzania, and Gana were closed by the military government in 1980 due to economic reasons (Ibid.). In Turkish foreign policy, the Cyprus problem is the most important motivation for starting strategic relations with African countries. The foundations of Turkey-Africa relations in the history of the Republic are based on the Cyprus problem. With the emergence of the Cyprus problem in the 1960s, it became a necessity to develop political relations with Africa (Turhan, 2021, 469)

A new global system emerged in the post-Cold War world which brought about significant changes in Turkish foreign policy. Turkey went through a significant change under the

administration of Turgut Özal (1983-1993), who drew special attention to developing political and economic relations with the former territories of the Ottoman State including the Middle East, North Africa, and Asia. Özal made an official visit to Algeria in 1985 and gave an official apology to this country due to Turkey's inconsistent foreign policies toward Algeria in the past (Bayram, 2014, 264-5).

The then Foreign Minister İsmail Cem prepared the second Africa Action Plan in 1998 for developing comprehensive relations with Africa along with Turkish NGOs, businessmen, ambassadors, think tanks, and related stakeholders. According to İsmail Cem, Turkey was to endeavor to increase its relations with the non-Western regions for its national interests (Hazar, 2016, 294-96). However, the Africa Action Plan was also not carried out successfully by the coalition government of the time due to the economic and political crises in the country (Ozkan, 2010, 534). According to Davutoğlu, Turkey has a unique position in world politics due to its geographical and historical depth which gives Turkey a special status to play a more active role in global politics. The end of the Cold War era enabled Turkey to redefine its position and rethink its historical and geographical dynamics. In this regard, to ignore Africa or see it as an underdeveloped continent would be a big strategic mistake for Turkey. Turkey must be in Africa to expand its sphere of influence in global politics. To do this, it is necessary to undertake renewal in the psychology of foreign policy-making to initiate an African opening (Davutoğlu, 2001, 208).

Turkey has taken steps to strengthen its strategic relations with regional and sub-regional organizations in the continent. In this sense, the African Union accepted Turkey as a strategic partner of the continent in 2008. Turkey has been accredited to regional African organizations such as the Economic Community of Western African States (ECOWAS), and the Intergovernmental Authority for Development (IGAD) (Sıradağ, 2020, 9-10). Turkey became a non-regional member of the African Development Bank in 2008. Turkey aims to further deepen its political and economic relations with African countries by strengthening its strategic relations with regional and sub-regional organizations in the African continent.

Moreover, Turkish Airlines flies to 40 African countries and 60 destinations in the continent while it was only flying to the North African countries before 2005. The fact that Turkish Airlines is the airline that flies to most countries in the African continent has some important consequences. Firstly, visits from Turkey to African countries have become easier, and thus, it has become easier for Turkish businessmen to go to African countries to conduct commercial activities and to meet with African businessmen. Secondly, there has been an increase in the number of African tourists visiting our country from Africa. Third, Turkey strengthens its soft power policy in the African continent through THY.

Turkey has been aiming to strengthen its strategic relations at the continental level by organizing Turkey-Africa summits since 2008. In this regard, the AK Party government has organized Turkey-Africa Summits to institutionalize Turkey-Africa relations since 2008. The first Turkey-Africa summit was held in Istanbul with the participation of 49 African countries. The participant countries decided to expand collaboration in different areas including trade, energy, education, infrastructure, agriculture, etc. The second one was organized in Equatorial Guinea's capital Malabo with participants from 32 African countries in 2014. The leaders of the countries at the second summit decided to organize the third summit in Turkey. The third Turkey-Africa Summit was held in Istanbul on 16-7 December 2021 with the participation of 26 heads of African states and governments and 102 African ministers (African Business, 2021). Turkey-Africa Summits are of great

importance in terms of deepening Turkey's relations with the continent, recognition of Turkey as a political actor by the countries in the continent, and laying the groundwork for the development of bilateral relations with African countries.

The dynamics and the reasons that are contributing to the development of Turkey-Africa relations are as follows: First, President Erdoğan attaches great importance to the development of relations with Africa. In this context, President Erdoğan has been playing an important role in the development of bilateral relations with African countries by visiting more than 30 African countries since 2005. According to Turan (2000, 10-11), the leadership role of Erdoğan to develop relations between Turkey and Africa stems from moral responsibility, common history, culture, and religion. The second reason and dynamic is Turkey's intensive work with state and non-governmental organizations in humanitarian and development aid activities in African countries, contributing to Turkey's development of multifaceted relations with the continent (Siradag, 2015, 15-17). The third reason is that Turkey does not put forward political and economic conditions in order to improve its relations with the continental countries, unlike western countries, which contributes to the faster development of Turkey-Africa relations. The fourth reason is Turkey's lack of a history of exploitation in the continent and its efforts to develop its relations based on a win-win model contribute to the growth of strategic relations with Africa. The last one is that Turkey aims to expand its trading partners and strengthen its economic relations with the continent.

5. Turkey's Involvement in Somalia

Though Turkey's first diplomatic mission in Somalia was opened in 1979 it was closed in 1991 due to the beginning of the civil war. The diplomatic mission was reopened in November 2011 but the largest complex of Turkey's diplomatic mission abroad was opened in 2016 in Mogadishu with Turkish President Recep Tayyip Erdoğan's participation. Turkey also opened a consulate general in Hargeisa in 2014, the capital of Somaliland. Turkey organized Somali Conferences in Istanbul in 2010 and 2012 in cooperation with the UN to find new solutions for the structural problems of Somalia and look for new strategies to rebuild the country. Meanwhile, Turkey also hosted a conference between Somalia and Somaliland in Ankara in 2016 to reunite the two sides in Somalia (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022b).

After Turkish President Erdoğan's first visit to Somalia with a large delegation from the political, business, and art circles in 2011, the AK Party government initiated the biggest humanitarian aid campaign along with the Turkish non-governmental organizations to help the victims who were deeply affected by famine and drought in Somalia. Turkey has spent more than 1 billion dollars on its humanitarian activities. Turkey's humanitarian policy toward Somalia has broader dimensions including establishing schools, hospitals, government buildings, supporting the local peoples' business initiatives, providing scholarships, and training police and soldiers. Turkey's broader humanitarian aid policy in Somalia has not only provided emergency aid but also implemented developmental aid in the country which aims to pave the way for emerging lasting peace and security.

Turkey's economic relations have been expanding with Somalia since 2011. While Turkey's total trade with Somalia in 2002 was about 500 thousand dollars, it reached 362 million dollars in 2021 (Türkiye İstatistik Kurumu, 2022). Also, Turkey's direct investment in Somalia is about 100 million dollars. In addition, Turkey operates Mogadishu International Airport and Mogadishu Seaport (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022b).

In this context, Turkey's efforts to permanently build security in Somalia are of great importance for the future of Turkey's commercial and economic relations in this country.

With regard to Turkey's security engagement with Somalia, Turkey signed a "Military Training Cooperation Agreement" with Somalia in Ankara on 13 April 2012 and a "Defense Industry Cooperation Agreement" in Mogadishu on 25 January 2015. Turkey has widened and deepened its security relations with Somalia since 2012. According to the defense and security agreements made between the two countries, Turkey has provided military training to the Somali police forces and soldiers in both Ankara and Mogadishu (Abdulle – Gürpınar, 2019, 57-61). In addition, Turkey opened its largest military training complex abroad in Somalia on 30 September 2017 which cost 50 million dollars. 1500 Somali soldiers have received military training at the complex every year (Ibid.). According to Brendon, Turkey's military complex should not be seen as the traditional military base as the Western powers in Africa. The Western powers' military bases generally in Africa do not provide military training to the African soldiers (Rossiter – Cannon, 2019, 169-171). Furthermore, Turkey has maintained a military naval force in cooperation with the UN since 2009 in the Gulf of Aden, off the coast of Somalia, and the Arabian Sea to protect Turkish business vessels, prevent the activities of pirates, and stop armed robbery in these regions.

Turkey's active foreign policy in Somalia and being very active in humanitarian and development aid have paved the way for Turkey's recognition and its emergence as an important strategic actor in the continent. At the same time, the fact that Turkey is active in Somalia has helped Turkey find a market for both its commercial products and defense industry products in this country (Sıradag, 2018, 10). Turkish Airlines (THY) flights to Somalia contribute to the development of this country's relations both with the countries in the region and with the world. Turkey's Somali policy has also helped Turkey deepen its African policy and establish more strategic relations with other African countries. In addition, Turkey has gained significant experience during the re-establishment of Somalia.

6. Dynamics and Motivations behind Turkey's Security Policy in Somalia

Turkey has very strong historical relations with Somalia dating back to the 16th century. At the same time, there are common religious and socio-cultural similarities between the people of the two countries. Turkey's comprehensive humanitarian and development aid policy toward Somalia, which has been initiated in 2011, makes a significant contribution to the deepening of Turkey-Somalia relations (Ozkan – Orakci, 2015, 344). All these factors paved the way for Turkey to develop strategic security cooperation with this country. In addition, the lack of colonial history of Turkey in Africa, and the newly evolving Afro-Eurasian identity of Turkey are contributing factors to the development of Turkey's security policy toward Somalia.

Even though the Western powers and institutions have provided financial and military support to Somalia since 1993, they have not achieved establishing permanent peace and security in the country. Understanding the root causes of conflict and developing a human-oriented security policy are crucial to preserving peace and security in Somalia. Without supporting political, economic, and social structures, activities for peace and security in Somalia have become ineffective. In this regard, Turkey has first endeavored to strengthen the political, economic, and social structures of Somalia, then it has been

actively involved in peace and security including providing training to Somali soldiers and establishing a military base.

Somalia has a unique place in world politics which is very close to strategically important points in the region including Bab al-Mandeb Strait, the Gulf of Aden, the Indian Ocean, and the Red Sea. Somalia is located at the oil transit point of the Middle East countries. Moreover, it lies at a very important geographical point for world trade. Due to its geopolitical importance in the world, global and regional actors have been actively involved in politics in the Horn of Africa. For instance, the US, France, Italy, and Japan, have military bases in Djibouti. China also has a logistical base in Djibouti. Moreover, the UAE has a military base in Eritrea and actively supports Somaliland financially and militarily. Turkey's security involvement in Somalia has increased its global visibility and prestige and also it has led to the emergence of an important geopolitical actor in African politics. In this regard, the regional actors including the UAE, Saudi Arabia, and Egypt have been more actively engaging with the region and working against Turkey in the Horn of Africa.

Turkey's defense industry has been growing significantly. While Turkey was highly dependent on the West until 2005 in the fields of defense and security, it today manufactures most of its weapons including drones, helicopters, naval vessels, rocket missiles, etc. Turkey has been developing and implementing its security policy rather than a Western-oriented security policy. Looking for new markets, selling its new defense industrial products in non-Western markets, and cooperating with non-western actors in different fields have become among the most important strategic objectives of the ruling AK Party governments.

Three important objectives of Turkey's security policy toward Somalia, namely, to protect economic interests, to sell the products of the Turkish defense industry and find new customers for Turkish goods, and to fight terrorism (Abdulle – Gürpınar, 2019, 62-3). Brendon argues that Turkey aims to strengthen its presence in the Eastern Mediterranean by expanding its sphere of influence in the Horn of Africa (Cannon, 2021a, 4-6). He also argues that Turkey's increasing support to the Federal Government of Somalia makes the people in Somaliland nervous because they believe that if the Federal Government of Somalia (FGS) is becoming very strong militarily, it can attack the people in Somaliland as it happened in the past during the Siad Barre regime (Cannon, 2021b, 131).

Since 1991, Somalia could not establish a strong national army and police force which is necessary for preserving peace and security in the country. In this sense, Turkey has trained Somalia's National Army (SNA) and police forces since 2012 and also equips them. Turkey has strengthened the capacity of the Somali National Army and the Somali police force where they have begun to fill a critical security vacuum in the country and fight the Al Shabab terrorist organization across the country more effectively since Turkey supports the FGS in the fields of peace and security. Importantly, when the African Union Mission to Somalia (AMISOM) will withdraw from the country fully in early 2023, the Somali army and police forces will take full responsibility to maintain peace and security in the country. In this regard, Turkey's training in peace and security for SNA and police forces are very critical to be able to get ready before 2023. It is also important for Somalia to cooperate with Turkey to diversify its foreign and security policy. At the same time, what makes Turkey a unique actor in Somalia is that Turkey has been sharing its military and technological experience with Somalia without putting any political and economic conditions.

Conclusion

With the end of the Cold War, there has been a great change in the content of the concept of security. While the concept of security before the Cold War focused only on military power and nuclear wars, after 1990 it began to examine different dynamics such as economic, social, and political. In this context, security problems in Somalia cannot be analyzed with a single security approach. At the same time, examining the social, economic, and political dynamics that form the basis of Somalia's security problem and eliminating these problems primarily is of great importance in terms of permanently solving the security problem in Somalia.

After the 9/11 attacks on the U.S., a new geopolitical balance of power emerged in world politics. The new rising powers including China, Russia, India, Turkey, and Brazil have played more active roles in the international system. In particular, China and Russia's increasing role in the shifting global system have posed new economic and security threats to the U.S. and the West. Turkey has also increased its strategic visibility at the regional and global levels after the 2000s. In this regard, Turkey has been actively involved in African politics since 2005 and remained a significant humanitarian actor on the continent until 2015. After the failed military coup in Turkey in July 2016, Turkey has widened and deepened its strategic relations with the continent, particularly in the fields of hard power instruments.

This paper argues that Turkey has implemented a wider humanitarian aid policy that aims to sustain long-lasting peace and security in Somalia. Also, Turkey's security policy has been a component of Turkey's broader humanitarian and development aid policy in Somalia. This research emphasizes that Turkey's historical identity and its sociocultural identity have been determining factors in establishing a long-term-strategic security partnership with Somalia. At the same time, Turkey's economic and geopolitical interests in Somalia and the East African region can be shown among the important factors shaping Turkey's Somali security policy. This inquiry also argues that Turkey's soft and hard power policies in Somalia prove that Turkey has long-term strategic plans to stay in Africa.

Bibliography

- Abdulle, Abdulkarim Y. - Gürpınar, Bulut. "Turkey's Engagement in Somalia: A Security Perspective". *Somali Studies*, 4 (2019), 53-71.
- African Business. "Third Turkey-Africa Partnership Summit Delivers "Win-Win" Agreements". *African Business* (18 December 2021). <https://african.business/2021/12/trade-investment/turkey-africa-partnership-summit-set-for-17-18-december/>.
- Aknur, Müge - Durmuşlar, Tuğcan. "Turkey's Changing Security Environment and Transformation of Turkish Foreign Policy". *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 21/4 (2019), 1355-1376.
- Ash Rossiter, Ash - Cannon, Brendon J. "Re-examining the "Base": The Political and Security Dimensions of Turkey's Military Presence in Somalia". *Insight Turkey*, 21/1 (2019), 1-22.
- Aydın, Mustafa. "Turkish Foreign Policy: Analysis and Framework", *Centre for Strategic Research*, SAM Papers, 1(2004), 1-111.
- Baldwin, David, A. "The Concept of Security". *Review of International Studies*, 23/1 (1997), 5-26.
- Barnes, Cedric - Hassan, Harun. "The Rise and Fall of Mogadishu's Islamic Courts". *Journal of Eastern African Studies*, 1/2(2007), 151-160.
- Bayram, Mürsel. "Türk Dış Politikasının Dönüşüm Sürecinde Afrika". İçinde: Demir, İdris *Türkiye'nin Dış Politikası: Yeni Eğilimleri, Yeni Yönelimleri, Yeni Yaklaşımları*, (Bursa: Dora Yayınları, 2014), 261-278.
- Cannon, Brendon J. "Turkey's Military Strategy in Africa". In: Tepeciklioğlu, Elem Eyryce - Tepeciklioğlu, Ali Onur *Turkey in Africa: A New Emerging Power?* (London: Routledge, 2021a), 127-143.
- Cannon, Brendon J. "Contextualizing Turkey's Actions in Somalia: Insights from Somaliland". *Bildhaan: An International Journal of Somali Studies*, 21/1 (2021b), 121-143.
- Bozdağlıoğlu, Yücel. "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy". *Insight Turkey*, 10/1 (2008), 55-76.
- Buzan, Barry. "Rethinking Security after the Cold War". *Cooperation and Conflict*, 32/1 (1997), 5-28.
- CNN. "3 Days of Mourning in Somalia after Deadly Attack". *CNN* (5 October 2011). <https://edition.cnn.com/2011/10/05/world/africa/somalia-violence/index.html>.

- Dersso, Solomon A. "The Somalia Conflict: Implications for Peacemaking and Peacekeeping Efforts". *Institute for Security Studies (ISS)*, ISS Paper 198, September 2009, 1-20.
- Hazar, Numan. "Türkiye-Afrika İlişkileri". 3. Baskı, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2016).
- Hoehne, Markus V. "Political Representation in Somalia: Citizenship, Clanism, and Territoriality". *Accord*, 21 (2010), 34-37.
- İncesu, Selçuk. "Afrika Açılım Politikası". *Cumhuriyet* (20 Ocak 2020). <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/olaylar-ve-gorusler/afrika-acilim-politikasi-1717211>.
- Institute for Peace and Security Studies (IPSS). "Somalia Conflict Insight", *IPSS*, IPSS Peace and Security Report, 1(2019), 1-22.
- Karaosmanoğlu, Ali L. "The Evolution of National Security Council and the Military in Turkey". *Journal of International Affairs*, 54/1 (2000), 199-216.
- Kavas, Ahmet. "Tarihi Süreçte Sahra Altı Afrika: Osmanlı-Afrika İlişkileri ve Sömürgecilik". II. Uluslararası Türk-Afrika Kongresi, (İstanbul: Tasam Yayınları, 2007), 75-84.
- Kutlay, Mustafa - Öniş, Ziya. "Turkish Foreign Policy in a Post-Western Order: Strategic Autonomy or New Forms of Dependence?". *International Affairs*, 97/4 (2021), 1085-1104.
- Mahmood, Omar S. "Overlapping Claims by Somaliland and Puntland: The Case of Sool and Sanaag". *ISS East Africa Report 27*, November 2019, 1-31.
- Mearsheimer, John J. "Structural Realism". In: Dunne, Tim; Kurki, Milja, and Smith Steve *International Relations Theories: Discipline and Diversity*, (Oxford: Oxford University Press, 2013), 71-88.
- Menkhaus, Ken. "Somalia and Horn of Africa". World Development Report 2011 Background Papers, *World Bank*, 2011, 1-14.
- Møller, Bjørn. "The Somali Conflict: The Role of External Actors". *Danish Institute for International Studies (DIIS)*, DIIS Report, 2009, 8-23.
- Oğuzlu, Tarık. "Güvenlik Kültürü ve Türk Dış Politikası". *Bilig*, 72 (2015), 223-250.
- Oğuzlu, H. Tarık. "Turkish Foreign Policy in a Changing World Order". *All Azimuth*, 9/1 (2020), 127-139.
- Omar, Feisal – Sheikh, Abdi. "Al Shabaab Claim Attack on Turkish Mission in Somalia, Three Dead". *Reuters* (27 July 2013). <https://www.reuters.com/article/cnews-us-somalia-conflict-idCABRE96Q0A420130727>.
- Ozkan, Mehmet. "What Drives Turkey's Involvement in Africa?". *Review of African Political Economy*, 37/126 (2010), 533-540.

- Ozkan, Mehmet - Orakci, Serhat. "Viewpoint: Turkey as a Political Actor in Africa - An Assessment of Turkish Involvement in Somalia". *Journal of East African Studies*, 9/2 (2015), 343-352.
- Siradag, Abdurrahim. "Benevolence or Selfishness: Understanding the Increasing Role of Turkish NGOs and Civil Society in Africa". *Insight on Africa*, 7/1 (2015), 1-20.
- Siradağ, Abdurrahim. "Turkey-Africa Alliance: Evolving Patterns in Security Relations". *African Security Review*, 3-4/27 (2018), 308-325.
- Siradağ, Abdurrahim. "Turkey's Engagement with the African Organizations: Partner or Competitor". *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 76/4 (2020), 519-534.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Afrika İlişkileri", (17 December 2021a). <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Somali Siyasi İlişkileri", (07 January 2022b). <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-somali-siyasi-iliskileri.tr.mfa>.
- Tepeciklioğlu, Elem Eyriçe. "Afrika Kitasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri". *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi*, 1/2 (2012), 59-94.
- Turhan, Yunus. "Turkey's Foreign Policy to Africa: The Role of Leaders' Identity in Shaping Policy". *The Journal of Asian and African Studies*, 56 / 6 (2020), 1-16.
- Turhan, Yunus. "Türkiye Sahra-Altı Afrika İlişkileri: Ekonomik Ortaklıktan Stratejik Ortaklığa". İçinde: Kalaycı, Rıdvan ve Akdoğan, İsmail *21.Yüzyılda Türkiye'nin Ortadoğu Ülkeleri ve Büyük Güçlerle İlişkileri*, (Orion Kitapevi Yayınları, 2021), 463-484.
- Türkiye İstatistik Kurumu, "Dış Ticaret İstatistikleri", Türk İstatistik Kurumu (Ocak 2022). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Dis-Ticaret-Istatistikleri-Ocak-2022-45536>.
- Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". *International Organization*, 46/2 (1992), 391-425.
- Wendt Alexander. *Social Theory of International Politics*. (Cambridge: Cambridge University Press, 1999).
- World Bank. "Conflict in Somalia: Drivers and Dynamics". World Development Report, *World Bank*, January 2005, 4-60.

Etik Kurallar

Yazarlar için

Gönderilen makalenin akademik alanlara katkı sunacak nitelikte olması yazarın sorumluluğundadır. Çalışmaların özgün olması ve araştırmaya dayalı olması gerekmektedir. Her ne kadar intihal taraması dergi tarafından yapılacaksa da akademik onursuzluk olan intihalin sonuçları tamamen yazara yönelecektir. Makale aynı anda farklı dergilere gönderilmemelidir ve daha önce başka bir dergiye gönderilmiş olmamalıdır. Makalede ismi yazılacak olan diğer yazarların araştırmaya katkı sağladığından emin olunmalıdır. Akademik katkısı olmayan kişilerin ilave yazar olarak gösterilmesi veya katkı sırası gözetilmeksizin, unvan, yaş ve cinsiyet gibi bilimsel ölçütlerle yazar sıralaması yapılması bilim etiğine aykırıdır. Dergiye makale gönderen yazarların derginin yayım ve yazım ilkelerini okuduğu ve kabul ettiği varsayılır ve yazarlar bu ilkelerde kendinden beklenenleri taahhüt etmiş sayılmaktadır. Atıflar ve kaynakça gösterimi eksiksiz olmalıdır. Yazarlar, Yükseköğretim Kurulu'nca da belirtilen Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'ni dikkate almalıdır.

Hakemler için

Hakemler dergide yayımlanacak makalenin akademik kalitesinin en temel tespit edicisi olduklarının bilinciyle davranmalı ve akademik kaliteyi artırma sorumluluğuyla değerlendirme yapmalıdır. Hakemler, yalnızca uygun bir değerlendirmeyi yapmak için gereken uzmanlığa sahip oldukları, kör hakemlik gizliliğine riayet edebilecekleri ve makaleye dair detayları her şekilde gizli tutabilecekleri makalelerin hakemliğini kabul etmelidirler. Makale inceleme süreci sonrasında da incelenen makaleye dair herhangi bir bilgi hiçbir şekilde başkalarıyla paylaşılmamalıdır. Hakemler, yalnızca makalelerin içeriğinin doğruluğunu ve akademik ölçütlere uygunluğunu değerlendirmelidir. Makalede ortaya konan düşüncelerin hakemin düşüncelerinden farklı olması değerlendirmeyi etkilememelidir. Hakem raporları objektif ve ölçülü olmalıdır. Hakaret içeren, küçümseyici ve itham edici ifadelerden kesinlikle kaçınılmalıdır. Hakemler, değerlendirme raporlarında yüzeysel ve muğlak ifadelerden kaçınmalıdır. Sonucu olumsuz olan değerlendirmelerde sonucun dayandığı eksik ve kusurlu hususlar somut bir şekilde gösterilmelidir. Hakemler, kendilerine tanınan süre içerisinde makaleleri değerlendirmelidir. Şayet değerlendirme yapmayacaklarsa, makul bir süre içerisinde dergiye bildirmelidirler.

Editörler için

Editörler, dergi politikasında belirtilen ilgili alanlara katkı sağlayacak makaleleri değerlendirme sürecine kabul etmelidir. Editörler, kabul veya ret edilen makaleler ile herhangi bir çıkar çatışması/ilişkisi içinde olmamalıdır. Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir. Hakemlerin ve yazarların isimlerinin karşılıklı olarak gizli tutulması editörlerin sorumluluğudur. Yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin intihal taraması ve böylece akademik onursuzluğun önüne geçilmesi için editörler gerekli çabayı göstermelidir. Dergiye gönderilen makalelerin ön inceleme, hakemlik, düzenleme ve yayınlama süreçlerinin vaktinde ve sağlıklı bir şekilde tamamlanması editörlerin görevidir. Editörler dergiye makale kabul ederken akademik kaygı ve ölçütleri öncelermelidir.

Akademik İncelemeler Dergisi

Yayın İlkeleri

Akademik İncelemeler Dergisi (AID), sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanında yapılan çalışmaları yayımlayan hakemli ve akademik bir dergidir.

Akademik İncelemeler Dergisi, yılda iki kez (Nisan ve Ekim) yayımlanan çift taraflı kör hakemlik uygulayan bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir.

Dergide yayımlanacak makaleler, öncelikle kendi alanlarına uygun araştırma yöntemleri kullanılarak hazırlanmış özgün ve akademik çalışmalar olmalıdır. Ayrıca bilimsel alana katkı niteliğindeki çeviriler, kitap tanıtım, eleştiri ve değerlendirmeleri de kabul edilir.

Dergimizde yayımlanmak üzere gönderilen makaleler, benzerlik kontrol yazılımı olan iThenticate/Turnitin ile kontrol edilmektedir. Benzerlik oranı % 30'tan yüksek tespit edilen yazılar hakem sürecine dâhil edilmeden reddedilir. %20 - %30 arası benzerlik oranları ise tekrar gözden geçirip, %20 benzerlik oranının altına düşürülmesi talep edilir. Tek bir kaynaktan %3 'ten fazla benzerlik oranı bulunmamalıdır.

Dergiye gönderilen çalışmalar başka bir yerde yayımlanmış ya da yayımlanmak üzere gönderilmiş olmamalıdır.

Etik kurul izni gerektiren çalışmalarda izinlerin alındığı varsayılarak "izinle ilgili bilgilere makalede yer verilmesi" gerekmektedir. 01.01.2020 tarihinden itibaren gönderilen yazılarda aşağıda belirtilen durumlar için etik kurul izni alınmalı ve makaleye eklenmelidir.

Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar,

Ayrıca;

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış onam formu"nun alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi

Gönderilen yazılar öncelikle şekil açısından incelenir. Yayın ve yazım ilkelerine uyulmadığı görülen yazılar, içerik incelemesine tabi tutulmadan gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir.

Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, ön incelemesi yapıldıktan sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı hakemlere gönderilir. İki olumlu hakem raporu ile yazımın yayımlanmasına karar verilir ve hangi sayıda yayımlanacağı çalışma sahibine bildirilir. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi halinde ise yazı yayımlanmaz. Aynı makale için olumlu ve olumsuz hakem raporları mevcut olduğunda yazı hakkında karar, raporların içeriği dikkate alınarak Yayın Kurulu tarafından verilir.

Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtilmişse yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazara iade edilir. Yazar düzeltmeleri farklı bir renkle yapar. Düzeltmelerden sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı kontrol edilerek yazı yeniden değerlendirilir.

Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmayacağı konusunda en geç üç ay içerisinde karar verilir ve çalışma sahibi bilgilendirilir

Bir sayıda aynı yazara ait (telif veya çeviri) en fazla bir çalışma yayımlanabilir.

Yayımlanan makaleler için yazara telif ücreti ödenmez.

Yayımlanan çalışmanın bilimsel ve hukuki her türlü sorumluluğu yazara ya da yazarlarına aittir.

Yayımlanacak makalelerde ve kurullarda kurum, üye ve yazar çeşitliliğine özen gösterilecektir.

Akademik İncelemeler Dergisi

Yazım Kuralları

- Makalelerde atıf sistemi olarak İSNAD (Metin İçi) atıf sistemi kullanılmalıdır.
- Dergimize gönderilecek makaleler DergiPark üzerinden açılan kullanıcı hesabı ile iletilmelidir.
- Araştırma makaleleri ve bilimsel kitap değerlendirmeleri Türkçe veya İngilizce olarak yayımlanmaktadır.
- Makalelerin başlarında giriş bölümü, sonlarında sonuç bölümü bulunmalıdır.
- Makaleler, tüm tablolar, şekiller, referanslar (kaynakça) ve ekler dâhil 20 sayfayı ve 10 bin kelimeyi aşmamalıdır.
- Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda, MS Word programında Cambria yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.
- Ana başlıklar ve alt başlıklar 12 punto bold olarak düzenlenmelidir.
- Metin kısmı 12 punto 6nk paragraf ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
- Makalelerin başında Türkçe ve İngilizce özetler (Abstract) bulunmalıdır.
- Makalenin, İngilizce başlığı, İngilizce özet metni üzerine mutlaka yazılmalıdır.
- Özetler 150-250 kelime aralığında olmalı, makalenin amacını, kapsamını, yöntemini ve kısa sonuçlarını içermelidir.
- Özetler 10 punto 0 nk paragraf ve tek satır aralığı ile yazılmalıdır.
- Özetlerin altına en az 3 en fazla 5 Türkçe ve İngilizce anahtar kelime (Keywords) yazılmalıdır.
- Giriş bölümü özeti genişletilmiş hali olarak çalışmanın amacını, kapsamını, yöntemini ve araştırma desenini içermelidir.

Not

Not: Dergiye makale göndermek için DergiPark sistemi kullanılmaktadır. Akademik İncelemeler Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir ve yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. Bu dergide yayımlanan makalelerin bilim ve dil yönünden sorumluluğu yazarlarına aittir; fikirlerden editörler sorumlu tutulamazlar.

Makale Yayın Süreci

- Ön İnceleme ve İntihal Taraması:** Makale; dergi yayın ilkelerine, akademik yazım kurallarına ve İSNAD Atıf Sistemi'ne uygunluk açısından editör tarafından incelenir ve iThenticate/Turnitin programı kullanılarak intihal taramasından geçirilir.
- Alan Editörü İncelemesi:** Ön İnceleme ve İntihal Taraması aşamasından geçen çalışma, ilgili alan editörü tarafından problematik ve akademik dil-üslup açısından incelenir. Bu inceleme, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- Hakem Süreci:** Alan editörünün incelemesinden geçen çalışma, konu ile ilgili doktora tezi, kitap veya makalesi bulunan en az iki hakemin değerlendirmesine sunulur. Hakem süreci, çift taraflı kör hakemlik uygulaması çerçevesinde gizlilik içinde yürütülür. Hakemin incelediği çalışma hakkındaki görüş ve kanaatini ya metin üzerinde belirtmesi ya da online hakem formu üzerinde en az 150 kelimelik bir açıklama ile gerekçelendirmesi talep edilir. Yazara, hakem görüşlerine katılmaması halinde itiraz ve görüşlerini savunma hakkı verilir. Çalışmalar, en az iki hakemin olumlu kararı ile yayımlanabilir.
- Tashih Aşaması:** Hakemlerin inceledikleri metinde tashih yapılmasını istemeleri halinde, ilgili raporlar yazara gönderilir ve çalışmasını tashih etmesi istenir. Tashih'in en fazla 10 gün içinde tamamlanması talep edilir. Yazar, yaptığı tashihleri kırmızı renk ile belirterek sunar.
- Hakem Kontrolü:** Tashih isteyen hakem, yazarın metinde kendisinden talep edilmiş düzeltmeleri yapıp yapmadığını kontrol eder. Kontrol işlemi, en fazla 7 gün içinde tamamlanır.
- Türkçe Dil Kontrolü:** Hakem sürecinden geçen çalışmalar, Türkçe Dil Editörü tarafından incelenir ve gerekli ise yazardan tashih istenir. Kontrol işlemi, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- İngilizce Dil Kontrolü:** Türkçe dil kontrolünden geçen çalışmalar, İngilizce Dil Editörü tarafından incelenir ve gerekli ise yazardan tashih istenir. Kontrol işlemi, en fazla 15 gün içinde tamamlanır.
- Yayın Kurulu İncelemesi:** Teknik, akademik ve dilsel incelemelerden geçen makaleler, Yayın Kurulu'nda incelenerek nihai yayın durumu karara bağlanır. Üyelerden itiraz gelmesi hâlinde Kurul, oy çokluğu ile karar verir.
- Dizgi ve Mizanpaj Aşaması:** Yayın Kurulu tarafından yayımlanması kararlaştırılan çalışmaların dizgi ve mizanpajı yapılarak yayıma hazır hale getirilir.

Ethical Principles

for Authors

It is the responsibility of the author to contribute to academic field. The articles must be original and based on academic research. Although the plagiarism scan will be conducted by AID, authors will be responsible for academic consequences of plagiarism. Papers should not be sent to different journals at the same time and must be previously unpublished. It should be made sure that other individuals shown as co-authors, have contributed to the research. It is contrary to the scientific ethics to add some, who are not academic contributors to the article, as co-authors or to put in order co-authors with non-academic criteria such as title, age, and gender regardless of the order of contribution. It is assumed that authors who submit articles to the journal read and accept the publishing and writing principles of the journal and the writers are deemed to have committed themselves to these principles. Citations and bibliography should be complete and organized. Authors should take into account the Scientific Research and Publication Ethics Directive specified by the Higher Education Council.

for Referees

Reviewers should act with the awareness that they are the most basic determinant of the academic quality of the article to be published in the journal and should evaluate it with a view increasing the academic quality. Reviewers should only accept the articles that they have the expertise necessary to make an appropriate appraisal. Also, they should only accept the articles that they can adhere to the double-blind peer-review secrecy and they should keep the details of the article in every way confidential. Any information about the article examined in the review process should not be shared with anyone in any way. Reviewers should only evaluate the correctness of the content of the articles and the appropriateness of the academical criterias. The opinion put forth in the article by authors may differ from those of the referees. The differences should not affect the evaluation. Reviews should be objective and moderate. Defamatory, derogatory and accusatory statements must be avoided. Reviewers should avoid superficial and ambiguous expressions in evaluation reports. For the evaluations that resulted negative, the missing points and imperfections of the article must be shown clearly and concretely. Reviewers must evaluate the articles within the timeframe granted to them. If they will not evaluate the article, they must notify the journal within a reasonable time.

for Editorial Board

Editors should accept the articles that may contribute to the relevant areas expressed in the scope of the Journal to the evaluation process. Editors should not be in any conflict of interest with the accepted or rejected articles nor take advantage from them. Editors have all the responsibility and authority to accept or reject a submission. It is the responsibility of editors to keep the names of referees and authors confidential. Editors should take the necessary effort to ensure that the articles submitted for publication will be scanned to prevent plagiarism that is an academic dishonesty. It is the responsibility of editors to complete the review, refereeing, editing and publishing processes of the submitted articles in a timely and healthy manner. Editors should give priority to academic concerns and criterias when accepting the article to the journal.

Journal Academic Inquiries

Editorial Principles

The Journal of Academic Inquiries (AID) is a peerreviewed academic journal that publishes studies on social, human and administrative sciences.

The Journal of Academic Inquiries a double-blind peer reviewed journal which is published twice a year (April and October).

The publication language of the journal is Turkish and English.

The articles to be published in the journal should be original and academic studies prepared primarily by using appropriate research methods related to their fields. In addition, translations, book reviews, critiques and evaluations that contribute to the academic field are also acceptable.

The articles submitted for publication in our journal are controlled by a plagiarism software called iThenticate/Turnitin. Articles with a similarity rate higher than 30% are rejected without being processed into evaluation. Similarity rates between %20 and %30 are required to be reviewed by the author and should be reduced below 20%. There should not be more than 3% similarity rate from a single source.

The articles submitted to the journal should not be published before or sent for publication anywhere else at the same time.

In studies requiring ethics committee approval, it is assumed that the permissions are obtained, and "information about the permits should be included in the manuscript". Ethics committee approval must be obtained for the following cases in the manuscripts which sent as of 01.01.2020 and added to the manuscript.

Researches requiring Ethics Committee approval are as follows:

- Any research carried out with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaire, interview, focus group study, direct observation, and experiment and interview techniques alike.
 - Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
 - Clinical researches on humans,
 - Researches on animals,
 - Retrospective studies related to The Law on The Protection of Personal Data,

Besides;

- In the case reports, it must be stated that "Informed consent form" was taken,
- Approvals from the owners for the use of scales, surveys and photographs that belong to others must be expressed and obtained.
- It must be noted that copyright regulations are observed for the intellectual and artistic works.

The submitted articles are first examined in terms of formal requirements. The article which do not comply with the publication and writing principles would be returned to the author in order to make the necessary corrections without subject to the content review.

The articles submitted to the journal for publication are sent to the related reviewers by the editorial board after the preliminary examination. With the report of two positive reviews, it is decided to publish the article and publishable issue of the journal is notified to the author. In case of two reviews give negative result, the article is not published. When positive and negative reviews are available for the same article, the decision on the article is given by the Editorial Board, with the consideration of the content of the reviews.

If the articles that are decided to be published after revisions by the reviews, the article returned to the author for the necessary corrections. The author makes corrections in a different colour. After the revisions, the reviewer's warnings are taken into account and checked again.

It is decided within three months that the articles sent to the journal will be published and the author is informed.

A maximum of two studies of the same author (copyright and translation) can be published in an issue.

No copyright fee is paid to the author for the published articles.

The academic and legal responsibility of the published work belongs to the author or authors.

Journal Academic Inquiries

Submission Requirements

- 1.The ISNAD (In-Text) citation system should be used as the citation system in the articles.
- 2.Articles to be sent to our journal should be submitted with the user account opened through DergiPark.
- 3.Research articles and reviews of scientific books are published in Turkish or English.
- 4.Articles should have an introduction at the beginning and a conclusion at the end.
- 5.Articles should not exceed 20 pages and 10 thousand words, including all tables, figures, references (bibliography) and appendices.
- 6.Articles should be prepared in A4 paper size, using Cambria font in MS Word program.
- 7.Main headings and sub-headings should be arranged in 12 point bold.
- 8.The text should be written in 12 pt. 6 nk paragraphs and single line spacing.
- 9.At the beginning of the articles, there should be Turkish and English abstracts.
- 10.The English title of the article must be written on the English abstract text.
- 11.Abstracts should be between 150-250 words and include the purpose, scope, method and short results of the article.
- 12.Abstracts should be written in 10 font size, 0 pt paragraphs and single line spacing.
- 13.At least 3 and at most 5 Turkish and English keywords should be written under the abstracts.
- 14.The introduction part should include the purpose, scope, method and research design of the study as an expanded version of the abstract.

Note

DergiPark system is used to submit articles. Journal of Academic Inquiries is a peer-reviewed and refereed journal publishing articles twice a year in various disciplines of social sciences. The journal, however, is published with a specific topic for its each issue. Opinions expressed in the Journal belong solely to the authors. Editors are not responsible for ideas.

The Review Process for Article

1. Preliminary Examination and Plagiarism Screening: The study is reviewed by the editor for compliance with the journal publication principles, academic writing rules, and the ISNAD Citation Style and it is scanned about plagiarism by using iThenticate/Turnitin program. This review is completed in a maximum of 15 days.
 2. Section Editor Review: The study which was carried out Preliminary Examination and Plagiarism Screening is examined by the related section editor in terms of problematic and academic language-style. This review is completed in a maximum of 15 days.
 3. Referee Process: The study, which is subjected to review by the section editor, is submitted to the evaluation of at least two referees who has doctoral thesis, book or article. The arbitration process is carried out confidentially within the framework of double-sided blind arbitration. The referee is required to present his / her opinion about the reviewed study either on the text or to justify it with an explanation of at least 150 words on the online referee form. The author is given the right to defend his / her objections and opinions if he/she does not agree with the opinion of the referee. The studies can be published at least two positive decisions.
 4. Correction Phase: In the case of referees requesting proofreading in the text that they are examining, relevant reports are sent to the author and they are asked to correct them. The correction is requested to be completed within 10 days. The author presents his corrections by specifying a red color to the section editor.
 5. Referee Control: The referee who requests correction checks whether the author has made any corrections requested from him in the text. The inspection process is completed within a maximum of 7 days.
 6. Turkish Language Control: The works which are passed through the referees are examined by Language Editor and if necessary the author is asked for correction. The inspection process is completed within a maximum of 15 days.
 7. English Language Control: The works which are passed through the Turkish Language Control are examined by English Language Editor and if necessary the author is asked for correction. The inspection process is completed within a maximum of 15 days.
 8. Editorial Board Review: The works which are passed through technical, academic, and linguistic examination, final broadcast status is decided with review of Editorial Board. In case of objection from the members, the Board shall decide by majority vote.
- Typesetting and Layout: The works which decided to be published by the Editorial Board, are made ready for publication by making the typesetting and layout of the works.